

Athanasiana

11

ISSN 1219-9915

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA

INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

11

NYÍREGYHÁZA

2000

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	7
Hollós János: Az új keleti katolikus kódex megalkotása és jelentősége	9
Ivancsó István: Az „Emeljük föl szívünket!” című imakönyvünk	21
Obbágy László: Egy böjti katekézis és utótörténete	53
Seszták István: Az Egyház, Krisztus lelki teste	81
Kruppa Tamás: Az isteni lét kenotikus misztériumának üdvtörténeti lelepleződése Krisztus kereszthalálában és pokolraszállásában Hans Urs von Balthasar szemléletében	95
Dionüsziosz da Furnà: Az ikonfestészet kézikönyve	115

SUMMARIA

J. Hollós: Die Kodifikation und die Bedeutung des neuen Ostkatholischen Gesetzbuchs	145
I. Ivancsó: „Innalziamo i nostri cuori!” – Il libro di preghiera più diffuso nella Chiesa greco-cattolica ungherese	146
L. Obbágy: Eine FastenKatechese und ihre Nachgeschichte. Der Schrei der Armen von Tritojesaja bis II. Johannes Paulus	147
I. Seszták: La Chiesa, corpo spirituale di Cristo	148
T. Kruppa: The economical Self-unveiling of the Being of God in the Death on the Cross and the Descent into Hell of Jesus Christ according to Hans Urs von Balthasar’s ‘Theory’	149

KÖZLEMÉNYEK

Ivancsó István: Szociográfiai felmérés az Athanasiana folyóiratunkkal kapcsolatban	151
Gánicz Endre: Krisztus bemutatkozása a laodiceai egyházhoz írt levélben (Jel 3,14b) – L’autopresentazione di Cristo nella lettera alla Chiesa di Laodicea (Ap 3,14b)	159
Janka György: Adalékok XVIII. századi papképzésünk történeté-	

Tartalom

hez – Contribution à la formation du clergé dans le diocèse de	
Munkács au XVIIIe siècle	169
Ivancsó István: Fényesheti utolsó IX. imaóra?	177

KRÓNIKA

Keleti kánonjogászok kollokviuma (PPKE KJPI, Budapest 1999. november 12-13.)	185
Héctor Vall római rektor látogatása	186
Tanítás az Eperjesi Egyetemen	187
Főiskolánk életéből	188
Konferenciák	188
 KÖNYVISMERTETÉSEK	 191
RECENSIONES	197
Keleti egyházi BIBLIOGRÁFIA magyar nyelven 1999-	203

BEVEZETÉS

Jóságos Istenünk mérhetetlen kegyelméből oda jutott Hittudományi Főiskolánk, hogy az 1995-ben alapított és útjára indított tudományos folyóirata, az Athanasiana már tíz számot mondhat magáénak. Az eltervezett rendszerességgel jelentek meg az egyes példányok a szemeszterek végén. Öt esztendő és tíz szám a történelem egészét tekintve nem mondható óriási léptékűnek, ám hisszük, hogy a Gondviselő segítségével mégis valami jelentőset alkothatott Tanári Karunk. Megyéspüspökünk s egyben magnus cancellarius-unk alátámasztotta törekvésünket, megfogalmazva az első számban a célkitűzést: A Főiskola... feladatának tekintti, hogy a négy országból ide érkező papnövendékek és világi hallgatók oktatása mellett mások számára is hozzáférhetővé tegye tanárai munkásságának eredményét. Ha igazi nagy számvetést még nem is végezhetünk az idő rövidege, illetve a történelmi távlat hiánya miatt, mégis elmondhatjuk, hogy feladatunknak eddig eleget tettünk. A bármiféle méltató szavak helyett ezt leginkább maguk a számok igazolják, egyre bővülő terjedelmükkel és színesedő tartalmukkal.

Eddig még soha nem volt róla szó, de talán most elmondható, hogy folyóiratunkat az 1934-ben útjára indított Keleti Egyház örökösének is tekinthetjük. Pontosan hatvan esztendő után születhetett meg az új folyóirat, amely kedvezőbb körülmények között és a Hittudományi Főiskola tanárainak szellemi háttérével folytathatja az örökség ápolását.

A jelen 11. számtól kezdődően is azt kívánjuk, püspökünkkel együtt, hogy szolgálja minden itt megjelenő írás a Szentlélek ihletésére Isten egyházának gazdagodását a hitben, hagyományaink mélyebb ismeretében és szeretetben.

A jelen számban Hollós János tanulmánya a Keleti Kódex létrejöttéről szól, életének személyes tükrében.

Ivancsó István az egyik legfontosabb imakönyvünket mutatja be, levéltári kutatások alapján dokumentálva írását.

Obbágy László egy tritoizajási szövegből kiindulva a szegénység fogalmáról ad teljes egyházi képet, a patrisztikus alapoktól a legújabb dokumentumokig.

Seszták István írása Ioannisz Zizioulasz keleti teológusnak az egyházra vonatkozó tanítását szintetizálja.

Kruppa Tamás, folytatva Hans Urs von Balthasar teológiájának kutatását, a kenotikus teológiáról írta a tanulmányát.

Végül folytatódik Dionüsziosz da Furnà ikonfestészeti kézikönyve magyar nyelvű fordításának a közlése is.

A kötetben most is megtalálhatók az idegen nyelvű összefoglalók, amely elsősorban anyaintézetünk – a Pontificio Istituto Orientale – felé fontos dokumentáció a munkálkodásunkról.

A legutóbb új rovatként bekerült Közlemények ismét rövidebb írásokat tartalmaz Ivancsó Istvántól, Gáncz Endrétől és Janka Györgytől; a Krónika pedig Intézményünk, illetve tanáraink tevékenységének mutatja be egy-egy mozaikját.

A magyarul és idegen nyelven is megjelent könyvismertetések között olyan művek bemutatása szerepel, amelyek elsősorban görög katolikus egyházunkban érdemelnek különleges figyelmet.

A mostani szám szerkezetében is van egy újdonság. Elkezdődött a magyar nyelvű bizánci vonatkozású bibliográfia közlése, mely hasznos segítséget kíván nyújtani nem csak a bizánci egyházzal foglalkozó kutatók, hanem hallgatóink számára is.

Tíz szám megjelente után új egységet kezd az Athanasiana. A gondviselő Istenre, a megvilágosító Szentlélek segítségére is Urunk kegyelmére hagyatkozva folytatjuk – reméljük, nemes – örökségünket.

2000. május 2. – Szent Atanáz napján

I. I.

HOLLÓS JÁNOS

AZ ÚJ KELETI KATOLIKUS KÓDEX MEGALKOTÁSA ÉS JELENTŐSÉGE

TARTALOM: Bevezető; I. Személyes részvételem; II. A kodifikációs munka;
1. A munka új formája; 2. A sajátjogú Egyház fogalma; 3. A partikuláris
jogalkotás; 4. A merev tradicionalizmus elkerülése

Bevezető

A keleti katolikus Egyházak számára most először történt 1990. október 18-án egy közös Törvénykönyv (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*) kihirdetése Krisztus földi helytartójától.¹ Ennek a történelmi eseménynek 10. évfordulójához közeledve kért fel a *Communio* nemzetközi folyóirat ukrán kiadása főszerkesztője a Kódex munkálatairól, annak általánosabb értékeléséről és benne a magyar fordítás kilátásairól konkrét emlékiratra, mivel VI. Pál pápa 1973. szeptember 15-én engem nevezett ki magyar részről a 65 consultor közé, míg annak tagjai közé sorolta egy évvel előbb, 1972. június 10-én Dudás Miklós hajdúdorogi püspököt, aki azonban 1972. július 15-én elhalálozott.²

I. Személyes részvételem

Személyes részvételemet életem következő eseményeire vezethetem vissza:

– Dudás Miklós hajdúdorogi megyéspüspök 1950-ben hozta létre Nyíregyházán a saját Papnevelő Intézetünket és Hittudományi Főiskolánkat.

¹ II. JÁNOS PÁL 1990. október 25-i beszéde 1, in *Nuntia* 31 (1990) 10.

² Vö. *Nuntia* 1 (1975) 11-13 közli a Kodifikációs Bizottság hivatalos közlönyében a kinevezettek névsorát. – A folyóirat 1975-től általában félévenként jelent meg, az utolsó, 31. számával megszűnt, a Pápai Kodifikációs Bizottság feladata teljesítésével, vö. *ibid.*, 73.

Ide hívtak meg jogtanárnak, hiszen az 1948-ban a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán szereztem teológiai doktorátust, sőt egy évre szóló ösztöndíjat is kaptam Rómába, de az akkori egyházpolitikai helyzetben nem kaphattam útlevelet. Püspökömnek kánonjogászra volt szüksége, így autodidakta módon, Rómából kapott jogforrások (*Fontes*) és könyvek segítségével (*Coussa* bíboros könyvei és másoké tanulmányozásával) mélyítettem el ismereteimet, főleg az új keleti Kódexre vonatkozóan, amelynek egyes részeit XII. Piusz pápa közzétette 1949-től 1957-ig, és ezeket tudományos alapos-sággal feldolgoztam 1962-1966 között mintegy 800 oldalon. – Budapes-ten teológus társaim közé tartoztak az ungvári egyházmegyéből oda küldött görög katolikus kispapok is, jogtanárom pedig Bánk József híres magyar kánonjogász volt, aki a latin Kódex megalkotásában végzett későbbi consultori munkát.

– Az új keleti Kódex házasságjoga több interrituális problémát vetett fel. Ezek közül két kérdésben Rómától kértünk választ, amelyek álláspontomat megerősítették az esketési illetékesség vitás ügyeiben.

– 1957-ben Tégláson folytattam tudományos munkámat, mivel működési engedélyemet Nyíregyházán eltiltotta az állami hatóság. De 1966-tól ezt újból kieszközölte püspököm, ettől kezdve 31 éven át tanítottam kánonjogot, patológiát (ezekből jegyzeteket is készítettem magyar és határokon túli hallgatóim, így a Kárpátaljáról, Szlovákiából és Ukrajnából/Kárpátalja) ide küldött teológusok számára.

1968-ban jártam először Rómában. A Hittani Kongregációban akkori *promotor iustitiae* tisztét viselő *Csertő Sándor* prelátus barátilag fogadott, megmutatta a vatikáni kerteket is a későbbiekben, amikor consultorként Rómába utaztam. Egyik alkalommal itt találkozhattam a XXIII. János pápa által fogságából kiszabadított, majd nagyersekké és bíborossá kinevezett *Slypij József* őeminenciájával. Nagy hatással volt rám a rövid bemutatkozás és beszélgetés.

Rómában már ekkor felkerestem *Miroslav Marusyn* püspököt, aki a Nyugat-Európai ukránok apostoli kormányzója volt, akkor még a *Gianicolo*-n lakott. örömmel mutatta az ukrán népművészetet tükröző kedves emlékeit, beszélt arról is, hogy 1944-ben átutazott Magyarországon. Amikor ő lett a *Pápai Kódexrevíziós Bizottság* alelnöke, nagy jóindulattal és szeretettel támogatott munkámban. A Keleti Egyházak Kongregációja titkárává és címzetes érsekké történt kinevezése után is szívesen fogadott, hozzá vittem el már 1990-ben az új Keleti Kódex Schemájának (amelyet 1986-ban tettek közé) magyar fordítását, 1991-

ben pedig a Bariban tartott nemzetközi Kánonjogi kongresszusra utazva jelentettem neki (szeptember végén), hogy elkészítettem az új keleti Kódexnek magyar fordítását az AAS-ben közzétett hivatalos szöveg alapján.

De a *Gianicolo* egyben az ukrán teológusok Szemináriumának székhelye is. Itt *Sofron Mudryj* bazilita atya volt a rektor, akivel már 1971-ben ismeretséget kötöttem a keleti Egyházak Kánonjogi Társasága első, Bécsben rendezett kongresszusán. Maig is emlékszem beszélgetéseimre. Arról töprengtem vele, hogyan beszélhetünk partikuláris jogról olyan egyházaknál, amelyeknél hiányzik a törvényhozásra illetékes szinodális testület.

Ez a probléma ihlette a bécsi Katolikus Akadémián 1972-ben tartott német nyelvű előadásomat is, amelyet társaságunk évkönyve tett közzé.³

A Pápai Kódexrevíziós Bizottság első plenáris ülésére VI. Pál pápa meghívta a patriarchák mellett a tagokat és a konzultorokat is. A rítusközi kérdésekről és a magunk magyar görög katolikus egyháza *sui iuris* jellegű elemeiről és a zsinat által felvetett fejlődési lehetőségéről (metropolia felé) tartott felszólalásomat elkérte a Keleti Kongregáció számára *Brini* érsek. Az akkori elhúzódozó székküresedés velejárója volt az itteni erősen ellenőrzött egyházpolitikai helyzetnek.

De a Kongregáció sürgetésére egy évi kieséssel kiutazhattam a Bizottság további üléseire, annak házasságjogi és perjogi *coetus*-ában végeztem consultori feladatokat az évente általában kétszer egybehívott *sessio*-ban. Consultori megbízatásomat II. János Pál pápa öt évenként meghosszabbította, „usque ad promulgationem Codicis”. Eközben azonban Timkó Imre lett Dudás püspök utódja a membrumok között is a Bizottságban, számára dolgoztam ki a javaslatokat, hiszen ő maga személyesen nem kapcsolódhatott be a kodifikáció munkájába, míg utódja, Keresztes Szilárd már segédpüspökként is dolgozott a „*denua revisio*” egyik bizottságában, 1988. novemberében pedig már megyéspüspökként a tagok (*membra*) közé kinevezve vett részt a kodifikációs munkát öszszegző II. Plenárián.⁴

Nem sorolhatom fel mindazokat, akikkel még kapcsolatba kerültem consultori és a Kánonjogi Társaság kongresszusai összejövetele-

³ HOLLÓS, J., „Die Rechtsquellen und die Rechtslage der Griechisch-katholischen Kirche in Ungarn im Lichte des II. Vatikanums”, in *Kanon* II (1974) 110-127.

⁴ Erről a *Nuntia* 29. száma ad részletes tájékoztatást.

in. De két személy így is említést érdemel: *Roman Danilak*-kal egy bizottságban dolgoztunk, ő maga készített rólunk fényképet, ezt őrzöm máig is a paróchia irodájában. *Viktor Pospishil* professzorral pedig Regensburgban ismerkedtem össze; minap mutatta egyik kárpátaljai tanítványom az ukrán nyelvre lefordított könyvét, az új keleti Kódex magyarázatáról. Melegszívű embernek ismertem meg, regensburgi előadásán én voltam a *sessio* elnöke (erről van fényképem is), önkritikusan és tréfásan szólt üdvözlésemre a kongresszusi irodán.⁵

Mindezt a személyes jellegű beszámolót azzal szeretném kiegészíteni még, hogy az általam elkészített *CCEO* magyar fordítás megyéspüspököm közlése szerint (1999. november) elnyerte a votuma alapján a római engedélyt (Államtitkárság) a fordítás kiadására.

Ehhez elkészítettem még a *Sacri Canones* és az *Előszó* (*Praefatio*) fordítását, továbbá a Római Kúriáról kiadott *Pastor bonus* apostoli *constitutio* fordítását is, mivel ez a Szentatya 1990. évi, idézett kihirdető beszéde szerint mindkét Kódexhez hozzátartozik.⁶

Elkészült ezt követően a fordításhoz a részletes tárgymutató (Index), majd a Püspök úr kívánságára az egész Kódexhez magyarázatot írtam.⁷ Az irodalomban felhasználtam *Mudryj* püspök úr kitűnő könyvét is.⁸

Remélhetően ez a művem a kereszténység 2000. éves jubileumára, a *CCEO* kihirdetése 10. éves évfordulójára kiadásra kerül a Budapesti Szent István Társulatnál. Ehhez a szükséges főpásztori engedélyt megkértem.

Püspököm előterjesztésére a Szentatya 1993-ban tiszteletbeli pápai prelátussá nevezett ki, majd 1999-ben, aranymiséim után egy évvel, a *mitraphorosz* kitüntetést adományozta a Püspök úr számomra. Ez 28 éve betöltött bírósági helynöki (*vicarius iudicialis*) és 46. éve Tégláson végzett paróchusi munkám (1997-ben felépítettük itt első templomunkat) elismerése is.

A kodifikációs munkák ünnepélyes megnyitójára a Sixtusi kápolnában került sor 1974. március 18-án, a patriarchák jelenlétében. Az igeliturgiát a keleti katolikus egyházak énekei, így az ukránok csodálatos

⁵ Említve nevének szójátékát is: „híres” / „hírhedt”.

⁶ *Nuntia* 31 (1990) 11, 3-4. p.

⁷ Mintegy 400 oldalon, részben hasonlóan a *CIC*-hez írt, Erdő Péter professzor által kiadott jegyzetekhez.

⁸ CECCARELLI-MOROLLI, D. – MUDRYJ, S., *Introduzione allo studio storico-giuridico delle fonti del diritto canonico orientale*, Roma 1994.

kórusa tette különleges élménnyé. De ennek számított elsősorban VI. Pál pápa iránymutató beszéde a kodifikációban részt vevőkhöz. Ezzel áttértek emlékeimnek erre a részére.

II. A kodifikációs munka

1. A munka új formája

A kodifikációs munka új formát öltött a Bizottság összetételében és irányvonalában, jellegében egyaránt.

VI. Pál pápa azt kívánta, hogy „maguk a Keletiek alkossák meg a Kódexet”,⁹ ezzel is biztosítva annak keleti jellegét. A bizottságban döntő szavazattal annak tagjai (*membra*) rendelkeztek, míg a consultorok tanácsadói lettek a 10 tanulmányi csoportban (*coetus*), ennek élén koordinátori és szervező szerepet is betöltött a központi bizottság a legjelesebb tagokból és szakértőkből.¹⁰ A munka rendjét a tényleges irányítással az alelnök (elsőnek *I. Mansourati*, majd *St. M. Marusyn* érsekek, végül *E. Eid* püspök) és a hatalmas munkát teljesítő titkár, *Ivan Žužek* SJ a Pápai Keleti Intézet korábbi dékánja látta el, aki minden *sessio* ülésén részt vett és áttekintése volt a felmerülő problémákról.

A kodifikáció a Kódex megalkotását jelentette, nem pedig a törvényhozást: „a Bizottságba kijelölt férfiak maguknak a törvényeknek rendezői, nem szerzői vagy alkotói” – hangsúlyozta a Szentatya.

Maga a kodifikációs munka kettős pillére épült: a II. Vatikáni Zsinat határozataira és a hiteles keleti hagyományra.

A Zsinattal ellentétes vagy azon túlmenő megoldások nem tartoztak a Bizottság hatáskörébe, hanem annak alkalmazása és értelmezése. Ez megmutatkozott a II. Plenária vitáján az Egyház legfőbb hatóságáról folytatott vitákban, amely a zsinati ekkleziológia elveire épült.¹¹ Ez határozta meg a sajátjogú Egyházak joghelyzete leírását. Egyfelől hierarchiailag különböző fokú egyházakat ismer el az új jog: legmagasabb fokozatú a patriarchai és a nagyérseki egyházak önállósága, saját fegyelmiük szerinti kormányzása. De ez csak relatív autonómia, nem pedig abszolút önállóság (*autokefalia*, ami lényeges különbség az *orthodox*

⁹ Az 1974. évi megnyitó beszéd.

¹⁰ Ezek névsorát közli a *Nuntia* 1 (1975) 13-18.

¹¹ Vö. *Nuntia* 29 (1989) 54-58.

ekkleziológiához képest).¹²

Ugyanakkor visszaállították az ősi *sinodalitás* elvét: nem maga a Patriarcha a törvényhozó Egyházában, hanem Püspökeinek Szinodusa.¹³ Ez megfelel a 34. apostoli kánon szabályának, és érvényesíti a társfelelősséget nagyobb jelentőségű döntéseknél.¹⁴

Az ősi szabályt vették alapul a patriarchák hatalmáról is, amely a maguk rítusa ősi területére és olyan területekre terjed ki, amelyekre törvényesen szerzett joga van.¹⁵

Az új jog tehát fejlődés az előzőhöz képest, de a józan hagyományban nem hoz törést, hanem azzal szervesen összefügg, abból nő ki. Ezt így jellemezhetjük: *evolutio*, de nem *revolutio*. VI. Pál pápa hangsúlyozta nyitó beszédében, idézve a Zsinati beszédét is: „Az a megújulás, amire a Zsinat tekint, nem mondható sem az Egyház jelenlegi élete felforgatásának, sem hagyományai megszakításának”, de az egészséges fejlődés igényli mindannak kiküszöbölését is szerinte, ami kiüresedett vagy feleslegessé vált.

De ezen a téren is őrizni kell az ősi hagyományokat. VI. Pál pápa rámutatott: az egyházi fegyelem szent örökségéhez való hűség azt eredményezte, hogy Kelet Egyházai annyi és oly nagy zaklatások és ellentétes áramlatok ellenére, akár az ősi, akár az újabb időkben szenvedték el azt, épen megőrizték Kelet saját arculatát, ami a lelkek nagy hasznára vált.

Rendkívül fontos újdonsága az új jognak a keleti hiteles hagyományok értelmezése, átültetése az Egyház törvénykönyvébe. Ezen a téren a keleti kodifikáció szembenézett saját feladatával: a keleti katolikus egyházak önazonossága tisztázásával.

Óriási jelentőségű fejlődés jött létre ebben a vonatkozásban az I. Vatikáni Zsinaton felvetődött elképzeléshez képest. Akkor egyesek ajánlották, hogy fegyelmi téren is egységes legyen az Egyház.¹⁶ Ez ellen már akkor állást foglalt *Joseph Audo*, káld catholicos és *Papp-Szilágyi*

¹² Vö. erről NEDUNGATT, G., „Sinodalità nelle Chiese cattoliche orientali secondo il nuovo Codice”, in *Concilium* 28,5 (1992) 90-111..

¹³ Vö. 110. k. 1. §.

¹⁴ Vö. *Nuntia* 22 (1986) 6.

¹⁵ 146. k. 1. §. Vö. *Nuntia* 29 (1989) 30., amely záradék újítás, megnyitja a lehetőséget az odacsatolásra a patriarchai Egyházhoz (146. k. 2. §).

¹⁶ Vö. A Bizottság előszavát, XVI. oldal, részletesebben pedig: ŽUŽEK, I., „Common canons and ecclesial experience”, in Coppola, R. (a cura di), *Atti del Congresso internazionale di Bari. Incontro fra canonici d'Oriente e d'Occidente*, Bari 1994, vol. I, 38-43.

József, nagyváradai püspök, aki idézte XIV. Benedeket: „Non latinos tantum, sed ego omnes catholicos volo”, és rámutatott: az Apostoli Szentszék ismételten és ünnepélyesen megfogadta, hogy tőlünk, keleti katolikusoktól csak a hit egységét kívánja meg, és legkevésbé akadályozza, hogy az egyházi fegyelmet a keleti egyház kódexében foglalt kánonok szerint szabályozzuk továbbra is.¹⁷

Ezen a téren elvileg megalapozta a keleti hagyományok teljes megbecsülését XIII. Leó pápa 1894-ben kiadott „*Orientalium dignitas*” enciklikája,¹⁸ amelyet idéz II. János Pál pápa is a Kódexünket kihirdető *Sacri canones constitutio*-jában. A II. Vatikáni Zsinat határozatai pedig alapul szolgáltak a keleti rítusok teljesértékű megfogalmazásához.¹⁹

Ugyanakkor érvényesíti az új kódex 2. kánonja az ősi jogforrások átvétele, alkalmazása és az értelmezési funkcióját (2. k.). Ezzel kiküszöböli az előző jogalkotás (XII. Piusz négy *motu proprio*-jával kihirdetett, de csak részleges, nem teljes keleti Kódex) latinizáló szabályait, amelyek a részleges jogot is hatálytalanították evégett.²⁰

Maga II. János Pál pápa is hangsúlyozza a *Sacri canones*-ben, hogy a Khalkedoni Zsinaton elfogadott 500 kánon az Egyház közös és egységes fegyelmi alapját képezi. De idézi a VII. egyetemes zsinatot is, amely mintegy Kódexet erősített meg az összes keleti Egyházak számára, a trullai zsinatot követően. Az új keleti Kódex tehát az ősi hagyományokhoz való visszatérést alkalmazta a Zsinat ekkleziológiája katolikus paramétere mellé a keletiség biztosítására második keretszabályként.²¹ De ugyanígy jogos *C. G. Fürst* megállapítása is Bari kongresszusi aktákban közölt tanulmányában. Ő ugyanis V. *Pospishil* 1979-ben közzétett munkája címét idézi: *Ex occidente lex*. Jóllehet, éppen az ukrán Egyházban az újkori unió után bizonyos értelemben „vegyes rítus”-t honosított meg az 1720. évi zamoscei zsinat,²² amit elismer *Fürst* is,²³ de az Egyház

¹⁷ ŽUŽEK, *op. cit.*, 39.

¹⁸ Szövege fordításomban megjelent: Orosz, L. (szerk.), *Orientalium dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott „Keletiek méltósága” kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalomból tartott szimpozion anyaga 1994. november 2-4.*, Nyíregyháza 1995, 7-14. – A levél eredeti szövege a kötet idegen nyelvű változatában is napvilágot látott.

¹⁹ CCEO 28. k.

²⁰ *Nuntia* 22 (1986) 18-19; vö. ŽUŽEK, *op. cit.*, 52.

²¹ *Nuntia* 22 (1986) 18. – Ezzel elhárították E. Lanne nézetét, mintha Kódexünk törés lenne a latin Kódex javára, a keleti hagyományok rovására. Vö. *Nuntia* 22 (1986) 18-19. és ŽUŽEK, *op. cit.*, 51-52.

²² Vö. VRIES, W. de, *Rom und die Patriarchate des Ostens*, München 1963, 105.

²³ *Ibid.*, 93.

egyetemes jogi örökségét illetően ennek ellensúlyára is rámutat „Gerade ex oriente lex”,²⁴ amit igazol idézett cikke további részében nemcsak a legrégebb jogforrásokra, de pápai jogalkotásokra is hivatkozva, egészen Gratianusig.²⁵

2. A sajátjogú Egyház fogalma

Külön önálló, nagy jelentőségű alkotása az új keleti Kódexnek a sajátjogú Egyház fogalmának kidolgozása, leírása és annak alkalmazása a különböző hierarchiai fokozatú sajátjogú egyházak törvényhozására, kormányzására. II. János Pál pápa kijelenti a *Sacri canones*-ben: ez a Kódex az egyes sajátjogú Egyházak részleges jogára bízta mindazt, ami nem tartozik minden keleti Egyház közös javához. A 27. kánonban adott leírás a sajátjogú Egyházakról nagy jelentőségű, joghézag pótló mindazoknak a keleti katolikus egyházaknak számára, amelyek bizonyos esetleges, bár számukra fájdalmas történelmi körülmények, korlátozások miatt nem juthattak el még a sajátjogú metropolitai egyházak kategóriájába és státuszához sem, így közvetlenül az Egyház legfőbb Pásztora alá tartoznak. „Ilyen sajátjogú egyházak: a magyarok, szlovákok, fehérorosok, italo-albánok bizánci rítusú részegyházai”.²⁶ A zsinati szóhasználatot tisztázva, az új keleti Kódex szerint az *eparchia* jelenti a részegyházat a Katolikus Egyházban, míg a sajátjogú, bár sem nem patriarchális, sem nem nagyérseki, sem nem metropolitai Egyház élén egy Hierarcha áll, mint felsőbb hatóság, akinek a részleges jogra vonatkozó döntéseihez szükséges az Apostoli Szék beleegyezése.²⁷ A régi, történelmi Magyarország 1773-ban, Bécsben tartott Synodusa az egyes uniók után ennek részleges jogi alapját képezi.²⁸

Mindezt kiegészítve, és a Törvénykönyvbe átültetve jelentős az OE 11. szabálya, amely a patriarchai intézményt a Keleti Egyházak hagyományos kormányzati formájának ismeri el, de létesítésüket, fokozati változtatásukat az 57. k. 1. §-a az Egyház legfőbb hatóságának tartja fenn.

²⁴ *Ibid.*, 93.

²⁵ *Ibid.*, 94.

²⁶ A *Nuntia* 22 (1986) 11-12. oldalán idézettek szerint.

²⁷ 174-176. k.

²⁸ Vö. LACKO, M., *Unio Uzhorodensis*, Roma 1965, és UA, *Synodus Episcoporum ritus Byzantini catholicorum ex antiqua Hungaria Vindobonae a. 1773. celebrata*, Roma 1975.

Nagy jelentőségű új szabály az is, hogy az új jog fordított az előző jog szabályán és alapelveként kimondja: amit a közös jog a patriarchai Egyházakról és a Patriarchákról mond, az érvényes a nagyérseki egyházakra és nagyérsekekre is, kivéve ha a közös jog kifejezetten másként rendelkezik vagy ez a dolog természetéből megállapítható.²⁹ Ez az OE 10. szabálya alkalmazása, kevés kivétellel.³⁰ Öröndetes ezért számunkra, hogy az ukrán katolikus nagyérseki egyház élére visszatért Lembergbe *Lubachivsky* nagyérsek.³¹ Az ukrán nagyérseki Egyház személyi változásairól a *Der christliche Osten* 1997/1 száma értesíti az olvasót az 1996. október 14-i nagyérseki szinódus alapján, ahol átvette az Egyház kormányzását *Ljubomir Husar* püspök.³²

3. A partikuláris jogalkotás

Az új keleti Kódex kánonjainak számát jelentősen csökkentették a XII. Piusz pápa alatt majdnem egészében elkészült előző jog 2666 kánonjához képest: mindössze 1546 kánont találunk Törvénykönyvünkben, míg az 1983-ban kihirdetett új latin Kódex (*CIC*) 1752 kánont tartalmaz. *R. Metz* kimutatta: a mi Kódexünk 1546 kánonjából mindössze 1000-nél alig többnek van a latin Kódexben megfelelő kánonja.³³ Ennek oka: az új keleti Kódex csak azt hagyta meg a közös Törvénykönyvben, ami minden keleti katolikus Egyházban közös törvény és meglevő jogintézmény. Ez a *subsidiaritas* elve alkalmazása egyfelől, másfelől a keleti katolikus egyházak részleges jogára bízta mindannak szabályozását, amely a közös jogon belül az egyes sajátjogú Egyházak kulturális és történelmi körülményei szerint egymástól is megkülönbözteti az egyes sajátjogú Egyházak partikuláris jogát, ugyanakkor a sajátos arculatát is jelenti.³⁴ A partikuláris jogalkotás így nagyobb teret kap és ezzel az új keleti kódex harmadik, jelentősen új keretszabályát (paraméterét) emel-

²⁹ 152. k.

³⁰ *Nuntia* 19 (1984) 13.

³¹ Vö. ADRIÁNYI, G., *Geschichte der Kirche Osteuropas im 20. Jahrhundert*, Paderborn 1992, 55.

³² WEISE, CHR., „Synode der griechisch-katholischen Kirche”, in *Der christliche Osten* LII,1 (1997) 48-49.

³³ „Les canons communs a l’Église latine et aux Églises orientales a la fin du XXe siècle”, in *Atti del Congresso internazionale di Bari*, 57-81, ez 77; vö. még FÜRST, C. G., *Canones-Synopse zum Codex Iuris Canonici und Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, Freiburg 1992.

³⁴ Vö. a 28. k. 1. § és az 1493. 2. §.

jük ki. Természetesen figyelmet érdemel a törvényhozó hatalomra vonatkozó 985. k. 2. §-a normája, amely kimondja: alsóbb törvényhozó nem hozhat érvényesen a felsőbb joggal ellentétes törvényt. Ezért nem beszélhetünk az alsóbb törvényhozó testületek abszolút autonómiájáról (=autokefalia), hanem csupán relatív autonómiáról.³⁵ De tudatosítanunk kell, hogy az Egyház egységét fegyelmi téren is őrizni kell a közös törvények révén,³⁶ és a mi Kódexünkben azért vannak a latin Törvénykönyvvel azonos szabályok is, mert a Keleti és Nyugati Egyházak közös törvényei képezik az Egyház közös legfelsőbb jogát, amelyet beépítettek a *Lex Ecclesiae Fundamentalis*-schémájából mindkét Kódexbe.³⁷ De a szükséges katolikus egység megőrzésével együtt az új kódex erősíti a Püspökök saját, rendes és közvetlen hatalmát is (45. k. 11. §). Ennek ellentéte az a megosztottság, amely jelen van a nemzeti egyházakká alakult akatolikus keletieknél, akiknél kétféle ekkleziológia küzd egymással.³⁸ Ukrán testvéreink közelről láttatják, hogy a Római pápától való függetlenség helyébe sokfelé az állami hatalomtól függés lépett és az egyházak megosztottsága jelentkezett. A keleti katolikus egyházakat hűségük megővta ettől a veszélytől.

4. A merev tradicionalizmus elkerülése

De megővta a merev tradicionalizmus veszélyétől is a Zsinat szelleme. Az egyházi körökben érvényesülő jogi fundamentalizmus³⁹ nem veszi észre azt, hogy a XX. században az Egyház helyzete nem mindenben azonos az előző évezredével. A XX. században Nyugaton is egyre több emigráns vagy áttelepült ortodox közösség található, Európában éppúgy, mint Amerikában, Afrikában. Katolikus részről sokfelé nyújtanak támogatást számukra kezdeti nehézségeikben. Különös dolog azonban, hogy figyelmen kívül hagyva a történelem viharainak következményeit, a hazájukon kívülre hurcolt vagy üzött katolikusok lelkipásztori gondozását nem tartják olyan természetesnek, mint a magukét

³⁵ Vö. SALACHAS, D., „Autocephalie ou autonomie”, in *Atti del Congresso internazionale di Bari*, 369-392. ez: 391.

³⁶ Vö. 201. k. 1. §.

³⁷ Vö. *Nuntia* 22 (1986) 38-39; *Nuntia* 29 (1989) 57.

³⁸ Vö. „Zum Besuch des Ökumenischen Patriarchen in der Schweiz”, in *Der christliche Osten* LI,6 (1996) 284-292, amely Bartholomaiosz ökumenikus patriarcha 1995. december 14-i meglepően éles bírálatára válaszol, Iso Baumer kommentálásában és fordításában.

³⁹ FÜRST, *op. cit.*, 87.

Nyugaton. Az újkori uniók erőszakos felszámolása, visszaszorítása már a birodalmi változások nyomán elkezdődött.⁴⁰

Kódexünk 586. kánonja a Zsinat alapján egyfelől elveti a kényszer tisztességtelen eszközzel való hódítás vagy csábítás módszerét az Egyház tagjai gyarapítására, másfelől minden krisztushívő kötelességévé teszi, hogy követelje a vallásszabadsághoz való jogát és utasítsa el azt, hogy gonosz zaklatással riasszák el a katolikus Egyháztól. Ezen a téren az államegyházi kiváltságok idejétmúlt előnyeihez, kizárólagosságához ragaszkodás fenntartása nem oldja meg a hívők vallási problémáit (ezt kihasználják a szekták, amelyek ellen nem tudnak olyan erővel fellépni, mint ahogy az ökumenizmus nevében a görög katolikus egyházak újraéledése ellen szót emelnek, míg ezek erőszakos megsemmisítése ellen és beolvasztása ellen nem kívánnak tiltakozni). De vannak már olyan Főpásztorok Nyugaton, sőt Keleten is, akik átérzik a helyzet és a múltbeli eljárások fonákosságát, adósságát.

Mi egyrészt kötelességünknek tartjuk, hogy a keresztények közötti krisztusi egységre törekvést ápoló ökumenizmust előmozdítsuk a Zsinat, a kánonok⁴¹ szerint. A valódi keresztény testvériség és szeretet tanúsága alól semmi nem menthet fel.

De azt is valljuk a Szentatyával: „Nincs a Kódexünkben olyan szabály, amely nem kedvező az összes keresztények egység-útja felé.” De „ezek a szabályok semmi olyat sem engednek meg, amit a Katolikus Egyház nagy hangon hirdet az ember Megváltója nevében bármely emberi személy alapvető jogairól és bármely keresztényéről is, továbbá bármely Egyház jogáról nemcsak a létezéshez, hanem az előhaladáshoz, növekedéshez és virágzáshoz”.⁴²

⁴⁰ Vö. AMMANN, A. M., *Abriss der Ostslavischen Kirchengeschichte*, 1950, 442-443. és ADRIÁNYI, *op. cit.*, 43-61.

⁴¹ Vö. 905. k.: párbeszéd, kellő okosság, hamis irenizmus és közömbösség, mértéktelen buzgóság elkerülése, az ősi hit sértetlen megőrzése (10. k.) az egyházi előírások betartása ökumenikus téren is (192. k. 2. §) és az együttműködés lehetséges területeinek felderítése, gyakorlása is a karitás és társadalmi igazságosság, emberei jogok védelme, a béke fenntartása, hazafias és nemzeti megemlékezések közös ápolása (908. k.).

⁴² 1990. október 25-i beszéd a Keleti Kódex bemutatásakor a Püspökök Színódusán, in *Nuntia* 31 (1990) a beszéd 13. pontja.

IVANCSÓ ISTVÁN

AZ „EMELJÜK FÖL SZÍVÜNKET!” CÍMŰ IMAKÖNYVÜNK

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Az egymás utáni kiadások története; 1/ Az 1958-as kiadás; 2/ Az 1967-es kiadás; 3/ Az 1971-es kiadás; 4/ Az 1974-es kiadás; 5/ Az 1978-as kiadás; 6/ Az 1984-es kiadás; 7/ Az 1988-as kiadás; 8/ Az 1992-es kiadás; 9/ A kiadások összesítése; 3. Az imakönyv tartalma; 4. Kitekintés

1. Bevezetés

A legutóbbi időkig nyolcszor jelent meg a magyar görög katolikus egyházban az „Emeljük föl szívünket!” című imakönyv.¹ Ennél többször csak Danilovics János „Általános egyházi énekkönyve” látott napvilágot,² amely a maga idejében szintén olyan jelentős volt, mint újabban az imakönyvünk.

¹ Az első kiadás 1958-ban történt, s a továbbiak jórészt változatlanul jelentek meg mind a tartalmat, mind a formátumot tekintve. A legelső leírása: „Emeljük föl szívünket! Görögkatolikus imakönyv – Kiadja a Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék könyvkiadója Budapest, 1958 – Szerkesztette a Hajdudorogi Egyházmegyei Főhatóság által kijelölt bizottság – A Hajdudorogi Egyházmegyei Főhatóság 1872/1958. számú jóváhagyásával – Minden jog fenntartva, beleértve az utánnomlás jogát is – Felelős kiadó: a Szent István Társulat alelnöke – Pécsi Szikra Nyomda 2430 – F. v.: Melles Rezső – 10 x 14,5 cm 383 lap.” – A többi változatnak is ezzel szinte teljesen megegyező a leírása, ezért itt mellőzni lehet azokat.

² Először 1892-ben jelent meg, majd ezt követte 1893-ban a második kiadás, 1897-ben a harmadik, 1899-ben pedig a negyedik kiadás. Az ötödikről még nincs információ, a hatodik viszont 1903-ban jelent meg. A hetedik kiadás szintén nem ismert, de a nyolcadik 1906-ban jelent meg, a kilencedik pedig 1907-ben. A tizedik kiadás érdekes, mert Krajnyák Gábor átdolgozásában látott napvilágot 1920-ban, miközben a tizenegyedik és a tizenkettedik kiadás az előzőekkel egyező, önálló Danilovics-féle könyv volt 1908-ból és 1910-ből. – Vö. IVANCSÓ, I., „A magyar görögkatolikusság liturgikus könyveinek anyanyelvi fordításai és kiadványai”, in Timkó, I. (szerk.), *A Hajdudorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 158-181, illetve IVANCSÓ, I., „Újabb liturgikus kiadványaink”, in *Athanasiana* 4 (1997) 19-36. Mindkét tanulmány a függelékben közli az összegyűjtött kiadványok címléírását. – Egy harmadik gyűjtemény is készülöben van liturgikus kiadványainkról – a folyamatosan gyarapodó anyag alapján. Bizonyos idő elteltével várható majd a publikációja is.

Először akkor adták ki imakönyvünket, amikor az ateista ideológia alapjára berendezkedő államrendszer alig engedte vallásos kiadványok, különösképpen imádságos könyvek megjelentetését. Az utóbbi kiadásra viszont már a rendszerváltás után került sor, amikorra megszűnt az állami kontroll. Anyagilag ekkor az látszott előnyösebbnek, hogy a Hittudományi Főiskola kebelén belül adjuk ki az imakönyvet, s ez valóban így is történt.³

A legutóbbi fél évszázad alatt „egyeduralkodóvá” vált ez az imakönyv a magyar görög katolikus egyházban. A régebbiek elhasználódtak, s csak ez jelent – mert csak ez jelenhetett – meg a mindenkori igényeknek megfelelően, egymás után nyolcszor.⁴ Ez a két szempont motiválja a témával való foglalkozást, valamint az a hozzájuk társuló tény, hogy imakönyvünk legújabb kiadása most van folyamatban, s hamarosan várható a megjelenése.

2. Az egymás utáni kiadások története

A történeti áttekintéshez az egyházmegyei levéltár⁵ iratai és az egyházmegyei körlevelek⁶ tudósításai szolgálnak alapul. Sajtónkban ugyanis nem jelent meg híradás egyik kiadásáról sem.

1/ Az 1958-as kiadás

Az imakönyv első kiadásának⁷ előmunkálatai 1958 előtt megkezdődhettek, ugyanis Rojkovich István általános püspöki helynök ezen

³ Vö. IVANCSÓ, I., „Die Publikationen der Griechisch-Katholischen Hochschule St. Athanasius”, in *Folia Athanasiana* 1 (1999) 147-148.

⁴ A liturgikus kiadványok összesítéséhez lásd IVANCSÓ, I., *Szinopszis a magyar nyelvű bizánci liturgia emlékeiről (169-1999)*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 4), Nyíregyháza 1999.

⁵ A többféle elnevezés között a *Görög Katolikus Püspöki Levéltár* elnevezés látszik a leginkább kikristályosodni. – Vö. JANKA, GY., „A Magyar Görög Katolikus Egyház levéltári anyagai”, in Janka, Gy. (szerk.), *Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete konferenciája Nyíregyháza 1997. augusztus 27.*, Nyíregyháza 1998, 135-138. – A továbbiakban a *Görög Katolikus Püspöki Levéltár* elnevezést használjuk, s a GKPL jelzéssel rövidítjük.

⁶ Ehhez lásd IVANCSÓ, I., *A magyar görögkatolikuság körlevélben közölt liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Nyíregyháza 1998. – A továbbiakban a *Forrásgyűjtemény* jelzéssel rövidítjük.

⁷ Egyébként érdekes, hogy egyetlen kiadásban sem jelezték azt, hogy ténylegesen hányadik kiadás.

a nyáron – amikor megküldte a kéziratot a kiadónak – már a kinyomtatását kérte a Szent István Társulattól, illetve azt, hogy a szükséges állami engedélyt szerezzé be hozzá.

Ez abban az időben nem ment egyszerűen, de a Szent István Társulat alelnöke bizakodó volt a levelében: „Úgy látom, az engedélyezés rövidesen megtörténik”.⁸ A helynök tartózkodóbb volt: „Az imakönyv engedélyezése elé is várakozással tekintünk”.⁹ Végül alig több mint két hónap alatt megadták az engedélyt. Így az alelnök közölhette az egyházmegye felé a hírt: „Tisztelettel közlöm, hogy mai napon kézhez vettem az »Emeljük fel szívünket« című görög-katolikus imakönyv kinyomathatási engedélyét és azt egyidejűleg nyomdába adtam”.¹⁰

A levelezésben fontos szempontot jelentett a kiadandó imakönyv példányszáma. Az egyházmegye harmincezer példányban kívánta azt megjelentetni. Erről szólt a legelső levél a Szent István Társulathoz: „Mellékelten tisztelettel megküldöm »Emeljük fel szívünket« című görögkatolikus imakönyvünk kéziratát. Tisztelettel kérem, hogy imakönyvünkre a kinyomtatási engedélyt megszerezni és a kinyomtatást eszközölni szíveskedjenek 30.000 (Harmincezer) példányban.”¹¹ Rojkovich helynök később is jelezte, hogy „Oly nagy a hiány, hogy a 30.000 példány is 1-2 év alatt elfogy”.¹² A Társulat alelnöke azonban aggályát is kifejezte: „Megfontolás tárgyává kellene tenni, hogy nem volna-e célszerű egyelőre csak 15.000 példányt kinyomtatni és beköttetni s a nyomást matricára felvenni, melyről az a további példányokra szedési költség nélkül újra fel lenne használható. A kiadónak tudniillik komoly gondot okozna, ha egy kiadványát csak két év múlva tudná forgalmazni.”¹³

A megjelentetés idején komoly gondot jelentett a papírhány. Az egyházmegye számára ez szerencsésen megoldódott. A helynök ezt

⁸ Iktatószám nélküli irat, 1958. szeptember 13-ról, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó.

⁹ Iktatószám nélküli irat, 1958. szeptember 22-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó.

¹⁰ A 3043/1958. számú irat, 1958. szeptember 29-ről, in *GKPL*, 264. doboz, 2. csomó.

¹¹ Az 1873/1958. számú irat, 1958. július 22-ről, in *GKPL*, 265. doboz, 1. csomó.

¹² Iktatószám nélküli irat, 1958. szeptember 22-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó.

¹³ A 3043/1958. számú irat, 1958. szeptember 29-ről, in *GKPL*, 264. doboz, 2. csomó. – Egyébként úgy tűnik, hogy a kiadások terén nagyobb tapasztalatokkal rendelkező Esty Miklós alelnöknek lett annyiban igaza, hogy a harmincezer példány nem fogy el hamar. Ugyanis az imakönyv másodszori megjelentetésekor Dudás Miklós püspök a következőket írta indoklásként: „A nyolc év előtti kiadás több mint egy éve teljesen elfogyott, s híveink körében nem kis szomorúságot okoz az, hogy nem tudjuk kielégíteni fokozódó igényüket”. Tehát nem is csak egy-két, hanem hét esztendőről lett szó. – Lásd az 1290/1966. számú irat, 1966. augusztus 5-ről, in *GKPL*, 305. doboz, 1. csomó.

írhatta: „A nyomtatáshoz szükséges papírmennyiség külföldi ajándékozás folytán rendelkezésünkre áll”.¹⁴ Kétféle papírt is akartak alkalmazni.¹⁵

Felmerült a nyomda kérdése: hol nyomtassák ki az imakönyvet. Az alelnök így írt erről: „Informálódtam a debreceni nyomdák iránt, és nem kaptam kedvező választ. Magam részéről nem szívesen kezdenék új és ismeretlen nyomdákkal, ha a papírt mozgatni kell, nem sokat számít vasúton hová küldessék.”¹⁶ Hasonlóan vélekedett Rojkovich helynök is: „A debreceni nyomdánál a napokban személyesen tájékoztam. Kb. decemberben kezdenék el legkorábban a munkát, s a leszállítást márciusra vállalhatják. Mi is azon a véleményen vagyunk, hogy a legjobb lenne a pécsi nyomda mellett maradni, ha márciusra ott is elkészülhet. A papírunk szállítóképes ládákban van csomagolva, így a vasúti szállítás lebonyolítható.”¹⁷

Újabb levelében Esty Miklós az imakönyv papírminőségével kapcsolatban írt, valamint közölte, hogy karácsonyra bizonyos mennyiség elkészül a könyvből.¹⁸ Aztán Rojkovich helynök megküldte a pécsi nyomdának a kéziratot, amelyből a szedést végezniük kellett. Ez viszont bizonyos konfüziót okozott, ugyanis a nyomdai követelmények bejegyzése itt nem egyezett azzal, ami az első változatban volt. Így írt a nyomdának: „A Szent István Társulat alelnökétől, Esty Miklós kamarás úrtól ma arról értesültem, hogy »Emeljük fel szívünket« c. görögkatolikus imakönyv nyomdai szedése rövidesen megkezdődik. Csatoltan tisztelettel megküldjük nevezett imakönyv nyomdai használatra szóló kéziratát, melybe a betűtípusok is pontosan be vannak jelölve. Tisztelettel kérjük,

¹⁴ Az 1873/1958. számú irat, 1958. július 22-ről, in *GKPL*, 265. doboz, 1. csomó.

¹⁵ A helynök ezt írta a Társulat alelnökének: „A nálunk lévő kétféle papírból csatoltan küldöm a mintát. A biblia-papírból kb. 5 q-t tudunk küldeni, a szükséglet többi részét a vastagabb papírból tudjuk biztosítani. Szeretnénk mégis, hogy intelligens híveink részére biblia-papíron is legyen imakönyvünk.” – Iktatószám nélküli irat, 1958. szeptember 22-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó.

¹⁶ Iktatószám nélküli irat, 1958. szeptember 13-ról, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó.

¹⁷ Iktatószám nélküli irat, 1958. szeptember 22-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó.

¹⁸ „Tisztelettel értesítelek, hogy mai napon újabb tárgyalást folytattam a nyomdával a kiadandó görögkatolikus imakönyv ügyében. Sajnos, a finomabb papíros nem használható fel, mert annak méretei eltérnek a másiktól. A szedést megkezdték, s ha minden jól megy, szeretnénk Karácsony előtt 10.000 példányt kihozni. A többi is megy majd folyamatosan. A mintául adott vastagabb papírosból egyelőre 42.000 ívet kellene leküldeni a nyomdának a következő címre: Pécsi Szikra Nyomda, Pécs, Munkácsy Mihály út 10/12. Legcélszerűbb azt vasúton, gyorsárúként feladni.” – A 3087/1958. számú irat, 1958. október 11-ről, in *GKPL*, 264. doboz, 2. csomó.

szíveskedjenek a jelzéseket szem előtt tartani. Az alelnök úr által levitt kéziratban ezek a betűjelzések nem szerepelnek. Ezért kérjük, hogy a most küldött példányt szíveskedjenek irányadóul tekinteni.”¹⁹

A Pécsi Szikra Nyomda jelezte a munka előhaladtát, s hogy a szedés miképp történik: „A tárgybeli kiadvány előállításával kapcsolatosan az alábbiakat közöljük. Az engedélyezett kéziratot Esty Miklós kamarás Úrtól vettük át szeptember 30-án azzal, hogy a munka előállítását a lehető legrövidebb időn belül megkezdjük. A munkának tipografizálását, a megbeszélés szerint, házilag oldottuk meg és annak befejeztével a szedést is késedelem nélkül megkezdjük. Nem volt tudomásunk arról, hogy Önök is foglalkoznak a munka tipografizálásával. Amikor (október 15-én) az Önök által tipografizált kéziratot megkaptuk a munka szedését befejeztük, s így változtatásra már nincs mód. Tipográfiánk nagy vonásokban egyezik az Önök által küldöttel, eltérés csupán abban van, hogy mi nem használunk indokolatlanul nagy betűtípus fokozatokat, amelyek a formátumhoz képest aránytalanok lennének. Ugyancsak petit szedést is egy helyen alkalmaztunk. A terjedelem nem oly nagy, hogy különösen törekedni kellene kisebb fokozatok alkalmazására, ami amúgy is az olvashatóság rovására menne. Egy lényeges dologban eltértünk a kézirat-tól. Soröntő szedőgéppel dolgozunk és így minden utólagos változtatás egy-egy teljes sor újraszédését igényeli. Ezért töröltük a szövegben az egyes lapoldalakra való hivatkozásokat, hogy elkerüljük a későbbi átszedéseket. Ha feltétlenül ragaszkodnak hozzá, elvégezzük, de jobb megoldásnak találnánk, ha szíveskednének egy olyan tárgy, vagy cím-mutatót készíteni, amelyből bármely keresett, vagy idézett ének, ima stb. könnyűszerrel megtalálható lenne. Hangsúlyozottan kérjük Önöket, hogy a kézirattól semmiképpen ne térjenek el, mert nagyobb mérvű változtatás (amellett, hogy esetleg újabb engedélyezést vonhat maga után) a munka mielőbbi elkészülését rendkívül hátrányosan befolyásolná. Más munkákkal is terhelve vagyunk és termelési beosztásunkat esetleg felborítaná egy nagyobb mérvű változtatás. Ismételten tisztelettel kérjük Önöket, hogy a lehetőség szerint minél előbb és *lehetőleg imprimálva* juttassák vissza a levonat egyik példányát. Az esetleges hibákat mi házilag ellenőrizni fogjuk.”²⁰

¹⁹ A 3082/1958. számú irat, 1958. október 13-ról, in *GKPL*, 264. doboz, 2. csomó.

²⁰ „Emeljük föl szívünket c. imakönyv előállítása”, a 3176/1958. számú irat, 1958. október 23-ról, in *GKPL*, 264. doboz, 2. csomó. – Az indorzálás: „Érk. okt. 23. A bentiek szerint válasz küldetik. Okt. 23. Dr. Rojkovich helynök.” – A levélből kitűnik, hogy az egyházmegye gondot fordított az imakönyv kinézetére is.

Rojkovich István helynök a nyomdának válaszolva kérte a módosításokat. „Az »Emeljük fel szívünket« c. imakönyv tördelt levonatát, s az október 21-én kelt 1893. számú levelet megkaptuk. Igen sajnáljuk, hogy az imakönyv nyomdai használatra szánt kézírata nem jutott el kellő időben Pécsre, azonban mi úgy tudtuk, még szeptember végén is, hogy a szedés csak az év vége felé kezdődik el. Átnéztük a szedést, s bár több esetben is lényeges eltérés van a betűtípusoknál, úgy gondoljuk, hogy legalább a legfeltűnőbb eltérések nagyobb nehézségek nélkül korrigálhatók. Öszintén szólva a legnagyobb problémát szerintünk az okozza, hogy *nem kaptunk hasábos levonatot*, egyenesen tördelve van a szöveg, s emiatt van a legtöbb nehézségünk. Ugyanis az imakönyvben sok oktató rész található, s ezt óhajtottuk petíttel szedetni. Ahogyan most ki van szedve, teljesen egybefolyik az oktató rész az imarésszel, s ez a könyv használatánál nagy zavart okoz. Úgy szeretnénk segíteni a dolgon, hogy legalább a főbb oktató részek elé külön sorba petít kurzív szedéssel behelyeznénk ezt a szót: »Oktatás«, emellett az oktató rész és az imarész között legalább egy csillag elválasztást kellene alkalmazni. Általában az a kifogás, hogy nagyon sűrített a szedés, nincs kellő hézag, levegő, emiatt összefolyik az egész. Szerintünk a könyv egy részének újból való tördelésével lényegileg a főprobléma megoldható. Amit mégis újból kellene szedni, néhány oldalnál (8-10) nem tesz ki többet. Belátjuk, hogy mindez a nyomdának munkatöbbletet jelent, ezért az anyagi különbözetet magunkra vállaljuk. Azt hiszem, ez nem fog túl nagy összeget jelenteni, viszont nekünk is megéri, hogy az imakönyv valóban megfelelő kivitelben jelenjék meg. Szeretnénk még az egyes oldalak tetejére a lapszámmal egyvonalban egy-két szavas fejlécszöveget alkalmazni, mely a használhatóságot szintén nagyban előmozdítaná... A korrektúrázás folyamatban van, előreláthatólag egy héten belül a levonat egyik példányát visszaszármaztatjuk.»²¹

Aztán a helynök a következő levelében megküldte a nyomdának az imakönyv szövegének korrektúrázását, jelezve a további észrevételeket. „»Emeljük fel szívünket« c. görögkatolikus imakönyv tördelt levonatának korrigált egyik példányát csatoltan tisztelettel küldjük. Október 23-án küldött levelünkben már közöltük főbb észrevételeinket. Most még a következő megjegyzést tesszük: Az imakönyv címét »Emeljük fel szívünket!« kisebb betűvel kérjük szedni. Az oktatórész és az imarész között általában csillag pótlását jeleztük, kérjük ezzel kapcsolatban,

²¹ A 3176/1958. számú irat, 1958. október 23-ról, in *GKPL*, 264. doboz, 2. csomó.

hogy a tördelésnél szíveskedjenek a csillagon kívül kis hézagot is hagyni, hogy az elválasztás szembetűnő legyen. Több helyen a betűk nem olvashatók elég világosan, elmosódottak. Kérjük, szíveskedjenek a nyomást olvashatóbbá tenni. Az egyes sorok több helyen nem egyenes vonalban kezdődnek egymás alatt... A tartalomjegyzéket csak az új tördelés után tudjuk beszámozni, valamint az utalási számokat is akkor lehet majd beírni. A legutóbbi levelünkben említett fejléc-szövegeket is csak a tördelés után írhatjuk be... Tisztelettel kérjük a jelölt kiigazítások, javítások és az új tördelés végrehajtását s az újabb levonat hozzánk való megküldését, hogy az imprimaturt arra megadhassuk.”²²

²² A 3264/1958. számú irat, 1958. november 3-ról, in *GKPL*, 264. doboz, 2. csomó. – A püspöki helynök hamarosan küldte a pécsi nyomdának a következő javításokat, jelezve, milyen dolgokra kell figyelni a nyomtatásnál. „»Emeljük föl szívünket« c. imakönyvünk revízióját, a hibák kijavításával tisztelettel küldjük. Szabad legyen még néhány megjegyzést tennünk: A cím betűi még mindig túl vastagok s elütnek a könyvben használt betűtípusoktól. Ha lehet, vékonyabb stílusú betűket kérnénk a címbe. A betűk sok helyen hibásak, olvashatatlanok. Szíveskedjenek ezen valami módon segíteni. Kérjük, hogy a margó is egyenes vonalú legyen. Ezeket a hibákat nem is jelöltük mindenütt, mivel igen gyakoriak. A tartalomjegyzéket a számok beírásával csatoltan küldjük. Csak azért írtuk a számokat közvetlenül a szöveg után, nehogy tévedés legyen, a könyvben egy vonalban egymás alá kérjük a szokott módon a számokat. Ha lehet, szíveskedjenek a tartalomjegyzéket is korrektúrára leküldeni, s postafordultával visszaküldjük.” – A 3436/1958. számú irat, 1958. november 17-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó. – A püspöki helynök a Szent István Társulat alelnöke felé is jelezte a nyomdának írt dolgokat. „»Emeljük föl szívünket« c. imakönyvünk második korrektúráját a mai napon a pécsi Szikra Nyomdának expressz megküldtük. Sajnáltam, hogy a múltkor kis késedelmet okoztunk, ezt azonban az okozta, hogy hasáblevonatot a nyomdától nem kaptunk, egyenesen tördelve érkezett a levonat, így elég sok hiba volt. Én abban a hiszemben voltam, hogy csak az év végén kezdődik a szedés, ezért küldtük kissé késve a nyomdai példányt. Remélem, most már egyenesbe kerül az ügy, s a nyomás mielőbb megkezdhető... Az imprimaturt megadtuk, a tartalomjegyzéket beszámozva megküldtük.” – A 3436/1958. számú irat, 1958. november 17-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó. – Kisvártatva a nyomda jelentkezett nem csak a tartalomjegyzékkel, hanem a címlappal is: „Ide mellékelten megküldjük a készülő Imakönyv címlapjának, valamint tartalomjegyzékének kefelevonatát 2 példányban és kérjük, ha annak egyik példányát lehetőleg postafordultával hozzánk visszaküldeni szíveskedjenek. A tartalom tördelését levegősen végeztük, mert így áttekinthetőbb, másrészt pedig kerek ívre (24 ív = 384 old.) terjed, ami a kigyártás műveleténél jelentős könnyebbséget jelent. Egyidejűleg kérjük, hogy további 10.000 példányhoz szükséges újabb 70.000 ív papírt az előbbiekhöz hasonló módon minél előbb feladni szíveskedjenek. Erre vonatkozóan utalunk Esty Kamarás Úrral történt tárgyalásainkra.” – „Imakönyv korrektúrája”, a 3547/1958. számú irat, 1958. november 21-ről, in *GKPL*, 264. doboz, 2. csomó. – Az általános püspöki helynök válaszelevelében jelezte a kérések azonnal teljesítését: „Készülő imakönyvünk címlapjának, valamint a tartalomjegyzéknek levonatát korrektúrázva tisztelettel küldjük. A címlap betűi most már

Közben ismét felvetődött a kiadandó könyv példányszámának a kérdése. A püspöki helynök azt jelezte a Szent István Társulat alelnökének, hogy a papság nagyon várja az imakönyv megjelenését, s így hamar el fog fogyni a tervezett harmincezer példány. „A közelmúltban tartott őszi papi gyűléseken szóba került imakönyvünk megjelenése. Igen nagy érdeklődés tapasztalható a papság körében s egyöntetű volt a vélemény mindenütt, hogy a tervezett 30.000 példány a legrövidebb időn belül el fog fogyni. Erre való tekintettel azt szeretnénk, ha valóban az egész 30.000 példány egyszerre kinyomatható lenne. Legutóbb elküldtünk 71.500 ív papírt. Most már ki lehet számítani, mennyi papír szükséges az egész 30.000 imakönyvhöz. A még szükséges papírt azonnal feladjuk, mihamarabb a mennyiségre vonatkozóan értesítést kapunk. Úgy emlékszem, arról beszéltünk, hogy a matrica-anyag megmarad. Ez annál is inkább jó lenne, mert biztosra veszem, egy-két év múlva utánnyomásra lenne szükség.”²³ A papsággal közöltük, hogy mihamarabb ismeretes lesz az imakönyv eladási ára, körlevelet adunk ki, hogy a hívek körében az előjegyzéseket megkezdhessék. Ezért arra kérek, mihamarabb az ármegállapítás megtörténik, a könyv eladói árát velünk közölni méltóztatással. Említettem szóbelileg azt is, hogy szemináriumunk fejlesztésére és szegényebb egyházközségek templomépítési segélyezésére szeretnénk bizonyos összeget biztosítani olyanformán, hogy darabonként 5-6 Ft-t hozzáadnánk az imakönyv árához. Ez történt pár évvel ezelőtt az énekeskönyvünkénél is. Nem tudom, mik ennek a formaságai, kell-e ezt valahonnan kérelmezni és kitől? Légy kegyes erre vonatkozólag felvilágosítást adni. Még csak azt szeretném megemlíteni, szeretnénk, hogy minél jobb legyen a kötés, egészsváson, ha megvalósítható.”²⁴

egészen megfelelőek.” – A 3547/1958. számú irat, 1958. november 24-ről, in *GKPL*, 264. doboz, 2. csomó.

²³ Erre azonban csak 1967-ben került sor, mintegy kilenc esztendő múlva.

²⁴ A 3436/1958. számú irat, 1958. november 17-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó. – Esty Miklós azonnal válaszolt Rojkovich helynök levelére. „Az imakönyvetek ügyében sok és meglehetősen nehéz tárgyalásokat folytatok az illetékes hatóságokkal. Eddig a következő konkrétumok alakultak ki: Hajlandók hozzájárulni ahhoz, hogy minden eladott példány után 5 ft térítessék az egyházmegyei központnak. Az ármegállapítás még folyamatban van a Kiadói Főigazgatóságban, úgy látom, 30 ft lesz, mindent beleértve. De semmiképp nem hajlandók belemenni abba, hogy az imakönyv a nyíregyházi irodából forgalmaztassék... más egyházmegyéknél sem engedélyezik ezt a jövőben. Tehát nincs más hátra, mint innen a fővárosból postázni mindent az egyes szérméyek vagy plébániák címére. Ez elég sok munkát és kiadás többletet jelent. Ha az ár végleges lesz, mindjárt közlöm, s akkor összeszedhető a »jegyzés«. Ez kívánatos az igazságos elosztás végett is. De itt marad egy probléma: ha utánvételt küldjük, ez

Rojkovich István helynök válaszában reflektált az Esty Miklós által felvetett kérdésekre, főleg a papírmennyiségre és a terjesztés mi-kéntjére vonatkozóan. „Hálás köszönettel vettem november 18-án kelt szíves közléseidet. A nyomdától azóta megkaptuk a tartalomjegyzék levonatát, korrigáltuk, s azonnal vissza is küldtük... A nyomdai tördelt levonatból látom, hogy egy példányhoz pontosan hat ív papírra lesz szükség (384 oldal), így számításunk szerint már több mint 23.000 példányhoz elment a papír. Gondolom, hogy bizonyos mennyiséget selejtre is kell számítani. Mihelyt értesítést kapok a végleges papírszükségletről, a hiányzó mennyiséget is azonnal küldjük. Ezt légy kegyes a nyomdával tisztázni. November 18-i leveledben voltál szíves megemlíteni az expedálás kérdését. Arra számítottunk, hogy az expedálást Pestről kell intézni. Elvünk az lenne, hogy lehetőleg személyeknek nem expedálunk, hanem csakis tömegesen a plébániák címére. A pár évvel ezelőtt megjelent énekeskönyvünkénél az a gyakorlat vált be, hogy a plébániák felveszik a megrendeléseket, a befolyt összeget csekkszámhámlánkra befizetik, s az értesítések kézhezvétele után intézkedünk a könyvek expedálását illetően. Így elkerüljük a drága utánvételi költséget. Viszont az ellenérték beszédésével sem bajlódunk utólagosan. Még így is felmerül kisebb költség a csomag kiváltásakor, ezt már a plébánosok házilag elintézik. Örömmel vettem értesítéset az 5 Ft-os térítés lehetőségéről. Az áralkulációban bizonyára számításba lesz véve a papír értéke is, hiszen csak vámot fizettünk a papír után több mint 20.000 Ft-ot. Mihelyt a végleges ármegállapítás megtörténik, tisztelettel kérem szíves értesítéset, hogy a jegyzéseket a paróchiák megkezdhesék. December-január a legalkalmasabb ennek lebonyolítására.”²⁵

A Szent István Társulat alelnöke három pontban foglalta össze a püspöki helynöknek adott válaszát. „Folyó hó 26-án hozzám intézett nagybecsű soraidra a következőkben szolgálhatok válasszal:

1. Az imakönyv árának írásban való közlését még mindig nem lehetett kitiporni a Kiadói Főigazgatóságtól. Bár szóval a 30 firtos árban egyek voltunk, írás nélkül nem merném megindítani a jegyzést. Bizonyos nehézségek fennállnak, ugyanis jövő év elsejétől felemelik a nyomdai és

megemeli a vevői kiadását, ha anélkül, a gyakorlat szerint nehézségek mutatkoznak az ellenérték beszédésénél. Ebben a kérdésben kérem is nagybecsű véleményed. A papírszükséglet 30 ezernél a háromszorosa a 10 ezernek. A papír szállítási költségét a kiadó megtéríti, értesítésre.” – A 3570/1958. számú irat, 1958. november 18-ról, in GKPL, 283. doboz, 2. csomó.

²⁵ A 3570/1958. számú irat, 1958. november 26-ról, in GKPL, 283. doboz, 2. csomó.

kötészeti árakat, ezt azonban előre nem akarják megmondani, s úgy látszik, ez okból késik a végérvényes elintézés. Mihelyst valamit kézhez kapok, azonnal közlöm, hogy megindulhasson a jegyzés.²⁶

2. A nyomdát én buzdítottam fel, hogy kérjen a második 10 ezerhez is papirost, épp a fenti okból. Bemutatták nekem a Veletek való levélváltást. Az általános szokás, hogy inkább több papírt kérnek, nehogy a kivitelezésnél fennakadás álljon elő. Selejttel mindig kell számolni, de ez nem szokott magas lenni, s a maradék papírt a nyomda visszaadja, vagy más kiadványhoz jóváírja (énekes könyv). Itt nem látok semmi rendellenességet. A 20 ezerhez küldött papír árát kiszámíttattam, ez kitesz 32.630,76 összeget. Ezt már át is utaltam az O.T.P. csekkszámlátok javára. A vám rendszerint 70 %, ha ez cca 20.000 volt, akkor ez meg is felel ennek a számításnak. Ha harmadik 10 ezer papirosa is megy, ennek megfelelő összeget ismét fogok téríteni. Ha megkapom a feladást a fuvar költségekről, ezt is fizetem.

3. Mint már a múltkor jeleztem, illetékesek semmiképp nem akarnak belemenni, hogy a forgalmazást a püspöki irodák bonyolítsák le a jövőben. Ezen a vonalon több rendellenességet tapasztaltak, melyeknek megismétlődése senkinek sincs érdekében. Csak a két pesti kiadón keresztül engedélyezik a terjesztést. Szíves soraid második bekezdésében körülírt mód szerintem járható lenne, de csak olyképp, hogy a befolyt összegeket a plébániák nem Hozzátok, hanem hozzánk, ahonnan az

²⁶ S valóban, Esty Miklós alelnök nemsokára jelezte, hogy hamarosan lehet forgalmazni, illetve árusítani az imakönyvet, s egyben közölte a megállapított árát is: „Tisztelettel értesítelek, hogy a Kiadói Főigazgatóság 99-6-44/1958 K.F.Á.H. számú határozatával az »Emeljük fel szívünket« című görögkatolikus imakönyv fogyasztói – forgalmi – árát példányonként Ft 30,-- azaz Harminc forintban állapította meg azzal, hogy ez az ár a kötés külső hátsó oldalára száraz nyomással feltüntetendő. Most már nincs semmi akadálya annak, hogy a »verbuválás« megindulhasson, hogy láthassuk, melyik esperesi kerületnek mennyi lesz az igénye. Kíváncsok volna azonban, hogy a főváros is részesüljön kisebb mennyiségben, mert itt az egyéni megkeresések elől nem igen lehet kitérni.” – A 3673/1958. számú irat, 1958. december 5-ről, in *GKPL*, 264. doboz, 2. csomó. – Az indorzálás: „Érk. dec. 9. Körlevélben közölte. Dec. 9. Rojkovich helynök.” – Az imakönyv terjesztésével, illetve espereseken keresztül való szétosztásával kapcsolatban Esty Miklós egy másik levélben írta le annak általa javasolt módszerét. „Az »Emeljük fel szívünket!« görögkatolikus imakönyv technikai kérdéseire visszatérve, csatolok 30 drb postacsekk befizetési lapot. A menet a következő lenne: az esperesek ezekkel a lapokkal kell, hogy befizessék a teljes árát. Ha a jóváírási értesítés megérkezik, azonnal rendelkezünk a példányok küldését. Ugyanakkor küldjük Nektek ezt az összeget, amit megbeszéltünk volt.” – Iktatószám nélküli irat, 1958. december 17-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó.

árut kapni fogják, fizetik be postacsekken. Az a természetes, hogy annak fizessenek, ahonnan majd kapják a könyvet, mert ha előbb Hozzátok megy a pénz, akkor kétszeresen esünk forgalmi adó alá, ami felesleges kiadás lenne. Mi aztán az összegek beérkezése után küldjük a könyvet s térítjük Nektek a kétféle bonifikációt. Bár nem nagyon szeretek előre felvenni pénzt, csak így tudjuk elkerülni a többlet kiadásokat (utánvét stb.). A legcélszerűbb az volna, hogy első menetben csak adják le a rendelést, ha expedíálásra kész az áru, akkor kérjük le az ellenértéket, s ennek beérkezése után küldjük az árut. Még abban töröm a fejemet, hogy egyenest a nyomdától küldhessük az árut, ha nagyobb tételekben megy, így elkerülhetjük a kétszeri csomagolást és szállítási költségeket. Ha nem utánvételezzük a küldeményeket, az olcsóbb a rendelőnek, de így a kiadóra hárul a csomagolási tényleges költségen felül a nem jelentéktelen postai szállítási díj. Ezt ilyen nagy tételeknél nem vállalhatjuk, ezt be kell látni... Végül még közlöm, hogy a nyomda valószínűleg – a kötés miatt – több részletben fog szállítani, első részlet 5 ezer példány lesz. A rendeléseknek valaminő sorrendbe szedését is ajánlom, sürgősség szerint, nehogy sok legyen a méltatlankodás, ha nem egy napon kap min-denki.²⁷

Az új imádságos könyv megjelenését a megyéspüspök körlevélben hirdette meg. Részletes tartalmi ismertetést is adott róla. Végül gyakorlati útmutatásokat is közölt a könyv beszerzésével kapcsolatban.

„Örömmel közlöm a Nagyontisztelendő Oltártestvérekkel, hogy »Emeljük föl szívünket!« című új imakönyvünk 384 oldal terjedelemben, 14,5 x 10 cm-es alakban, fekete vászon kötésben pár héten belül megjelenik a Szent István Társulat kiadásában. Forgalmi árát a Kiadói Főigazgatóság 30 Ft-ban állapította meg. Ezen felül helyben fizetendő még a tényleges portó, példányonként legfeljebb 20-30 fillér.

A könyv első része röviden ismerteti hitünk igazságait és törvényeit.

A második rész, 18-156. oldalig imádságokat, továbbá szentségi-, Jézus Szíve- és Szűz Mária-ájtatosságokat tartalmaz. Rövid, üdvös oktatásokat és szinte az egész vallásos életet felölelő, bőséges imanyagot, lelki táplálékot kapnak ebben a részben híveink.

A harmadik rész a nyilvános isteni szolgálatok, a reggeli és alkonyati istentisztelet főbb énekeit tartalmazza, valamint a szent liturgia teljes szövegét a papi imákkal együtt.

²⁷ Iktatószám nélküli irat, 1958. november 30-ról, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó.

A következő részben a szent liturgia változó részei találhatóak vasárnapokra, hétköznapiakra, a szentek tiszteletére, különféle szándékokra, valamint a változó és állandó ünnepekre. Végül temetési énekek és számos népének az Úr Jézushoz, Szűz Máriához, különböző alkalmaikra, egészsíti ki imakönyvünket.

Szeretettel kérem a Nagyontisztelendő Lelkész Urakat, hogy a következő vasárnapokon az istentiszteletek alkalmával hirdessék meg úgy az anya-, mint a leányegyházak híveinek az imakönyv megjelenését. Mivel már évek óta nagy hiány van imádságos könyvben, a készlet előreláthatólag nem fog sokáig tartani, ezért buzdítsák híveiket, hogy mindenki igyekezzék azt mielőbb megrendelni a lelkesi hivatalban. A lelkesi urak írják össze a megrendelőket, és lehetőleg ezzel egyidejűleg szedjék be a könyv árát is.

A megrendelők pontos számát minél hamarabb, lehetőleg január 15-ig közöljék az e. m. Irodával, a könyvek árát azonban további intézkedésig tartsák letétben az egyházközség pénztárában, hogy azt értesítésre azonnal beküldhessék. Az imakönyvek leszállítását a megrendelések, valamint majd a pénzösszegek beérkezésének sorrendjében fogjuk eszközölni, ezért a késedelmes megrendelők csak későbbi időpontban juthatnak imakönyvhöz.

A miskolci Apostoli Adminisztrátúra lelkeszei a miskolci helynökségi irodába szíveskedjenek megrendelésüket beküldeni.

Kérem a Nagyontisztelendő Oltártestvéreket, hogy átérezve a régóta nélkülözött imakönyv megjelenésének lelkipásztori jelentőségét, működjenek közre teljes buzgósággal, hogy minél többen tudomást szerezzenek új imakönyvünkről és minél több családban legyen az lelki táplálék, mindennapi kenyér.”²⁸

Az imakönyvből valószínűleg húszezer példányt nyomtathattak ki az első évben, mert a következő esztendő elején a harmadik tízezer kinyomatásáról esik szó, amikor egyben az arra vonatkozó megelégedést is nyugtázzák a Szent István Társulat részéről, hogy jól sikerült az előállítás. „Örömmel olvastam szíves soraidból, hogy az imakönyv kivitelezésével meg vagytok elégedve. Minden igyekezetemmel azon vagyok, hogy a mai lehetőség mellett is megfelelő kiadványokkal tudjak szolgálni. Érdeklődéssel várom a január 15. után közlendő jegyzés mennyiségét abból a szempontból, hogy meg kell-e tennünk a lépéseket

²⁸ „3691. »Emeljük föl szívünket!« c. imakönyvünk megjelenése”, in *Hajdúdorog-egyház-megyei Körlevelek* XI (1958) 1. – IVANCSÓ, *Forrásgyűjtemény*, 220-222.

a harmadik 10.000 példány kinyomatása iránt. Számolnunk kell ugyanis azzal az elkerülhetetlen körülménnyel, hogy mindenhez megfelelő idő szükséges... A készletből méltóztassatok 30 példányt gratis levenni, ami a szerzőket illeti.”²⁹ Ezt írta tehát Esty Miklós alelnök Rojkovich István püspöki helynöknek.

A kinyomtatott könyvekről, a hozzájuk szükséges papírmennyiségről, az egyházmegyének való megküldésükről és az elszámolásokról nagyon pontos kimutatások találhatók a levéltár iratai között.³⁰

A nyár folyamán sor került az imakönyvek harmadik részletének kinyomtatására is. Előbb csak jelezte ezt az alelnök a helynöknek. „Tisztelettel értesítelek, hogy az »Emeljük fel szívünket!« görög-katolikus imakönyv utolsó részlegének nyomdai kivitelezése is sorra kerül. Hogy időt nyerjünk, kívánatos volna a szétosztási tervet elkészíteni, s erről várom majd szíves értesítéseted.”³¹ Majd pedig arról értesítette, hogy ténylegesen elkészült a nyomtatás, már csak a kötés van hátra. „Az »Emeljük fel szívünket!« imakönyv utolsó kontingensének kinyomásánál tudott, minő szempontok vezettek. A nyomás kész, a kötési munka folyik. Azt az utasítást adtam a nyomdának, hogy ami kész van – mintegy 3-4 ezer példányról lehet szó – küldje minél előbb a szokott módon a címekre, hogy a Mária-Pócsi búcsú napra ott lehessen.”³²

Egy újabb levélrészlet azt tanúsítja a helynök tollából, hogy az imakönyv utolsó részlete valóban szeptemberben került Nyíregyházára. „Tisztelettel értesítelek, hogy 10.000 Imakönyv megérkezett Pécsről. Elhelyezése megbeszélés szerint folyamatban van.”³³ Tehát a nagy-

²⁹ Iktatószám nélküli irat, 1959. január 6-ról, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó.

³⁰ Iktatószám nélküli irat, 1959. március 5-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó; Iktatószám nélküli irat, 1959. március 10-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó; Iktatószám nélküli irat, 1959. április 1-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó; Iktatószám nélküli irat, 1959. április 7-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó; Iktatószám nélküli irat, 1959. áprilisából, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó; Iktatószám nélküli irat, 1959. április 30-ról, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó; Iktatószám nélküli irat, 1959. november 14-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó; Iktatószám nélküli irat, 1959. november 28-ról, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó; Iktatószám nélküli irat, 1960. január 2-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó.

³¹ Iktatószám nélküli irat, 1959. június 23-ról, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó.

³² Iktatószám nélküli irat, 1959. augusztus 24-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó.

³³ Iktatószám nélküli irat, 1959. szeptember 22-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó. – Ugyancsak a terjesztésről szól egy rövid részlet Rojkovich helynök leveléből, melyet Esty Miklósnak írt: „Imakönyvünk terjesztése folyamatban van, rövidesen megkezdem a részletek beküldését.” – Iktatószám nélküli irat, 1959. november 11-ről, in *GKPL*, 283. doboz, 2. csomó.

boldogasszonyi búcsúra nem lehetett Máriapócsra, s talán a kisasszony-
napra sem.

2/ Az 1967-es kiadás

Miután az imakönyv teljesen elfogyott, gondoskodni kellett az újabb kiadásról. Időközben nyolc esztendő telt el. A feltételek azonban ugyanolyanok maradtak: ismét állami engedélyt kellett szerezni a ki-
nyomtatáshoz. Ezért Dudás Miklós megyéspüspök 1966 nyarán kérte az imakönyv újabb (második) kiadásának felvételét a Szent István Társulat kiadói tervébe, s azt is, hogy a szükséges engedélyeket szerezzék be. „Tisztelettel kérem, hogy az 1958-ban kiadott »Emeljük föl szívünket« görögkatolikus imakönyvnek új, változatlan kiadását a Szent István Társulat jövő évi programjába fölvenni szíveskedjék. A nyolc év előtti kiadás több mint egy éve teljesen elfogyott, s híveink körében nem kis szomorúságot okoz az, hogy nem tudjuk kielégíteni fokozódó igényüket. Az új kiadásban a szövegben semmit sem óhajtunk változtatni. A példányszámot 15.000-ben szíveskedjék megállapítani.”³⁴

Figyelemre méltó, hogy a püspök által jelzett imprimatur szö-
vege tartalmazta azt is, hogy második kiadásról volt szó, de ezt a könyv-
ben nem jelezték, mint ahogy a további kiadásokban sem.³⁵ „Az »Emel-
jük fel szívünket« gör. kat. imakönyv második kiadásának megjelenését engedélyezem. Nyíregyháza, 1967. május 10-én hajdúdorogi püspök.”³⁶
Amikor az imakönyvnek erről a kiadásáról egy rövid tudósítás jelent
meg a püspöki körlevélben, akkor is másodiknak nevezték azt, noha ez
tényleg nincs belenyomtatva a könyvbe. „Örömmel közlöm Nt. Testvé-
rekkel, hogy »Emeljük föl szívünket!« című imakönyvünk második,
javított kiadása megjelent. Ára 30 Ft és a tényleges portó.”³⁷

A megyéspüspök véleményeket kért a papoktól az imakönyv
eme újabb kiadásával kapcsolatban. Erről azonban csak onnan lehet
tudni, hogy a vélemények összegzésére meghívta Rohály Ferenc hejő-
keresztúri paróchust, tb. kanonokot. „Ahhoz, hogy a kis imakönyv mie-

³⁴ Az 1290/1966. számú irat, 1966. augusztus 5-ről, in *GKPL*, 305. doboz, 1. csomó. –
Érdemes megfigyelni, milyen hangsúlyozott szerepet kap az, hogy változatlan után-
nyomásról van szó.

³⁵ Nem derül ki az iratokból, mi lehet ennek az oka.

³⁶ A 1172/1967. számú irat, 1967. május 10-ről, in *GKPL*, 308. doboz, 1. csomó.

³⁷ „1656. »Emeljük föl szívünket!« c. imakönyv megjelenése”, in *Hajdúdorogegyház-
megyei Körlevelek IV* (1968) 1. – *Forrásgyűjtemény*, 263.

lőbb megjelenhessen, sürgősen meg kell állapítani a végleges kéziratot. Ezért szeretettel meghívom a f. évi február 7-én 11 óra (kedden) tartandó szűkkörű értekezletre, amelyen a beérkezett hozzászólásokat kiértékelve rögzítendő a végleges szöveget.”³⁸

Ennek az értekezletnek az eredményét Rojkovich István általános helynök foglalta össze és nyújtotta be a megyéspüspöknek. „»Emeljük fel szívünket« c. imakönyvről átvett, új kiadásának kéziratát mély tisztelettel előterjesztem. Méltóztassék azt a Szent István Társulatnak, mint kiadónak 2 példányban megküldeni a nyomtatási engedély megszerzése végett. A főhatósági jóváhagyás a kizárás és korrektúra után, a nyomtatás előtt lesz esedékes. Tisztelettel javaslom, méltóztassék felhívni a kiadó figyelmét a következőkre: 1. Imakönyvről új kiadásának formája azonos legyen az 1958-ban megjelent imakönyvről formájával (10 x 14 cm).³⁹ 2. Ha lehetséges, puha műanyagkötet alkalmazzanak, vagy minél erősebb egész vászonkötet, hogy tartós legyen. 3. Kérjük meg a nyomdát, hogy amennyire lehet, az üres hézagokat kerüljék. Az előző kiadásnál főleg a tartalomjegyzékben voltak nagy hézagok.⁴⁰ A terjedelmet igyekezzenek leszűkíteni, új oldalt csak a főrészeknél kezdjenek. 4. Az előző kiadással megegyezően minden oldalon fejléc alkalmazását kérjük szöveggel és lapszámozással. 5. Kérjük 4-5 színes jelzőszalag bekötését is»⁴¹ az imakönyvbe.”⁴²

³⁸ A 243/1967. számú irat, 1967. január 24-ről, in *GKPL*, 308. doboz, 1. csomó.

³⁹ Az imakönyv külső mérete – mint ahogy mind a nyolc változaté – egységesen 10 x 14,5 cm lett. Természetesen a legelső is ilyen volt. Vö. 28. jegyzet.

⁴⁰ Valójában mind a hét nagy rész külön lapon kezdődött a tartalomjegyzékben, attól függetlenül, hogy hány sorból állt.

⁴¹ Ez nem valósul meg sem itt, mint ahogy az eddigi nyolc kiadás egyikében sem, bár a kiadó felé küldött iratban már csak 2-3 szalagról volt szó. – Vö. következő jegyzet.

⁴² „Előterjesztés”, a 1056/1967. számú irat, 1967. április 27-ről, in *GKPL*, 308. doboz, 1. csomó. – A megyéspüspök még ugyanezen a napon kérte – az előterjesztés értelmében – az imakönyv új kiadását a Szent István Társulat adminisztrátorától. „»Emeljük fel szívünket« c. imakönyvről átvett, új kiadásának kéziratát két példányban a nyomtatási engedély megszerzése végett tisztelettel megküldöm. A főhatósági jóváhagyás a kizárás és korrektúra után, a nyomtatás előtt lesz esedékes. Az imakönyv kiadásával kapcsolatosan az alábbiakat kérem: 1. Imakönyvről új kiadásának formája azonos legyen az 1958-ban megjelent imakönyvről formájával. 2. Ha lehetséges, puha műanyagkötet alkalmazzanak, vagy minél erősebb egész vászonkötet, hogy tartós legyen. 3. Kérjük meg a nyomdát, hogy amennyire lehet, az üres hézagokat kerüljék. Az előző kiadásnál főleg a tartalomjegyzékben voltak nagy hézagok. A terjedelmet igyekezzenek leszűkíteni, új oldalt csak a főrészeknél kezdjenek. 4. Az előző kiadással megegyezően minden oldalon élő fejléc alkalmazását kérem szöveggel és lapszámozással. 5. Kérem 2-3 színes jelzőszalag bekötését is az imakönyvbe.” – A

Alig két hét múlva Esty Miklós jelezte a megyéspüspök felé, hogy az engedélyt megszerezte az imakönyv új kiadásához. „Tisztelettel igazolom Excellentiádnak folyó évi április 27-i kelettel 1056/1967. szám alatt az »Emeljük fel szívünket« című görögkatolikus imakönyv újabb kiadása tárgyában hozzánk írt levelének, valamint a becsatolt kéziratnak vételét. Az imakönyv sokszorosításának engedélyét az Állami Egyházügyi Hivatal f. é. május 3-án 41.533. sz. alatt kiadta. A szövegben sehol sem történt észrevételezés, sem változtatás. Tisztelettel kérem Excellenciádat, hogy az imakönyv megjelentetését engedélyezett hatósági szerv címét és az engedélyezés keltét és számát velünk most már közölni szíveskedjék. A Szent István Társulat, mint az Apostoli Szentszék kiadója semmi könyvet az egyházi imprimatura nélkül nem adhat nyomdába. A kigyártásnál Excellentiád óhajaira a lehetőség keretein belül figyelemmel leszünk. Ezzel kapcsolatban szabadjon Excellentiád szíves figyelmét még a következőkre felhívnom: 1. A Szent István Társulatnak nincsen saját nyomdája, kiadványait az állami nyomdák valamelyikében tudja előállíttatni. 2. Az állami nyomdáknak, mint állami üzemeknek működését és szabályzatát állami rendeletek szabályozzák, ezektől ők nem térhetnek el (Negyedéves üzemterv stb.). – Egyházi kiadványok nem igényelhetnek soronkívüliséget. – A »Műsor« jellegű kategóriába sorozott körlevelek és nyomtatványok s egy könyvnek megjelentetését nem azonos jellegű előírások szabályozzák. 3. A szabályoktól és szokványoktól eltérő kigyártási módok (formátum vagy speciális betűtípusok alkalmazása), mivel még külön munkamenetet is igényelnek, további késedelmet hoznak magukkal. Mivel a Társulat »lassúsága« miatt egyes helyeken észrevételek, vagy éppen vádaskodások hangzottak el (a tényállás ismerete nélkül) fentieket kénytelenek vagyunk ismertetni. Egy könyv kifutási ideje általában egy félesztendőt vesz igénybe.”⁴³ Fontos tényeket is közölt tehát a Társulat alelnöke: egyrészt, hogy minél előbb szükséges az imprimatur, mert anélkül nem adhatja ki az imakönyvet; másrészt azokat a nyomdai nehézségeket jelezte, amelyek abból fakadnak, hogy a Társulatnak nincs saját nyomdája.

Dudás Miklós püspök ezután örömmel mondott köszönetet a Szent István Társulatnak, amiért gyorsan megszerezte a kiadási enge-

1056/1967. számú irat, 1967. április 27-ről, in *GKPL*, 308. doboz, 1. csomó.

⁴³ A 1172/1967. számú irat, 1967. május 8-ról, in *GKPL*, 308. doboz, 1. csomó. – Az indorzálas: „Érk. máj 10. Az »Emeljük fel szívünket« című gör. kat. imakönyv második kiadásának megjelentetését engedélyezem. Május 10. +DM. pk.” Továbbá itt olvasható a püspök kézírásával az Esty Miklósnak írt levél tervezete.

délyt. „Hálásan köszönöm az engedély gyors megszerzését. – A kinyomatás engedélyezését, az imprimaturt mellékelten küldöm.”⁴⁴ A kiadással kapcsolatban közölt tájékoztatást teljes megértéssel és köszönettel fogadjuk, csupán a hívek óhajának és igényének megfelelően kértük, hogy a lehetőségek határain belül maradjon meg az első kiadás kis formája, de valamelyest modernebb kötésben.”⁴⁵

Egy rövid levél másolata azt tanúsítja, hogy közben a megyéspüspök valakinek átvizsgálásra adta ki az imakönyv kéziratát: „A csatolt kéziratot szíveskedjék átvizsgálni és észrevételeit megtenni.”⁴⁶

A megjelentetési munkálatok folytatódtak, s a kezdethez képest egy bő esztendővel később a Szent István Társulat – 1967 októberében – megküldte a püspökségre az imakönyv kinyomott szövegét, hogy elvégezzék rajta a szükséges korrektúrát. „Csatoltan küldjük az »Emeljük föl szívünket!« imakönyv újabb kiadásának korrektúráját azzal, hogy az egyik példányt kijavítva és a korrektúra alapjául szolgáló kéziratot hozzánk mielőbb visszajuttatni szíveskedjenek. A második példány hasáblevontat ott marad. Az ott tárolt papiros küldéséről később fogunk dispoziációt kérni.”⁴⁷

A munkát meglehetősen hamar elvégezték s a kijavított példányt a püspöki titkár megküldte a Szent István Társulatnak, a következő levéllel: „Az »Emeljük föl szívünket« c. imakönyv újabb kiadásának korrektúráját tisztelettel megküldjük.”⁴⁸

⁴⁴ Vö. 36. jegyzet.

⁴⁵ A 1172/1967. számú irat, 1967. május 10-ről, in *GKPL*, 308. doboz, 1. csomó.

⁴⁶ A 1905/1967. számú irat, 1967. augusztus 16-ról, in *GKPL*, 308. doboz, 1. csomó. – A levéltárban fennmaradt e másolat azonban semmi bővebbi információval nem szolgál.

⁴⁷ A 2371/1967. számú irat, 1967. október 10-ről, in *GKPL*, 308. doboz, 1. csomó. – Az indorzálás: Ér. okt. 11. Kiadatik korrektúrára az irodának. Okt. 11. +DM. pk.”

⁴⁸ A 2371/1967. számú irat, 1967. október 19-ről, in *GKPL*, 308. doboz, 1. csomó. – Az irat folytatása a részleteket is elmondja: „A kézirat 16. oldalán megkérdőjelezett fél mondat valóban a szerkesztők elnézéséből maradt ott. Helyes, hogy nem szedték ki. Ellenben a kézirat 137. oldalán a II. óda hiánya nem hiba. Ha meg méltóztatik figyelni, a második óda a többi kánonoknál is hiányzik. – Ezt csak igen ritkán, nagybőjti hétköznapiokon használjuk. Szeretnénk az előző kiadásokhoz hasonlóan nagyobb összefüggő részek kezdeténél és befejezésénél az üresen maradó helyeken díszítő elemeket használni, hogy imakönyvünk ezzel is szebb legyen. Kliséink megvannak. – Ha megkapjuk a tördelt korrektúrát, ezek helyét is jelölni fogjuk. – A kliséket majd a Szent István Társulatnak, vagy közvetlenül a nyomdának küldjük?” – Az imakönyv kinyomtatásának befejezéséhez a hajdúdorogi püspöki iroda megküldte a még szükséges kliséket a Pécsi Szikra Nyomdába. „Az »Emeljük föl szívünket!« c. gör. kat. imakönyvhöz küldjük a csatolt kliséket. A fejléceket olyan helyeken kérjük alkalmazni, ahol nagyobb összefüggő egység kezdődik új oldalon. – A két záródíszit pedig ott,

Az imakönyv megjelenése viszont átszűszott a következő esztendőre, az 1968-as évre. A püspöki helynök januárban küldte vissza a Szent István Társulathoz a korrektúrázott, immár tördelt szöveget. „A tördelt korrektúrát tisztelettel megküldjük. Igyekeztünk a rendelkezésünkre álló lehető legrövidebb idő alatt elkészíteni. A korrektúrával, ill. tördeléssel kapcsolatban egyetlen kívánságunk van, amit a korrektúrába be is jegyeztünk: A 127. oldalon kezdődő »A Szent Liturgia« címszóval kezdődő rész új oldalon, tehát a 128. oldalon kezdődjön. (A tartalomjegyzékbe már így is jegyeztük be.) – Igaz, hogy a Szent Liturgia is beletartozik a nyilvános istentiszteletek sorába, de kiemelkedő, központi jellege miatt az Eucharisztikus Áldozat megkívánja, hogy legalább ennyire kiemeljük. Úgy gondoljuk, ez nyomdatechnikailag nem fog jelenteni nagyobb nehézséget, hiszen csak néhány sor átviteléről van szó. A korrektúrába minden oldalra felírtuk a kívánt élő fejléc szövegét is. Ezt petit kurzív betűvel kérjük kinyomatni.”⁴⁹

Ezek után már csak az volt hátra, hogy a nyomda megkapja a papírt az imakönyv elkészítéséhez. A Szent István Társulat kérte a püspöki hivatalt, hogy küldje azt meg a nyomdába. „Hivatkozással e tárgyban többször folytatott levelezésünkre, tisztelettel kérjük, hogy az »Emeljük föl szívünket!« imakönyv kinyomatásához szükséges papirost most már szíveskedjenek útnakindítani a nyomdába: Pécsi Szikra Nyomda, Pécs, Munkácsy Mihály u. 10/12. sz. A legcélszerűbb azt ú. n. konténerben küldeni vasúton. A ládák útnak indításakor szíveskedjenek fenti nyomdát »ügyintéző Borsy Károly« jelzéssel táviratilag értesíteni. Kétségtelen, hogy az Önöknél tárolt papiros nem lesz elég az imakönyvnek 10.000 példányban való kinyomatásához s azt sem tudjuk, hogy a cca 10 éve ládában maradt papiros milyen állapotban van, de igyekezni fogunk, hogy a problémát megoldhassuk.”⁵⁰ – Ebben az iratban tehát tízezer és

ahol a befejezésnél nagyobb üres hely marad. – Mivel csupán díszítő elemekből áll, nem óhajtjuk megjelölni, hogy melyik hová kerüljön.” – A 2673/1967. számú irat, 1967. november 27-ről, in *GKPL*, 308. doboz, 1. csomó.

⁴⁹ A 181/1968. számú irat, 1968. január 20-ról, in *GKPL*, 313. doboz, 1. csomó.

⁵⁰ Iktatószám nélküli irat, 1968. január 22-ről, in *GKPL*, 313. doboz, 1. csomó. – „Fenti imakönyv kinyomatásához a nyomda a Nyíregyházáról küldött papirost nem tudta felhasználni. Hogy ne legyen fennakadás, a megjelentetéshez mi saját papirosunkból adtuk a megfelelő mennyiséget, jöllehet azt így más kiadványtól kellett elvonnunk. De nem ez az érdekes. A nyomda most felhívott, hogy a Nyíregyházáról küldött papirost ő nem tudja tárolni, s annak elszállításáról gondoskodjunk. Mivel magunknak sincs szerény raktárunkban helyünk a felszaporodott kiadványok miatt, nem látunk más utat, mint azt, hogy a papirost Excellentiád rendelkezésére visszabocsátjuk. A szállítá-

nem tizenötezer példányról van szó, mint az eredeti, a munkát megrendelő és az engedély megszerzését kérő levélben.⁵¹

Közben egy hosszabb idő telt el, s 1968 szeptemberében Esty Miklós már a terjesztési százalékról írt, ami azt jelentette, hogy elkészült az imakönyv. „Az »Emeljük föl szívünket« imakönyv elszámolásakor ezen tételre 21 % kedvezményt tudunk nyújtani.”⁵² Dudás Miklós megyéspüspök nem csak reagált erre, hanem meg is köszönte az imakönyv megjelentetését. „Mai napon köszönettel vettem szeptember 19-i szíves levelét. Hálás köszönetet mondok az »Emeljük fel szívünket« imakönyv kiadásáért, különösen Méltóságodnak ezzel kapcsolatos fáradozásaiért és gondosságáért. Az egyházmegye nevében is megköszönöm a 21 %-os kedvezményt. Szíves elnézését kérem a késedelemért, de arra vártam, hogy én is kapjak valamilyen értesítést ebben az ügyben.”⁵³

3/ Az 1971-es kiadás

Az imakönyv harmadszori kiadásáról bizonyára már az előtt szó volt, hogy a téma írásban megjelent volna. Erre utal Esty Miklósnak, a Szent István Társulat delegált adminisztrátorának Dudás Miklós hajdúdorogi megyéspüspökhöz írt levele. Világosan látszik belőle az is, hogy nem csak állami engedély volt szükséges az imakönyv kiadásához, hanem hogy az egyházi kiadványok kiadását előre kellett megtervezni és engedélyeztetni. „Még a tavasz folyamán méltóztatott említeni egy találkozásunk alkalmával, hogy kívánatosnak és szükségesnek látszik az »Emeljük fel szívünket« gör. kat. imakönyvnek újabb kiadása. Miután már felhívást kaptam arra, hogy az 1971. évben kiadásra kerülő könyvek jegyzékét terjesszem elő az arra illetékes állami dicasterium-nál, mély tisztelettel kérem Excellenciádat, méltóztassék fent körülírt óhaját felénk körvonalazni, hogy a szükséges további lépéseket megtehessek.”⁵⁴ A

si költséget, miként az odaszállítását, mi fogjuk viselni.” – Az 1951/1968. számú irat, 1968. szeptember 19-ről, in *GKPL*, 313. doboz, 1. csomó. – Az iraton Dudás Miklós hajdúdorogi megyéspüspök kézírással fogalmazta meg az Esty Miklósnak küldendő választ, aminek a témára vonatkozó részlete: „Ami a Pécsre szállított papírt illeti, melynek odaszállításáért 2.578,20 Ft-ot fizettünk (29.09 q), nem lehetne-e Pécssett, vagy Budapesten értékesíteni, hogy elkerüljük a költséges ide-oda fuvarozást?” – Az 1951/1968. számú irat, 1968. szeptember 19-ről, in *GKPL*, 313. doboz, 1. csomó.

⁵¹ Vö. 34. jegyzet.

⁵² Az 1951/1968. számú irat, 1968. szeptember 19-ről, in *GKPL*, 313. doboz, 1. csomó.

⁵³ Az 1951/1968. számú irat, 1968. szeptember 19-ről, in *GKPL*, 313. doboz, 1. csomó.

⁵⁴ Az 1954/1970. számú irat, 1970. szeptember 22-ről, in *GKPL*, 324. doboz, 1. csomó.

püspök hamar válaszolt a felhívásra, jelezve, hogy szükség van az imakönyv újabb kiadására: „Hálásan köszönöm Méltóságod jóindulatát, mellyel imakönyvünk újabb kiadásának ügyét szívén viseli. Méltóztassék a jövő évi tervbe az Emeljük fel szívünket c. gör. kat. imakönyv újabb kiadását bevenni, változatlan szöveggel és formában, 10000 (Tízezer) példányban.”⁵⁵

Aztán eltelt egy fél esztendő, s a hajdúdorogi püspök újabb levélben érdeklődött az imakönyv egyházmegye újabb kiadásának megjeleléséről. „Az elmúlt 1970. év folyamán kilátásba méltóztatott helyezni, hogy a Szent István Társulat folyó évi munkatervébe beveszi »Emeljük fel szívünket« c. imakönyvünk új kiadását. Kérem szíves értesítését, hogy mikorra remélhetjük az új kiadás megjelenését.”⁵⁶ Esty Miklós azonnal válaszolt a megyéspüspöknek, jelezve, hogy az engedélyt megszerezte az új kiadáshoz, sőt az engedély birtokában már nyomdába is adta a művet. Ugyanakkor azt is jelezte, hogy nem tud pontos választ adni a megjelenés időpontjára vonatkozólag. „Folyó hó 3-i kelettel 573/1971. szám alatt megtisztelt szíves megkeresésére sietek Excellenciával közölni, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal 1971. január 25-én keltezett 416.661/1971. számú sokszorosítási engedélyével engedélyezte az »Emeljük fel szívünket!« görögkatolikus imakönyv imakönyvnek további 10.000 példányban társulati papírunkon való kinyomatását. Az engedélyt s a korábbi példányt – mintául – azonnal nyomdába adtuk. A nyomda igazgatójától – az egyházi kiadványaink közt – erre a tételre soronkívüliséget kértünk. A kötészeti anyag beszerzésére a nyomdának 50.000 forintot átutaltunk. A nyomdák túltelítettsége és megbízhatatlan információit ismerve én semmiféle megjelenési időpontot nem merek mondani.”⁵⁷

Egy bő hónap múlva Esty Miklós intézkedett a nyomda felé, hogy a megjelenés után az imakönyv tízezer példányából 9.500 darabot Nyíregyházára küldjenek. „Kérjük, hogy a kigyártás végéhez közeledő 886 munkaszámú »Emeljük fel szívünket« görögkatolikus imakönyvből,

⁵⁵ Az 1954/1970. számú irat, 1970. szeptember 19-ről, in *GKPL*, 324. doboz, 1. csomó.

⁵⁶ Az 573/1971. számú irat, 1971. március 3-ról, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó.

⁵⁷ Az 573/1971. számú irat, 1971. március 5-ről, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó. – Az indorzálás: „Érk. márc. 8. Megbeszélni Esty kamarás úrral. Márc. 8. +DM.” – Nem sokkal később a püspök egy levelében, melyben megköszönte a Szent István Társulatnak az új kiadványok megküldését, ismét kérte az imakönyv új kiadását. „Méltóztassék megengedni, hogy ezúton közöljem kérésünket, hogy »Emeljük fel szívünket« imakönyvünk minden változtatás nélkül a régi szöveggel kerüljön kiadásra.” – Iktatószám nélküli irat, 1971. április 26-ról, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó.

annak elkészülte után, 9.500 db-ot a Hajdúdorog-i Püspökség, Nyíregyháza, Bethlen utca 5. sz. címére alkalmas módon, költségünkre, eljuttatni szíveskedjenek. Kíváncsi, hogy a címzettet az áru indításáról idején értesíteni szíveskedjenek, hogy annak befogadásáról gondoskodhassanak. A 9.500 példányon felüli mennyiséget szíveskedjenek a Szent István Társulat, Budapest, V. Kossuth Lajos utca 1. sz. alá küldeni a köteles és szerzői, valamint a Püspökkari példányok és az ideforduló igények kielégíthetése végett. A teljes számla kiegyenlítéséről a Szent István Társulat fog gondoskodni.”⁵⁸

A megyéspüspök válaszában kifejezte örömét arra nézve, hogy az imakönyv hamar megjelenhet. „Nagy örömet okozott a Szikra Nyomdához írt dispozició megküldésével. Ez felcsillantotta a reményt, hogy talán már a közel jövőben híveink kezébe adhatjuk a várva-várt imakönyvet.”⁵⁹ Azonban mégis két és fél hónapot kellett várni, míg ténylegesen megjelenhetett a könyv, s a máriapócsi nagybúcsúra mégsem lett kész. A Társulattól Esty Miklós jelezte, hogy az imakönyv elkészülte után meg is küldték az egyházmegyének. „A nyomda értesített, hogy az »Emeljük fel« imakönyvből közvetlenül postára adott 9.500 példányt. Jó lett volna, ha ezek a pócsi búcsúra, aug. 15-re odaértek volna. De legálább szeptember 8-ra kioszthatók lesznek.”⁶⁰

Mindenesetre, az imakönyv megjelenése után Körte Ferenc általános helynök köszönetet mondott Esty Miklósnak: „»Emeljük fel szívünket« c. imakönyvünk új kiadásának példányait a Pécsi Szikra Nyomda irodánkunknak leszállította. Ebből az alkalomból Püspök Urunk távollétében⁶¹ egyházmegyénk nevében hálás köszönetet mondok Méltóságodnak irántunk tanúsított megértő jóságáért, amivel imakönyvünk új kiadá-

⁵⁸ Iktatószám nélküli irat, 1971. június 7-ről, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó. – Esty Miklós a következő rövid levél kíséretében küldte meg a nyomdánál történt megrendelés nyugta másolatát: „Az »Emeljük fel szívünket!« görögkatolikus imakönyv újabb kiadása ügyében a kigyártó Pécsi Szikra Nyomdához írt intézkedésünk másolatát bátor vagyok Excellentiához megküldeni.” Iktatószám nélküli irat, 1971. június 7-ről, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó.

⁵⁹ Az 1324/1971. számú irat, június 9-ről, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó.

⁶⁰ Az 1980/1971. számú irat, 1971. augusztus 26-ról, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó. – A levélen ott található Dudás Miklós püspök levelének vázlata, melyet saját kezével írt.

⁶¹ A megyéspüspök válaszát Balatonfüredről keltezte, a nap megjelölése nélkül, mivel a hivatalos válaszként küldött iratot az egyházmegyei irodában dolgozták ki. „Köszönettel vettem szíves értesítését... imakönyvünk postázásáról. Még jó, hogy szeptember 8. előtt megkaphatják. Kamarás Úr szíves jóindulatát és fáradozását hálásan köszönöm.” – Az 1980/1971. számú irat, 1971. szeptemberéből, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó.

sának ügyét magáévá tette és újból való megjelenését lehetővé tette.”⁶²

A Szent István Társulat delegált adminisztrátorának, Esty Miklósnak 1971. szeptember 1-jei levele két fontos tényt közölt az imakönyvvel kapcsolatban. Az egyik: az imakönyv harmadik kiadásáról volt szó, bár ezt maga a könyv nem jelzi.⁶³ A másik: augusztusban jelent meg ez a kiadás. „Mély tisztelettel kérem, méltóztassék közölni velünk, hogy a minap 3-ik kiadásban megjelent »Emeljük fel szívünket« görögkatolikus imakönyvnek szerzői járandósága ezidőszert kit illet? Egyben tiszteletteljesen kérjük, hogy a Nyíregyházára küldött imakönyvmennyiségből 15 példányt az illetékes szerzőnek vagy szerzőknek ingyen kiszolgáltatni méltóztassék.”⁶⁴

⁶² Az 1963//1971. számú irat, 1971. szeptember 2-ről, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó. – Egyben jelezte azt is, hogy 40 imakönyvvel kevesebb érkezett a püspöki irodába: „Méltóztassék megengedni, hogy tájékoztatásul a Pécsi Szikra Nyomdához küldött reklamációnkat másolatban csatoltan megküldjem”. – Mellékelte a püspöki titkár aláírásával készült levelet, mely a Pécsi Szikra Nyomda irányába tartalmazott reklamációt a hiányzó negyven könyvvel kapcsolatban, s így zárult: „Kérjük a hiányzó 40 példány megküldését, vagy a hiány elismerését”. – Az 1962//1971. számú irat, 1971. szeptember 2-ről, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó. – Az ügy rendeződött, ugyanis maga a Szent István Társulat küldte meg a reklamált negyven példányt: „»Emeljük fel szívünket!« görögkatolikus imakönyv küldemény tárgyában folyó hó 2-i kelettel, 1963/1971. szám alatti szíves megkeresésükre válaszolva tisztelettel közöljük, hogy mi küldöttünk egyidejűleg címükre még 40 példány fenti imakönyvet, így a Nyíregyházára irányított küldemény felnö 9.500 darabra. A nyomdával a többi közvetlenül elintézzük.” – A 2035/1971. számú irat, 1971. szeptember 11-ről, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó. – Az indozálás: „Érk. szept. 15. Köszönjük, a 40 db. megérkezett. Szept. 15. Körte Ferenc helynök.” – A helynök levelében nyugtázta a negyven példányt, és köszönetet mondott érte: „A 40 db »Emeljük fel szívünket« imakönyv megérkezett. Az ügy megnyugtató és gyors elintézését hálásan köszönöm.” – A 2035/1971. számú irat, 1971. szeptember 15-ről, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó.

⁶³ Pontosan az a helyzet, mint a második kiadással kapcsolatban.

⁶⁴ Iktatószám nélküli irat, 1971. szeptember 1-ről, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó. – Az indozálás: „Érk. szept. 6. A helynök Úr magánál tartsa nyilván hazatérésemig. Szept. 6. +DM. pk.” – A helynök válaszolt a gyengélkedő megyéspüspök helyett Esty Miklós levelére. „Legelőször is megértő elnézését kell kérnem, hogy Méltóságod Püspök Urunkhoz intézett, szeptember 1-én kelt nagybecsű levelére csak most tudok válaszolni. Ennek oka az, hogy Főpásztorunk csak most tért vissza székhelyére a balatonfüredi szívkorházból, mivel pedig orvosai szerint még huzamosabb ideig tartózkodnia kell minden munkától és a legteljesebb kikapcsolódásban kell élnie, nevében nekem kell válaszolnom a címére érkezett levelekre. Az »Emeljük fel szívünket« c. imakönyv szerzői járandóságát méltóztassék a Püspöki Hivatal csekkszámlijára átutalni. Méltóságod kívánsága szerint az imakönyvből 15 példányt a szerkesztők között szétosztunk.” – A 2273/1971. számú irat, 1971. október 14-ről, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó. – A Szent István Társulat delegált adminisztrátora nyugtázta a levelet, s jelezte

Időközben elkezdődött a kerületi esperesek útján az igények felmérése az imakönyvre vonatkozóan. Az általános helynök a következő levelet írta az egyházmegye papjainak: „Felkérem, szíveskedjék kerülete papságának alkalmas módon tudomására hozni, hogy az »Emeljük föl szívünket« c. imakönyvről új kiadása megjelent. Kapható az Egyházmegyei Irodában változatlan (30 Ft) áron.”⁶⁵

Az imakönyvről ezt a kiadását – amely gyakorlatilag a harmadik – az előzőhöz hasonló, rövid püspöki híradás adta tudtúl, amely jelezte, hogy változatlan kiadásról van szó, valamint rendelkezett a beszerzésének módjáról: „»Emeljük föl szívünket!« c. gör. kat. imakönyv új, változatlan kiadásban megjelent. Ára 30 Ft. Az összeg előzetes beküldése mellett kapható az Egyházmegyei Irodában.”⁶⁶ A következő esztendőre – egy másik körlevél tanúsága szerint – még nem fogyott el az imakönyvről ez a kiadása. „»Emeljük föl szívünket!« c. imakönyv továbbra is kapható 30 forintos áron.”⁶⁷

4/ Az 1974-es kiadás

Alig két esztendő leforgása alatt azonban elfogyott mind a tízezer példány az imakönyvből. 1974 nyarán az egyházmegyei ökonómusnak már újabb kiadás kérelmezéséről kellett gondoskodnia. Meglepő, hogy levelében az 1967-es, nem pedig az 1971-es kiadásra, illetve annak elfogyására hivatkozott, aminek indoka lehet az is, hogy még mindig kellett kérni az Állami Egyházügyi Hivatal engedélyét a vallásos jellegű kiadványok megjelentetéséhez.

Ezen alkalommal húszezer példány kiadását tervezte az egyházmegye, amint az az egyházmegyei ökonómus megrendelő leveléből

a kérés teljesítését. „Folyó hó 14-én kelt 2273/1971. sz. alatti szíves soraira válaszulva tisztelettel értesítjük, hogy dispoziciója szerint, egyidejűleg átutaltunk a Hajdúdorogi Püspöki Hivatal Nyíregyháza 440-98005/802-68 szám OTP számlájára Ft. 3.457,-, azaz Háromezernégyezerötvenhét forintot, mely összeg az »Emeljük föl szívünket« gör. kat. imakönyv harmadik kiadása után (az alapjárandóság 20 %-a) a hajdúdorogi egyházmegyei főhatóságot illeti.” – A 2312/1971. számú irat, 1971. október 18-ról, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó. – Az indorzálás: „Érk. okt. 19. Irattárba. Okt. 19. Körte Ferenc helynök.”

⁶⁵ Az 1993/1971. számú irat, 1971. szeptember 7-ről, in *GKPL*, 327. doboz, 2. csomó.

⁶⁶ „2607. Könyvajánlások”, in *Hajdúdorogi egyházmegyei Körlevelek V* (1971) 3. – *Forrásgyűjtemény*, 277.

⁶⁷ „794. Az Egyházmegyei Irodában kapható könyvek”, in *Hajdúdorogi egyházmegyei Körlevelek II* (1972) 1. – *Forrásgyűjtemény*, 279.

kiderül. „Alulírott Bicsánszky György, a Hajdúdorogi Gör. Kat. Egyházmegye vic. economusa, azzal a kéréssel fordulok a Szent István Társulat-hoz, hogy az 1967-ben kiadott »Emeljük föl szívünket!« görög szertartású imakönyv-ből, melynek egy példányát csatoltan küldöm, minden változtatás nélkül, 20.000 azaz Húszezer példányt kinyomtatni szíveskedjenek. Az imakönyv már több mint egy éve teljesen kifogyott, és híveink egyre nagyobb számú igényének eleget tenni nem tudunk. Az imakönyvnek különös jelentősége van a gyermekek, s az ifjúság vallásos nevelésében, így annak kiadása pasztorációs munkánknak szinte létfeltétele. Kérem, szíveskedjenek kérésünk teljesítésének lehetőségeiről és feltételeiről minket értesíteni.”⁶⁸

Erről a kiadásról sem a görög katolikus sajtóban, sem a püspöki körlevelekben nincs szó. Nem maradt fenn további irat sem a levéltárban, annak ellenére, hogy feltételezni lehetne a kiadást kérelmező levél utolsó mondata miatt.

5/ Az 1978-as kiadás

Az imakönyvnek ezt a kiadását Timkó Imre hajdúdorogi megyéspüspök kérte a Szent István Társulattól. A kérelmező levél szövege csaknem azonos az előzőével, biztos, hogy az szolgált mintaként a megírásához. „Alulírott Dr. Timkó Imre hajdúdorogi megyéspüspök, azzal a kéréssel fordulok a Szent István Társulathoz, hogy az 1974-ben kiadott »Emeljük föl szívünket!« görög szertartású katolikus imakönyv-ből, melynek egy példányát csatoltan küldöm, minden változtatás nélkül, 20.000 azaz Húszezer példányt kinyomtatni szíveskedjenek. Az imakönyv 1974-ben kiadott példányai elkelték és a hívek igen nagy számban jelentkező igényének eleget tenni nem tudunk. Az imakönyv pedig a gyermekek és az ifjúság vallásos nevelésében rendkívüli jelentőséggel bír és nélkülözhetetlen. Kérem, szíveskedjenek kérésem teljesítésének lehetőségeiről és feltételeiről engem értesíteni.”⁶⁹

A Szent István Társulat igazgatója, Ákos Géza jelezte, hogy a Társulat elfogadta a megrendelést, de egyben kérte azt is, hogy az imakönyv legközelebb már átdolgozva, illetve bővítve jelenjen meg. „Hivatkozással március 8-án kelt levelére, tisztelettel közlöm, hogy az »Emel-

⁶⁸ A 1238/1974. számú irat, 1974. július 1-ről, in *GKPL*, 338. doboz, 2. csomó. – Mindössze ez az egyetlen irat tanúskodik erről a kiadásról.

⁶⁹ A 446/1978. számú irat, 1978. március 8-ról, in *GKPL*, 356. doboz, 1. csomó.

jük föl szívünket» c. imakönyvet – kérésére – 20.000 példányban, változatlan kiadásként kinyomatjuk. Legyen szabad azonban már most tisztelettel kérnem, szíveskedjenek az imakönyvet a következő kiadás előtt átdolgozni. A liturgikus részt lehetne esetleg bővíteni. Erre azért van szükség, mert a papír és nyomdai árak emelkedése miatt a könyvet a jövőben nem tudjuk a régi változatlan áron forgalomba hozni. Árváltoztatás azonban csak akkor lehetséges, ha az imakönyv tartalma bővül, átdolgozást nyer. Bízva Excellenciád megértésében, kérem, hogy ezt az átdolgozást már most szíveskedjék előkészíttetni és elrendelni.”⁷⁰

A püspök elfogadta a kérést, s levelében jelezte az igazgató felé. „Ezúton mondok köszönetet Főtisztelendőségednek imakönyvmegrendelésünk szíves elfogadásáért, valamint az erről szóló gyors értesítésért. Az esetleges új kiadás előkészítésénél a Főtisztelendőséged által jelzett szempontokat figyelembe fogjuk venni.”⁷¹

Rövid tudósítás jelezte a következő évben, 1979-ben, hogy újból kapható lesz az imakönyv, s amint látható, az ára már változott az előzőhöz képest. „Az Egyházmegye Gazdasági Hivatalban az alábbi kiadványok kaphatók: ... Emeljük föl szívünket (imakönyv) 32 Ft.”⁷² (Ez utóbbi szállítás alatt, rövidesen kapható.)”⁷³

6/ Az 1984-es kiadás

Az egyik egyházmegyei körlevél jelezte 1983-ban, hogy hamarosan megjelenik az imakönyvnek az újabb kiadása. „Az »Emeljük föl szívünket« című görög katolikus imakönyv is hamarosan – reméljük, még a nyáron – megjelenik, újabb kiadásában.”⁷⁴ Ez egyben azt is jelenti, hogy mintegy négy esztendőre volt elegendő az előzőleg kiadott húsz-ezer példány az imakönyvből.

Az újabb – immár hatodik – kiadást is Timkó Imre megyéspüspök rendelte meg a Szent István Társulattól. „Tisztelettel kérem a Szent

⁷⁰ A 497/1978. számú irat, 1978. március 14-ről, in *GKPL*, 356. doboz, 1. csomó. – Az indorzálás: „Köszönet nyilvánítása. + Imre pk. 1978. III. 16.”

⁷¹ A 497/1978. számú irat, 1978. március 14-ről, in *GKPL*, 356. doboz, 1. csomó.

⁷² Ennek az 1978-as kiadásnak az ára is 30 forint volt – amint száraz nyomással rá is nyomtatták –, az egyházmegye a posta és szállítási költség miatt emelte meg kér forinttal.

⁷³ „348. Imakönyvek, hittankönyvek”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek I* (1979) 12-13. – *Forrásgyűjtemény*, 307.

⁷⁴ „374. Könyvajánlás”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek I* (1983) 10. – *Forrásgyűjtemény*, 325.

István Társulat vezetőségét, hogy az »Emeljük föl szívünket« című görögkatolikus imakönyv új, változtatott kiadásban ismét megjelenjék. Az új kiadást 40.000 példányban kérem előkészíteni. Az imakönyvben szükséges változtatások előkészítésére Dr. Keresztes Szilárd segédpüspök megkapta a megbízatást. Kérem Igazgató Urat, hogy az ügyben vegye fel a kapcsolatot.⁷⁵

Ez a negyvenezer példány azonban túlzottnak tűnt; ennyi egyszerre még soha nem jelent meg az imakönyvünkből. S valóban, amikor a következő kiadást tervezték, a megyéspüspök arról írt az egyházmegyei körlevélben, hogy legutóbb tizenötezer példányt adtak ki az imakönyvből.⁷⁶

7/ Az 1988-as kiadás

Az imakönyvnek ezt a kiadását egy kissé bővebb püspöki híradás jelezte, amelyben a főpásztor ismét nagyobb példányszámú kiadás tervéről szólt, s kérte a papság és paróchiák segítségét hozzá. „Értesítem a Ft. Paptestvéreket, hogy a két évvel ezelőtt 15.000 példányban kiadott »Emeljük föl szívünket« c. imakönyv teljesen elfogyott. Paptestvéreimtől kapott értesüléseim szerint az imakönyv iránt sürgető igény mutatkozik. Szívesen kívánok segíteni az újra való megjelentetésben. Sajnos, egyházmegyénk nincs abban a helyzetben, hogy milliókat tudjon befektetni. Ha elgondolásom megvalósulna, akkor az imakönyv újra megjelenhetne kb. 20.000 példányban. Ezért szeretettel kérem a Paptestvéreket, hogy a képviselő testülettel történő megbeszélés alapján mielőbb jelezzék Irodámnak, hogy mi lenne az az összeg, amit egyházközségük pénztárából az imakönyvek megjelenésekor azonnal be tudnának fizetni, azzal, hogy a befizetett összeg fejében megfelelő példányszámú imakönyvet azonnal odaadnánk az egyházközségnek. Ezeket az egyházközség tartalékolná, és így még több éven keresztül is el tudnák látni híveiket készletükből.”⁷⁷

Más híradás vagy irat nem is maradt fenn ezzel a kiadással kapcsolatban, sőt a sajtónkban sem volt tudósítás róla.

⁷⁵ A 133/1983. szám, 1983. január 20-ról, in *GKPL*, 378. doboz, 1. csomó. – Amint látható, ebben a levélben is hangsúlyozni kellett azt, hogy változatlan kiadásról van szó; ez egyrészt az állami engedélyeztetés, másrészt az anyagi vonzatok miatt volt fontos.

⁷⁶ Vö. következő jegyzet.

⁷⁷ „1626. »Emeljük föl szívünket« c. imakönyv tervezett újbóli megjelentetése”, in *Hajdúdorogi egyházmegyei Körlevelek* III (1987) 17. – *Forrásgyűjtemény*, 342-343.

8/ Az 1992-es kiadás

Az imakönyvnek ez a kiadása immár a rendszerváltás után jelenhetett meg. Így már nem kellett hozzá az Állami Egyházügyi Hivatal engedélye. Keresztes Szilárd megyéspüspök jelezte a Szent István Társulat felé, hogy az egyházmegye saját maga kívánja kiadni az imakönyvet. „Szeretném bejelenteni Igazgató Úrnak, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegye saját kiadásában akarja megjelentetni az *Emeljük föl szívünket* c. görög katolikus imakönyvet. A kiadói árak emelkedése mellett az is szükségessé teszi ezt, hogy az elmúlt esztendőben igen sok imakönyvet kellett ajándékként szállítanunk a szomszédos országok magyar görög katolikus híveinek. Ezt a feladatot is könnyebben látjuk el, ha könyveink saját kiadásban, önköltségi áron jelenhetnek meg. Tisztelettel kérem Igazgató Urat, szíveskedjék rendelkezésünkre bocsátani az imakönyv nyomtatásához használt filmeket.”⁷⁸ Ákos Géza, a Szent István Társulat igazgatója válaszolt a megyéspüspök levelére, s komoly összeget jelölt meg az imakönyv filmjeiért. „Hivatkozással Excellenciád 2000/1990. sz. nb. levelére, legyen szabad közölnöm, hogy az »Emeljük föl szívünket« című görögkatolikus imakönyv filmanyagát készséggel Püspök Úr rendelkezésére bocsájtjuk...”⁷⁹ Megírta ennek anyagi vonzatát is.

A megyéspüspök azt válaszolta a Szent István Társulat igazgatójának, hogy az általa támasztott feltételek mellett az egyházmegye nem tart igényt a filmekre. „Amikor hónapokkal ezelőtt kérelmemet megírtam, egy kisebb példányszámú házi kiadáshoz kértem a montírungot. Új, átdolgozott kiadás munkáin fáradozunk, de annak elkészüléséig átmenetileg ki akartunk adni egy alacsonyabb mennyiséget a hiány pótlására. Úgy gondoltuk, hogy az első kiadáskor úgyis kifizettük már a szedés és a film költségeit, s így, a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően, ezek nem merülnek föl újra költségként. Ilyen magas összeggel azonban semmiképpen nem vállalhatjuk ezt az »áthidaló megoldást« a könyvek változtatlan újrányomására. Inkább megsürgetjük az új, átdolgozott kiadás elkészülését.”⁸⁰

S valóban, közben dolgoztak az újabb kiadáson. Sőt, egészen

⁷⁸ A 200/1990. számú irat, 1990. december 10-ről, in *GKPL*, 404. doboz, 2. csomó.

⁷⁹ A 237/1991. számú irat, 1991. január 18-ról, in *GKPL*, dobozolás nélküli csomó. – Az indorzálás: „Érk. 1991. febr. 16. A nyomdafilmekre ilyen feltételek mellett nem tartunk igényt. – 1991. febr. 16. Keresztes Szilárd hajdúdorogi püspök.”

⁸⁰ A 302/1991. számú irat, 1991. február 23-ról, in *GKPL*, dobozolás nélküli csomó.

konkrét előkészületi munkák folytak. Bacsóka Pál helynök jelezte ezt a megyéspüspöknek egyben azt is kérve, hogy jelölje ki az átdolgozás munkájára alkalmas személyeket. „Az »Emeljük föl szívünket« c. imakönyvvvel kapcsolatban a következőket jelenthetem Püspök Atyának: A nyomda január 15-től kezdené a nyomást, erre az időre már le is van kötve. Ez azt jelenti, hogy jan. 6-ig kellene összeállítani a kéziratot, hogy 15-re a filmet elkészíthessék. Febr. 15-től a kötés munkálatai kezdődnének. Az lenne a kérésem, hogy bizzon meg Püspök Atya alkalmas személyeket az imakönyv első 100 oldalának az átdolgozására. Névszerint gondoltam itt Ivancsó Istvánra, Orosz Lászlóra, Kaulics Lászlóra, Baán Istvánra. Ők, vagy más alkalmas személyek el kell, hogy készítsék a kéziratot Vízkeresztig, akkor kell leadni.»⁸¹

Tóth Elek ökonómus Palatitz Jenőnek írt magánjellegű, de iktatószámmal ellátott s a levéltárban őrzött levele rávilágít néhány fontos dologra az imakönyvvvel kapcsolatban. Szó van benne arról, hogy ez az új már nem változatlan kiadás, hogy az ára is változott, hogy a régebbi kiadások szerkesztőinek neve nem ismert. „Hosszú hiány után Megyéspüspök Atyánk nagy gonddal és körültekintéssel sajtó alá rendezte az »Emeljük föl szívünket« című gör. kat. imakönyvet. – Ez a könyv azonban mind külsejében, mind tartalmában nem egyezik a régi 30,- majd később 70,- Forintos áron kiadott imakönyvvvel – természetesen kivéve az állandó részeket: Szent Liturgia szövege és egyéb állandó részek. – Tehát itt egy teljesen új és az előző kiadásoktól független imakönyv kerül nemsokára a hívek kezébe. Nagyon szeretnénk, ha határvonalat húznánk a régi és új kiadás közé... Szerzőként ez áll a régi imakönyvben: »Szerkesztette a Hajdúdorogi Egyházmegyei Főhatóság által kijelölt bizottság«. Tehát a szerző(k) neve nincsen megjelölve... Jó lenne

⁸¹ A 2036/1990. számú irat, 1990. december 18-ról, in *GKPL*, 404. doboz, 2. csomó. – Az indorzálás: „Érk. 1990. dec. 21. A Szent István Társulattól levélben kértem, hogy adják át az imakönyv filmjeit. Erre várom a választ. Akkor tudunk dönteni a kiadásról, ha tudjuk, előlről kell-e kezdeni minden nyomdai munkálattal. 1990. dec. 21. Keresztes Szilárd hajdúdorogi püspök.” – Amikor a megyéspüspök válaszolt Bacsóka Pál helynök levelére, jelezte, hogy milyen kezdeményezéseket tett az új kiadás érdekében, s hogy várja a Szent István Társulat választ. „Megkaptam Főtisztelendő Helynök Úr jelentését az »Emeljük föl szívünket« című imakönyv újrányomásával kapcsolatban. Az újrányomás érdekében a következő lépéseket tettem. A Szent István Társulattól levélben kértem, hogy adják át az imakönyv filmjeit. Erre várom a választ. Akkor tudunk dönteni a kiadásról, ha tudjuk, előlről kell-e kezdeni minden nyomdai munkálattal.” – A 2036/1990. számú irat, 1990. december 28-ról, in *GKPL*, 404. doboz, 2. csomó.

tudni, hogy kik voltak a Szerkesztőbizottság tagjai...⁸² Ennek a levélnek a megírására a jogi viták elkerülése érdekében volt szükség.

Az új – immár nyolcadszor kiadott – imakönyv kétféle változatban is megjelent. Az első változat külsőleg teljesen olyan lett, mint az eddigiék, viszont a második egy kicsivel nagyobbra készült az eddigiéknél – ahol mindegyik kiadás azonos méretekkkel rendelkezett –, de ez az utóbbi csupán annyit jelentett, hogy nyomdatechnikailag felnagyították, fotóeljárással. Tehát valójában nem jelent sem újabb kiadást, sem újabb változatot.

9/ A kiadások összesítése

Az imakönyv eddigi nyolc kiadása 1958 és 1992 között jelent meg; ez 34 évet ölel fel. Összesen pedig 150 ezer példány látott belőle napvilágot. A következő táblázat azt mutatja be, hogy mikor mennyi volt a példányszám, milyen volt a terjedelem, valamint azt, hogy az egyes kiadások darabjait milyen hosszú ideig lehetett kapni.

	1958	1967	1971	1974	1978	1984	1988	1992
Hány példány	30 e	15 e	10 e	20 e	20 e	15 e	20 e	20 e
Oldalszám	383	384	384	384	384	416	416	375
Mennyi időre	7 év	3 év	2 év	4 év	4 év	2 év	4 év	6 év

Érdekes még megfigyelni, hogy az imakönyv eddigi nyolc kiadásának mindössze három approbációs száma van. Az 1958-as kiadást 1872/1958. szám alatt hagyta jóvá az egyházmegyei főhatóság, aztán a következő hatot – 1967, 1971, 1974, 1978, 1984, 1988 – egyformán 1172/1967. szám alatt, szintén az egyházmegyei főhatóság.⁸³ Végül a rendszerváltás utáni kiadást az 1724/1992. szám alatt, immár Keresztes Szilárd püspök.

Ugyancsak látható az is az egymás utáni kiadások áttekintésénél, hogy mindegyikben szerepel a szerzőségekre történő utalás: „Szerkesztette a Hajdúdorogi Egyházmegyei Főhatóság által kijelölt bizottság”. Azonban semmi más utalás nem található arra vonatkozólag, hogy ennek

⁸² Az 548/1992. számú irat, 1992. március 25-ről, in *GKPL*, dobozolás nélküli csomó.

⁸³ Ennek elsődleges oka nyilván az volt, hogy változatlan kiadásról volt szó, tehát nem kellett újbóli püspöki approbáció. – Feltételezhetően közrejátszhatott azonban az is, hogy így az állami engedély megszerzése is könnyebb lehetett.

kik voltak a tagjai.

3. Az imakönyv tartalma

Az imakönyv első – 1958-as – kiadásában a következő hét nagy egység szerepel: Hitünk igazságai és törvényei – Imádságok – Nyilvános isteni szolgálatok – A Szent Liturgia változó részei – Temetési énekek – Népénekek – Ájtatosságok.

A következőben – az 1967-esben – is megvannak mindezek, csak egy kissé más csoportosításban. Ez két helyen jelentkezik: az egyik azt jelenti, hogy a szokásos kezdet imái a nyilvános istentiszteleteket tartalmazó rész elé került; a másik pedig azt, hogy az ájtatosságok is egy csokorba lettek gyűjtve. Egy helyen viszont a keleti lelkiséghez való visszatérés tapasztalható: a Jézus-ima is megjelenik az imakönyvben.⁸⁴

A következő három kiadás⁸⁵ mindenben megegyezik a második kiadással, még az oldalszámokban is. Érdekes, hogy szinte egy évtizeden keresztül változatlan volt az imakönyv ára is: harminc forint, s ezt száraz nyomással fel is tüntették az imakönyv hátoldalán.

Mivel az 1984-es kiadás már nem jelenhetett meg változatlan utánnyomásként,⁸⁶ ebben a – hatodiknak tartható – kiadásban bővítés történt. Gyakorlatilag két istentisztelettel bővült az imakönyv: az *Akathiszt a szenvedő Jézushoz*, illetve az *Akathiszt Szűz Máriához* szer-tartással.⁸⁷ Addig a helyig, ahol ezek megjelennek az imakönyvben, az oldalszámok szintén egyeznek az előző kiadásokéval. – S innentől kezdve hetven forintba került az imakönyv.

A következő kiadás tartalmilag mindenben megegyezik az elő-zóval; az oldalszámok is jelzik ezt. Míg azonban az előzőnek a papírja finom bibliapapír volt, ezé az összes nyolc kiadás közül a legvastagabb papír, ami tüstént szembetűnik a könyv vaskossága miatt is.

Igazi nagy változás azonban csak az 1992-es kiadásnál tapasztalható. Ekkor a szerkesztés fő szempontja az volt, hogy amennyire le-

⁸⁴ A második kiadástól kezdődően ez már így is maradt.

⁸⁵ Ez az 1971-es, az 1974-es és az 1978-as kiadásokat jelenti.

⁸⁶ A Szent István Társulat igazgatója, Ákos Géza levélben jelezte ezt Timkó Imre megyéspüspök felé. Vö. 68. jegyzet.

⁸⁷ Püspöki titkárként magam javasoltam Timkó Imre megyéspüspök úrnak, hogy ez legyen a változtatás az imakönyvben, s ő elfogadta javaslatomat. – Vö. IVANCSÓ, I., „Üdvözlégy, Istennek szeplőtelen Jegyese!” – Az akathisztosz himnusz, Nyíregyháza 1996, 24, valamint *ibid.*, 18. jegyzet.

het, meg kell „tisztítani” az imakönyvet a „latinos” részekről, imáktól, illetve hogy a görög jelleget minél jobban ki kell domborítani benne. Így kerültek az általános imádságos részbe az imaórák imádságai. Aztán így változott meg az a rész, amely eddig az „Életünk megszentelése” címmel a szentségekkel kapcsolatos imádságokat tartalmazta. Az új könyvbe csak a bűnbánatra és az Eucharisziára vonatkozó részek maradtak, de azok is átdolgozva, hogy az első szempont is jobban érvényre juthasson. Ugyanez a kettős szempont érvényesült a további imádságos részben: az Úr Jézushoz, az Istenszülő dicséretére, a szentek tiszteletére szóló imádságokban. Aztán az imakönyv nagy részében – az istentiszteleti részben – nem történt komolyabb változtatás, hanem csak az ájtatosságok közül kerültek ki a nyugati szertartások, csupán a Parakliszt és az Akathisztoszt meghagyva. Végül a népénekek megmaradtak az új imakönyvben is. Szembetűnő még, hogy eltűnt az oktató rész az imakönyv elejéről.

4. Kitekintés

Felemelő érzés a könyvespolcon látni az „Emeljük föl szívünket!” című imakönyvünk eddig kiadott nyolc változatát. Egyforma méretükkel szép egységet alkotnak. Ennél azonban sokkal felemelőbbnek kell lennie annak, hogy három és fél évtized alatt százötvenezer példány táplálta görög katolikus híveink lelki életét, gazdagította Istennel való kapcsolatát.

Tisztelettel adózhatunk azoknak az elődeinknek, akik bár csak a közelmúltban, de nagy adminisztratív nehézségek közepette gondoskodtak arról, hogy a magyar görög katolikus egyház hívei ne maradjanak lelki segítség nélkül, melyet az „Emeljük föl szívünket!” imakönyvünk tudott megadni.

Most pedig várakozással tekintünk imakönyvünk legújabb változatának megjelenése elé, melynek előkészületi munkálatai 1999 Karácsonya előtt kezdődtek, s amelyen a javítások a 2000. év nagybőjtjén történtek. Ez a legújabb változat még inkább megtisztul a „latinizmusoktól”, és bizonyára hatékonyabban segíthet görög katolikus híveink identitás-tudatának ápolásában.

OBBÁGY LÁSZLÓ

EGY BÖJTI KATEKÉZIS ÉS UTÓTÖRTÉNETE

Kiáltás a szegényekért Tritoizajástól János Pálig

TARTALOM: Témafelvetés; 1. Tritoizajás böjti katekézise (Iz 58,1-14); 2. Jézus fellépése a názareti zsinagógában (Lk 4,16-30); 3. A Barnabás-levél; 4. A Didaszkália; 5. Nagy Szent Baszileiosz (330-379); 6. Nazianszoszi Szent Gergely (329/30-390); 7. Nüsszai Szent Gergely (†394); 8. Aranszajú Szent János (†407); 9. Szent Ambrus (340-397); 10. Liturgikus szövegeink; 11. B. Häring: Krisztus törvénye; 12. II. János Pál pápa; 13. A Katolikus Egyház Katekizmusa; 14. A Katekézis Általános Direktóriuma; Konklúzió

Témafelvetés

A böjti idők az egyházi év kiemelt időszakai. Kateketikai jelentőségük sem lebecsülendő. Nemcsak azért, mert önmagában annak is kateketikai jelentősége van, hogy mely ünnepekhez kötődik négy nagy böjti időszakunk,¹ hanem azért is, mert – lelki napok, triduumok, elmélyültebb liturgikus ünneplés, homília-sorozat stb. révén – a böjti időszakok katekézise gyakorlati lelkipásztori tevékenységünknek ma is lényeges eleme.

Vizsgálódásainkban mégsem gyakorlati segédanyagot kínálunk. Ennél fontosabbat: irányultságot. A böjti katekézis ugyanis, amiből kiindulunk, a szegények iránti szerető gondoskodással függ össze, és ebben a témakörben zajlik utótörténete is.

Bizonyos, hogy a szegénység „az idők jeleinek” egyike. A szegények nélkül érthetetlen az egyház misztériuma: a szegénységnek ekkleziológiai karaktere van. Csorba lenne az egyház identitása, ha csupán a világ egy fontos szegmentjének tartaná a szegénység problematiká-

¹ A *karácsonyt* megelőző böjten az ember éhezi bennünk a megváltást. A *nagyböjti* utazás során Üdvöztőnkkel együtt „fölmegyünk Jeruzsálembe, ahol az Emberfiát halálra adják”, és átéljük vele a szenvedés, halál és feltámadás misztériumát. Böjtölünk *Péter-Pálra*, hogy az apostolokra épült, gyarlóságában is szent egyház titkát minél mélyebben megértjük. *Nagyboldogasszony* böjtje pedig a kis húsvétként megült ünnep lényegére, a célhoz érkezett ember örömére irányítja figyelmünket.

ját, de nem ismerné fel magát a szegényekben – és így a szegények sem ismernék fel Krisztust benne. Az evangélium ma is a szegények örömhíre. Jézus ma is a szegények szegény Messiásaként közeledik a szegényekhez és a megtört szívűekhez, és akarja gazdaggá tenni a ma is szegény embert. Nem veszíthetjük szem elől a katekézisnek „hogy örömhírt vigyek a szegényeknek” jellegű irányultságát – vagy ha ez megtörtént volna, újra fel kell fedoznünk azt.²

1. Tritoizajás böjti katekézise (Iz 58,1-14)³

A babiloni fogság idején az ismeretlen próféta, a Nagy Vigasztaló, Deuteroizajás szavai adtak reményt a népnek. A hazatérés után Deuteroizajás tanítványa, Tritoizajás öntött erőt az emberekbe. Izajás könyvének e harmadik része (Iz 56,1-66,24)⁴ arról árulkodik, hogy szerzője gazdag prófétai tradícióanyagra támaszkodott,⁵ de a hagyományanyagot nem epigonként kezelte, hanem az új helyzetben szabadon, helyesen, nagy elődeihez méltóan végezte szolgálatát. A reménytelenség és elhagyatottság közepette vigasztalt és bátorított, egyúttal azonban bírálta is a nép viselkedését, külsőséges vallásosságát. Egy ilyen kritikusán tanító katekézist emelünk ki Izajás könyvéből, elsősorban az idézett szakasz utótörténetére figyelve, amely egyrészt jelzi, hogy az ószövetségi figyelmeztetés az Újszövetség népe számára is aktuális, másrészt

² Ezen újrafelfedezésnek természetesen csak egy apró és töredékes mozzanata e böjti katekézis és utótörténete, amely valójában csak fölveti, s egyúttal be is határolja a témát; arra mégis alkalmas lehet, hogy indítást adjon – a teológiai összefüggések keresésére és a gyakorlati megvalósításra egyaránt. (Nincs alkalmunk ugyanakkor ezen írás keretében ismertetni a szegénységgel kapcsolatos szentírási szóhasználat, illetve a szegénységgel kapcsolatos teológiai problémák összetettségét.)

³ Az 58,1-14 az egész fejezetet jelzi, de a fejezet egészének tartalma nem korlátozódik a böjtről szóló mondanandóra. A katekézis a bensőséges vallásosságra, az igazi istentiszteletre s ezen belül az Istennek tetsző böjtre buzdít. Kifejezetten böjtre vonatkozó része az 58,3b-7 versek.

⁴ Mint tudjuk, Izajás könyvében a fogság előtti, történeti Izajás próféta mellett (Iz 1,1-39,8) egy fogság alatti Deutero-Izajás (Iz 40,1-55,13) és egy fogság utáni Trito-Izajás (Iz 56,1-66,24) is közreműködött. (Afelől Iz 56-66 kapcsán egyelőre megoszlanak a vélekedések, vajon Izajás könyvének ez a harmadik része egy vagy több szerző műve-e. A biblikusok érvelései alapján – amelyek jobbra még csak feltételezések – a mérleg nyelve inkább a több és különböző korban élt szerző felé billen. A vélemények összefoglalását és a téma irodalmát lásd RÓZSA, H., *Az Ószövetség keletkezése*, Budapest 1986, 508-509.)

⁵ A könyv tritoizajási részében Deuteroizajás hatása mellett Ozeás, Mikeás, Ámosz, Jeremiás befolyása is érződik.

ráirányítja figyelmünket egy konkrét mozzanatra, a böjt igazi lelkiületére, a böjt (és egyáltalán az Isten felé fordulás, az Isten iránti szeretet, az istentisztelet) és a tevékeny felebaráti szeretet elválaszthatatlan voltára.

A tritoizajási szöveg felrója a népnek a helytelen böjtöt, és figyelmeztet: „Lám, még a böjtölések napján is csak a hasznot keresitek, és sanyargatjátok munkásaitokat. Veszekedés és perlekedés közt böjtöltek, és ökölrel ütitek le a szegényt. Bizony, mostani böjtölések soha nem szerez nektek meghallgatást a magasságban. Talán az ilyen böjt tetszik nekem, és ilyen az a nap, amelyen az ember megsanyargatja magát? Lehajtjátok fejetekeket, mint a káka, és zsákot meg hamut teríttek magatok alá: ezt nevezitek ti böjtnek, olyan napnak, amely tetszik az Úrnak? Tudjátok, milyen az a böjt, amelyet én kedvelek? Ezt mondja Isten, az Úr: Törd össze a jogtalan bilincseket, és oldd meg az iga köteleit! Bocsásd szabadon az elnyomottakat, törj össze minden ígát! Törd meg az éhezőnek kenyeredet, és a hajléktalan szegényt fogadd be házádba. Ha meztelent látsz, öltöztess föl, és ne fordulj el embertársad elől!” (Iz 58,3b-7)

A böjt, amit a nép Istennek bemutat, önmagában nem hibás. Hibás és eredménytelen azért, mert külsőséges. Hiába a böjt, ha mindeközben sanyargatják munkásaikat.⁶ Az igazi böjt, az igazi istentisztelet nem párosulhat embertelenséggel. Perlekedés, civódás, erőszak az akadálya annak, hogy a böjt Istennek tetsző legyen.

A 6. verstől kezdődően fogalmazza meg a próféta a helyes böjt ismérveit: ennek kapcsán tulajdonképpen az emberszeretet alapvető törvényéről hallunk. A középpontban a felszabadítás parancsa áll. Isten Egyiptomból is, Babilonból is kiszabadította a népet. Ebből következik, hogy minden rabigát össze kell törni, minden embernek szabadnak kell lennie.⁷ A szöveg nem többes, hanem egyes szám második személyben,

⁶ Az eredeti szöveg szerint „hajszolják”, ez pedig az exodustradíció ismert szava; az egyiptomi hajcsár elnevezése: *nógész* (Kiv 3,7; 5,6). Vö. KARASSZON, D., „Ésaiás Könyve”, in *A Szentírás magyarázata II.*, Budapest 1995, 740.

⁷ Ezt a gondolatot fölfedezhetjük a Deuteronomium szociális törvénykezésében is. „Ha szegény akad közted, egy testvéred valamelyik városodban vagy földeden, amelyet az Úr, a te Istened ad majd neked, ne keményítsd meg szívedet, és ne csukd be a markod testvéred, a szegény előtt, inkább nyisd meg a kezed, s adj szívesen annyit, amennyire csak szüksége van szorult helyzetében. Ügyelj, nehogy gonosz gondolat támadjon szívedben. Itt a hetedik esztendő, a haladék éve! S nehogy barátságtalanul nézz szegény testvéredre, s ne adj neki semmit. Különb az Úrhoz kiált ellened és súlyos bűn nehezedik rád. Jó szívvel adj neki, és amikor adsz, a szíved ne legyen telve rosszindulattal. Jótettedért megáld az Úr, a te Istened minden lépésedben s kezdednek minden

az egyéni lelkiismeretet „píszkálva” szólít meg, jelezve, hogy nemcsak a hivatalos útnak, a törvényhozás útjának, de az önkéntes egyéni elhatározás útjának is ebbe az irányba kell vezetnie.⁸ Aki – böjttel vagy bármilyen istentisztelettel – Istennek tetszeni akar, nem rejtőzhet el testvére elől.⁹

2. Jézus fellépése a názáreti zsinagógában (Lk 4,16-30)

Az alcímet folytathatnánk, illetve kiegészíthetnénk: Jézus fellépése a názáreti zsinagógában – avagy Lukács Tritozajásra épülő katekizise. Lukács írásait (evangéliumát és az Apostolok Cselekedeteit is) különlegesen jellemzi a szegények iránti érdeklődés, a szegénység és gazdagság problematikája. Ő a többi evangélistánál erőteljesebben hangsúlyozza, hogy Jézus a szegények szegény Messiása; az ún. názáreti perikópa – Jézus programbeszédeként – e hangsúlynak egyik első mozzanata.

Jézus nyilvános működésének kezdetét a Lukács evangéliuma a názáreti zsinagógába helyezi. Jézus „szombaton szokása szerint bement

munkájában. Mindig lesznek szegények a földön. Ezért most megparancsolom: Nyisd meg a kezed testvéred, a földeden élő szűkölködő és szegény előtt. Ha eladja magát neked egy népedből való testvéred, egy héber férfi vagy nő, hat évig szolgáljon neked, a hetedik esztendőben azonban engedd szabadon. S amikor felszabadítod, ne engedd el üres kézzel. Adj neki bőségesen nyájadból, szérúd és sajtód terméséből. Adj neki aszerint, ahogy az Úr, a te Istened megáldott. Gondolj arra, hogy Egyiptom földjén magad is rabszolga voltál, s az Úr, a te Istened szabadulást adott neked. Ezért parancsolom ma ezt neked” (MTörv 15,7-15). „Szegény és nélkülöző munkás bérét, akár testvéreid közül való, akár azok közül az idegenek közül, akik országodban és városaidban élnek, ne tartsd vissza. Még aznap, mielőtt a nap lenyugodna fölötté, add meg a bérét. Mert szegény, és türelmetlenül várja. Különben az Urat hívja ellened, s bűn nehezedik rád. ... Emlékezz, magad is rabszolga voltál Egyiptom földjén, s az Úr, a te Istened kiszabadított onnan. Ezért parancsolom meg neked, hogy így tégy” (MTörv 24,14-15.18). Vö. RÓZSA, H., „Az Ószövetség szociális törvénykezése a Deuteronomiumban” I, in *Teológia* XXXIII,3-4 (1999) 131-152.

⁸ A 7. versnek az irgalmas szeretet gyakorlására vonatkozó felsorolása szinte az utolsó ítélet jézusi szavait, a Mt 25,31-46-ot idézi emlékeztetünkbe.

⁹ A mondat értelmét egyébként kiválóan visszaadó katolikus fordítással szemben itt gazdagító szempontot ad az eredeti szavakra jobban odafigyelő protestáns fordítás, amelyben a „ne fordulj el embertársad elől” így hangzik: „tested elől ne rejtőzzél el.” A *test* itt testvért jelent. Nemcsak Izrael népén belül testvérek az emberek, hanem az egész emberiség egy nagy „test” (vö. Jób 31,15; ApCsel 17,26). Az elrejtőzés MTörv 22,1-4 szerint olyan bűn, amit titokban lenne módunk elkövetni embertársunk ellen, a prófétai intés azonban a tanú nélkül elkövetett bűnt is tiltja. (Vö. KARASSZON, *op. cit.*, 741.)

a zsinagógába és olvasásra jelentkezett. Izajás próféta könyvét adták neki oda” (Lk 4,16k). A Jézus kezében lévő tekercs szövege így hangzik: „Az Úr lelke van rajtam, mert fölkent engem. Elküldött, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek, s hirdessem a foglyoknak a szabadulást, a vakoknak a látást, hogy felszabadítsam az elnyomottakat, és hirdessem: elérkezett az Úr esztendeje” (4,18k).

Az idézett hely Iz 61,1-2, az idézet azonban nem szó szerinti. Izajás szövege így hangzik: „Az Úr lelke nyugszik rajtam, mert az Úr kent föl engem. Elküldött, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek, és meggyógyítsam a töredelmes szívűeket. Hogy szabadulást hirdessek a foglyoknak, és szabadságot a börtön lakóinak. Hogy hirdessem az Úr kegyelmének esztendejét, Istenünk bosszújának napját” (Iz 61,1k).¹⁰

Tanulmányunk keretei nem engedik, hogy a két szöveg közötti eltéréseket részletesen kifejtjük. Témánk szempontjából most bennünket egyetlen szembetűnő különbség érdekel: Lukács szövegében hiányzik ez a mondat: „hogy meggyógyítsam a töredelmes szívűeket”; ugyanakkor a lukácsi szöveg egyik sorát hiába keressük az izajási részletben: „hogy felszabadítsam az elnyomottakat”, ez a mondat egy másik idézettel, éspedig éppen az Iz 58,6-tal cseng össze: „Bocsásd szabadon az elnyomottakat.” E. Klostermann szerint a két idézet összekapcsolása „az *Yfesi* (*szabadon bocsátás, elbocsátás, elengedés, megbocsátás*) szó révén összekötött kombináció, amely nem a felolvasó Jézustól, hanem az emlékezetből vagy valamilyen – keresztény apologéta által – átdolgozott formából idéző evangélistától származik.”¹¹ A kérdést nem tudjuk – de nem is szükséges – abszolút biztonsággal eldönteni. Bár a názareti perikópa felépítése jórészt Lukács – vagy egy őt megelőző redaktor – szerkesztői munkájának eredménye, tartalma bizonyosan Jézus életének eseményére megy vissza. Húsvét után a kereszt jelentette Jézus botrányát – előtte a bűnösökkel, a megvetettekkel, a szegényekkel való asztalközössége. Ezért azt biztosan állíthatjuk, hogy „a Jézus szegényeknek szóló örömhíreről beszámoló tudósítások sem a korai egyházból, sem a zsidó-

¹⁰ Az izajási, illetve a lukácsi fordítás az általam használt UKB fordításában némileg eltér. Valójában – az alábbiakban említendő kihagyás, illetve betoldás, valamint a kalssai /*khrŰxai* szavak kivételével – a Szeptvaginta és a Lukács-evangélium görög szövege megegyezik. (A kalssai az Iz 61,2 LXX-ben szemitizmus; ezt elkerülendő használja Lukács a *khrŰxai* szót. „A példa mutatja, hogy az evangélista nem fél attól, hogy a szentírási szövegen stilisztikai szempontból csiszoljon.” JEREMIAS, J., *Die Sprache des Lukasevangeliums*, Göttingen 1980, 122.)

¹¹ KLOSTERMANN, E., *Das Lukasevangelium*, Tübingen 1929, 63.

ságból nem származhattak. Ezek »ipsissima verba«, Jézus saját szavai.¹² Így – még ha a beszámolón belül az Iz 58,6 jelenléte a 61,1-2 szövegében nem is bizonyíthatóan jézusi szó – annyit biztos megállapíthatunk, hogy a tritoizajási katekézis tökéletesen egybecseng a jézusi üzenet lukácsi interpretációjával, illetve Jézus üzenetének, szegényeknek hirdetett evangéliumának szellemével.

Jézus így kommentálja a felolvasott szöveget: „Ma beteljesedett az Írás, amit az imént hallottatok” (4,21).¹³ A hangsúly a »meron (ma) szón van. A »meron teológiai mélységet hordoz: ez a beteljesedett ígéretek „má”-ja, amelyek Jézus személyében realizálódnak.¹⁴ Jézus beszéde „időben történik, de olyan időben, amely nem fogható meg a múlt, jelen, jövő kategóriáival. Bár ez a »ma« Jézus prédikációjában Lukács számára már múlt, az üdvösség hirdetése továbbra is mindig egy »mát« feltételez, legyen az most Jeruzsálemben, Athénben vagy Rómában.”¹⁵ Mert „ez a prédikáció nem egyszerűen Jézus beszédének reprodukciója, hanem az ő életében, halálában, második eljövételében megnyilvánuló lényegi tartalom”.¹⁶ az ősegyház kérügmája. A hallgatók – és különösen az olvasók – számára Jézus szava több, mint információ az üdvösségről; ez már maga az ígéretek, az üdvösség beteljesedése. A tritoizajási katekézis-részlet Lukács olvasatában üdvtörténeti távlatba kerül: „az elnyomottak szabadon bocsátása” – a szegényeknek hozott örömhír részeként – a végleges, az igazi Szabadító eljöttét, az általa hozott Isten Országá jelenlétét feltételezi.

3. A Barnabás-levél

A második századi *Barnabás-levél* szerzője a zsidósággal való szakítás híve; jól ismeri a zsidó hagyományt (minden bizonnyal maga is

¹² JEREMIAS, J., *Neutestamentliche Theologie I, Die Verkündigung Jesu*, Berlin 1973, 123.

¹³ Az Írás – szó szerint – „a fületekben” teljesedett be: „TMn toj òs òn Ømùn.” A fül az Őszövétségben az ember egyik legfontosabb testrésze; ezáltal képes felfogni Isten szavát. Pl. „Én ezt a kinyilatkoztatást kaptam a Seregek Urától a fülemben” (Iz 22,14). A fülnek az evangéliumokban is jelentős szerepe van: „Akinnek füle van, hallja meg” (Mk 4,9; 7,16; Mt 11,15; 13,43; Lk 8,8; 14,35). Részletesebben lásd MÄRZ, C. P., *Das Wort Gottes bei Lukas*, Leipzig 1974, 42.

¹⁴ Vö. op. ult. cit., 42.

¹⁵ RESE, M., *Alttestamentliche Motive in der Christologie des Lukas*, Gütersloh 1969, 147.

¹⁶ Op. ult. cit., 148.

zsidókeresztény), így érthető, hogy ószövetségi idézetek egész sorát találjuk meg benne. Köztük ott rejlik az általunk nyomon kísért trito-izajási szövegrészlet is.

A levél III. fejezetében olvashatjuk a helytelen és a helyes böjttel kapcsolatos prófétai szavakat. A szerző vitatható módon „kettévágja” és ezáltal kissé önkényesen értelmezi a Trito-Izajásnál olvasható mondatokat: a helytelen, az Úrnak nem tetsző böjt miatt a zsidóságra „fakad ki” az Úr (Iz 58, 4-5), a helyes böjt hogyanját viszont a keresztény olvasó számára fogalmazza meg (Iz 58, 6-10).¹⁷ Mindenesetre az idézet egyértelműen jelzi, hogy a szegények, elesettek, hajléktalanok felkarolása a levél szerint a keresztény közösségnek alapvető feladata.¹⁸

4. A Didaskália

A Didaskália vagyis *A tizenkét apostolnak, Üdvözítőnk szent tanítványainak katolikus tanítása* valószínűleg a III. század közepén keletkezett, név nélkül ránk maradt egyházi rendtartás; keletkezési helye Észak-Szíria, szerzője pedig egy orvosi ismeretekkel is rendelkező püspök.

Ebben az időben a keresztények körében már szervezett szegénygondozás folyt. Kornél pápa idejében (251-253) a római egyház például több mint ezerötszáz özvegyet és rászorulót táplált.¹⁹ A többi keresztény közösségnek hasonlóképpen megvoltak a maga szegényei. A gazdasági-társadalmi helyzet szembeszökő egyenlőtlenségekről árulkodott. Ez a társadalmi helyzet „a legsúlyosabban a beteget, a nyomorékokat, a rászorulókat, a munkanélkülieket, a már munkaképtelen idős embereket, különösen a rabszolgákat, a kikötőkben gyakran felbukkanó hajótörötteket érintette, s e kikötőkben sűrűsödnek össze az első egyház-községek. ... Elsősorban szociális esetekről van szó, csapást szenvedett, családdal nem rendelkező, otthonatlan, hazájukban csődbe jutott embe-

¹⁷ BARNABÁS „Levele” III, 1-5, in Vanyó, L. (szerk.), *Apostoli atyák*, (Ókeresztény Írók 3), Budapest 1980, 223.

¹⁸ E látszólag magától értetődő mondat mögött is ott a fejlődés, hiszen az ősegyház gyakorlatában a szegények felkarolása eleinte csak a keresztény közösségen belül volt természetes, sőt az sem volt egészen problémamentes (vö. Apostolok Cselekedetei, Jakab-levél).

¹⁹ Jó tudnunk, hogy a segélyezés feltétele már abban az időben a környezettanulmány és a nyilvántartásba vétel volt. Ugyanakkor mind az érdemtelenek segélyezéséből való kizárására, mind a szemérmes szegények megkeresésére és segélyezésére gondot fordítottak. Vö. PÁLOS, K., *Szegénység, szegénygondozás*, Szombathely 1941, 16-18.

rekről, akik ettől kezdve a közösség gondjaira voltak bízva. Ekkor nyer konkrét értelmet és jelent felelősséget a testvériség. Mit használna, ha – mint Jakab mondja – békességet kívánnának nekik, de nem nyújtanának fedelet, élelmet és ruhát! ... Az egyház azt igényli, hogy olyan püspököt válasszanak, aki »szereti a szegényt«: »Gondolj a szegényekre – ajánlja neki a Didaszkália –, fogd kézen őket, teremts nekik megélhetést!«²⁰ A püspöknek olyannyira szívügye volt a szegényekről való gondoskodás, hogy amikor a püspök személye tehetősebb volt, ez meg is oldotta a közösség nagyobb gondjait. A diakónusnak pedig fontos kötelessége volt, hogy felfedezze a szemérmes szegényeket is, akik eltitkolták nyomorukat.²¹

A püspök a szegények atyja. A Didaszkália a továbbiakban így írja le a főpásztorral szembeni elvárásokat: „A püspök keze legyen nyitva, hogy adjon, szeresse az árvákat és az özvegyeket, szeresse a szegényeket és az idegeneket is. ... Ne féljen a gazdagoktól, ne keresse aránytalanul a tetszésüket és ne vesse meg a szegényeket, ne hanyagolja el őket, s ne is emelje magát fölébük.”²² Szintén a püspök kötelességeivel kapcsolatban szó szerint is idézi a Didaszkália az Iz 58,7 klasszikus

²⁰ HAMMAN, A., *Így éltek az első keresztények*, Budapest 1987, 148-149. – Az alfejezet találó címe: „Isten a rongyok alatt”.

²¹ A felebaráti szeretetből fakadó, az egyes közösségek tagjai közti egyenlősítésre irányuló kezdeményezések történelmi távlatban azt a benyomást keltik, hogy ez kissé „kisipari” megoldása az egyenlőtlenségeknek és a konfliktusoknak. Értékük főképp indítékban van. A keresztény ókor számára az evangelizáció elválaszthatatlan a diakóniától, egyik sem képzelhető el a másik nélkül. (Vö. SCHNEEMELCHER, W., *Das diakonische Amt der Kirche*, Stuttgart 1965, 61.) Az elosztás indítéka az eukarisztikus gyülekezetben rejlik, ahol gazdagok és szegények, urak és rabszolgák egyaránt adósok, „koldusok Isten ajtajánál” (Ágoston), s adományokban részesülnek, jóllaknak. Az átlagkeresztények életére – a mindennapos ima, a szerda-pénteki böjt, az Eukarisztia váló részvétel mellett – a felebaráti szeretet gyakorlásának természetessége is jellemző volt. Az özvegyeket és árvákat rendszeresen támogatták. A munkaképtelenné vált, gazdáik által elűzött rabszolgákat – akik már nem kapták meg napi élelmüket és betegségükben tehetetlenül magukra maradtak fedél, ruha nélkül – a keresztények segítették. Járványok idején a lakosság pánikszzerűen menekült, a betegeket, öregeket magukra hagyták, nem volt, aki etesse őket vagy egy pohár vizet adjon nekik – a keresztényeken volt a sor. Az elhunytak végtisztességben részesítése is sokszor a keresztények feladata maradt. (Észak-Afrikában voltak, akik rendszeresen járták a tengerpartot, és eltemették a hajótöröttek partra vetett tetemeit.) Mindez az evangélium nagyon egyszerű, természetes, hétköznapi szolgálata volt számukra. (Vö. HAMMAN, *op. cit.*, 148-149.)

²² „Didaszkália”, IV, in Vanyó, L. (szerk.), *Az ókeresztény kor egyházfegyelme*, (Ókeresztény Írók 5), Budapest 1983, 120-121.

sorait: „Törd meg kenyered az éhezőknek, vezesd házádba a hajléktalan szegényt...”²³

5. Nagy Szent Baszileiosz (330-379)

Baszileiosz előkelő, ősi kappadókiai családból származott, gazdagságát azonban feladta: szétesztotta vagyonát, és püspökként is csak a ruháját és egy pár könyvet tartott meg magának.²⁴ Személyében tökéletes összhangban áll az – eredeti, elmélyült teológiai gondolkodássá érett – evangéliumi tanítás és az ebből fakadó elméleti és gyakorlati elkötelezettség a szociális kérdések, a szegények iránt.²⁵

Prédikációiban egyrészt igyekszik megerősíteni a szegényeket abban, hogy nekik tulajdonképpen jobb dolguk van, mint a gazdagoknak. Mindazzal, amivel a gazdagok foglalkoznak és ami megnehezíti az életüket, nekik nem kell foglalatostkodniuk, s ezáltal szabadok lehetnek, hogy a valóban fontosakkal és maradandóakkal foglalkozhassanak. Bátorítja a szegényt: „Ne csüggedj a jelenlegi helyzet miatt... Majd meg fogod látni, hogy az igaznak csak javára vált az ínség, a megvetettség és a kényelemtől való megfosztottság...”²⁶ „Megint közönséges és dicstelen vagy, szegény a szegények közül, bolyongó, hazátlan, gyenge, rászorulsz a mindennapi élelemre, reszketsz a hatalom birtokosai előtt, mindenki előtt meglapulsz alacsony sorod miatt? Hiszen azt mondja az Írás: »A szegény nem hall fenyegetést« (Péld 13,8). Ne ess tehát kétségbe azért, mert semmi olyanod sincs ebben az életben, ami irigylésre méltó volna, ne hagyd fel minden reménnyel, hanem emeld fel lelkedet azokhoz a

²³ Vö. *op. ult. cit.*, XIV, 178.

²⁴ Kissé zavaró, hogy többször hallunk a vagyona szétesztásáról (356 után, amikor visszatért Egyiptom, Palesztina, Szíria, Mezopotámia szerzetesei megismerését célzó körutjáról; pappá szentelése előtt; a 368-as éhínség idején). Így felmerülhet a kérdés, hogy mennyire vette komolyan a szerzetesi szegénységet. Mégis megtartotta vagyonát? Vagy több részletben osztotta szét? A megoldás kulcsa minden bizonnyal az, hogy Bazilnak, bár végleg lemondott vagyonáról, mindig újabb került a kezére, mert a testvérei meghaltak, az örökösök között pedig ő is ott volt, de mindig rögtön szétesztotta a megkapott öröksézt. Vö. IVANCSÓ, I., „Nagy Szent Bazil életműve”, in *Életrajzok I*, Nyíregyháza 1991, 10.

²⁵ Elsősorban ezt az összhangot értékeli és emeli ki II. János Pál pápa Baszileiosz halálának 1600. évfordulójára írt enciklikája is. II. JÁNOS PÁL, „Enciklika Baszileiosz halálának ezerhatszáz éves évfordulójára”, in *A kappadókiai atyák*, in Vanyó, L. (szerk.), Ökumenikus Írók 6, Budapest 1983, 17-18.

²⁶ NAGY SZENT BAZIL, „Homília a 48. zsoltárhoz” 17, in *Zsoltárkommentárok*, Nyíregyháza 1998, 238.

javakhoz is, amelyeket Isten már megadott neked és azokhoz, amiket a parancs által a jövőben félretett számodra!”²⁷

A gazdagokhoz szóló homiliájában Bazil minden érvet igyekszik felhozni, amitől azt várja, hogy azzal a gazdagokat magatartásuk megváltoztatására rábírhatja. Ugyanakkor többet akar, mint egy egyszeri részvéthullámot elindítani, ami bár hirtelen nagy eredményt hozhat az adakozásban, mégiscsak a felszínen marad. Alapvető szándéka annak tudatosítása hallgatóiban, hogy mit jelent a keresztény élet, hiszen aki megtapasztalja Isten szeretetét, az egész életét Jézus életéhez és tanításához igazítja.²⁸

Baszileiosz prédikációi nem akarnak forradalmat szítani, nem is új társadalmi rend kialakítása a céljuk egyfajta „minden hatalom a szegényeké” jelszó értelmében. A prédikációk inkább minden egyes emberhez szólnak, és személyes magatartásuk megváltoztatására szólítják fel őket – úgy, ahogy az evangélium sem társadalompolitikai program, hanem az üdvösség örömhíre, amely minden egyes embert megtérésre hív. Ez a szemlélet tükröződik a helyes böjtről szóló homiliájában is, amelynek egyik szentírási háttér-idézte szintén az általunk nyomon követett tritoizajási szöveg (Iz 58,3b-7).²⁹

²⁷ NAGY SZENT BASZILEIOSZ, „Homilia arról, hogy »Ügyelj magadra!« (MTörv 15,9)” 6, in *A kappadókiai atyák*, 187.

²⁸ Beszédében ugyanakkor kemény, konkrét és szókimondó, itt-ott gúnyos is tud lenni: „Amikor elmegyek egy olyan ember otthonába, akinek nincs izlése ugyan, de újjagdag, és látom, hogy mindenféle díszből csillog-villog, tudom, hogy ennek az embernek semmije sincs, ami értékesebb lenne a látható dolgoknál, amikor az élettelen tárgyakat feldíszíti, ugyanakkor lelke teljesen dísztelen. Mondd meg nekem, milyen különlegesebb előnyt nyújtanak az ezüstartyak és ezüstasztalok, elefántcsont kerevetek és elefántcsont székek, hogy a vagyon ezek miatt nem jut el a szegényekhez, bár rengetegen állnak az ajtónál, egészen szájalomra méltóan, siránkozva? Te pedig azzal az ürügy-gyel tagadod meg, hogy adj, hogy lehetetlen kielégíteni a kéréket. De amit nyelvvel kifogásként hozol fel, azt kezded cáfolni, hisz kezded hallgatva is azt hirdetni nyíltan, hogy hazudsz, mert ujjadon fényesen csillog a pecsétgyűrű. Hány embert tudna egy gyűrű megváltani az adósságától? Hány rombadólt házat állíthatna helyre? Egy láda ruhád egy nagy fagyoskodó tömeget öltöztethetne fel, de te tétlenül eltűnöl, hogy elküldjék a rászorulókat, és közben nem félsz attól, hogy az ítélő bíró igazságosan fizet vissza neked. Nem könyörültél, rajtad sem könyörül majd; nem nyitottad ki házat, téged is kiküldenek majd a királyságból; nem adtad oda a kenyeret, te sem kapod meg az örök életet. Azt mondd viszont, hogy magad vagy szegény, és én is egyetérték veled. Szegény ugyanis az, aki sok mindenre rászorul. Sok mindenre rászorulóvá tesz benneteket a kielégíthetetlen vágyakozás!” NAGY SZENT BASZILEIOSZ, „Homilia a gazdagokhoz” 4-5, in *op. ult. cit.*, 199-200.

²⁹ NAGY SZENT BASZILEIOSZ, „A helyes böjtről”, in *PG* 31, 163-184.

Bazil gondolkodásában semmiféle szélsőséges aszkézis nem fedezhető föl. Számára a földi javak önmagukban nem rosszak; megfelelően, az örök élet horizontjában kell bánni velük: „Az Úr úgy rendelkezett, hogy adjuk el azt, amink van (vö. Lk 12,33). Vajon milyen meggondolásból kell ezt tenni? Azért-e, mert ezek a javaink természetüknél fogva ártalmasak, vagy csak amiatt a hatásuk miatt, hogy elterelik a lelket a lényegtől? Erre mindenekelőtt azt kell mondanunk, hogy ha a javaink közül bármi is önmagában rossz lenne, akkor nem lenne Isten teremtménye. »Hiszen Istennek minden teremtménye jó, és semmi sem megvetendő« (1Tim 4,4). Másrészt pedig az Úr parancsa nem arra vonatkozott, hogy ki-ki mint rosszat vesse el vagy kerülje mindazt, amije van, hanem hogy gondosan intézkedjen róla...»³⁰

Bazil realista. Tudja, hogy az igazi szegénység nem a nyomor, amely beszűkíti, összezsugorítja, elsorvasztja az emberséget és a biológiai szükségletek rabjává tehet, hanem a szabadon választott szegénység.³¹ „A szegénység nem mindig dicséretre méltó, hanem csak akkor, ha az evangélium célkitűzésének megfelelően önként vállalva gyakorolják azt. Sokan vannak ugyanis olyanok, akik az anyagiak terén szegények, de lelkük mélyén kapzsis. Az ilyeneket nem menti meg a nélkülözésük... Nem föltétlenül az igazán boldog, aki nélkülöző, hanem csak az, aki Krisztus parancsolatát a világ minden kincsenél előbbre valónak tartja. Az Úr is az ilyeneket nevezi boldogoknak, amikor azt mondja: »Boldogok a lélekben szegények«: nem azok, akik vagyoni szempontból rászoruló, hanem akik lelkük mélyéből választották maguknak a szegénységet. »Ez a szegény kiáltott«– mondja a zsoltáros. *Ezzel* a mutató névmással hívja fel lelked figyelmét arra, aki Istennek tetsző módon szegény és éhező és szomjazó és ruhátlan, mintha az ujjával mutatna rá: »ez a szegény« vagyis Krisztus tanítványa!»³²

³⁰ NAGY SZENT BAZIL, *Életszabályok II. A rövidebben kifejtett szabályok*, 92, Nyíregyháza 1994, 77-78.

³¹ A regula néhány részletéből nyilvánvaló, hogy a nyomorban élők egy részét bizony akkoriban is megviselték az emberhez méltatlan körülmények, és a viselkedésük próbára is tette nemegyszer a velük foglalatосkodó szerzetesek türelmét. Ezt jelzi pl. a Rövidebben kifejtett szabályok 155. kérdése („Már hallottuk azt, hogy a szegényházban olyan lelkülettel kell a vendégeket szolgálnunk, mint akik az Úr testvéreinek szolgálnak. De ha a szolgálatot igénylő nem ilyen, akkor hogyan kell eljárunk?), de ennek figyelembevételé látszik azon rendelkezésben is, hogy nem minden szerzetes adhat alamizsnát, hanem csak a megbízott, és az adományok kiosztásának feltétele és megfelelő, szabályozott rendje van.

³² NAGY SZENT BAZIL, „Homília a 33. zsoltárhoz” 9, in *Zsoltárkommentárok*, 137-138.

Föltétlen szólnunk kell a *Baziliász*ról, mint a keresztény szegénygondozás Bazil által alapított új formájáról.³³ A *Baziliász* épület-együttese tulajdonképpen Cezárea monostorát jelenti, jelentős méretű és speciális részekre osztott szociális intézményekkel (kórház, fogadó, szegényház, leprások otthona) körülvéve. A szerzetesek áldozatos munkájába betegek ápolásával, adományok kiosztásával maga Bazil is gyakran bekapcsolódott. A *Baziliász* – amelyet Naszianszoszi Gergely (minden bizonnyal a Jel 21,1-4-re gondolva) „Új Városnak” nevez – az evangéliumban gyökerező keresztény szegénygondozás történetének egyik legvonzóbb fejezete. Az orvosi kérdésekkel is foglalkozó Baszileiosz tudja, hogy a gyógyulást, a vigasztalást, a szükség és a nyomor megszüntetését vagy csillapítását – akár lelki, akár testi legyen az – végső soron csak Istentől lehet várni, és csak Jézus Krisztus által válik lehetővé, aki maga győzte le a szükségét, nyomort és halált. Ezt a vigasztalást és reményt tapasztalja meg az ember az eukarisztikus szeretetközösségben. Ezért a *Baziliász* középpontja a monostor temploma, s köréje építi a különböző intézményeket. Így a keresztény karitatív tevékenység, az embertárs iránti szeretetteljes, könyörületes szolgálat – ami által egyúttal Istennek minden szükségét szenvedő iránti támogatása is láthatóvá kell hogy legyen – nem szakad el Krisztustól és a liturgikus tevékenységtől, hanem az ő üdvözítő művének folytatása, és ebben az értelemben szentségi szolgálat lesz.³⁴

6. Nazianszoszi Szent Gergely (329/30-390)

Nazianszoszi Gergely³⁵ kiemelkedő és színvonalas irodalmi ha-

³³ A *Baziliász* alapításáról, építéséről, kinézetéről, tevékenységéről ld. részletesen SAUTER, *op. cit.*, 53-83.

³⁴ „Bazil megmutatja, hogy az istentisztelettől és az emberek iránti szolgálatról való bármiféle elszakadás a szociális szolgálat tragikus megrövidítéséhez vezet, mint ahogy egyoldalú istentisztelethez is. Ugyanis az egész liturgikus tevékenység légüres térben lebeg, ha elveszti az emberekre irányultságát, az embertárs iránti szeretet művei viszont Eukharisztia nélkül nélkülözik a lelki irányultságot. Önmagáért végzett szociális tevékenységgé válnak. Csak a Liturgiával való kapcsolata teszi a szociális tevékenységet karitásszá, teszi az emberek gyülekezetét keresztény közösséggé. Isten emberek számára adott ajándékának ünneplése jelenti a forrást az ember Istennek adott ajándékához és önmaga ajándékához.” SAUTER, H., *op. cit.*, 124.

³⁵ Nazianszoszi Gergely tulajdonképpen egész életében a vidéki arisztokráciához tartozott. Nem tudunk arról, hogy „kisértése lett volna” javait eladni és szétosztani, az „evilági dolgok” (a gazdasági élet, az üzlet és a hatalom világa) azonban teljesen távol álltak tőle. A világ akadályozhatja Isten és ember kapcsolatának megvalósulását, ezért az –

gyatékából *A szegények iránti szeretet* című beszédét idézzük.³⁶ Beszéde hallgatóit „a szegénységben társainnak” nevezi, mondván, „mindnyájan rászorulunk az Isten kegyelmére”.³⁷ Azt állítja, hogy az első és legfontosabb parancson, a szereteten belül a szegények szeretete mindent megelőz.³⁸ Szemünk elé állítja a szegények iszonyatos szenvedéseit, és vádol: „Kicsi híja, hogy el nem tapossuk őket, pedig még az érintésüktől is borzadunk. Jajgató könyörgésük belevegyül a templomi szent énekekbe...”³⁹

Ezután a szegények méltóságáról beszél: „Istentől testvéreink (még ha nem is akarjátok), velünk egy természetet kaptak ők is. Ugyanabból a földből teremtetett mindnyájunkat Isten, mióta először születünk. Hozzánk hasonló idegeik és csontjaik vannak. Ugyanolyan bőrt és húst kaptak testül. ... Hozzánk hasonló lelket kaptak és nálunk jobban megőrizték, pedig a testük nyomorba került. Belső valóságukban ugyanazt a Krisztust öltötték magukra. A Szentléleknek ugyanazon ajándékait élvezik. ... Krisztus értük is egyformán meghalt, mert Ő az egész világ bűnét elvette. Velünk egyformán öröklük az örök életet. ... Eltemetkeznek Krisztussal, Vele fel is támadnak és Vele együtt megdicsőülnek.”⁴⁰

Miután leírta a szegények állapotát és beszélt méltóságukról, megalapozza a szegények iránti elkötelezettséget. Isten a természet egyensúlyát egyenlő ajándékokkal biztosította. „A szegénység és a gazdagság, a szabadság és a szolgaság és minden ilyesféle elnevezés csak később jutott az emberi társadalomba. Mint a ragályos betegség zúdult ránk a bűnnel együtt. ... Te azonban az első jogegyenlőséget tekintsd, ne a végső elkülönülést. ... Felettesd el a szűkölködő szegénységét. ... A szerencsétlen istenként lásson, mert Isten irgalmát utánzod.”⁴¹ Ebben a szövegkörnyezetben, ezzel a háttérrel idézi Gergely – zsoltáridézetek s más ó- és újszövetségi szentírási részletek sorában – az Iz 58,6-ot, bizonyítva, hogy rettegnünk kell a végső szemrehányástól, ha nem szolgáltuk Krisztust a szegények támogatásával, hiszen „Krisztust látogatjuk, Krisz-

mint akadály az Istenhez vezető úton – számára legyőzendő valóság. – Vö. VANYÓ, L., *Az ókeresztény egyház és irodalma*, (Ókeresztény Írók 1), Budapest 1980, 612.

³⁶ NAZIANSZOSZI SZENT GERGELY, „A szegények iránti szeretet”, in Radó, P. (szerk.), *Az egyházatyák szentbeszédeiből I*, (Keresztény Remekírók 10), Budapest 1944, 90-103.

³⁷ *Op. ult. cit.*, 90.

³⁸ Vö. *op. ult. cit.*, 93.

³⁹ *Op. ult. cit.*, 97.

⁴⁰ *Op. ult. cit.*, 97-98.

⁴¹ *Op. ult. cit.*, 100-101.

tusról gondoskodunk, Krisztust tápláljuk, Krisztust ruházzuk, Krisztust fogadjuk be, Krisztust tiszteljük” a szegényekben.⁴²

7. Nüsszai Szent Gergely (†394)

„Tápláljuk, öltöztessük Krisztust!” – kiált fel Nüsszai szenvedélyesen, és felszólításában a „szegény” és a „Krisztus” szavak szinonim kifejezések.⁴³

Nagyböjti homiliájában a helyes böjttel kapcsolatosan ő is idézi Tritoizajást. Az Iz 58,4-7 prófétai szavait máig ható erővel magyarázza: „Megérint bennünket Izajás, aki ezekkel a szavakkal feddi a népet: »Veszekedés és perlekedés közt böjtöltök, és ököllel ütitek le a szegényt«. Tanuljátok meg ugyanattól a prófétától, mit jelent az őszinte és tiszta böjt: »Törd össze a jogtalan bilincseket, és oldd meg az iga köteleit! Bocsásd szabadon az elnyomottakat, törj össze minden ígát! Törd meg az éhezőnek kenyeredet, és a hajléktalan szegényt fogadd be házádba. Ha mezítelen látsz, öltöztess föl, és ne fordulj el embertársad elől!« Ez az idő elénk hozza a mezítelenek és nyomorgók nagy ínségét. Nagy ugyanis a foglyok sokasága, s a menekültek és száműzöttek sem hiányoznak, mindenütt nyújtják feléd kezeiket. Isten szabad ege alatt laknak, éjjelenként meg barlangokban rejtőznek el. Rongyos, nyomorúságos ruhákban járnak. Élelmük annyi, amit az arra járótól kieszkööznek. Poharuk a tenyerük, italuk a forrás, fürdőjük az Isten adta folyó vagy tó. Csavargó és agresszív életet folytatnak, de nem azért, mert ezt akarják, hanem mert erre kényszerülnek. ... Rájuk figyelj, te, aki böjtölsz. Légy jószágos szerencsétlen testvéred iránt. Amit a gyomortól megvonsz, add az éhezőnek! Irányítson mindent Isten igaz félelme. A két, egymással ellentétes törekvést – tudniillik a te kielégültségedet és a testvéred éhségét – mérsékelt önmegtartóztatással moderáld és szabályozd. Tulajdonképpen így tesznek az orvosok is: egyeseket kiüresítenek, másokat megtöltenek, hogy hozzáadásukkal, illetve csökkentésükkel kinek-kinek az egészsége megőriztessék. ... A szükségben szenvedőt ne emberi okoskodással elégítsd ki, hanem oszd meg velük házad, fekvőhelyed, asztalod. Találjon menedéket nálad a szegények és siránkozó sokasága. ...

⁴² VANYÓ, *Az ókeresztény egyház és irodalma*, 605. – Ez a részlet Nádasy A. szemelvényes fordításából hiányzik. Vanyó L. Nazianszoszi Gergely beszédeinek retorikai alakzatai értékelése kapcsán idézi.

⁴³ Vö. MOLLAT, M., „Das Erbe der Spätantike. Die Lehren der Kirchenväter über die Armut”, in *Die Armen im Mittelalter*, München 1984, 27.

Őrizkedj, nehogy elragadj a más a te kincstáradat. A csapásokkal sújtott embert gyűjtsd mint az aranyat. Ha beteg, úgy melengesd, hogy benne saját üdvösségedet és házastársad és fiaid és egész családod üdvösségét szemléled. Mert minden szegényt ápolni és segíteni kell, de akik betegek, azokat különösen is magadhoz kell ölelned. Hiszen ha minden szegény segítségre szorul, mennyivel inkább fel kell karolni a beteget. ... Gyorsan és késedelmeskedés nélkül siess táplálására a rászorulóknak! ... Add, amid van, ugyanis erődön felül semmit sem kíván tőled az Isten. Te adj kenyeret; amaz borospoharat, a másik öltözetet fog adni. ... Ne vesd meg a szegényeket. Tudd, azért vannak, hogy méltóságukat megismerd, mert bennük a mi Megváltónk személye rejtőzik.”⁴⁴

8. Aranyszájú Szent János (†407)

Joannész Khrüszosztomosz⁴⁵ az a szónok, aki olyannyira érzékeny az igazságtalanságra, a szegények kisémmizésére, hogy szinte nincs olyan szentírási szakasz, olyan dogmatikai vagy erkölcsstani téma, amelynek kapcsán ne találna lehetőséget arra, hogy a gazdagság ártalmától óvjon és a szegények iránti szeretetre buzdítson.⁴⁶

A szegénység nem szégyen című beszédében a lelket tönkretevő gazdagság, gyönyör, dicsőség helyett ajánlja a szegénység keresését.⁴⁷ A

⁴⁴ PG 46, 458-459. – Magyar nyelven Nüsszai Gergelynek ez a böjti homiliája – legjobb tudomásom szerint – (legalább részleteiben) most először olvasható.

⁴⁵ Joannész Khrüszosztomosz előkelő, gazdag családból származott, de fiatal korától kezdve szigorú aszketikus életet folytatott. Konstantinápolyi pátriárkaként is puritán módon, szegényen élt; személyes vagyonából *noszkomeionokat* (kórházakat) építtetett a szegények számára. Megszüntette a püspöki udvarban szokásos fényes fogadásokat, szerényen látta vendégül a fővárosban tartózkodó püspököket. A császári udvarral is megromlott a kapcsolata, mert beszédeiben elítélte a császári udvar fényűző életét, sőt a császári családot sem kímélte.

⁴⁶ A gazdagokat kellemetlenül érintették az olyan beszédei, amelyekben azt fejtette, hogy a magántulajdon Ádám bűnének következménye, és szemükre hányta már-már nevetséges fényűzésüket. Gyakran fakadt ki mértéktelenségük miatt: részesegkednek, buják, szolgák hadát tartják maguk körül, még éjjeli edényeiket is aranyból készítetik, miközben nem veszik észre ajtóik előtt a koldusok seregét. Akárhá Tritozajást hallanánk, amikor felteszi a lelkiismeretet zaklató kérdést: „Hogyan akarunk irtalmat nyerni, mikor másoknak a szükséges sincs meg, mi meg tobzódunk a fényűzésben?” – Kiméletlenül tudta gúnyolni a kicsinyességet, a hiúságot, és határozottan felemelte a szavát a nyilvánvaló igazságtalanságok ellen. Nem véletlen, hogy száműzetésben kellett meghalnia!

⁴⁷ „Nincs gazdagabb annál, aki a szegénységet önként, lelkesedéssel választotta. Hogyan? Megmondom. Ha akarjátok, bebizonyítom, hogy a királynál is gazdagabb az önként

szegény fölkarolásának részletezésében (éhezők, mezítelenek, hajléktalanok, foglyok) – természetesen újszövetségi „kiszérelésben” – visszatérnek a Tritoizajástól ismerős mozzanatok: „Isten átadta nekünk Fiát; te pedig még kenyeret sem adsz annak, akit érted halálra adtak és megölték. Az Atya temiatad nem irgalmazott egyszülött Fiának; és te megveted őt, mikor éhségtől sorvadozva áll előtted. ... Nem volt elég az Úrnak, hogy kereszthalált szenvedjen: azt akarta, hogy szegény legyen és vándor, kóborló és mezítelen, börtön foglya és beteg, hogy így hívogasson. Ha nem viszonzod semmivel, hogy szenvedtem érted, legalább szegénységem miatt irgalmazd. Ha nem könyörölsz szegénységemen, lágyuljon meg a szíved betegségemért, fogoly voltomért. Ha még ez sem készít emberségre, egyezz bele, mert oly keveset kérek. Nem valami nagy áldozatot kívánok tőled, csak kenyeret, szállást, egy kis vigasztalást. ... Éheztem érted, ma is éhezem érted; szomjaztam a kereszten függve, most a szegényekben szomjazom... Nem mondom: »Szüntesd meg szegénységemet«, sem azt: »Add nekem gazdagságodat, hiszen éretted vagyok szegény«, csak kenyeret kérek meg ruhát és éhségemben egy kis vigasztalást. Ha börtönbe vetettek, nem kényszerítelek, hogy oldozd fel bilincseimet és vezess ki, csak azt az egyet kérem, hogy látogasd meg azt, aki fogoly lett érted. ... Én halálos bilincsekből oldoztalak fel téged; de nekem elég, ha börtönömben fölkeresel.”⁴⁸

Az igazi istentisztelet nem fejeződik be a templomban: „Tisztelni akarod Krisztus Testét? Ne menj el megvétéssel mellette, ha mezítelennek vagy ruhátlanoknak látod! Ne tiszteld őt selyemruhában a templomban, ha kinn a hidegben elmégy mellette, ahol a mezítelenségtől a csontja is átfagy. Aki ezeket a csodás szavakat mondotta: »Ez az én testem« (Mt 26,26), az azt is közölte velünk: »Éheztem, de ennem nem adtatok... Amit nem tettetek meg eggyel is a legkisebbek közül, velem nem tettétek« (Mt 25,42kk). Tanuljuk meg tehát szeretve megérteni az

szegény. A királynak sok mindenre szüksége van, aggódik, fél, hogy nem tudja jól fenntartani a hadsereget. A szegénynek jól megvan mindene. Semmitől sem fél. Ha fél is, alig valamitől. Ki gazdag, mond meg? Az, aki naponta aggódva végzi dolgait, mindent össze akar gyűjteni és fél, hátha elveszik valamije? Vagy az gazdag-e, aki semmit se gyűjt, mindene megvan és semmit se kíván? Az erény és istenfélelem ad biztonságot, nem a kincs.” ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS, „A szegénység nem szégyen”, in *Az egyházatyák szentbeszédeiből I*, 107-108.

⁴⁸ ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS, „Szent Pál Rómaiakhoz írt levelének magyarázata” (Hom. 15,6, PG 60, 547-548). A beszédet Gerecs Sz. fordításában közli „Krisztus szeretete a szűkölködő szeretetére ösztönöz” címmel Radó, P. (szerk.), *Az egyházatyák szentbeszédeiből II*, (Keresztény Remekírók 11), Budapest 1944, 48-53.

igazságot és Krisztust úgy tisztelni, ahogyan ő akarja.”⁴⁹

Aranyaszájú Szent János nagy hangsúlyt fektet a böjtre. Nem győzi azonban hangsúlyozni – és itt szó szerint is idézi az Iz 58,6-7 felhívását –, hogy a helyes böjthöz hozzátartozik a szegények szeretete is. Azokhoz fordulva, akik Krisztus asztalát arany edényekkel ékesítik, miközben ő maga szegényeiben megtestesülve éhségtől haldoklik, így szól: „Szolgálunk kell mindenkit, de legelőször a szegényt. Ez a templom (a nélkülvő felebarát) nagyobb, mint ama másik.”⁵⁰ Azoknak, akik így beszélnek: „a legnagyobb örömmel fogadnám be házamba Pált”, ezt feleli: „Figyelj! Pál Ura szállást vehet nálad, ha akarod.”⁵¹ Másutt meg: „Ezt az oltárt (ti. a szegényt) mindenütt láthatod felállítva az utcákon, te pedig minden órában áldozhatsz rajtuk...”⁵²

9. Szent Ambrus (340-397)

A milánói püspök is keményen fogalmaz a gazdagokkal szemben: „Nem a tiedből nyújtasz a szegénynek, hanem az övéből adsz viszsza. Mert ami mindenkinek közös használatára van szánva, azt te egymagad bitorlod. Mindenkié a föld, nem a gazdagoké; de kevesebben vannak, akik nem használják, ami az övék, mint akik felhasználják. Tehát csak azt adod meg, ami jár, nem azt nyújtod kegyesen, ami nem jár. Mit kevélykedsz hát, te gazdag? Mért mondod a szegénynek: Ne nyúlj

⁴⁹ Khriszosztomosz figyelmeztet arra a korántsem mellékes szempontra is, hogy a szegény életvitel hitelesíti, a gazdagság viszont hitelteleníti életünkben az evangéliumról szóló tanúságtételt: „Lehet-e más, mint a balgaság csúcsa, ha ott gyűjtünk kincset, ahol az elromlik és szétporlad, ahelyett, hogy legalább valamit hagynánk oda, ahol sértetlen marad és valóban növekedni tud? És épp azon a helyen fogunk örökké élni! Ezért nem hiszik el a pogányok, amit mondunk. Azt várják, hogy a tanításunkat ne szavakkal, hanem tettekkel bizonyítsuk. Amikor azonban látják, mekkora házakat, fürdőket építünk, milyen kerteket ültetünk és földeket vásárolunk, nehéz elhinniük, hogy mi egy másik országba vezető utat készítünk elő. Ha ez igaz lenne, mondják, eladnák, amijük van, hogy már előre ott fektessék be...” ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS, „Szent Máté evangéliumáról mondott homiliái” LVI, (PG 697), in SANTAANA, J., *Gute Nachricht für die Armen. Die Herausforderung der Armen in der Geschichte der Kirche*, Wuppertal 1979, 116.

⁵⁰ ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS, „Szent Máté evangéliumáról mondott homiliái” L, in GILLET, L., *Az ortodox lelkiség. A keleti kereszténység aszketikus és misztikus hagyományának körvonalai*, Pannonhalma 1999, 65.

⁵¹ ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS, „Az Apostolok Cselekedeteiről mondott homiliái” XLV, in *op. ult. cit.*, 65.

⁵² ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS: „A második Korintusi levélről mondott homiliái” XX, in *op. ult. cit.*, 65.

hozzám? Nem úgy fogantál-e, nem úgy születél-e anyád méhéből, akár én, akár a szegény? ... Aki tehát a gazdagságban igaz embernek bizonyul, az valóban tökéletes és dicséretre méltó.”⁵³

Ambrus az esztelen gazdag példabeszédét állítja párhuzamba Iz 58,4-7-tel, a helyes böjttel kapcsolatos tritoizajási mondatokkal: „Meghallod-e, te gazdag, mit szól az Úr? Elmégy a templomba, de nem adsz a szegénynek, hanem elveszel tőle; böjtölsz, de vacsorád árából nem segített a szegényt, hanem töröd magad azért, ami az övé. Micsoda álszentség ez, mennyire visszaélsz a Könyvvel, az Írásokkal, a pecsétekkel, a hivatalos papírokkal, a törvény szellemével! Nem hallottad? »Törd össze a jogtalan bilincseket, bocsásd szabadon az elnyomottakat és oldd meg az iga köteleit!« Hivatkozatsz a táblára, amelyen a törvény betűjét mutatod, én azonban Isten törvényére figyelmeztetlek; te tintával írsz, én a próféták isteni sugallatra írt figyelmeztetéseit ismétlem; te helytelen bizonytságot készítesz, én a lelkiismeret bizonyosságát hívom, amelynek ítélete elől sem elszökni nem tudsz, sem kikerülni nem vagy képes, és amelynek nem tudsz ellentmondani azon a napon, amelyen az emberek titkos tettei nyilvánosságra kerülnek. Azt mondod: »Szétbontom csüremeim« (Lk 12,18); Isten azonban azt mondja: »Add oda inkább a szegényeknek, ami a csűrödben van, hogy a szűkölködők használhassák fel azt«. Azt mondod: »Nagyobb csűröket építek, hogy legyen hová gyűjtenem a termést«. Az Úr azonban így szól: »Törd meg kenyeredet az éhezőknek«. Azt mondod: »Elveszem a szegények házeit«. Az Úr viszont ezt mondja neked: »Fogadd házádba a hajléktalan szegényt«. Te gazdag ember, hogyan hihetnéd, hogy Isten meghallgat téged, ha nem hiszed, hogy neked kell hallgatnod őt?»⁵⁴ Még erőteljesebben fogalmaz a milánói püspök, amikor azt mondja: „A szegény megvetése gyilkosság. ... Minden nap, amikor egy szegényt lenézel, meg is ölöd őt.”⁵⁵ Más atyák is foglalkoznak témánkkal.⁵⁶

⁵³ SZENT AMBRUS, *De Nabuthe Jesrahelita c. 12. n.* 53-55.

⁵⁴ *Op. ult. cit.*, idézi SANTAANA, *op. cit.*, 114.

⁵⁵ MOLLAT, M., *op. ult. cit.*, 27. – Ambrus idézi az Iz 58,6-ot *A halál áldásáról* szóló beszédében is, de más összefüggésben; ott a láncoktól való megszabadulást a test kötelekeitől való elszakadásra érti. (Vö. AMBROSIUS, „Vom Segen des Todes” 8-12, in Heilman, A. – Kraft, H. (hrsg. von), *Texte der Kirchenväter. Eine Auswahl nach Themen geordnet*, München 1963, Bd. 2, 557-559.)

⁵⁶ Megemlítjük még, hogy az egyházatyák közül az Iz 58, 3-9 szövegét kifejezetten böjti katekézisként idézi Szent Jeromos (HIERONYMUS, „Brief an Eustochium” 22,37, in *op. ult. cit.*, 282-283) és Cassianus (CASSIAN, J., „Unterredungen mit den Vätern” 21,14-16, in *op. ult. cit.*, 283-285), az alamizsnával kapcsolatosan pedig Szent Cipri-

10. Liturgikus szövegeink

Töredékes patrisztikai vizsgálódásunk után vessünk egy pillantást – izajási szövegekben elismerten gazdag – liturgikus örökségünkre. Kateketikai gondolkodásunkban nyilvánvaló, hogy a „liturgikus katekézis” nem valamiféle különös, az ősegyházból ránk maradt szokás, hanem „a hitoktatás hagyományos módja, az egyház természetének és lelki megvilágosodást célzó koncepciójának szerves része,⁵⁷ amely arra is rávilágít, hogy a katekézis célja nem a „vallási ismeretek” közvetítése, a személyiség „jó irányba terelése”, hanem az egyén bevezetése az egyház életébe. Ezért is különleges öröm fölfedezni a tritoizajási katekézist liturgiánk szövegeiben is.

Keleti egyházunk liturgikus költészetének egyik legnagyobb szerűbb Izajás-átirata, a nagyböjt első szerdájának Előszentelték Liturgiáján énekelt *Testileg böjtölvén* kezdetű sztihiránk ugyanis az Iz 58,6 parafrázisa.⁵⁸ Amint Izajás könyvében böjti katekézisként olvashatjuk, úgy őrizte meg szövege liturgiánkban is ezt a szerepét. A tritoizajási szándék tovább él; a szent nagyböjt kezdetén a próféta szavaival figyelmeztet bennünket az egyház a böjt igazi lelkületére, amelytől elválaszthatatlan a felebaráti szeretet, a szegények, éhezők megsegítése: „Testileg böjtölvén, atyámfiak, böjtöljünk lelkileg is: törjük szét az igaztalanság bilincseit, távolítsuk el a mulandóság konok kívánságát, tépjünk szét minden igaztalan írást, adjunk kenyeret az éhezőknek, s fogadjuk házukba a hajléktalan szegényt, hogy Krisztus Istenünktől dús kegyelmet nyerjünk.”⁵⁹

án (CYPRIAN, „Über gute Werken und Almosen” 4-8, in *op. ult. cit.*, 460-464). Említi az eretnekek elleni művében Iréneusz is. (Vö. IRENÄUS, „Adversus haereses – Gegen die Häresien” IV, 6-15, in *Fontes Christiani*, Freiburg 1995, 132-133.) – Patrisztikai áttekintésünk természetesen jóval gazdagabb lenne, ha a tritoizajási idézet tartalmazó szövegeken túl az idézet értelmezéseire, parafrázisaira, illetve – pl. Nagy Szent Bazil tevékenysége kapcsán – az Iz 58 lelkiségét tükröző gyakorlati következményekre is kitérnénk. Erre azonban jelen tanulmányunkban nincs lehetőségünk.

⁵⁷ SCHMEMANN, A., *Liturgia és élet*, Zsámbék 1997, 12. – A „Liturgia és hitoktatás” című fejezet kifejezetten foglalkozik a témával.

⁵⁸ Magát a szentírási szöveget (Iz 58,1-11) liturgikus előírásaink szerint a szent nagyböjt VI. (virágvasárnap előtti) szerdáján, a napközi imaórán olvassuk fel.

⁵⁹ „Sztihira a böjt első szerdájára”, in *Dicsérvétek az Úr nevét, Görögyszertartású Katolikus Ima- és Énekeskönyv*, Miskolc 1938, 650. – Még inkább „tetten érhető” az izajási alapszöveg a *Nagyböjti Énektár* fordításában: „Testileg böjtölvén, atyámfiak,

Az irgalmasság, a bűnt hitelesítő alamizsna, a rászorulókat felkarolásának témája gyakran visszatér nagybűnti liturgikus szövegekben. „A bűnt küzdelme számunkra a megtérés ideje és örök élet forrása, hogyha jótettekkel nyújtjuk ki kezünket. Mert semmi nem üdvözíti úgy a lelket, mint a rászorulóknak nyújtott segítség.”⁶⁰ „Jertek, tisztítsuk meg magunkat irgalmas tettekkel és a szegények segélyezésével, nem kürtölve szét és nem téve közhírré jótetteinket, hogy ne tudja a balkéz, mit cselekszik a jobb, hogy ne hiúsítsa meg a hiúság az irgalmasság gyümölcsét...”⁶¹ „Az Isten Országában nem evés és ivás, hanem igazság és önmegtartóztatás az életszentséggel együtt; azért a gazdagok be nem mehetnek, csak azok, akik vagyonukat a szegények kezeibe teszik le. ... Mindezek a mi okulásunkra íratottak, hogy midőn bűntőlünk, sok jót is tegyünk, és az Úr a földi dolgok helyett mennyei kincseket adhasson nekünk.”⁶²

11. B. Häring: Krisztus törvénye

Tritoizajás bűnti katekézise nem csak az egyházatyákat érintette meg. Patrisztikus és liturgikus örökségünket követően érdemes figyelmet fordítanunk a tritoizajási katekézis mai lecsapódására, növekvő jelentőségére is.

bűntőlünk lelkileg is: törjük szét az igazságtalanság bilincseit, bontjuk szét az erőszakos szerződések csomóit, tépjük szét minden igaztalan írást, adjunk kenyeret az éhezőknek, s fogadjuk házukba a hajléktalan szegényt, hogy Krisztus Istenünkől dús kegyelmet nyerjünk!” *Nagybűnti énektár*, Nyíregyháza 1998, 177. – Két nappal később, nagybűnt első péntekjén még ugyanez az izajási figyelmeztetés visszhangzik az egyik sztihiránkban: „Távolítsunk el magunktól minden jogtalan írást, mely a felebarátunkat sértene, hogy ne adjunk okot neki megütközésre vagy botránkozásra miatunk. Ne a testünknek kedvezzünk, hanem lelkünkben gyarapítsuk a kegyelmet! Adjunk kenyeret a szegénynek, és így járuljunk Krisztushoz...” *Op. ult. cit.*, 208.

⁶⁰ „Előverses sztihiira nagybűnt második csütörtökén reggel”, in *op. ult. cit.*, 289.

⁶¹ „Előverses sztihiira nagybűnt első vasárnapján este”, in *op. ult. cit.*, 263.

⁶² „Sztihira a nagybűnt ötödik vasárnapján reggel”, in *op. ult. cit.*, 542. – Liturgiánk egyébként – mind a nagybűntben, mind pl. a karácsonyi előkészületi időben – összességében is jelentős figyelmet fordít a szegényekre, illetve a szegénységgel kapcsolatos teológiai és lelkiismereti vonatkozásokra. Legérdekesebbek talán a Fil 2,5kk-re („ugyanazon érzés legyen bennetek...” – a *kenósizs* mozzanatát tartalmazó ismert Krisztushimnusz) és a 2Kor 8,9-re („noha gazdag volt, értetek szegénnyé lett, hogy szegénysége által meggazdagodjatok”) rimelő liturgikus szövegek, illetve a dúsgazdag és a szegény Lázár példabeszédének (Lk 16,19-31) parafrázisai; ez utóbbiak külön érdekessége és értéke, hogy a nagyhöz közeledve a példázat értelmezésébe beleszövik az Úr szenvedésének mozzanatait, ugyanakkor egy személyes, egzisztenciális aktualizálás révén lelkiismeret-vizsgálatra is indítanak.

Korunk egyik legismertebb erkölcsoteológusa, Bernhard Häring *Krisztus törvénye* című alapmunkája a részletes erkölcsoteológiát *Élet Isten és a felebarát közösségében* címmel tárgyalja. Ezen belül a második főrész az *Élet a testvéri közösségben*, amely többek között a felebaráti szeretet testi szükségletekkel kapcsolatos kötelezettségeiről ír: az irgalmasság testi cselekedeteinek jelentőségéről, az alamizsnaadás kötelezettségéről: annak mértékéről, határáról és módjáról. Ez utóbbi témában – maga is az üres, lélektelen böjt értéktelenségét, illetve a böjt és irgalmasság összefüggését kiemelve – említi az Iz 58,5-9 sorait.⁶³ Idézi az egyházatyák alamizsnáról mondott meglátásait, ugyanakkor tovább is gondolja megállapításait, ha korunkban erre szükség van.⁶⁴ Elhatárolja egymástól az igazságosságot és a szeretetet; az nem szeretet, hanem a szociális igazságosság alapelve, hogy a földi javakat szociális felelősséggel osszuk szét és kezeljük. A teljes felesleg szétosztása ugyanakkor Häring szerint csak abban az esetben kötelező, ha embertársunk végső szükségét szenved.

Az alamizsnaadás módjával kapcsolatban alázatra int: „Nemcsak helyes keresztény gondolkodásunknak, hanem ajándékozási módunknak is Krisztus szándékát kell tükröznie. A szegény ember szeretetteljes tisztelete, a szív jóságából fakadó szó, a háttérbe vonuló tapintatosság mind-mind olyan eszköz, amely megnyitja a szegény ember szívét Istennek. A szeretet nélkül juttatott gazdag ajándék nem képes erre. A gazdag nem nézheti le a szegény embert. Nem nézhet rá felülről. Úgy kell éreznie, gondolkodnia és tennie, mint Krisztus, aki a szegények szolgálja lett. Gazdagságát olyan feladatnak kell tekintenie, mely által

⁶³ Az Iz 58,5-9 mellett az alamizsnával kapcsolatosan az alábbi ószövetségi helyeket idézi még Häring: Oz 6,6; Péld 21,13; Sir 4,1-8; Tób 2,1k; 4,7-12; 12,8k; 14,11. – HÄRING, B., *Krisztus törvénye II*, Pannonhalma – Róma 1998, 318-319.

⁶⁴ Többek között az igencsak relatív „felesleges anyagi javak” megítélésében. Szent Ágoston meglátása („a gazdagok feleslege a szegények szüksége”) kapcsán például megemlíti, hogy Ágoston az akkori gazdasági helyzetben csak improduktív javakra gondolhatott. Miután a „felesleg” ügyében kétszeresen is viszonylagos a mérték (az egyik oldalon a felhalmozott javak nagyságrendje, a másik oldalon a kiáltó nyomor nagysága), „kizárólag a szociális igazságosság, valamint az igazi szeretet figyelembevétele alapján állapíthatjuk meg, hogy konkrét esetben mi minősül feleslegesnek.” *Op. ult. cit.*, 325. – Lényeges, elirányító gondolatokat fogalmaz meg Häring a *társadalmi rangnak megfelelő életmód* fogalmának veszélyeiről is. Az erkölcsoteológia a társadalmi rangnak megfelelő életszínvonal és életmód elfogadásával a gazdagok téves lelkiismeretét igazolná. E fogalom helyes értelmezése „a gyermekek megfelelő neveltetésére és iskoláztatására, az egészséges lakáskultúrára, a szociális helyzetnek megfelelő tevékenységre és továbbképzésre terjed ki” (*uott*).

embertársai szolgájává válhat Krisztusban.”⁶⁵

12. II. János Pál pápa

A XX. század utolsó két évtizedének vitathatatlanul legnagyobb erkölcsi tekintélye II. János Pál pápa, aki az egyház kinyilatkoztatásra alapozott szociális tanítását korszerűen kifejtve, a társadalmi kérdésekben hallatlanul progresszív álláspontot képvisel.

VI. Pál *Populorum progressio*-jának 20. évfordulója szolgáltatott alkalmat számára, hogy egy új körlevélben, mely *Sollicitudo rei socialis* néven vált ismertté, ne csak méltassa elődje körlevelének jelentőségét, hanem az azóta e téren fellépett jelenségekre és problémákra is rámutasson. Külön kiemeli az időközben világszerte elfogadott – latin-amerikai ihletettségu – *opcion para los pobres*, az egyház szegények melletti elkötelezettségének fogalmát, és megmagyarázza, hogy ez magában foglalja a keresztény ember szociális kötelezettségeinek teljesítését, de ugyanakkor a szegénység szellemének megvalósítását is a hétköznapi élet minden területén. Részletezi, hogy a szegénység rohamos terjedése milyen területeken tesz szükségessé rendkívüli intézkedéseket, nemzetközi sikon is. Idézve az Iz 58,6-ot is, az egyház fiától azt kéri, „legyenek vezetők Jézus programja szerint, amelyet a názareti zsinagógában meghirdetett: »örömhírt vinni a szegényeknek – hirdetni a foglyoknak a szabadulást, a vakoknak a látást, felszabadítani az elnyomottakat és hirdetni az Úr esztendejét« (Lk 4,18-19)”.⁶⁶

⁶⁵ *Op. ult. cit.*, 329.

⁶⁶ II. JÁNOS PÁL: „*Sollicitudo rei socialis*” (1988), in Tomka, M. – Goják, J. (szerk.), *Az egyház társadalmi tanítása*, Budapest 1992, 524. – Még progresszívebb a hangvétele a *Centesimus annus* kezdetű, 1991-ben – XIII. Leó *Rerum novarum* elnevezésű úttörő szociális körlevele megjelenésének 100. évfordulójára – kiadott enciklikájának, amelyben a kommunizmus bukását követően II. János Pál könyörtelenül rámutat egy korlátok nélküli, liberális kapitalizmus veszélyeire a világ egészséges gazdasági fejlődése szempontjából. A leszerelés szükségességének ismételt hangsúlyozása mellett nem győzi kiemelni a föld javainak egyetemes rendeltetését, a munka szerepét a fejlődés előmozdításában, különösen is rámutatva az ember fontosságára termelés megszervezésénél. A pápa pellengérré állítja a kizárólag a nyereségre építő gazdasági rendszert, amely felelős a harmadik világ országainak eladósodásáért. Elítéli a konzumizmust, vagyis a fogyasztói gondolkodás jelenségét, amely mesterséges igények ébresztésével megakadályozza az egyén és a társadalom egészséges fejlődését. Ennek leküzdésére nagy méretű nevelési és kulturális akciókra van szükség. Körlevelében – amint azt korábbi körleveleiben is tette – a pápa kitér az ökológiai szempontokra, és ezek, valamint a köz javának figyelembe vételével gondolja át a magántulajdon és a

13. A Katolikus Egyház Katekizmusa

A szegények ügye a II. Vatikáni Zsinat óta egyre mélyebben él újra az egyház tudatában. Ezt jelzi az a tény is, hogy a *Katolikus Egyház Katekizmusa* (1993) az Isten üzenetében érzékelhető értékének és súlyának megfelelően beszél a szegényekről, a szegénységről, a szegények örömhíréről.⁶⁷

Isten, az Atya „különösképpen atyja a szegényeknek, az árváknak és özvegyeknek, akik az ő szerető oltalma alatt állnak.”⁶⁸ Elsősorban ők, „az Úr szegényei és kicsinyei őrzik”⁶⁹ – köztük is „e remény legtisztább képe, Mária,”⁷⁰ aki „a legjelesebb az Úr alázatosai és szegényei között”⁷¹ – az üdvösség reményét. A Jézus által meghirdetett Isten Országa „a szegényeké és a kicsinyeké, vagyis azoké, akik alázatos szívvel fogadják. Jézus küldetése az, hogy »örömhírt vigyen a szegényeknek« (Lk4,18). Boldognak mondja őket, mert »övék a mennyeknek országa« (Mt 5,3); az Atya a »kicsinyeket« méltatta arra, hogy kinyilvánítsa számukra azt, ami rejtve maradt a bölcsék és okosok előtt. A jászoltól a keresztig Jézus osztozott a szegények életében; ismerte az éhséget, a szomjúságot és a nyomort. Sőt: azonosította magát azokkal, akik a legkülönbözőbb módon élnek meg a szegénységet, és az értük tevékeny szeretetet az Isten országába való belépés feltételéül szabta.”⁷²

A szegényekben, „akik teljesen Istenük titokzatos tervére bízták magukat, akik várakoznak az igazságra, de nem az emberekére, hanem a Messiáséra, ... a szegényekben készíti elő az Úr az ő népét”.⁷³ Ők „az Egyház tisztán kivethető előképei”,⁷⁴ ők a címzettek, amikor az Izajás szavait magára vonatkoztató Krisztus „meghirdeti a Jó Hír beköszöntét

javak általános rendeltetése közti viszonyt. (Lásd „Centesimus annus”, in *op. ult. cit.*, 524.)

⁶⁷ Az egész katekizmus hangvételére jellemző a Szentírást egyre mélyebben fölfedező és Isten szavát egyre inkább magáévá tevő egyház örömtől, hitből fakadó bizonyosságtól és öröksége gazdagságától átitatott tanításbéli határozottsága és egyúttal a misztérium előtt meghajló, saját gyöngeségét belátó, szegénységét-semmisségét elismerő alázata.

⁶⁸ *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, 238, Budapest 1994. (A továbbiakban: KEK.)

⁶⁹ KEK, 64. – A latin szöveg alapján javított változat. A KEK francia kiadásában: „Elsősorban az Úr szegényei, az alázatosságuk hordozzák majd e reménységet.”

⁷⁰ KEK 64.

⁷¹ KEK 489.

⁷² KEK 544.

⁷³ KEK 716.

⁷⁴ KEK 710.

(Lk 4,18-19): Az Úr lelke van rajtam, mert fölkent engem, elküldött, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek...⁷⁵

A KEK „Élet Krisztusban” című fejezete a Tízparancsolat hetedik parancsa (*Ne lopj!*) kapcsán külön alcikkelyben beszél „a szegények szeretetéről” (2443-2449). Itt külön is utal a katekizmus az Iz 58,6-7 szövegére. Figyelmezteti az egyes keresztyént a szegények iránti szeretet evangéliumból fakadó kötelezettségére, és újra megfogalmazza az egyház elkötelezettségét a szegények iránt, amely „az Egyház állandó hagyománya részét alkotja. A boldogságok evangéliumából, Jézus szegénységéből és a szegények iránt tanúsított figyelméből merít. ... Nemcsak az anyagi szegénységre terjed ki, hanem a kulturális és vallási szegénység számtalan formájára.”⁷⁶ „Mindazok, akikre ránehezedik az emberi nyomorúság, *különleges szeretetben* részesülnek az Egyház részéről, amely a kezdetektől fogva, sok tagjának mulasztása ellenére sem szűnik meg azon munkálkodni, hogy könnyítsen terhükön, védelmezze és felszabadítsa őket.”⁷⁷

Figyelemreméltó mozzanata a katekizmusnak, hogy ugyanezen fejezetben a tizedik parancs kapcsán szintén alcikkelyt szentel „a szív szegénységének” (2544-2547). Pontosan érzékeli, hogy az emberi vágyak manipulálása korában mennyire fontos, hogy „a Krisztusban hívők uralkodjanak érzelmeiken: a tökéletes szeretet elérésében ne akadályozza őket a világi dolgok használata és a ragaszkodás a vagyonhoz.”⁷⁸ „Ha az ember átadja magát a mennyei Atya gondviselésének, az megszabadítja őt a holnap miatt érzett aggodástól. Az Istenbe vetett bizalom előkészít a szegények boldogságára.”⁷⁹

⁷⁵ KEK 714. – A Lk 4,18-19 (s ennek kapcsán a tritoizajási szöveg) az egyház missziós küldetésével kapcsolatban is előkerül. „Ez a küldetés folytatja – és a történelem századain át kibontakoztatja – Krisztus küldetését, akit azért küldött az Atya, hogy örömhírt vigyen a szegényeknek. Krisztus Lelkének indítására az Egyháznak is ugyanazon az úton kell tehát járnia, amelyen Krisztus járt: a szegénység, a szolgálat és az önfeláldozás útján...” (KEK 852.) Az egyháznak tudnia kell, hogy „Krisztus Jézus jelen van a szegényekben.” (KEK 1373.) Erre elsősorban a püspökök figyelmét hívja fel a katekizmus. (Vö. KEK 1586.)

⁷⁶ KEK 2444.

⁷⁷ KEK 2448.

⁷⁸ KEK 2546.

⁷⁹ KEK 2547. – A katekizmus végül a lelki élet kérdései között is tárgyal a szegénységről. A keresztyén imádságról szólva Mária énekét (a latin *Magnificat*ot, a bizánci *Megalánarion*t) „a szegények hálaénekének” mondja (vö. KEK 2619). A későbbiekben a szemlélődéshez kapcsolja a fogalmat. „A szív a keresésnek és a találkozásnak a helye szegénységben és hitben” (KEK 2710). „A szemlélődés ajándék, kegyelem, me-

14. A Katekézis Általános Direktóriuma

A Katekézis Általános Direktóriuma (1997) – az 1971-es *Általános Kateketikai Direktóriummal* szemben, amely egyáltalán nem fordított figyelmet a kérdésre – kifejezetten sokszor említi a szegényeket. Már a bevezetésében nyilvánvalóvá teszi, hogy az egyház szegények melletti preferenciális döntése a katekézis területén is él, érvényes: „Az Egyház, az emberek Anyja mindenekelőtt fájdalommal látja a férfiak és nők megszámlálhatatlan tömegét, gyermekeket, felnőtteket és öregeket, tehát valóságos és megismételhetetlen emberi személyeket a nyomor elviselhetetlen súlya alatt görnyedni. A katekézissel, melyben az Egyház szociális tanításának is megvan a maga helye, szeretné fölébreszteni a keresztények szívében az igazságosság iránti elkötelezettséget és a szegények iránti megkülönböztetett szeretetet, oly módon, hogy jelenléte világosság legyen, mely megvilágosít, és só, mely átalakít.”⁸⁰

lyet csak alázatban és szegénységben lehet befogadni” (KEK 2713). – Az Úr imádságában a *mi* kenyérünk kapcsán azt mondja: ez a kenyér „többké. A nyolc boldogságban említett szegénység a megosztás erénye. Arra hív fel, hogy közöljük, osszuk meg anyagi és lelki javainkat, nem kényszerből, hanem szeretetből, hogy egyesek bősége orvosolja mások inségét” (KEK 2833). Így kapcsolja össze a KEK az imádságot, a lelki életet a szeretet konkrét tetteivel, a szegény életre törekvést a szegények iránti, tettekben is nyilvánulni kész elkötelezettséggel.

⁸⁰ A KLÉRUS KONGREGÁCIÓJA, *A Katekézis Általános Direktóriuma*, Budapest 1998, 16-17. – *A Katekézis Általános Direktóriuma* (a továbbiakban: KÁD) nem tér ki a felszabadítás teológiájára (ez nem is feladata), de annak kateketikai vetületei miatt fontosnak tartja, hogy összefoglalja és leszűrje a kérdéssel kapcsolatos egyházi tanítást. A katekézis „a szabadítás üzenetét az evangelizáció sajátosan vallásos céljának távlatába állítja be, mert elveszíténé létjogosultságát, ha eltérne attól a vallási tengelytől, melyet követnie kell, ami minden egyebet megelőzve Isten országa a maga teljes teológiai értelmében. Ezért a szabadítás üzenete nem korlátozódhat az egyszerű és szűk gazdasági, politikai, társadalmi vagy kulturális keretek közé, hanem az egész emberre kell vonatkoznia, minden összetevőjére, beleértve nyitottságát az abszolútum, Isten felé is” (KÁD 104, 83). – Véleményünk szerint bizonyos, hogy a felszabadítás teológiája megszületésére, feszültségektől korántsem mentes útjára, termékeny esőjére is szüksége volt az egyháznak ahhoz, hogy kitartson „a szegényeknek hirdetett örömhír” evangéliumi ösvényén; ugyanakkor egyház-élményt és megerősödést jelent látni e tisztázás útját, melynek során – az egyház történelmében nem először – nyilvánvalóvá vált az egyház preferenciális döntése, elkötelezettsége a szegények iránt, ugyanakkor elzárkózása attól, hogy az evangéliumot szociális programmá degradálja. (Rendkívül szimpatikus és felelősségteljes G. Gutiérrez, a felszabadítás teológiája egyik „atyjának” 70 évesen megfogalmazott visszatekintése, amelyből sugárzik Isten szeretetének belső bizonyossága; szavaiból kimondatlanul is tisztelet érződik az egyház iránt,

„A katekézis címzettjei” című fejezetet a *Katekézis Általános Direktóriuma* a názáreti perikópával (Lk 4,16-21) azaz a „hogya örömhírt vigyék a szegényeknek” tritoizajási-jézusi programmal – vezeti fel, és első pontjában meg is erősíti ezt: „Szolgáltatának kezdetén Jézus kijelenti: arra küldetett, hogy a szegényeknek hirdesse az evangéliumot, majd egész életével megerősíti, hogy Isten országa minden embernek szól, a legelesettebbektől kezdődően”.⁸¹ Krisztus pedagógiájának legelső mozzanataként említi a direktórium a másik ember, különösen a szegény, a kicsi, a bűnös mint Istentől szeretett és keresett személy elfogadását.⁸² A katekézis mai gyakorlatával, megvalósításával kapcsolatban szóba kerülnek még a szegények a falu és város eltérő adottságai,⁸³ a népi vallásosság,⁸⁴ a missziós érzék,⁸⁵ sőt az új vallási mozgalmak,⁸⁶ valamint a gaz-

amely – nemegyszer számára is fájdalmasan – nyesegette a felszabadítás teológiája veszélyes hajtásait, és írásában ugyanakkor továbbra is ott rejlik a mély elkötelezettség, a szenvedélyes szeretet a szegények iránt. „Megvallom, a felszabadítás teológiájának fennmaradása kevésbé érdekel, annál inkább annak a népnek a szenvedései és reményei, amelyhez tartozom, s főként a Jézus Krisztusban elékezett üdvösség üzenetének és tapasztalatának közvetítése. Ez utóbbi hitünk és szeretetünk lényegi alapja. A teológia, bármilyen jelentős szerepet tölt is be, csak eszköz, amely a hit elmélyítésére szolgál. A teológia az Isten ajándékaként megtapasztalt remény hermeneutikája. Valójában ezt jelenti a felszabadító remény hirdetése a világnak, amelyben mint egyház élünk.” GUTIÉRREZ, G., „A felszabadítás teológiája és a szegények jövője”, in *Mérelég* 4 (1998) 452.)

⁸¹ KÁD 163, 129.

⁸² Vö. KÁD 140, 114.

⁸³ „A falusi embereknek szóló katekézis szükségszerűen a falun fölmerülő problémákkal foglalkozik, a szegénységhez és nyomorhoz kapcsolódó szükségletekkel. ... A városi embereknek szóló katekézisnek számolnia kell szélsőséges helyzetekkel is, melyek a tobzódó gazdagságtól a nyomorig és elszigetelődésig terjednek.” (KÁD 192, 147.)

⁸⁴ A direktórium az *Evangélii nuntiandi*-t idézi: A népi jámborság „olyan Isten utáni szomjúságot fejez ki, melyet csak az egyszerű és lélekben szegények tudnak átélni.” (KÁD 195, 149.)

⁸⁵ „A katekézisnek fejlesztenie kell azokat az evangéliumi erőnyeket, melyeket Jézus sürgetett tanítványainál, amikor misszióba küldte őket: keresni az elveszett bárányt; tanítani és gyógyítani; arany és erszény nélkül szegénynek lenni; elviselni az elutasítást és az üldözést; szilárdan hinni az Atyában és a Szentlélek segítségével; az orszáért való munka öröme kivül nem várni más jutalmat.” (KÁD 86, 65.) – „A katekézis minden hívőben éleszti a missziós érzéket, ami a hit melletti egyértelmű tanúságtételben, a kölcsönös megértésben és tiszteletben, a dialógusban, a személyi jogok és a szegények védelmében való együttműködésben s – ahol lehetséges – az Evangélium kifejezett hirdetésében nyilvánul meg.” (KÁD 200, 152.)

⁸⁶ Az új vallási mozgalmakat a bennük megnyilvánuló vallásos törekvések miatt „evangelizálendő Areopágosznak” kell tekinteni; ugyanakkor „a hívőket segíteni kell, hogy igazán találkozni tudjanak a Szentírással, támogatva őket az imaélet tapasztalatainak

dagabb egyházak – a szegényebb egyházak katekézisést elősegítendő – buzdítása okán is.⁸⁷ A *katolikusok hite* című könyv is fontos témának szempontjából.⁸⁸

megszerzésében, védve őket a tévedés magvetőitől, a kapott hit iránti felelősségre nevelve és evangéliumi szeretet tüzével közeledve a magány, a szegénység és a szenvedés veszélyes helyzeteihez”. (KÁD 201, 152.)

⁸⁷ „A katekézis számára életfontosságú a felsősokú kateketikai képzés. ... Ilyen téren a gazdagabb egyházak nyújtsanak segítséget a megszorultabb, szegényebb egyházaknak. Hiszen mi más értékesebb ajándékot tudnának adni egymásnak, mint hogy segítenek a szegényebbeknek abban, hogy egyház voltakban gyarapodhassanak? Ebben az együttműködésben azonban meg kell nyilvánulnia a szegényebb egyházak megbecsülésének és sajátos felelősségük tiszteletben tartásának.” (KÁD 251-252, 186-187.)

⁸⁸ A mai alapvető katekézisek sorában kiemelkedő munkának számít és témánk szempontjából föltétlenül megemlítendő a názareti perikópát – benne az izajási idézetet – az egyház szabadító és üdvözítő küldetésével kapcsolatban tárgyaló összefoglaló mű: Chenu, B. – Courdreau, F. (szerk.), *A katolikusok hite*, Budapest 1993. A kiváló francia teológus-csoport jól szervezett együttműködésével megvalósult katekizmus – holtlét átfogó tartalma miatt látszólag csak apró kis szelet benne a szegénység-gazdagság témája – hangsúlyozottan sürgeti a felelősséget és a szolidaritást a népek között, azzal is, hogy felvállalja a számok tragikus ékesszólását: „A leggazdagabb országok, melyek a világ lakosságának 15 %-át képviselik, fogyasztják el a bolygónkon rendelkezésre álló javak 60 %-át, míg a legszegényebb országok, melyeket szemérmesen viszszafeleltetnek nevezünk, ezeknek a javaknak csak 2 %-ával rendelkeznek, egy ennél sokkal jelentősebb nagyságrendű lakosság számára. Míg itt sokan bőségben élnek, és gondjuk csak ennek a jólétnek a fenntartása, mások amott meghalnak az alultápláltságban vagy az elemi gyógyszerhiány miatt. A Világbank jelentése szerint (1980-as adat) csaknem 800 millió ember él abszolút szegénységben, vagyis napi jövedelmük kevesebb mint egy frank. Ez csaknem az emberiség egynegyede! Mintegy tizenötmillió csecsemő hal meg minden évben szülei »abszolút szegénysége« miatt. És a nyomorúság terjed: a »harmadik világ« a világ háromnegyed része.” (Op. ult. cit., 427-428.) – Ezt a szempontot nem felejtí A *katolikusok hite* a missziók tárgyalása kapcsán sem. A misszionárius koldus, aki megmutatja egy másik koldusnak, hogy mindketten, és velük együtt még sokan mások is, hol találhatnak táplálékot. Isten koldusának lenni, ez kizár minden uralkodó vagy hódító mentalitást. Csak a koldusok tudnak igazán találkozni más koldusokkal. Az önzetlen szolgálat jelenti a keresztény misszió legkiemelkedőbb formáját. Az ilyen valóban hasonlít ahhoz, aki önként vállalta az engedelmeséget mindhaláláig (vö. Fil 2). Az egyház tartozik magának azzal, hogy megvalósítsa Jézus messiási feladatát: „Vakok látnak, sánták járnak, leprások megtisztulnak, süketek hallanak, halottak feltámadnak, a szegényeknek pedig hirdetik az evangéliumot” (Mt 11,5). A misszió hitelességének az ára a szolgálat hatékonysága. És ehhez nem elegendő a szív nemessége. Ha valakit szolgálni akarunk, ehhez megfelelő eszközöket kell választani. A „vele lenni” után következnek az „érté lenni”. A szegény egyházak igenis provokálják a gazdag egyházakat, hogy gyökeresen változtassanak életmódjukon. Nem lehet elrejtetni azt a tényt, hogy a föld javainak túlnyomó részét ellenőrző és a világ többi részét elnyomó kisebbség a kereszténynek mondott népekhez tartozik. (Vö. op. ult. cit., 569-570.) – A *katolikusok hite* adatai kiegészíté-

Konklúzió

Tritoizajás böjti katekézise figyelmeztetett, sőt vádolt saját korában és vádol ma is. De még inkább vádol, ha nem vállaljuk föl. Igazi öröm fölfedezni, hogy a kétezer éves kereszténység hagyományából pillanatig sem hiányzott s ma is igen erőteljesen jelen van – sőt, hiszem: minden ellenkező előjel ellenére reneszánsz előtt áll – az egyházban a szegények szeretete, a szegénység lelkülete. Minden gyöngeségünkkel együtt merjük (merjük?) az Iz 58 katekézisést megszívlelni, magunkénak vallani, vállalni, továbbadni.

Egyik beszédében Órigenész épp az anyagiakról való lemondás kapcsán szól így: „Remegve mondom ezt. Mert úgy állok itt, mint mindenki másnál előbb a magam, igen, önmagam vádlója, és olyan szavakat ejtek ki, amelyek engem magamat ítélnek el. ... Hogyan fér össze ezzel, hogy elolvassuk, sőt az embereknek magyarázzuk őket? De hát azért, mert lelkiismeretünk vádol, eltitkolhatjuk-e, szabad-e elhallgatnunk őket? Nem akarom, hogy kettős vétekről vádoljanak! Beismerem, igen, nyilvánosan beismerem a nép füle hallatára, hogy ez így áll megírva, akkor is, ha tudom magamról, hogy még nem teljesítettem. De az intelmet tudomásul véve legalább siessünk teljesíteni!”⁸⁹

seként kötelességünk idézni az ENSZ szegénységgel kapcsolatos újabb és még aggasztóbb adatait. Az 1996-os *Tájékoztató* szerint az elmúlt harminc évben a világ népessége legszegényebb 20 %-ának jövedelme 2,3 %-ról (ami már így is borzasztó alacsony) 1,4 %-ra csökkent. Ezzel szemben a leggazdagabb 20 % jövedelme 70-ről 85 %-ra nőtt, tehát megduplázódott a leggazdagabbaknak jutó rész és a legszegényebbeknek jutó rész arányszáma 30:1-ről 60:1-re. (A százalékos adatok a világ összjövedelmének százalékában értendők.) Az 1998-as *Tájékoztató* szerint a trend folytatódik: az alsó ötöd 1,3 %-a áll szemben a felső ötöd 86 %-ával. A világ tehát egyre inkább polarizálódik, a szegényeket a gazdagoktól elválasztó távolság napról napra nő.

⁸⁹ GCS 6,142. – A beszéd-részletet közli KAMPHAUS, F. „Als Unerfahrener in Sachen Armut”, in *Gelebte Spiritualität. Erfahrungen und Hinweise*, (Kamphaus, F. – Bours, J.), Freiburg 1979, 64-65. Magyarul: „Mint tapasztalatlan a szegénység dolgában”, ford. Sántha, M., in *Szegénységünk kincse*, Eisenstadt 1982, 113-114.

SESZTÁK ISTVÁN

AZ EGYHÁZ, KRISZTUS LELKI TESTE

TARTALOM: Bevezetés; 1. A keleti teológiai gondolkodás egysége; 2. A krisztológia és a pneumatológia kapcsolata? 3. Egyháztani következmények; 4. Az Isteni Személyek sajátosságai az Egyházban; Összegzés

Bevezetés

A címünkben használt szavak – Egyház, lelki és Krisztus – szoros, elválaszthatatlan kapcsolata, azaz a krisztológia és a pneumatológia viszonya és ennek következménye az Egyház számára, az egyháztörténelem folyamán mindig is az egyik legégetőbb és legsürgetőbb problémát jelentette. Elég hacsak a Szentlelket érintő számos, igaz egymástól nagyon is különböző tévtanokra, eretnkségekre gondolunk. Az Egyház nagy Hagyományai (Kelet és Nyugat), az erre a kérdésre adott válaszaikkal, amelyek egymástól gyakran eltértek, jelentős mértékben hozzájárultak elszakadásukhoz (lásd az un. „Filioque”-kérdést).

Századunk folyamán is számos nagy jelentőségű válasz-kísérlettel találkozhatunk, mind a Keleti, mind a Nyugati egyház részéről.¹ Ebben a rövid, kis munkában Ioannisz Zizioulasz² pergamoi metropolita gondolataira támaszkodom, aki számára még ma is a teológia egyik legsürgetőbb kérdése a krisztológia és a pneumatológia helyes

¹ Egy részletesebb, a kérdésünket érintő történeti vázlatot a következő fejezetekben fogunk majd bemutatni.

² Ioannisz Zizioulasz 1931-ben a görögországi Katafigio városában született. A szaloniki, később az athéni egyetemeken tanult, majd a Harvardon fejezte be tanulmányait, ahol patológia tanára G. Florovsky volt. Másik, Zizioulaszra nagy hatást gyakorló teológus a protestáns P. Tillich volt, akit ő a „határok” gondolkodájának és emberének tartott. Már laurea-dolgozatában – amelynek címe: *Az Egyház egysége az isteni eukarisztiában és a püspök személyében az első évszázadok során* – világosan kinyomozhatóak gondolkodásmódjának legfontosabb irányvonalai. 1970-től különböző egyetemeken tanít, s ugyanakkor jelentős részt vállal az ökumenikus mozgalmakban is. 1986-ban a konstantinápolyi pátriárka pergamoi metropolitának nevezi ki. Teológiájának és biográfiai adatainak részletesebb vizsgálatához lásd SPITERIS, Y., *La teologia ortodossa neo-greca*, Roma 1992, 363-416.

kapcsolatának (egyensúlyának) a megtalálása. Zizioulasz, a keleti teológusok közül az egyik olyan nyitott gondolkodó, akit Nyugaton is elég jól ismernek és helyesen értelmeznek, méltatására pedig talán elegendő a neves teológus, Yves Congar szavait idéznünk: „Ioannis Zizioulasz korunk egyik legeredetibb és legmélyebb gondolkodású teológusa. Eredetisége és mélysége a görög egyházatyáknak az élő valóságot, az Egyházat magyarázó mélyreható és következetes olvasatából származik.”³ Elengethetetlen azonban megjegyeznünk, annak ellenére, hogy gondolkodásmódja igen „vonzó” és „szimpatikus” teológiai hangot jelent, teológiája nem minden esetben felel meg a hivatalos (új-görög) teológiai iránynak.

1. A keleti teológiai gondolkodás egysége

Mielőtt igazi kérdésünk tárgyalását elkezdeném, témánk megértése érdekében szükségesnek tűnik egy fontos pont gyors áttekintése, ami nem más, mint a Keleti Egyház teológiai módszertanának a kérdése. A bevezetésben felvetett kérdés nyilvánvalóan három „dolog” – krisztológia, pneumatológia, ekkleziológia – kapcsolatáról beszél; egy keleti teológus számára azonban csak az egyetlen Igazságnak (az isteni kinyilatkoztatás) különböző szempontokból történő megvilágításáról lehet szó. Az ember (talán azt is hozzátehetjük, keleti) igazán helyes magatartása a csendben maradás, a hallgatás, a meghallás, a reflexió.⁴ A *theologia* fogalma – Isten ismerete és a Róla való beszéd – számukra elválaszthatatlan a *theoriá*-tól – kontempláció –, ez pedig pontosan azt jelenti, hogy „teologizálásukat” erősen az a bennük rejtőzködő egység határozza meg, ami nem más, mint az élet (szentségi) és a hagyomány, a lelkiség és a teológia, a teológia és a liturgia közötti titokzatos, de csodálatos egység. Ez az a kötelék, amit sok esetben sikerül összefűzniük, s egy misztikus-doxológikus teológia által megélniük, kifejezniük. Amint ezt John Meyendorff is megfogalmazza: „Az igazi teológus az, aki látta és meg is tapasztalta teológiájának tartalmát. Ezt a tapasztalatot, pedig elsősorban nem mint intellektuális tettet kell elgondolnunk (igaz, a tapasztalat megértéséből az értelem nem zárható ki), az a »Lélek szemei« által realizálódik, amelyek az embert saját teljességébe – értelem, érzélem, egészen a tapasztalati érzésekig – állítják, s így az isteni valósággal

³ CONGAR, Y., „Bulletin d’ecclesiologie”, in *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques* 66 (1982) 88.

⁴ Vö. apofatikus vagy negatív teológia.

is kapcsolatba kerül.”⁵ Ez az egység pedig nyilvánvalóan a Liturgiában, s talán méginkább az Eukarisztiában figyelhető meg, s ezek által válik láthatóvá és megélhetővé. Úgy gondolom, ez az egyik olyan *előfeltétel*, ami – mint olyan – még ma is, ha szabad ilyet mondani, megkülönbözteti a keleti teológiát a nyugatitól.

Ezen előfeltétel ismerete nélkül pedig teológusunk gondolkodásmódját is elég nehéz megérteni, tehát mielőtt igazán témánkba kezdenénk, tudatosítanunk kell az alábbi metodológiai alapelvet: nem beszélhetünk részekre felosztott, szisztematikus⁶ teológiájáról, hanem koncentrikus körökkel, néhány alapgondolatból kiindulva halad, amelyek szinte állandóan ismétlődnek, s így jut el végkövetkeztetéseihez. Éppen ezek a folytonosnak tűnő ismétlések, amelyek ugyanakkor nem zavaróak, segítenek abban, hogy jobban és mélyebben behatolhassunk gondolatvilágába. Központi gondolatai közül az egyik éppen a krisztológia és a pneumatológia közötti kapcsolat vizsgálata, illetve ennek ekkleziológiai következményei.

2. A krisztológia és a pneumatológia kapcsolata?

Kérdésünket a következő módon fogalmazhatnánk át: *a pneumatológia a krisztológiában vagy éppen fordítva?* Ez az a kérdés, amit Zizioulasz szinte minden egyes írásában feltesz.⁷ Általában egy történelmi áttekintéssel kezd (elsősorban az ortodox egyházat érintően), s ebből világosan kitűnik, hogy a válaszadás kötelező ereje szinte kényszerítő, hiszen ennek hiányából származó negatív következmények sokszínűsége figyelhető meg. Ez a fajta látásmód is megerősít abban, hogy mennyire aktuális problémáról van szó. Néhány mondatban megpróbáljuk mi is századunk válasz-kísérleteinek történetét bemutatni.

Chomjakov, a múlt század egyik legismertebb orosz teológusa, kritizálva a nyugati gondolkodásmódot, a pneumatológia túlzott hangsúlyozottságát éri el az egyházban is. A nyugati egyházban, mégha véletlenül is, de J. Möhler személyében megfelelő társat talál, s így szá-

⁵ MEYENDORFF, J., *La teologia bizantina*, Casale Monferrato 1984, 17.

⁶ Természetesen ez érvényes a teljes keleti teológiai hagyományra.

⁷ Érdemes megjegyezni, hogy ez a téma azokban az írásaiban is megjelenik, amelyek kimondottan nem ezt a problémát tárgyalják. Például ZIZIOULAS, I., „Il problema teologico della recezione”, in *Studi ecumenici* 3 (1985) 197-208. Ez két tényezőnek köszönhető: a keleti teológiai gondolkodás egysége, ahogy azt az előző fejezetben láthattuk, illetve Zizioulasz soha nem lankadó figyelme eme problematika irányában.

mukra az Egyház szinte kizárólagosan a szentek és a karizmatikus személyek társaságát jelenti.⁸ Az ilyen és hasonló felfogásra adott válaszként számos ortodox teológus is – közöttük G. Florovsky – Krisztus misztériumának és tanításának jelentőségét emelték ki, ezzel azonban az egyháztant szinte csak a „krisztológia egyik fejezeteként” tekintették. Florovsky, anélkül, hogy megfelelő választ és megoldást adott volna, felszínre emelte a szintézis-keresés elengedhetetlenségét. Századunk közepén V. Lossky próbálta meg a problémát helyesen átgondolni, amikor Krisztus misztériumának „perszonalizálásáról” (személyessé válásáról) beszél, amit a Szentlélek állandó jelenléte, segítsége jelent, s így helyesen egymás mellé állítja a krisztológiai és a pneumatológiai szempontokat. Zizioulasz azonban a lényegre tapint, mikor így fogalmaz: „Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy hogyan kapcsoljuk össze az intézményes (institucionális) és a karizmatikus szempontokat... az ortodox teológiától még várat magára”.⁹ A „hogyan” kérdése, még a mai, modern keleti teológusok – Nissiotis, Bobrinskoj – körében is nyitva áll. Ebből a helyzetből is világosan látszik, „hogy az ortodox teológiának is, ahhoz, hogy hasznossá váljon maga és mások számára, a nyugati teológiával szoros együttműködésre van szüksége”.¹⁰

Mégis mi lenne a krisztológia és a pneumatológia helyes szintézise? – teszi fel Zizioulasz maga gyakran a kérdést. Visszautasítja az egyhangú és kizárólagos osztályozást, miszerint a nyugati hagyomány a kizárólag „krisztonomista”. Az igazi kérdés, csak a következő két kérdéssel szoros összefüggésben érthető meg: „a) a prioritás, az elsőbbség kérdése: a krisztológia az, ami függ a pneumatológiától, vagy ennek a sorrendnek fel kell cserélődnie? b) a tartalom kérdése: amikor krisztológiáról és pneumatológiáról beszélünk, a keresztyén tanítás és a keresztyén egzisztencia mely szempontjaira gondolunk?”¹¹

A teológia fejlődésének története világossá teszi számunkra, hogy a prioritás kérdése valóságos problémát jelent, s nemcsak egy felesleges teológia invenció eredménye. A bibliai és a patrisztikus hagyó-

⁸ Az Egyház szentségét illetően Zizioulasz szerint az Egyház szentségét az Úrtól meríti, aki maga a Szent. A közösség tagjai bűnösök, azonban szentnek is nevezhetők abban a tudatban, hogy szentségüket Krisztustól nyerik, akivel közösségben élnek a Szentlélekben.

⁹ ZIZIOULAS, I., „Cristologia, pneumatologia e istituzioni”, in *Cristianesimo nella Storia* 2 (1981) 113.

¹⁰ *Ibid.*, 114.

¹¹ Zizioulasz maga fogalmazza meg a kérdést, lásd *ibidem*.

mány egységes szintézist mutat, amit egyszerre nevezhetnénk „krisztopneumatológiának” vagy éppen „pneumatokrisztológiának”.¹² Mit is jelent ez valójában? Az Újszövetségben egyidejűleg, minden különösebb zavar nélkül, figyelhető meg a fenti állítások mindkét fajtája, miszerint „a Lélek, akit Krisztus ad” (elsősorban a feltámadt Krisztus), s ugyanígy nem beszélhetünk Krisztusról, akinek működésében a Lélek nem lenne jelen. Lukács és János írásaiban ez az „együttes, egyszerre létezés” (koegzisztencia) teljesen világos, s ennek megélését illetően ugyanez figyelhető meg a kezdeti Egyház tanúságában is, ami mindenekelőtt a liturgikus formákban és a közös ünneplésben volt igazán nyilvánvaló (ennek talán legegységelműbb példája, miszerint a Szentlélek adományának szentségét /bérmálást/ rögtön a keresztség után szolgáltatták ki).

Az elsőbbség kérdésben a nehézségek akkor jelennek meg, amikor a két szempont bármelyikének hangsúlyozásával az egyiket a másiktól, mind a liturgiában mind a teológiában, radikálisan megpróbáljuk elválasztani egymástól. Azaz az első századok során megfigyelhető szoros, szinte feloldhatatlan kötelék meglazul, s az egyik szempont a másik felett uralkodni kezd. Amit tehát a mai teológiai gondolkodásnak világosan látnia kell, s figyelembe is kell vennie, „míg a krisztológia és a pneumatológia egysége érintetlen marad, addig a prioritás kérdése megmarad »theologoumenek«”.¹³ Természetesen bármelyik Hagymány előnyben részesítheti az egyik szempontot, hű maradvával ezzel sajátos érzésvilágához, de csak abban az esetben, ha ezzel nem szakad el a másik szemponttól. Így tehát a két irányról mindig együtt és egyszerre kell beszélnünk, ami nem jelenti sajátosságaik egybeolvasztását. Ezáltal pedig a prioritás kérdése (ami nem tűnik túlzottan helyénvalónak) helyett sokkal inkább az „összekapcsolás kérdéséről” kellene beszélnünk. Azt is mondhatjuk, hogy a két alapvető szempont „együttes beszéde és összekapcsolása”, azaz helyes egyensúlyuk az, ami lehetővé teszi, hogy az Egyházról, mint Krisztus Lelki Testéről gondolkodjunk.

3. Egyháztani következmények

Ez a rövid fejezet megfelel a második, a tartalmat érintő kérdésre adandó válaszunkkal. Mit is jelent ez a tartalom? Ahhoz, hogy a

¹² A kérdés elmélyítésére ld. ZIZIOULAS, I., „Implications ecclésiologiques de deux types de pneumatologie”, in *Communio Sanctorum. Mélanges offerts à J. von Allmen*, Genf 1982, 145-149.

¹³ ZIZIOULAS, „Cristologia, pneumatologia”, 116.

krisztológia és a pneumatológia összekapcsolásának helyes szintézisét megtartsuk, világosan kell látnunk azok sajátosságait is. Ezeknek a sajátosságoknak félreértett magyarázatai számos negatív következménnyel jártak a keresztény életben, s különösen is az Egyház, mint olyan életben (ezek jelentik az egyháztani következményeket).¹⁴ Azt az alapigazságot kell(ene) állandóan szem előtt tartanunk, ami egyben a nehézségek forrása is, miszerint „amit csak megkülönböztetnünk kell egymástól, azt lehetetlen elszakítanunk”.¹⁵

A korai Egyház, mind Keleten mind Nyugaton, alapvető megálapítása, miszerint Istennek *ad extra* történő működését egynek és oszthatatlannak kell tekintenünk,¹⁶ nem hagy lehetőséget és teret egy kimondottan krisztológiai, illetve pneumatológia üdvtörténet (*ökonómia*) közötti különbségtételének. Ez azonban nem zárja ki, hogy az Isteni Személyek sajátosságaikból fakadóan megkülönböztetett jegyekkel járuljanak hozzá az üdvösség történetéhez.

Egyedül a Fiú az, aki megtestesült. Ez pedig azt jelenti, hogy egyedül Ő vált *történelemmé*, s nem egyszerűen „belehelyezkedett” a történelembe, hanem valami többet: felvette, magára vette a történelmet. Éppen ezért, minden kétséget kizáróan az egyháztan számára is a krisztológia jelenti a kiindulópontot, s egyben annak megrendíthetetlen alapját. Ez a krisztológia azonban, mint ahogy fent már beláttuk, egymagában, a pneumatológia nélkül elképzelhetetlen. Zizioulasz nagyon gyakran az Egyházat Krisztussal magával azonosítja. „Olyan Krisztus”, aki „életét (egzisztenciáját) a Szentlélekben élte le”.¹⁷ Mit is jelent ez? Krisztus – az Újszövetség tanúsága szerint – a Lélektől is származik, s Tőle, Átala szenteltetett meg. Így tehát azt is mondhatjuk, hogy „Krisztus nem létezik, hacsak nem pneumatológikus módon és értelemben, s nem pedig egyedül önmagában”.¹⁸ Ebben az értelemben lehetetlen Krisztusról, mint „individuumról” beszélnünk, Ő az, aki mindig „értem”, „értünk” létezik, s él. Ezt az „értünk élést” azonban mindig a Lélek ereje valósítja meg, hiszen Ő az az Isteni Személy, aki képes a történelemben realizálni mindazt, amit mi Krisztusnak mondunk. Egyedül a Szentlélek

¹⁴ Elsődleges szándékunk, a tartalmat vizsgálva is, az egyenes egyháztani következmények áttekintése.

¹⁵ Talán ebben a gondolatban összefoglalhatjuk mindazt, amit eddig vizsgáltunk.

¹⁶ Például ATANÁZ, *Ad Serap.*, I,20; ALEXANDRIAI CIRILL, *In Joh.*, 10.

¹⁷ ZIZIOULAS, I., „La dimensione pneumatologica della Chiesa”, in *Communio* 2 (1973) 12.

¹⁸ ZIZIOULAS, I., „Verité et communion”, in *Irénikon* 50 (1977) 451-510.

az, aki képes saját egzisztenciáját egyidejűleg mint „testet”, s mint „közösséget” (kommúnió) megvalósítani. Krisztus nem létezik előbb mint „egyén”, s később mint „közösség”, Ő egyszerre mindkettő. Így a Szentlélekben, s Általa szűnik meg a krisztológia és az ekkleziológia közötti minden távolság, hiszen ontológiailag a Lélek alkotja meg, hozza létre „Krisztus Testét”, az igaz Egyházat. Zizioulasz szavai mindezt a következő módon foglalják össze: „Az Egyház titka ebből a krisztológiai-pneumatológiai eseményből születik, annak teljességéből. Az Egyház az »egy« és a »sokak« egységének a titka, s nem azé az »eggyé«, aki előbb mint »egy« létezik, s majd »sokká« válik, hanem aki egyszerre »egy« és »sok«... Ebben figyelhető meg Krisztus azonosságának titka és kérdése is.”¹⁹ Ez jelenti Krisztusnak, de egyben az Egyháznak is kapcsolatban álló (relációs) létét, ami pontosan a Szentlélek műve és sajátossága.

Ez a megvalósítás pedig, amit a Szentlélek visz végbe, csak azért lehetséges, mert a Lélek (és csakis Ő) képes a történelmen kívül haladni, s így tevékenykedni. A Lélek az, aki végig a Fiú mellett áll, annak földi-történelmi működése során, éppen hogy a történelem adta negatív következményektől megszabadítsa. Olyan állandó jelenlét, amely ugyanakkor segít a természet korlátjain felülemelkedni. Így a Lélek tevékenysége, közreműködése, láthatjuk, igazán eltér a Fiútól. „A Lélek a történelmen kívül helyezkedik el, s amikor abban tevékenykedik, azt azért teszi, hogy a történelem menetébe az utolsó napokat, az eszkatont vezesse be”.²⁰ A Léleknek az ilyenfajta működése pedig világossá teszi számunkra a pneumatológia és az eszkatológia közötti szoros kapcsolatot.²¹ Az Egyháznak ez az eszkatológikus jellege így tehát annak a ténynek köszönhető, hogy azt a Lélek alkotja és építi. A Szentlélek alapvető feladata tehát nem más, mint az, hogy a történelmet az utolsó dolgok felé

¹⁹ ZIZIOULAS, „La dimensionne pneumatologica”, 11-12. Ez az Egyház életére vonatkozóan nagyon fontos következménnyel jár: a püspök (egy) és a közösség (sokan) viszonya. Az „egy” elgondolhatatlan a „sokak” létezése nélkül. Talán a sors ironiája, hogy 1986-ban Zizioulasz egy gyakorlatilag nem létező püspöki székbe lett kinevezve.

²⁰ ZIZIOULAS, „Cristologia, pneumatologia”, 117.

²¹ Szükséges megjegyeznünk, hogy Zizioulasz számára az eszkatológia a teológia első, s nem pedig utolsó fejezetét jelenti. Ő maga így ír: „Számomra úgy tűnik, hogy az eszkatont, mint az Egyház életének a kezdetét kell megértenünk, ez az »arkhé«, amely megteremtí az Egyházat, megadja azonosságát, s ami létezésében támogatja és élleti. Az Egyház nem azért létezik, mert Krisztus meghalt a kereszten, hanem mert feltámadt a halottak közül, ami végérvényesen bejelenti: eljött Isten Országa. Az Egyház a jövőt, a dolgok utolsó állapotát, s nem a múlt egy történelmi eseményét ábrázolja elő.” ZIZIOULAS, I., „Le Mystere de l’Eglise dans la tradition orthodoxe”, in *Irénikon* 60 (1987) 326.

irányítsa, s ezáltal pedig az Egyház, a történelem nehézségei alól való felszabadulás által, olyan valósággá válik, amely azonosságát (identitását) nem abból meríti, „ami”, hanem abból, amivé „válnia kell” (ez jelenti az Egyháznak modell, pontosabban ikon jellegű karakterisztikáját). Zizioulasz többször is kijelenti, hogy az Egyház mikor kizárólagosan, mint történelmi dimenzió jelentkezik, s így próbálja meg megvalósítani önmagát, akkor támaszt „nagyobb érdeklődést” a krisztológia iránt (első-sorban a szintézis helyes egyensúlyának hiánya miatt).

Láthatjuk tehát, az Egyháznak ahhoz, hogy „Krisztus testévé” váljon, elengedhetetlenül szüksége van a Szentlélek működésére, amelyhez azonban elengedhetetlenül szükséges a mi személyes beépülésünk (inkorporáció), helyes válaszadásunk. Ahogyan azt Szent Pál csodálatosan fogalmazza meg: a Fő elképzelhetetlen a Test nélkül²² (s ugyanígy Egyház sem létezik közösség nélkül). Ebben az értelemben érthetjük meg, hogy miért is a Pünkösöd, a Pünkösöd megélése jelenti Isten népének formálását. Csak a Lélektől eltöltött tanítványok képesek elindulni, hogy teljesítsék küldetésüket és felépítsék a látható egyházat. Krisztus Teste nem létezhet a Lélek nélkül, aki megteremti, „megépíti” azok tagjait. S ezért a Lélek az, aki az Egyházat – az Atya akaratának megfelelően – valóságos közösségé, kommunióvá formálja.

Az Újszövetség emellett a Lelket gyakran, mint „életadót”, mint magát a „kommúniót” mutatja számunkra.²³ Ezek a megnevezések az egyháztanban is óriási jelentőséggel bírnak. Az az élet, amelyet a Lélek ad, s ajándékozik az embernek, már a kezdettől fogva közösségi élet. Az Egyház is, mint a krisztushívők közössége (koinóniája), rendelkezik azzal az isteni modellel maga előtt, ami nem más mint a Szentháromság Személyei között fennálló személyes kommúnió (ez az Egyház szentháromságos alapja, amit a következő fejezetben részletesebben is látni fogunk). „Az Egyház, mint közösség az isteni létet, mint közösséget tükrözi vissza – mondja Zizioulasz – oly módon, mint ahogy ez a közösség a maga teljességében Isten Országában fog majd megnyilvánulni. Így a koinónia egy eszkatológikus ajándék. Történelmi létezése során az Egyháznak nagy erőfeszítések árán kell önmagát megvalósítania, s ezt a feladatát sohasem szabad megszakítania.”²⁴

Így bátran mondhatjuk, hogy az eszkatológia és a koinónia az

²² Vö. Kol 1,18

²³ Vö. pl. 2Kor 13,13

²⁴ ZIZIOULAS, I., „La Chiesa come comunione: presentazione del tema”, in *Regno* 17 (1993) 532.

Egyház alapvetői elemeit jelölik. Ennek a két alapszempontnak a megvalósulása a legteljesebb módon a liturgia során²⁵, s különösképpen is az *Eukarisztiában* figyelhető meg. Ebben a találkozásban élhetjük, tapasztalhatjuk meg az Egyház eszkatológikus jellegét, azaz az igaz létét. Az Eukarisztia az Egyház létének lényegi alkotóeleme, ami leginkább lehetővé teszi, hogy az Egyház fennálljon. Az Egyháznak, amely igaz lényegét és igazságát az eljövendő Országból meríti,²⁶ amelyben minden eljut a maga teljességére és az igazság teljesen nyilvánvaló lesz, ezt az Országot kell(ene) a földön előábrázolnia, ami azonban csak az Eukarisztia segítségével lehetséges.

Az Eukarisztia az a valóság, amelyben a krisztológia és a pneumatológia, a jelen és az eljövendő, a helyi egyház és az egyetemes egyház, az alapítás és a karizmák igazi szintézise, egyensúlya figyelhető meg. „Az epiklézis, a Szentlélek jelenléte mutatja meg világosan, hogy az Eukarisztiában az Egyház valóságos léte nem egyszerűen a történelmi alapításon nyugszik, hanem túlemelkedik a történelmen és az időn, egészen az eszkaton vég nélküli dimenziójáig. Éppen ebben áll a Szentlélek sajátos tevékenysége. A Lélek teszi eszkatológikussá az eukarisztikus közösséget.”²⁷ Így a krisztushívők közössége természeténél fogva eszkatológikusként jelentkezik.

A pneumatológia ezen két szempontja – ahogy eddig láttuk – alapvető jelentőséggel bírnak, emellett azonban elengedhetetlen, hogy az egyháztan számára is *lényegivé* tegyük őket. Mit jelent ez valójában? Lényegi alkotóelem, nem valami másodlagosat vagy hozzáfűzöttet jelent, hanem valami olyat, ami a dolog természetéhez szorosan, lényegét alkotóan kapcsolódik hozzá. Egyháztani értelemben ez azt jelenti, hogy az Egyháznak eszkatológikus értelemben és a koinóniában, illetve ezek által kell megvalósulnia. Lyoni Ireneusz kifejezését használva: a Lélek tevékenysége, hogy az Egyház van. Így a pneumatológia az ekkleziológiában mindenekfelett ontológiai kategóriát jelent.

Próbáljuk meg röviden összefoglalni ezt a fejezetet! A krisztológia és a pneumatológia helyes szintézisének egyháztani következményeit szerettük volna meghatározni. Azt mondhatjuk, hogy az Egyház

²⁵ Elég ha csak Aranyszájú Szent János liturgiájának kezdő áldására gondolunk: „Áldott az Atya és Fiú és Szentlélek Országa”, s így a hívek – közösségben lévén – már részt vállalhatnak a Krisztustól meghirdetett Ország dicsőségében.

²⁶ Itt kell megemlítenünk a liturgikus gyakorlat elsődleges fontosságát, amelynek az utolsó, eljövendő idők realizálását kell(ene) előábrázolnia.

²⁷ ZIZIOULAS, „L'etre ecclésial”, 17.

krisztológiai távlatban és értelemben Krisztus által alapított (intitúció), míg pneumatológiai távlatban és értelemben a Szentlélektől fenntartott (konstitúció) és éltetett. Van-e különbség (s ha van, mi az?) e két, isteni tevékenység között? Míg az „alapítás” valami önmagától létező, „adott”, addig a „fenntartás” valós kihívást jelent az ember legbensőbb léte számára, azaz olyan dolog, ami a szabad emberi elfogadástól is jelentős mértékben függ. Ennek az alapelvnek, miszerint az Egyházat „egyszerre”, de különböző sajátosságukkal Krisztus és a Szentlélek építik és éltetik, nyilvánvalóvá és megéltté kell válnia a krisztushívők közösségében is.

4. Az Isteni Személyek sajátosságai az Egyházban

A tanulmány elején már említettük – mint alapelvet –, hogy Isten *ad extra* tevékenysége egy és feloszthatatlan. Ezen az egyetlen isteni, üdvözítő szándékon belül azonban világosan megfigyelhető az Isteni Személyek tevékenységének különbözősége, amely az Egyház működésében is visszatükröződik. A következő sorok az előző pontok bizonyos fókú összefoglalását jelentik.²⁸

A) Az Atya az, aki adja, felajánlja az Egyházat. Általánosságban azt is mondhatjuk, hogy az üdvösség történetében minden az Atya kezdeményezéseként születik, s így az Egyház is Általa elgondolt, „akart”, „kívánt” valóság. Már a világ teremtésének pillanata úgy tekinthető, mint az Egyház megalkotásának, létrehozásának kezdete.²⁹ Ez a teremtői-alapítói szándék megfelel az Atya akaratának, aki a teremtett világot egyszülött Fiában szeretné egyesíteni. Természetesen tagadhatatlan, hogy a Fiú és a Szentlélek is akarják az Egyházat, azonban különbséget kell tennünk „kezdeményező” (Atya) és „együtt akaró” (Fiú és a Lélek) között. Így a Szentháromságon belül beszélhetünk egy olyan

²⁸ A keleti teológiai gondolkodás egységéről beszélve, említettük, hogy nem lehetséges olyan ekkleziológiai tárgyalás, nem venné figyelembe a teológia más „fejezeteit”. Ennek a fejezetnek a célja annak kimutatása, hogy az egyháztan, ahhoz, hogy igazán kommunió egyházanná váljon, elengedhetetlen, hogy a Szentháromságos teológián belül helyezkedjen el. Az Egyház megvalósulásában a Szentháromság Személyeinek „feladatkörét” vizsgálva, világosan látszik az Isteni Személyek különbözősége, amelyet annyira kiemeltek a kappadókiai atyák is.

²⁹ Ezt a pontot illetően Hitvalló Maximosz gondolatmenete igazán világos, s meghatározó az egész keleti hagyomány számára: a teremtés elképzelhetetlen, s érthetetlen az Egyház jelenléte nélkül.

mozgásról, ami az Atyától indul el.

B) A Fiú az, akinek elsődleges küldetése az Atya akaratának teljesítése. A Fiú működésében az Atya szándéka valósul meg: a teremtet és a Nem-teremtett (teremtetlen) teljes egyesülése. Ez a jézusi, az Atya üdvözítő akaratának megfelelő, engedelmes teljesítő tevékenysége többször is visszacseng az Újszövetség soraiból: „én mindenkor azt teszem, ami neki kedves”.³⁰ Benne találjuk az Egyház igaz azonosságát (előábrázolás és küldetés), s ezért mondhatjuk, hogy az Egyház elsődlegesen: „Krisztus teste”.

C) A Szentlélek az, aki felülemelkedik a korlátokon. Már részletesen bemutatott a Szentlélek különleges feladatát, szerepkörét, aki lehetővé teszi a teremtet világ beépülését, „megtestesülését” a Fiúban, azáltal hogy azt Neki adja, Hozzá segíti. Ehhez azonban szükséges a természetes és a történelem adta határokon való felülemelkedés, s ez a Lélek sajátos, lényegi tevékenysége.

Mindezek következményeképp az Egyháznak abba a háromságos összefüggésbe kell belehelyezkednie, amely által az Atya, a maga jóságából, a teremtet világot is létre hívta. A Fiú, aki önmagát, saját testét adja, hogy a teremtet világ Testévé váljon, s még személyesebb kapcsolatba kerülünk az Atyaistennel, míg a Lélek, aki megszabadítja a teremtet világot, annak földi, természetes korlátjaitól. Az Egyházban mindez úgy történik, hogy annak központjában a Fiú áll. Az Egyház, amely az eljövendő Országot ábrázolja elő, ám az ott megfigyelhető, s ámulatba ejtő tökéletes közösség (az Isteni Személyeké) elérése és megvalósítása már az emberek feladata is, nekik támasztott kihívás, azaz a fenyegető erővel folytatott állandó harc kérdése.

Összegzés

Ioannisz Zizioulasz gondolatmenete a Kelet és a Nyugat évszázadokon át közös hagyományán alapszik (természetesen nem tagadja meg saját teológiai származását, ami őt erősen befolyásolja). Egy olyan hagyományon, amit mondhatjuk elsődlegesen egy teológiai egység jellemmez. Zizioulasz a krisztológia és a pneumatológia olyan helyes szinté-

³⁰ Jn 8,29

zisét szeretné megalkotni, amely évszázadokon át elhanyagolt volt a teológia történetében. Ez a szintézis nemcsak a teológia különböző területein bír óriási jelentőséggel, hanem minden keresztény személyes életében is.³¹

Alapgondolata, ami szintézisét is nagymértékben meghatározza, elsődlegesen a szentháromságos teológiával szoros összefüggésben érthető meg, „s az Egyház létezésében két alapvető mozgást tesz nyilvánvalóvá. Egyrészt, a Szentlélek olyan centripetális mozgást alkot, amellyel az Egyházat egy meghatározott idő által, s azon belül egyetlen egységbe gyűjti egybe. Másrészt, ugyanaz a Lélek, amely az Egyházat eksztatikussá, kapcsolatokban élővé és várakozóvá teszi, hogy képes legyen átölelni minden dolgot, s nemcsak szorosan az időre leszűkítetteket, hanem a teljes teremtett világot. Ez a két irány együttesen tartozik Krisztushoz, s a Lélekhez egyaránt: a Lélek, aki az Egyházat egyrészt konkrétan megszervezett közösségé, másrészt kozmikus eseménnyé teszi, Ő valósítja meg az egyetlen isteni energia által Krisztus egyetemességét (katolicitást), ami mindennek az összefoglalása (rekapitoláció).

S így az isteni üdvösségtörténet egysége a maga háromságos jellegzetességében teljeseedik be, mivel elsődlegesen az Atyához szeretne visszavezetni mindent, mind a Fiú, s mind a Szentlélek részéről (1Kor 15,28).³²

Zizioulasz másik „felhívása” a nyugati teológiával való együttműködésre utal, amely a II. Vatikáni Zsinattal megnyitotta az utat egy lehetséges párbeszéd felé, hiszen a Szentlélek „felfedezésével” és a kommunió-teológia kihangsúlyozásával sokaknak reményt és ígéretet adott. A megelégedettség, „a meghatottság” önmagában még nem elég, elengedhetetlen a megkezdett út befutása. Szükségszerűnek tűnik, az *Ecclesia semper reformanda*³³ szellemében, hogy az Egyház mindkét „tüdeje” olyan teológiát tegyen magáévá, amelyben a pneumatológia konstitutív szerepe érezhető (azaz nem a krisztológiától függő), s amely talán képes az egyházi intézményeket is megújítani. „S talán képes lesz

³¹ El kell ismernünk, hogy ez a néhány gondolat eléggé teoretikusnak tűnhet. Ez azonban nem jelenti, hogy Zizioulasz a probléma gyakorlati következményeinek nem tulajdonít nagy jelentőséget; szinte minden írásában a következőket tárgyalva érinti ezt: a helyi egyház jelentősége az egyetemes egyházban, a konciliaritás fontossága, a püspök és a közösség kérdése stb. Szándékom azonban itt, elsősorban a kérdésünkkel kapcsolatos elméleti vizsgálódások átgondolása.

³² ZIZIOULAS, „La dimensione pneumatologica...”, 17.

³³ Az Egyház, amely állandó megújulásra szorul.

az egység legproblematisabb, »legbuktatóbb« szegletkövét, a pápai szolgálat kérdését is új, pozitív fényben megvilágítani.³⁴

³⁴ ZIZIOULAS, „Cristologia, pneumatologia”, 127.

KRUPPA TAMÁS

AZ ISTENI LÉT KENOTIKUS MISZTÉRIUMÁNAK ÜDVTÖRTÉNETI LELEPLEZŐDÉSE KRISZTUS KERESZT- HALÁLÁBAN ÉS POKOLRASZÁLLÁSÁBAN HANS URS VON BALTHASAR SZEMLÉLETÉBEN

TARTALOM: Elöljáróban; 1. „Éli, Éli, lamma szabaktani?” 2. A szombat, mely az emberért van; 3. „Legyőzte halállal a halált!”

Elöljáróban

Isten Fia megtestesülése a filippiekhez írt levél szemléletét követve egy olyan kenózis vagyis kiüresedés megvalósulása, amit talán megfelelőbb is lenne negatív fogalmakkal jellemeznünk, hiszen célja és beteljesedése, de valódi tartalma szerint inkább mélypontja: a bűn miatti, elítéltként való meghalás a kereszten, vagyis az Istentől s így az Élettől végtelenül és „remény”-telenül eltávolodott létezés bekövetkezésének megtapasztalása. Ilyen értelemben Balthasar Jézus életét és tanítását is úgy fogja fel, mint egy „kereszt felé vezető menet”-et.¹ A kereszt Krisztus egész életét és tanítását meghatározza és alakítja.² Ez az az „óra”, amire vár, és a „keresztség”, amivel meg kell keresztelkednie.³

¹ BALTHASAR, H. U. von, *Mysterium Paschale. A három nap teológiája*, Budapest 2000, 3. fejezet: Út a kereszthez (*Gang zum Kreuz*), 77kk.

² Különösen Márk evangéliumának a szemléletéhez hasonlít itt Balthasar felfogása, mivel Márk meggyőződése is az, hogy Krisztus életének történetét kell végig követni a hitben a keresztség és a feltámadásig, ahhoz, hogy megválaszolhassuk a személyére vonatkozó kérdést: „Jézus útja csak a kereszt és a feltámadás beleszámitásával létezik. Csak a kereszt horizontjában és az életben megvalósított követés során lehet felférthetetlenül felismerni, hogy Jézus a Messiás és az Isten Fia. ... Egészében véve tehát Márk az „elől-járás” krisztológiáját szerkeszti meg: Jézus – gyógyítva, szolgálva, szenvedve, életét mindenkiért átadva és feltámadva – előttünk halad és utat nyit, hogy mindazok, akik követik őt, általa megtalálják az utat az igazi élet felé.” KESSLER, H., „Krisztológia”, in Schneider, T. (szerk.), *A Dogmatika kézikönyve I*, Budapest 1996, 319köv.

³ „Ezért az óráért jöttem” (Jn 12,27); „Keresztséggel kell megkeresztelkednem. Annyira szenvedek, míg be nem teljesedik” (Lk 12,50).

Ebből a perspektívából Balthasar egyfelől a megtestesült Fiú engedelmisségének, másfelől azonban a Szentlélek ennek megfelelő, Jézus küldetésben-levő életében betöltött szerepének központi jelentőségét is ki tudja mutatni. Balthasar teológiájában, melyben a krisztológia és trinitológia kizárólag kölcsönös értelmezhetőségének hangsúlyozása alapvető fontosságú, mindez rendkívüli jelentőséggel bír. A Jézusban lévő, de ugyanakkor fölötte is álló Szentlélek a Fiú bűnösökkel való engedelmes szolidaritását mint az Atyáért való örök szeretet kifejezését még az Atyától való elhagyatottság „második halálának” abszolút szélsőségében is lehetővé teszi.⁴ Az a tény, hogy az Atya akaratának, mint objektív normának a Fiú felé való közvetítésében a Szentléleknek megkérdőjelezhetetlen, aktív szerepe van, arra is következtetni enged, hogy küldetésben-levő életének megfelelő és egyfajta bár önkéntesen vállalt, s éppen ezért tökéletesen szabad, de mégis egyfajta passzivitásként is értelmezhető engedelmisségében, Jézus kereszttel szembeni egész egzisztenciájának kenotikus felépítettsége mutatkozik meg.⁵

Kereszthalálában a Fiú engedelmissége abszolút határait elérve tökéletességre jut. Itt mutatkozik meg az isteni szeretet valódi, hibátlan és felülmúlhatatlan dicsősége, s ezért minden világon belüli szeretettől való radikális különbözősége is. A *mysterium paschale* mint szentháromságos esemény joggal tekinthető Balthasar teológiája középpontjának.⁶ Reményeink szerint a Fiú és a Szentlélek Krisztus szenvedésében, halálában és feltámadásában betöltött kölcsönös szerepének tárgyalásában elsősorban ez fog megmutatkozni.

1. „Éli, Éli, lamma szabaktani?”

„Ha Jézus képes elhagyatott lenni az Atyától, akkor ezen „elhagyás” alapfeltételének a Szentháromságon belül kell meglennie.”⁷

Balthasar úgy gondolja, hogy Jézus engedelmissége leginkább szótériológiai szempontból lényeges, de hangsúlyozza, hogy mindez egyedül csak szentháromságos nézőpontból értelmezhető. Egyedül csak

⁴ BALTHASAR, H. U. von, *Mysterium Paschale*, 78.

⁵ Vö. BALTHASAR, H. U. von, *Theo-drama 4*, San Francisco 1993, 326.

⁶ Vö. O'HANLON, C. F., *The immutability of God in the theology of Hans Urs von Balthasar*, Cambridge 1990, 112-116. (The trinitarian event.)

⁷ Lásd alább.

az Atyától származó Szentlélek által lehetővé tett engedelmisségben léphet be a Fiú a bűn istentelenségének valóságos mélységébe. Az Atya és Fiú között a Szentlélekben megvalósuló szentháromságon-belüli „egység a különbözőségben”⁸ teszi lehetővé, hogy míg a Fiú az Atya akaratának tökéletesen engedelmeskedve egységben marad vele, ugyanakkor küldetésének megfelelően egy lehessen azokkal a bűnösökkel is, akik a bűn istentelensége által az Atyától „elhagyottak”.⁹

*„Ez a kenózis, még egyre mélyülő és mind jobban koncentrált fázisaiban is Isten legsajátosabb titka marad; aki ezáltal nyilvánítja ki és közli a maga természetét a világgal. Csak negatív határokat szabunk, amikor beszédünkben kiküszöbölünk két korábban említett szélsőséget: ha Jézus képes elhagyatott lenni az Atyától, akkor ezen „elhagyás” alapfeltételének a Szentháromságon belül kell meglennie, méghozzá az Istenséget átadó és az azt elfogadó Hüposztázisok közötti távolságban. Miközben ez a kettejük közötti távolság a tőlük származó Hüposztázis által örökre megerősített és fenn- (avagy nyitva-) tartott marad, ugyanakkor az Istenség abszolút ajándékában, amit közösen birtokolnak, már meg is haladott.”*¹⁰

Ha a Fiúnak az Atya akaratára irányuló szabad engedelmissége valóban megváltó jellegű akar lenni az emberek számára, akkor az emberiség Istentől elidegenedett valódi szituációjának belsejéből kell előjönnie. Ez viszont az istentelenség és istenellenesség valódi benső feltételezését, vagyis a sötétséggel való azonosulást kívánja meg a Fiútól, amelybe a bűnös ember a maga engedetlensége miatt zuhant. A végső soron erre az azonosulásra irányuló küldetés és a vele járó elhagyatás viszont az Atyához a szeretet puha kötelékeivel kötődő Fiú szeretetének totális megterhelését jelenti. A Fiú küldetéséből fakadó bűnné válását (2Kor 5,21) szükségszerűen megelőző elhagyatásának folyamata Balthasar szerint a Getszemáni kert agóniájában kritikus fázisba lépett. A Fiútól, akinek egész élete az őt küldő Atya, most az kívántatik, hogy lépjen be az istentelenség világába, és hogy az egész világ bűnös enge-

⁸ „Amit Balthasar tenni akar, az nem más mint még élesebben fókuszpontba állítani a hagyományos teológiák által helyesen szentháromságon-belüli proceszsiókként azonosított szeretet dinamikus oldalát; ilyen módon megkísérli a hagyományos teológia szívében úgy értelmezni az egységet a különbözőségben, hogy az kihozza a szentháromságon belüli szeretet interakciós természetét.” O’HANLON, *op. cit.*, 111-112.

⁹ BALTHASAR, H. U. von, *Theo-drama. Theological Dramatic Theory 4: The performance*, San Francisco 1994, 348; vö. 362.

¹⁰ BALTHASAR, *Theo-drama 4*, 333.

detlenségének elviselhetetlen terhét hordozza az Atya előtt. A Getszemáni kerti agónia, az imádságok s „a könnyekkel és hangos kiáltásokkal teli könyörgések” (Zsid 5,7) – mint a „ha lehetséges, kerüljön el ez a kehely” (Mt 26,39) – Balthasar szerint Jézus bűnösökkel vállalt szolidaritásának és szenvedésének elképzelhetetlen mélységét fejezi ki.

Jézus úgy hordozza a világ bűneit, mint aki nem tudja vagy nem akarja többé megkülönböztetni a saját sorsát a bűnösök sorsától. Megtapasztalja azt a félelmet és borzalmat, amelyeknek igazság szerint másokat kellene érniük.¹¹ Az engedelmisség, amely az ő egész küldetésbenlevő életét jellemezte, a Getszemáni kertben drasztikusan koncentrálni jelenik meg.¹² Ez most kizárólag az Atya akaratának, a csakis az ő kedvéért való előnyben részesítésének kérdésére redukálódik. Nincs magyarázatot adó tanács, nyoma sincs vigasztaló reménynek vagy a végső feltámadásba és megdicsőülésbe vetett bizalomnak.¹³ Minden leegyszerűsödik az „én akaratom →← te akaratom” szembenállására, de az Atya dicsőségéért, most csak feltétel nélküli, bármi áron való engedelmisség (→→) kívántatik. Hogyan lehetne az a Fiú akarata, hogy azonosuljon a világgal, amely visszautasítja az Atyát, akit ő szeret, s akinek ő a szerette? S hogyan akarhatna belépni az Istentől elvetettség végső halálába, amelyben nincs meg az élet reménye? Semmi más nem teheti a Fiút képessé a kereszti útjának önkéntes és szabad választására, minthogy ez az Atya akarata.¹⁴

Láttuk már, hogy a Szentlélek kulcsszerepet játszik abban a folyamatban, amelyben a Fiú belép a bűn Istentől elhagyott világába és azonosul azzal. Az a csodálatos, hogy a Szentlélek által a Fiúnak az Atyával való közvetlen kapcsolata a küldetés kívánalmainak megfelelően egyszerre személyesebbnek és bensőségebbnek, másfelől viszont személtelenebbnek és tárgyilagosabbnak is képes látszani. A Getszemáni kertben az Atya mind jobban visszavonul, és átadja Fiát a bűn világának. Az Atya és Fiú közötti kapcsolat a Szentlelken keresztül egyre inkább objektívalódik. Ez a kezdete az Atyától és vele együtt mindazoktól való elszigetelődésének, akik azelőtt körülvették, s mindez tetőpontjára ér a

¹¹ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 89köv; vö. BALTHASAR, H. U. von, *Theologie der Geschichte*, Einsiedeln 1950, 52.

¹² BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 94kk.

¹³ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 98köv; vö. BALTHASAR, H. U. von, *The Glory of the Lord 7. Theology: The New Covenant*, San Francisco 1989, 225köv.

¹⁴ BALTHASAR, *The Glory of the Lord 7*, 225; vö. BALTHASAR, H. U. von, *Klarstellungen. Zur Prüfung der Geister*, Fribourg 1971, 54.

keresztén. Jézus először az Atya által a bűnösök kezébe adatik, majd hűtlenül sorsára hagyják tanítványai, a zsidók és a pogányok is. Aki ilyen módon háromszorosan is átadatott, az a szó legmélyebb értelmében Istentől elhagyatottnak tekinthető.¹⁵

Mindent megelőző jelentősége van itt azonban annak a ténynek, hogy az Atya világ iránti szeretetből fakadóan adja át a Fiút. Az, hogy Isten a világba küldte a Fiát, annyit jelent, hogy átengedte őt a romlás, a sötétség és a halál hatalmának azzal a céllal, hogy benne a bűn és a halál minden sötétségét elítélje, elszenvedje, és végül legyőzze.¹⁶

A kehely, amiből Jézusnak innia kell, az ószövetségben sokat emlegetett harag kelyhe, amiből a bűnösöknek kellene innia.¹⁷ A keresztiség, amivel meg kell keresztelkednie, azoknak a kaotikusan áradó vizeknek a mélységeibe való alámerülés, amelyből nincs többé visszatérés.¹⁸ Balthasar szerint küldetése végén a keresztén Jézus a világ bűne által okozott teljes sötétség és elidegenedés elhagyatottságát tapasztalta meg,¹⁹ amit bizonyos mértékben már a korábbi megkísértések is elővételeztek számára.

De ahogy akkor ellenállt, úgy most, a legnagyobb és legmélyebb sötétség órájában sem költözhetett szívébe a pokol gyűlölete.²⁰ Jézus kereszthalálát ezért objektív, eszkatológikus ítéletként értelmezhetjük, mint ami Isten szerető igazságosságának megdicsőülése, és a bűn végső elítélése. Az elveszett emberiséggel való azonosulása és a Szentlelken keresztül a világ bűnének reprezentatív hordozása folytán szubjektíve úgy tapasztalja meg Jézus ezt az ítéletet, mint az Istentől való elhagyatottság ítéletének reménytelenségét.²¹

„A Fiú a bűnösöket azoknak a bűnöknek az áthatolhatatlan reménytelenségével együtt hordozza magában, amelyek megakadályozzák bennük a szeretet isteni fényének érzékelését. Önmagában éppen ezért Jézus nem a mások bűnét tapasztalja meg, hanem Istennel szembeni ellenállásuk reménytelenségét, az isteni kegyelem részéről pedig az ennek

¹⁵ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 96; vö. BALTHASAR, *The Glory of the Lord* 7, 224.

¹⁶ *Mysterium Paschale*, 99.

¹⁷ BALTHASAR, *Theo-drama* 4, 338kk; vö. Iz 51,17.22; Jer 13,13; 25,15-17.27; 48,26; 49,12; 51,7; Ez 23,32-34; Hab 2,15-16; Zsolt 79,9; etc.

¹⁸ Vö. BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 110; vö. Iz 43,2; Zsolt 42,8; 69,2; etc.

¹⁹ BALTHASAR, *Theo-drama* 4, 335köv.

²⁰ *Ibid.*, 336-38.

²¹ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 106-111. (A kereszt mint ítélet.)

az ellenkezésnek megfelelő könyörtelen „Nem”-et.²² A Fiúnak, aki teljesen az Atyától függött [sich verlassen], az elveszettségben azonossá válva testvéreivel, most az Atyától elhagyottá [verlassen] kell lennie. Neki, aki beleegyezett, hogy mindent az Atya kezéből kapjon [vergeben], most azt kell tapasztalnia, hogy mindez semmiért [vergebens] volt.”²³

Jézus odaadásának, mint a világ bűne fölötti eszkatológikus ítéletnek a központi jelentősége a kereszten lévő Jézusnak tulajdonított szavakban különösen fölfedezhető. Ez mindenek előtt a Márk evangélista elbeszélésében bemutatott elhagyatottság kiáltásában fejeződik ki: „Én Istenem, én Istenem miért hagytál el engem” (15,34). Jól ismert, hogy ezek a szavak a 22. zsoltár kezdetét alkotják, ami értelmezésükben is jelentős szerepet játszik. Vajon Jézus ezen kiáltása utal valamire, vagy csupán a teljes zsoltár recitálásának kezdetét jelzi? Balthasar ragaszkodik ahhoz a felfogáshoz, hogy az elhagyatottság eme kiáltását a maga teljes ridegségében kell érteni, azaz ha valaki, akkor Jézus itt a legmélyebb értelmükben szakította ki a szívéből, és élte meg ezeknek a szavaknak a jelentését. Szerzőnk visszautasítja azokat a kísérleteket, amelyek a teljes zsoltár tartalmának terminusaiban feloldva tompítani és relativizálni igyekezzenek a kimondott, konkrét szavak értelmét, ami néhány exegéta véleménye szerint csupán a szenvedő Jézus végső megdicsőülésbe vetett reményének és bizalmának a kifejeződése. Balthasar Iréneusz antignosztikus érveit idézi fel „Krisztus nem kívánhatott szenvedést a tanítványoktól, ha maga mint Mester nem ment át rajta” (*Adv. Haer.* III, 18, 5-6).²⁴

Nyilvánvalónak látszik, hogy Jézus valódi elhagyatottságtapasztalata – ti. hogy valóságosan hordozta önmagában a világ bűneit – döntő jelentőségű Balthasarnál. Szerzőnk tehát az atyákkal együtt ragaszkodik ahhoz, hogy amit Jézus nem vett magára, azt nem is váltotta meg. Természetesen azzal a nyilvánvaló maximoszi megkülönböztetéssel együtt vallja mindezt, hogy Jézus a bűnnek csak a következményeivel és nem magával a bűnnel azonosult.²⁵

A Márk által feljegyzett kiáltás Balthasar szerint a kereszten elhangzott többi szó értelmezésénél is kulcsfontosságú, mivel ezek a szavak szerint az ítélet megvalósulásának egyszerre objektív és szubjektív

²² Vö. BALTHASAR, H. U. von, „Az ember és az örök élet”, in *Communio* 1 (1993), 38köv.

²³ BALTHASAR, *Theo-drama* 4, 349. A kiemelés tőlünk van.

²⁴ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 112.

²⁵ BALTHASAR, *Theo-drama* 4, 244-254, különösen a 252. oldal

realitását jelzik.²⁶ Ezenkívül különösen fontosnak tartja két másik szónak a figyelmes szem előtt tartását. Az egyik Mária Jánosra bízása, ami szerte szintén az elhagyatottságba zuhanó egzisztencia kifejeződésének tekinthető. A szerető Fiú látható gondoskodása, amit halála után nyújtani akar anyjának minimális jelentőségű. Balthasar szerint ennek a tettnek az igazi, teológiai jelentősége Jézus visszavonulása, és ebben az értelemben anyjának az elhagyása. Ilyen módon Máriát mint az egyház szimbólumát bevonja a kereszt elhagyatottságába.²⁷ Azonban mivel az ő szenvedése és halála nem exkluzív, azaz kirekesztően reprezentatív, hanem inkluzív, vagyis mindent magába foglaló jellegű, azért az egyház mégis a megfeszítettel való közösséget jelent a Szentlélekben. Krisztussal egységben tehát az egyház is megtapasztalja ugyan az elhagyatottságot, de amennyiben valóban vele, általa és benne tapasztalja mindezt, annyiban igazában mégsem szakad el tőle sohasem.

Végül Balthasar Lukács beszámolóját elemzi még, aki Jézus befejezett küldetésének a leírására a Zsolt 22,2 és a Zsolt 31,6 jelentését rendelte egymáshoz: „Atyám a Te kezébe ajánlom Lelkemet” (Lk 23,46). Nem abbéli bizalma ez, hogy hamarosan ő maga fog megdicsőülni, hanem hogy az őt látszólag elhagyó Atya akarata megvalósult. Balthasar szerint Jézus kereszten való elhagyatottságának sajátosan szentháromságos jellege van. Ha Jézus valóban az Isten Fia, akkor az elhagyatottság, amit tapasztal, nem lehet más, mint a szentháromságban belüli relációk ökonómiai formája. Balthasar azt állítja, hogy a Fiú az ő örök, „Atyától jövő” és „Atya felé irányuló” [prŌj tŌn qeŌn – (Jn 1,1)] egzisztenciája szerint létezik. A világ bűne ebbe a mozgásba van belevonva, és abban nem pusztán egy idegen akadályt jelent, hanem a Fiú saját személyes valóságának a részeként, a szeretetben szabadon magára vett realitást. Viszont mint bünt, ezt a valóságot el kell ítélni és vissza kell utasítani. Balthasar szerint azonban ez nem kerülhet kívül az Atya és Fiú közötti „természetes” reláción. Az Atya és Fiú közötti örök kapcsolat az elutasítás és hozzáférhetetlenség módján olyan jelenléte vesz fel, ami egyszerre távollét is. Balthasar szerint ez egyedül csak a Szentlélek által, vagyis egy valódi és mindezt lehetővé tevő „környezetben” mehet végbe.²⁸

²⁶ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 112köv.

²⁷ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 113; BALTHASAR, H. U. von, *Exploration in Theology IV: Spirit and Institution*, San Francisco 1995, 274köv; BALTHASAR, *Theo-drama 4*, 355köv.

²⁸ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 109köv.

*„A Szentlélek, aki a kölcsönös reláció örök kifejezése Istenben, most a szétszakítottság formájában tartja fenn ugyanezt. Ebben az abszolút nélkülözésben mindez nemcsak hogy nem közömbösség, hanem sokkal inkább a pontos ellentéte annak, vagyis maga az abszolút szeretet.”*²⁹

A Szentlélek személye, aki nemcsak a Fiút az Atyához fűző bensőséges kapcsolatnak, hanem ugyanakkor a bűnösökkel vállalt teljes szolidaritásának üdvtörténeti formája is, lehetővé teszi a Fiú Atya általi elhagyását a kereszten. A háromságos „bensőségesség” nyitottnak és képesnek mutatja magát arra, hogy befogadja és ezáltal legyőzze azt az elidegenedettséget, amit a bűn okozott Isten és a világ között. Balthasar szerint ez a misztérium közvetlenül az egyház misztériumára mutat. Habár az egyház a bűnösök egyháza, de ugyanakkor Krisztus folytatódó jelenléte is a világban, pontosabban az ő teste és menyasszonya.

A Fiúnak a bűn sötétségébe való küldése és az ő tökéletesen engedelmes azonosulása az elesett világ bűnösségével csúcspontira ér halálában a kereszten. Kifeszítve ég és föld között függ a kereszten, teljesen elhagyatva az Atyától és az emberiségtől. A világ bűnének sötétsége, amibe küldetett, abban is megakadályozza, hogy szenvedése értelmét és sikerét lássa, mivel a bűn lényege Isten kegyelmesen adott szeretetének horizontján teljesen értelmetlen, ezért érthetetlen is.³⁰

Jézus mindent a küldő Atyának való engedelmességből valósí-
tott meg, s az utolsó pontig beteljesítette küldetését. Utolsó lélegzetével az Atya kezeibe ajánlotta Lelkét. Ebben a „jelenetben” a Jézus küldötti-egzisztenciáját teremtő Szentléleknek és ugyanakkor Jézus emberi lelkének a kilehelését, parallel módon egyetlen aktusban látja megvalósulni Balthasar. Habár a kettő nem ugyanaz, szerinte mégsem lehet őket elválasztani egymástól.³¹ A benne lévő és rajta nyugvó Szentlelket, aki formálta, kísérte és hatalommal ruházta fel az ő küldetésésként megélt egész életét, küldetése befejezésének jeleként Jézus az Atya kezeibe leheli.³² Jézus ugyanabban a lélegzetben adja át azt az emberi lelket, amit tökéletesen engedelmes missziójának isteni Lelke teljesen áthatott. Mindez annak a jele, hogy a Fiú embersége a Lélek Atya és Fiú általi szenthá-

²⁹ BALTHASAR, *Spirit and Institution*, 274. – A kiemelés tőlünk van.

³⁰ BALTHASAR, *Theo-drama* 4, 356.

³¹ Sajnos Balthasar nem tárgyalja részletesen a Szentlélek és Jézus emberi lelkének a kapcsolatát, épp ezért szükségessé válik beszélni róla.

³² BALTHASAR, H. U. von, *Exploration in Theology III: Creator Spirit*, San Francisco 1993, 121.

romságos kiárasztásában elérte végérvényes és visszavonhatatlan jelentőségét. Üdvtörténetileg, az emberek szívébe kiáradt Lélek mindig Jézus Krisztus Lelke marad, aki sohasem választható el az ő valóságos emberiségétől.

*„A Fiú... éppen ott válik a legteljesebb mértékben áttetszővé és közvetítővé/közbenjáróvá Isten felé, ahol semmi más, mint egy emberi létező, aki a halál sötétségébe süllyed: az Atya végső akarata egybeesik a Fiú végső engedelmességével, és a Szentléleknek és saját haldokló lelkének az együttes visszalehelése lehetővé teszi, hogy a Fiú embersége végérvényesen felvétessen a Szentlélek Atyától és Fiútól való aktív lehelésének egyetlen princípiumába.”*³³

A Jézus missziója végén kilhelt, és az Atya kezeibe átadott Szentlélek, az Atyától és a megdicsőült Fiútól a hívők szívébe kiáradva is ugyanaz a Lélek, aki ott állt Jézus küldetésben-levő életének a kezdetén. Balthasar hangsúlyozza itt Krisztus emberségének örökre szóló jelentőségét. Eközben azonban azzal az érdekes elmélettel áll elő, hogy a Fiú megtestesülésében a Boldogságos Szűz Mária megárménykolásán keresztül megvalósított egyedülálló szerepénél fogva a Szentlélek különleges módon működik közre. A Szűz megárménykolása ugyanis, a Fiú megtestesülésével analóg speciális benső kontaktust jelent a Lélek számára az emberi nemmel, illetve az emberi tapasztalással. A Lélek bizonyos értelemben „megtapasztalja” itt az Istennel szembeni emberi szabadság különféle lehetséges dimenzióit, miáltal Jézus és Mária kíséretében az emberiség egyfajta kimerítő, „tapasztalati tudását” sajátítja el. Ez a tapasztalat még a bűn tapasztalatát is magában foglalja, ami abban a szenvedésben lepleződik le, aminek a Fiú aláveti magát. Szent Pál kijelentéseit is ezen a nyomon haladva értelmezi Balthasar: aki a hívők szívében „kiáltja: »Abba, Atya«” (Gal 4,6), és aki „gyöngeségünkben segítségünkre siet” a helyes imádságban, és „közben jár értünk, szavakba nem önthető sóhajtozásokkal” (Róm 8,26). Balthasar szerint ugyanis a Lélek azért teheti meg mindezt, mert egyrészt belülről ismeri, ami az ember szívében van (Róm 8,27), másrészt viszont *felülről* tudja, ami az emberi szíveket vizsgáló Atya akarata.³⁴

„Azonban mégha a Fiú (és anyja) kíséretéből fakadóan birtokában van is már a Lélek az »emberi létezés« tapasztalatának, egy ettől

³³ BALTHASAR, *Creator Spirit*, 122.

³⁴ Vö. BALTHASAR, *Creator Spirit*, 122, vö. BALTHASAR, *The Glory of the Lord* 7, 512.

*elégge különböző és új módon, de még egyszer birtokolni fogja azt azon keresztül, ahogy a haldokló Fiú kezdi majd kilehelni őt... ebben a második »tapasztalatban« – amiben a Lélek a haldokló Fiú által visszalehelődik az Atyához –, a Lélek mindig a végső pontból indul ki azért, hogy Isten atyai és fiúi szeretetét abban is megtalálhassa, ami a legistentelebb; és azért is, hogy az Istentől való (a tapasztalás értelmében „örök”) elhagyatottságban megtapasztalja annak a felfoghatatlan mélységű kölcsönös szeretetnek az igazi mélységét, amit a Fiú az Atya részéről tapasztal.*³⁵

2. A szombat, mely az emberért van

„Az ember Jézus illetén elszakíttósága nemcsak az alvilágot (Seol), hanem azt a szentháromságos relációt is leleplezi, aminek megfelelően a Fiú egész valósága szerint az Atyától bukkan elő.”³⁶

Idáig megfigyelhettük, hogy Jézus istenképű küldetésben-levő életének paradox módon éppen az Istent elvesztő halál volt a vég-, illetve a célpontja. Lényegbe vágó itt az Atyától való elhagyatottság jelentősége Balthasar szerint, mivel Isten szeretetének igazi voltát, és a világ bűnének valóságát is abban láthatjuk meg. Az értünk vállalt halál üdvözítő jelentőségének éppen Jézus kereszten megélt „isten-nélküliség” tapasztalata a nyitja. Jézus részéről a halál messze több mint az emberiséggel szolidáris halálos sors pusztá felöltése, de több a szokásos emberi félelmek és szenvedések halálban való megsokszorozásánál is. Jézus kereszten végbement Atyától való elhagyatottsága és halála a minden bűnös férfi és nő megérdemelt halálának megfelelő eszkatológikus ítélet felöltését, és így a világ összes bűnének a hordozását is jelenti ugyanabban az időben.³⁷

Láthattuk, hogy szerzőnk szerint hogyan tette a Szentlélek lehetővé ezt az abszolút kiüresítést és teljes önátadást annak érdekében, hogy a bűnnel szemben Jézus valóban hordozhassa Isten ítéletének terhet. Először szubjektíve hagyta eltűnni az Atyát az ő Szentlélek által közvetített objektív akarata mögött, hogy a Fiú egész élete és halála az ő szerető engedelmisségében végrehajtott önátadására koncentrálódjon, aztán

³⁵ BALTHASAR, *Creator Spirit*, 123-124.

³⁶ Lásd alább.

³⁷ BALTHASAR, H. U. von, *TeoDrammatica 5: L'Ultimo atto*, Milano 1995, 281.

pedig megerősítette a megtestesült Fiút a tőle kívánt teljes, szerető önatadás végrehajtására. Jézus Lelkének átadása a kereszten azt jelzi, hogy Jézus küldetésben-levő élete itt végződik, illetve teljeseedik be. S csak akkor válik lehetővé a Lélek minden ember szívébe való kiáradása, amikor a Megváltó átadatik a kereszten.

Jézus halála Isten szeretetének a győzelme, vagyis mindvégig kitaró szeretet (Jn 13,1), túlmegy a bűnön és a bűn okozta halálon. Halálát, mint olyat, egyedül csak a feltámadással és a Lélek kereszten való kilehelésével, illetve a Léleknek az egyházra való kiárasztásával és a világ pünkösdi megvilágosodásával együtt lehet elgondolni.³⁸ Az örök élet „forrása”, ami elnyelte a halált nem más, mint a kereszten átadott Szentlélek. Nagypéntek és húsvétvasárnap között viszont a nagyszombat üressége terül el.

A *mysterium paschale*-t a kereszt és a feltámadás³⁹ lényegi egységében értelmezni? – A kortárs teológusok⁴⁰ között egyedülálló megoldás a Balthasaré, aki paradox módon épp a nagyszombati homályból akar fényt vetni a húsvét misztériumára. Időt és figyelmet kell szánnunk e titok vizsgálatára, amennyiben bízni tudunk abban, hogy Isten tettei, a bennük cselekvő isteni bölcsesség művei, amelyek éppen ezért egymást is leginkább hivatottak kinyilvánítani.

Isten világba küldött Igéje az isten-nélküli halál teljes csendjében küldetésének végéhez és abszolút céljához ér. Az Ige ürességének és csendjének realitása nagyszombaton nyilvánult ki. A nagypéntek és húsvétvasárnap között álló nagyszombati misztérium Balthasar teológiájának központi részéhez tartozik, sőt a *Mysterium Paschale* lényegi egysége értelmezhetőségének szerinte éppen ez a kulcsa. De amennyiben igényt tart az Istenről szóló emberi beszéd jelentésre, annyiban szerzőnk szerint minden teológiának szembesülnie kell azzal a csenddel, amiben Isten saját Logosza is némává válik.⁴¹

A kereszthalál és a feltámadás lényegi egységét megtartva Balthasar tehát világos különbséget tesz Jézus kereszthalála és pokolra szállása között.⁴² Nagyszombat misztériumára szerinte nemcsak Jézus

³⁸ BALTHASAR, *Creator Spirit*, 123-124.

³⁹ BALTHASAR, H. U. von, *Cordula oder der Ernstfall*, Einsiedeln 1966, 39; vö. BALTHASAR, *Creator Spirit*, 158.

⁴⁰ Vö. HEINZ, H., *Der Gott des Je-mehr. Der christologische Ansatz Hans Urs von Balthasars*, (Dissertation), Bern-Frankfurt 1975, 83köv, 181köv.

⁴¹ BALTHASAR, *The Glory of the Lord* 7, 202.

⁴² A pokol fogalmáról, ami a „Seol” őszövétségi realitásával összefüggő speciális kriszto-

halálos nyugalma jellemző, hanem az Istentől való elhagyatottság eszkatológikus és így időtlen világába való halál általi belépés is, ahol nincs többé semmi remény. Csak az egészében megtapasztalt, vagy Guardini szavaival élve „bejárt” istentelenség benső világából kiindulva tudja a Fiú teljesíteni az emberiség megmentésére kapott küldetését, ti. hogy visszavigye azt igazi otthonába: a szentháromságos örök szeretetbe.⁴³ Mialatt Balthasar tipikusan jánosi módon Jézus kereszten való felemelését mint az ő felmagasztalását értelmezi (Jn 3,14; 8,28; 12,32; 12,34), ugyanakkor a megtestesülés egyfajta nagyszombati felfüggesztéséről,⁴⁴ a „totális pokoli ön-elidegenítés tapasztalat” felfoghatatlan mélységének a megmutatkozásáról beszél, amit a „halál-háadász-Sátán” Isten uralmával semmilyen módon nem egyesíthető triádjának idegensége összegez, s aminek Isten a bűnös emberiség iránti szeretetéből fakadóan ellenáll, hogy ítéletével megtörje azok vasmarkú és csakis megnyomorító törvényének szorítását (vö. Jel 6,8).⁴⁵

„A pokol tapasztalatának totális ön-elidegenedettsége a megtestesült Krisztus engedelmségének a ténykedése, ebben az engedelmségben viszont az ő Atya felé való szabad szeretete működik. (...)

Ezzel szemben másodlagos az a patrisztikus (és antiariánus) kérdés: hogy az isteni Logosz milyen módon tart kapcsolatot az ember Jézus elkülönült részeivel, mint a háadászba egyedül leszálló [emberi] lelkével, amíg annak teste hátramarad a sírban. A halotti létmód állapota lényeges itt, és nem az „elkülönülés”; mivel a tényleges halotti létállapot valójában a Fiú totális odaadásának egy funkciója.

Felmerül azonban egy a határokkal kapcsolatos kérdés is: ha az ember a test és lélek általunk is ismert egységből álló élő, de halandó létező, és ha ez az ember a halálban megszűnik létezni, (bármilyen lesz is belőle a halál után), akkor elmondhatjuk: Jézus elment önátadása határáig (Jn 10,17). És az ő halottakkal együtt levő halotti létében az isteni Logosz mondhatni elszakított pozícióban, ill. helyzetben volt. Ezért találta meg ennek a halálnak a szélsőségeiben a Logosz az isteni helyzetnek

lógiai valóság lásd BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 141-165, különösen: 142, 150, 155köv; vö. BALTHASAR, *The Glory of the Lord* 7, 234; BALTHASAR, H. U. von, *Les grands textes sur le Christ*, Bruxelles 1991, (II/19: Enfer christologique), 170-171.

⁴³ BALTHASAR, *Spirit and Institution*, 410.

⁴⁴ BALTHASAR, *Spirit and Institution*, 412. Vö. ORIGENÉSZ, „Párbeszéd Hérakleidész-szel”, in Vanyó, L. (szerk.), *Ókeresztény Írók* 14, Budapest 1997, 227. A Szellem=természet letétbe helyezése az Atyánál.

⁴⁵ BALTHASAR, *Spirit and Institution*, 410köv.

megfelelő adekvát kifejezést abban, hogy az Atya felé még a végső elidegenedettség állapotában is mindenben elérhetőnek⁴⁶ hagyta magát. Az ember Jézus illetén elszakíttósága nemcsak az alvilágot (*Seol*), hanem azt a szentháromságos relációt is leleplezi, aminek megfelelően a Fiú egész valósága szerint az Atyától bukkan elő. A nagyszombat ilyenformán az inkarnáció egyfajta felfüggesztésének is tekinthető, aminek a következménye az Atya kezeibe adatik vissza, s amit az Atya megújít és végérvényesen meg erősít majd a húsvéti feltámasztáskor.”⁴⁷

A nagyszombat jelentéstartalma láthatóan kiemeli Jézus halálának radikalitását. Ez az első dolog, amit hangsúlyoznunk kell. Jézus halála, vagyis a sír szolidaritása az összes megholttal, Isten mindig-nagyobb szeretetének a jele. Nemcsak a megváltás jóhírének hirdetését szolgáló valaki másnak a halálába való rövid, célzatos „utazásról” van itt szó. Balthasar szerint a nagyszombat értelmét két irányból közelíthetjük meg: egyrészt a Keresztrefeszített szolidaritása ez a megholtakkal, másrészt viszont az Isten által megvalósult kiengesztelődés meghirdetését jelenti a világ felé.⁴⁸ Hogyan értelmezi Balthasar ezt a két pontot?

Először is nagy mértékben bírál egy az egész elmúlt ezreden át húzódó teológiai hagyományt,⁴⁹ amely a *descensus ad infer(n)os*-ban, a feltámadt Úr dicsőséges (triumfális) megjelenését látta, miszerint az alászálló Krisztus már alászállásakor a megváltás jó hírért hirdeti a halottaknak. Balthasar ezzel szemben olyan módon szemléli ugyanezt, miszerint ennek a misztériumnak a lényege nem annyira egy ilyenfajta „aktivitás” Krisztus részéről, hanem inkább „csak” passzív, „halottakkal-levőlélet” jelent. Úgy gondolja, hogy egy olyan kifejezés, mint a *descensus*, ami „aktivitást” látszik jelezni, elvétí a dolog valódi lényegét.⁵⁰

⁴⁶ Balthasar ebben a nyitottságban látja nemcsak Jézus, de általa minden akár bűnében elidegenedett ember *reménységének* az alapját, amikor Adrienne von Speyr-t idézve vallja: „Hogyha a mi igazságunk az Istenhez tartozás, akkor ennek mindig nyitottnak kell maradnia Isten előtt.” Vö. BALTHASAR, H. U. von, *Dare we hope „That all men be saved”?* with a short discourse on hell, San Francisco 1988, 161. Vö. AMBAUM, J., „Remélhetjük-e, hogy a pokol üres?” (Vita Hans Urs von Balthasar nézetéről), in *Communio*, 1 (1991), 62köv.

⁴⁷ BALTHASAR, *Spirit and Institution*, 411köv.

⁴⁸ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 129-134; vö. BALTHASAR, *Spirit and Institution*, 406, ahol egy harmadik szempontot is felsorol, a Sátán uralmának győzedelmes leigázását, a börtönök zárainak összetörését (vö. *ibid.*, 422.).

⁴⁹ BALTHASAR, *Spirit and Institution*, 411.

⁵⁰ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 129kk. Balthasar a bibliai tanúság „túl-értelmezéséről” beszél (133), ami annak a legkorábbi hagyományában, a feltámasztásról és mennybeemeléséről még csak passzív értelemben beszél a Fiúval kapcsolatban, és

Ha az 1Pét 3,18-20 és a 4,6 útját követve Krisztus halottak közé való leszállását valaki a bűn okozta halál fölötti győzelem kihirdetésének látja, nem szükséges ezt úgy elképzelnie, mint a feltámadt Krisztus di-csőségesen győzedelmes küzdelmét. Balthasar szerint ugyanis Jézus nem mint győzedelmes harcos lép be a halottak „világába”, hanem úgy, mint aki a pokolba süllyed, meghal a világ bűnének súlya alatt.⁵¹ A Keresztrefeszített szolidaritása minden megholtal, bizonyára Isten minden bűn és halál feletti végső győzelmének a kihirdetése is, mivel ez mutatja meg Isten mindig-nagyobb szeretetét, ami még az „istentelenség” világában is isteni marad. A ténylegesen megvalósuló hatalom azonban nem egy aktív, diadalmas hódítónak, hanem a keresztnak az ereje, ami szerető, képviseleti közösségvállalást jelent az elbukott emberekkel. Ennek megfelelően Isten győzelmének hirdetését a halottak között Balthasar Jézus részéről nem annyira szubjektív aktivitásként értelmezi, hanem sokkal inkább mint a kereszten objektíve történtek továbbvitelét és ismertetését, amit ráadásul a Keresztrefeszítettnek a megváltatlan és Istentől elhagyatott ember halálában való passzív közösségvállalása is tanúsít.⁵² Balthasar Aquinói Szt. Tamást követve egy arányos kapcsolatot tételez fel Krisztus hódítói-lelke és sírban nyugvó teste között. Eszerint Krisztus halottak között lévő lelkének nem lehet nagyobb aktivitást tulajdonítani, mint amennyi élet sírban fekvő testének tulajdonítható.⁵³

Megint a szolidaritás már Iréneusznál megtalálható szótériológiai alapelve érvényesül: csak az lehet meggyógyított és megváltott, ami szenvedett. Ahogy a kereszten helyettesítőleg Jézus a legteljesebben el-szenvedte a világ bűnét, úgy ezt követően szolidaritásában a pokolban lévő bűnösök Istentől való reménytelen elidegenedettséget, az isteni törvény vagyis a rend elutasításából származó teljes „káoszt” is meg kellett tapasztalnia, amiben úgy tűnik bármilyen rémséges dolog megtörténhet velünk. Másként nem járhatta volna be, és ezért nem is válthatta volna meg a bűnössé vált emberi egzisztencia minden dimenzióját.⁵⁴

Valamiképpen a halál tapasztalata is tartalmazhat objektív benső győzelmet, és ezáltal az ellenséges erők fölötti diadalt, ugyanak-

csak az Atya az, aki „aktív”. Viszont nehézségei vannak Balthasarnak az 1Pét 3,18-20; és a 4,6 értelmezésével. Vö. BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 140köv.

⁵¹ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 157; BALTHASAR, *The Glory of the Lord* 7, 230.

⁵² BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 141.

⁵³ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 146.

⁵⁴ BALTHASAR, *Spirit and Institution*, 408.

kor egyáltalán nem szükséges, hogy ez a diadal szubjektíve is átérzett legyen: mert ez azonnyomban a szolidaritás alaptörvényének megszűnését jelentené. Ne feledkezzünk meg arról, hogy a halottak között – akár csak egy tömegsírban⁵⁵ – nincsen semmi élő kommunikáció. A szolidaritás itt csak annyit jelenthet: egynek lenni az egyedül lévők közül.⁵⁶

Holtakkal való szolidaritásában a Megváltó olyannyira meg akarja kímélni az embert a bűn miatti végső, „második” halál totális tapasztalatától,⁵⁷ hogy inkább maga szenved el azt helyettesítőleg mindnyájunkért. A halál minden emberi tapasztalatán túl ő az egyetlen, aki képes elszenvedni és el is szenvedni ennek a halálnak azt a lehetséges és teljes mélységét, amelyben többé már semmi remény nincsen.⁵⁸ A nagyszombat egyedi jellegzetességét tehát Balthasar Nikolaus Cusanusszal együtt az Istentől elhagyott reménytelenekkel szolidáris krisztusi tehetetlenségében látja.⁵⁹ Eszerint Krisztus odalent nem képes többé sem aktív ütközet megvívására a pokol hatalma ellen, sem szubjektív győzelem önjelölésére. Végső erőtlensége ehelyett éppen a halál reménytelenségének szemlélését jelenti, amit ténylegesen „megtapasztal”. Balthasar szerint nem egy benépesített pokol, vagy purgatórium dantei bejárása ez,⁶⁰ hanem magának a bűn úgynevezett második „káoszának” a tapasztalata, ami: „a »bűn« önmaga konstruálta »poklának« tiszta szubsztancialitása”.⁶¹

„Ehhez a tapasztalathoz nincs szükség másra, mint amit a pokolban lakókkal való tényleges szolidaritás már magában foglal, hogy nem ragyog rá a megváltás világossága: mivel minden megváltó világosság egyedül éppen azáltal jön, aki a végsőig szolidáris. És azért képes közölni is azt, mert lemondott róla másokért.”⁶²

A Megváltó velünk való szolidaritása a bűn miatti Istentől-való elhagyatottságot jelentő halálban, az ő Atyától való küldetésének végső következménye. A halálban-való-létezés ilyen szolidaritása valójában a teljes engedelmisségben lévő egzisztencia tökéletes kenózisát takar-

⁵⁵ A magyarázó példa tőlünk származik, s nem része az idézetnek.

⁵⁶ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 147. (Az itt közölt idézet az eredetiből való, a kontrasztokat jobban érvényesíteni akaró saját fordítás)

⁵⁷ BALTHASAR, *Spirit and Institution*, 410; vö. Jel 20,14

⁵⁸ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 150.

⁵⁹ BALTHASAR, *The Glory of the Lord* 7, 232.

⁶⁰ BALTHASAR, *Spirit and Institution*, 407-8.

⁶¹ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 155.

⁶² BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 154. (saját fordítás); vö. *Spirit and Institution*, 407.

ja.⁶³ Balthasar Assisi Szent Ferenctől veszi kölcsön a „halotti-enge-
delmesség” kifejezést ennek a leírására. Fontos szem előtt tartanunk,
amire korábban is utaltunk már, hogy ez a szituáció egyedül szenthárom-
ságos perspektívából értelmezhető korrekt módon. Az emberi szabadsá-
got, annak minden lehetséges következményével együtt teremtő Atya
azáltal hordozza teremtő tetteinek felelősségét, hogy szabadon előbb a
világba, majd pedig a világ bűne miatt az ítélet helyére küldi a Fiút.
Mindez azonban egyedül csak azért lehetséges, mert a Fiú örök vágya is
ugyanaz (Lk 12,50), vagyis hogy semmi más ne legyen, mint az Atya
küldötte s az ő kenotikus szeretetének tökéletes kifejezése. Ezzel együtt
ugyanígy elengedhetetlen az is, amit a Szentlélek képvisel, mivel a Lélek
az Atya és a Fiú örök üdvözítő akaratának objektív kifejezéseként, mint
az Atya és Fiú közti eltérhetetlen kötelék, még a pokol Istentől való
elhagyatottságában is a Fiúval, illetve a Fiú fölött marad.⁶⁴

Balthasar több helyen nyomatékosítja, hogy a Szentlélek a saját
személyével bizonyítja azt a tényt, hogy az isteni szeretet ön-
magában mindig-nagyobb és mindig-újabb; nem azért, mintha valami
csekély ön-tökéletesedés akarna maradni, hanem mert az önátadásban
olyan végtelen teljesség és tökéletes odaadás valósul meg, amely éppen
mert végtelen, nem ismer határokat. A Szentlélek mint olyan, ökonómi-
ailag Isten arra vonatkozó képességének a személyes kifejezése is, hogy
szeretető szabad önátadásában anélkül is „ki tud lépni” önmagából, hogy
„elveszítené” vagy „elidegenítené” önmagát. Balthasar ilyen megfonto-
lásból a Fiú végső kenózisának szótériológiai jelentőségét a pokolra
szállításban az immanens Szentháromság kenotikus szeretetének szem-
pontjából, végsősoron mint annak kifejezését,⁶⁵ vagyis a Szentháromság
legbensőbb misztériumának lelepleződését értelmezi.⁶⁶ Isten nemcsak a
teremtett, véges világba képes belépni, hanem a világ bűnösségének
legnagyobb mélységébe is, „hogy megmentse, ami elveszett” (Mt 18,11;
Lk 19,10).

Annak a lehetőségnek a ténytudó bekövetkezése, hogy Isten a
világ életéért a bűn sötét hatalmának kezére adja a Fiát, és hogy ez az
átadás a keresztes elhagyatottsághoz és a pokolra való alászálláshoz ve-
zethet, csak a határtalan önátadás szentháromságon-belüli dimenziójának

⁶³ BALTHASAR, *The Glory of the Lord* 7, 229.

⁶⁴ Vö. BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 157.

⁶⁵ Vö. BALTHASAR, *Theo-drama* 4, 319-332.

⁶⁶ BALTHASAR, H. U. von, *Das Ganze im Fragment. Aspekte der Geschichtstheologie*,
Einsiedeln 1955, 236.

valóságossága alapján képzelhető el, vagyis az önmagát átadó Isten „erőtlenységében” is teremtő és átformáló erejének, a Léleknek a realitá-sában.⁶⁷

A nagyszombati misztérium szemszögéből azt figyelhetjük tehát meg, hogy a Fiú mellett álló Szentléleknek különleges szerepe van az egyetlen isteni szeretet sértetlenségének és önazonosságának megőrzésében, különösen annak a bűnnel való átalakító és megváltó jellegű azonosulásánál. Lelke által Isten az istentelenség világában is képes Isten maradni. A Szentlélek által lehet a Fiú egyszerre egy az ő örökké élő Atyjával és ugyanakkor az Istentől-való-elhagyatottság halálában a bűnös emberiséggel.

Nagyszombat üdvözítő jelentősége a keresztfá gyümölcsének lehorgonyzása a bűn okozta örök halál Istentől való elhagyatottságának szakadékában.⁶⁸ Csak az Istent elutasító, sötétségükben a bűnösökkel egyggyé lett Krisztus képes az Atyának adott szabad és engedelmes „Igen”-je által felölelni és hordozni az emberiség összes ellenkezésének súlyát, és ezáltal legyőzni annak az ebből fakadó elidegenedését úgy, hogy eközben még az emberi szabadságot is tiszteletben tartsa.⁶⁹ Balthasar kifejti, hogy mivel Isten az emberi létezőknek valódi részesedést adott az ő saját isteni szabadságából, így azoknak valódi képessége van az ő visszautasítására is, ahogy az végül emberi szempontból meg is mutatkozott. Istennek azonban mindezeket végül mégsem kötelező figyelembe vennie. Rendkívül fontos azonban, hogy Isten nem az emberi szabadság semmibe vétele és lerohanása által teszi ezt meg, hanem azért, hogy bár az ember bizonyos értelemben szabadon eldöntötte az ő „elutasítását”, ő viszont ezt az elutasítást utasítja vissza.⁷⁰ Szabatosan fogalmazva azt mondhatjuk, hogy Isten nem köteles magára öltetni az ember által ok nélkül elutasításra méltó rótsággal megfestett Istenképet, azaz nem kötelező ellenségünké válnia, hanem jogában áll – és ezzel senki más jogát nem sérti – ugyanannak maradni, aki mindigis volt.

Krisztus leszállása a pokolba azt jelenti, hogy nincs többé istennélküli hely. A végső halálba való leszállás ez, amibe Jézus a kereszten való teljes lemeztelenítése után süllyedt. Szeretetéből fakadóan most ő

⁶⁷ BALTHASAR, *Spirit and Institution*, 36; vö. a Barth-i idézettel, in BALTHASAR, *The Glory of the Lord* 7, 215. (Vö. BARTH, K., *Church Dogmatics* IV/1, Edinburg 1956, 185kk.)

⁶⁸ BALTHASAR, *Spirit and Institution*, 421-22.

⁶⁹ BALTHASAR, *Theo-drama* 4, 349.

⁷⁰ BALTHASAR, *Klarstellungen*, 53-55.

egyszerűen a halottakkal van, és pontosan ez az a tett, ami lerombolja a bűnösök által választott Istentől-való-elhagyatottság nyomorúságos falait. A bűnös, aki bűnében abszolút egyedül, Isten nélkül akar élni, és így Istentől-való-elhagyatottságra kárkoztatja magát, úgy találja, hogy Isten még oda is elkíséri őt – örökre. Mintha Ágoston látszólagos pesszimizmusa is igazi optimizmusba fordulhatna ezen a ponton. Ha ugyanis nem az ember tehetetlenségét és rosszra való hajlamát nézzük elsősorban, hanem mindenek előtt ezt a mindvégig hűséges és még a létezés legsötétebb bugyraiban is szabadítóan jelen lenni tudó Isteni szeretetet, aki a legmélyebb sötétség bensejében is képes szabadító világosságot támasztani, akkor a valódi örömhír felszabadító lélegzetével örvendezhetünk annak, hogy Isten kegyelme mindig-nagyobb és örökké megelőz minket.⁷¹ Zárjuk be fejtegetésünket egy feltűnést keltő balthasari szöveggel:

„A zsoltárvers: »Ha az alvilágban tanyáznék, ott is jelen vagy« (139,8) így egy teljesen új értelmet kap, és még az »Isten halott« csatakiáltás – az Istennel leszámoló bűnös önrendelkező diktátuma – is új értelmet nyer, amit Isten maga hozott létre.

Isten tiszteletben tartja a teremtményi szabadságot, sőt a szenvedés végénél megelőzi, és újra alá is bástyázza azt... Csak a minden általa teremtett szabadságnak szeretetet ajándékozni akaró „abszolút gyengeség” teheti Istent a minden szolidaritást visszautasítottakkal való benső szolidaritásában minden tömlöc feltörőjévé, és minden szorítás meglazítójává. Mors et vita duello... ”⁷²

3. „Legyőzte halállal a halált!”

„Csak a keresztfedheti fel, hogy mi volt Jézus élete valójában; viszont csak a feltámadás mutathatja meg, hogy mi a keresztfedhetése.”⁷³

Láttuk, hogy mindaz, ami Jézus kereszthalálában történt milyen értelemben vég- és célpontja, illetve kulcsa az Atyától szeretetből a világba küldött Fiú küldetésben levő egész élete jelentésének. Őt adta oda, hogy az embereket megszabadítsa a bűn miatti Istentől való elhagyatottságának állapotától. A Fiú szabad engedelmességében a keresztfed – még a pokolba való alászállásban is – Isten önátadó szeretetének győ-

⁷¹ Vö. HILBERATH, B. J., „Kegyelemtan”, in *A Dogmatika kézikönyve II.*, 15.

⁷² BALTHASAR, *Spirit and Institution*, 422.

⁷³ Lásd alább.

zelme a bűn engedetlensége és a bűn miatti örök halál felett. A Fiú nagypénteki és nagyszombati semmit vissza nem tartó kenózisának változatlan hűsége Isten tetteinek az önmagához való tökéletes hűségét fejezi ki: hogy tudniillik Isten, már önmagában is, önátadó szeretet. Mindez a világnak a feltámadáson keresztül nyilvánult ki. Mondhatjuk, hogy Pál beszámolója nemcsak a legkorábbi, de a legegységelműbb tanúbizonysága is az Újszövetség egészének, amikor azt mondja, hogy a keresztény hit értelme az Úr feltámadásán áll vagy bukik. Jézus „bűneinkért” vállalt „Írások szerinti” halálának (1Kor 15,3) és eltemetésének kizárólag a feltámadás által van értelme és megmentő jelentősége.⁷⁴

„Csak a kereszt fedheti fel, hogy mi volt Jézus élete valójában; viszont csak a feltámadás mutathatja meg, hogy mi a kereszt jelentése – ti. a kozmosz megváltása. Pontosan az abszolút dicstelenség, a kereszt »átka« (Gal 3,13) és a »bűnök foglalata« (2Kor 5,21) az az előfeltétel, ami lehetővé teszi, hogy a feltámadásban szerzett mindenható szintézis, tiszta isteni dicsőség lehessen. Ugyanakkor az evangéliumnak és a hitnek... és így a keresztény életnek is ez a szintézis a központi, sőt kizárólagos tartalma.”⁷⁵

⁷⁴ BALTHASAR, *Mysterium Paschale*, 167, 178kk.

⁷⁵ BALTHASAR, *The Glory of the Lord* 7, 363.

DIONÜSZIOSZ DA FURNÀ

AZ IKONFESTÉSZET KÉZIKÖNYVE

II. rész

Hogyan ábrázolják az Ószövetség csodáit?

1. *A kilenc mennyei sereg* – Areopagita Szent Dénes szerint a szent angyaloknak kilenc mennyei serege van, s három rendre oszlanak. Az első rend: Trónok, Kerubok és Szeráfok. A Trónokat úgy ábrázolják mint tüzes kerekeket, melyeknek körben szárnyaik vannak, a szárnyak között pedig szemeik. Olyan kerekek, amelyek egymásba kapcsolódnak és mintegy királyi trónust alkotnak. A Kerubokat viszont csak egy fejjel és két szárnnal ábrázolják. A Szeráfokat hat szárnnal: kettővel eltakarják arcukat, másik kettővel a lábukat, a további kettővel lebegnek, kezükben legyezők tartva, ezekkel a betűkkel: „Szent, Szent, Szent”. Így látta őket Izajás próféta (6,1-3).

A Tetramorfonokat így ábrázolják. Hat szárnyuk van angyali arcot viselő fejükön dicsfény; kezükben az Evangéliumot tartják mellükön. Fejükön lévő két szárnyuk között egy sas van, jobb szárnyuk mellett egy oroslán, a bal mellett egy ökör. A magasba tekintenek, és lábuk között az Evangéliumok vannak. Így látta őket Ezeiel próféta (1,5-13).

A második rend, melyet „diakoszmészisz”-nek neveznek: Uralmak, Erősségek, Hatalmak. Őket lábukig erő tunikába öltöztetve és zöld-arany stórával felövezetten ábrázolják; továbbá jobb kezükben arany vessző van, baljukban pedig ez a pecsét: X.

A harmadik rend: Fejedelemségek, Arkangyalok, Angyalok. Őket katonai ruhában és arany szalaggal felövezve ábrázolják. Kezükben nyéllel ellátott bárd és a végén hegygel ellátott lándzsa van.

2. *Lucifer bukása* – Az ég s a királyként trónon ülő Krisztus, aki az Evangéliumot tartja, mely ezt mondja: „Láttam a Sátánt; mint villám bukott le az égből” (Lk 10,18). Az angyalok seregei félelemmel állnak körülötte. Mihály egyenesen áll középen, s mutatja a többi seregnek Krisztust. Egy felirat pedig ez mondja: „Álljunk illően, de álljunk féle-

lemmel; hódoljunk Isten, a mi királyunk előtt!” Alattuk pedig hegyek vannak, bennük egy nagy szakadék, rajta ezek a betűk: „A Tartarosz”. Lucifer serege pedig lebukik az égből. A lehető legmagasabb részen ragyogó angyalok, akik a mélybe hullanak, lejjebb fekete angyalok, még lejjebb még feketébbek, és még lejjebb még azoknál is feketébbek, félig démonok, félig angyalok, és még mások, fekete és sötét teljesen démonok; mindnyájuknál mélyebben pedig középen a Tartarosz, a mindnyájuknál feketébb és meztelenebb Lucifer, hason fekve és a magasba tekintve (Iz 14,12).

3. *Ádám teremtése* – A fiatal, szakálltalan Ádám, aki középen áll, előtte sok fény közepette az Örök Atya, aki baljával kézen fogja, jobbával pedig megáldja őt. Körülöttük sok hegy, fákkal és különböző állatokkal, magasan az ég, a Nappal és a Holddal (Ter 2,7-8).

4. *Ádám, aki nevet ad az állatoknak* – A Paradicsom, különböző fákkal és sok virággal, középen az ülő Ádám, aki egyik kezét kinyújtja, a másikat a térdén nyugtatja. Előtte a föld összes vadja és állata, melyek őt nézik (Ter 2,19-20).

5. *Éva teremtése* – A Paradicsom, mint előbb, Ádám pedig karján nyugodva alszik. Oldalából Éva jön elő magasba emelt kézzel. A magasban fény közepette az Örök Atya, aki baljával kézen fogja, jobbával pedig megáldja őt (Ter 2,21-24).

6. *Ádám és Éva bűnbeesése* – A Paradicsom, mint előbb, Ádám és Éva pedig meztelenül állnak, előttük egy nagy fa, mely gyümölcsökkel teli fügefához hasonló. Egy kígyó tekeredik rá, melynek feje Éva füléhez van közel. Éva egyik kezében gyümölcs, melyből eszik, másik kezével Ádámnak nyújtja, ő pedig elveszi tőle (Ter 3,6).

7. *Ádám és Éva kiűzetése* – A Paradicsom, mint előbb, Ádám és Éva pedig meztelenül, akiknek altestét fügefalevelek veszik körül, futva, hátrafelé tekintenek. Egy tüzes kerub, lángoló kardot tartva követi őket (Ter 3,7-24).

8. *Ádám és Éva siránkozása* – A bezárt Paradicsom, és ajtaja előtt egy lángoló kard, előtte pedig Ádám és Éva ülnek, és sirva húzzák le a fejükről a hajukat, mert félig meztelenek (Ter 3,24).

9. *Ádám, aki a földet műveli* – Ádám kétágút fogva kapálja a földet, és Éva egyenesen ülve mellette, rokkát tartva fon (Ter 3,17.20.23).

10. *Káin születése* – Egy barlang, benne Éva, aki egy leplen fekszik. Az első szakállas Ádám pedig ülve tartja a gyermek, pólyákba csavart Káint (Ter 4,1).

11. *Ábel születése* – Egy barlang, és Éva, aki egy leplen fekszik. Ádám pedig Ábelt fürdeti egy medencében, melybe Káin vizet önt egy korsóból (Ter 4,2).

12. *Káin, aki a földet műveli* – A fiatal, szakálltalan Káin egy mezőn, miközben két igába fogott ökröt és ekét tart. Az egyik kezével a hátára vetett ekét tartja, a másikkal pedig az ökröket biztatja egy ösztökével. Előrébb újból ő maga, amint a gabonát aratja (Ter 4,2).

13. *Ábel, aki legelőre vezeti a bárányokat* – A fiatal, szakálltalan Ábel, aki botot tart, mögötte pedig a bárányokból álló nyáj (Ter 4,2).

14. *Káin és Ábel áldozata* – Egy oltár, amelyen egy égő bárány fekszik, az áldozat lángja pedig egyenesen száll az ég felé, és a jámbor Ábel az oltár előtt, ég felé emelt kézzel és szemmel. Közeliében egy másik oltár, rajta égő búzacsomók, és Káin az oltár előtt, kezével az arcán, az áldozat lángja pedig ívben száll az arcára (Ter 4,3-4).

15. *Káin, aki megöli Ábelt* – Hegyek, és Ábel, aki leülvén fekszik a földön, Káin pedig egyenesen áll fölötte, aki egy bunkót tart (Ter 4,8).

16. *Ádám és Éva, akik Ábelt siratják* – Ábel, aki hanyatt fekszik, a vére pedig folyik a fejéből. Ádám félís öszen és Éva pedig siratják. Egy angyal, aki Ádámnak mondja egy felirattal: „Ne sírj: Feltámad az utolsó napon!”

17. *Noé parancsot kap Istentől, hogy bárkát építsen* – Noé egyenesen állva a magasba néz, fölötte pedig az ég és egy reá leszálló fénysugár. A sugár közepette ezek a betűk: „Készíts magadnak fából egy

erős bárkát; és íme, én vízőzönt bocsátok (a földre)!” (Ter 6,13-14.17).

18. *Noé, aki bárkát épít* – Egy nagy hajó, előtte pedig Noé, szurokkal teli korsót tartva, keni azt. Fiai közül egyesek tömítenek, mások fejszével dolgoznak. A bárkában nők, kívül férfiak. Néhányan esznek és isznak más nők és szerszámok között, mások pedig kinevetik őt. Vadállatok, szárnyasok és egyéb állatok a bárka felé vonulnak (Ter 6,22; 7,19).

19. *A vízőzön* – Nagy mennyiségű víz, sok vízbefúlt ember, és a víz közepéből kitetsző hegyek ormai. Egy hegycsúcson a bárka, és Noé egy ablakon tekint ki, kezében egy galambot tartva (Ter 8,20).

20. *Noé áldozata* – Hegyek, fölül pedig a bárka, melyből kifelé vonulnak a vadállatok, állatok és szárnyasok. Kívül egy oltár, rajta bárány és más tiszta állatok és szárnyasok, körülötte Noé, fiai és asszonyaik, égre emelt kezekkel (Ter 20).

21. *Noé, aki a szőlőt műveli* – Kapáló emberek, egy pedig, aki kapát tartva lyukakat készít, mögötte Noé, aki egyik kezével szőlőveszszőket tart, míg a másikkal belehelyezi őket a lyukakba (Ter 9,20).

22. *Noé a bortól megrészegülve lemeztelenedett* – Egy ház, és Noé ülve, aki egy korsót tart és iszik egy kehelyből. Távolabb ismét ő maga, amint alszik, és a hasáig lemeztelenedett. Két fia, Szem és Jáfet közelednek hozzá, hátrafelé lépegetve és vállukon köpenyt tartva. Mögöttük pedig Kám, Noéra nézve és őt mutatja nekik (Ter 21,24).

23. *A toronyépítés* – Egy erődítmény és egy igen magas torony, rajta pedig építkező emberek. Egyesek kis kalapáccsal, mások különféle szerszámokkal. Egyesek téglákat hoznak, mások vizet, ismét mások meszet, míg mások még csak égetik a téglákat. A tornyon sok felhő, melyekből tűznyelvek törnek elő, amik lehullanak mindegyikükre (Ter 11,1-8).

24. *Ábrahám parancsot kap Istentől, hogy vonuljon ki a földjéről* – Ábrahám áll, a magasba nézve, fölötte pedig az ég és egy fénysugár, amely leszáll rá, és a sugár közepette ezek a betűk: „Vonulj ki a földedről és a rokonságodéról, és menj arra a földre, amit majd mutatok

neked!” (Ter 12,1).

25. *Ábrahám, aki Egyiptomba megy* – Ábrahám lovon, Sára pedig mögötte, és mögöttük egy erődítmény. Az erődítmény kapujában emberek, akik őket nézik (Ter 12,10-13).

26. *Az Ábrahám feleségét, Sárát elvett fáraót Isten megfenyegeti* – Paloták és egy arany ágyon alvó fáraó s egy angyal fölötte, kardot tartva fenyegeti őt, míg Sára egy sarokban imádkozik (Ter 12,14-17).

27. *Ábrahám veszi a meg nem gyalázott feleségét, Sárát, és a pusztába megy* – Egy királyi palota és a trónon ülő fáraó, körülötte katonákkal. Előtte pedig Ábrahám, aki kézen fogja Sárát, míg a király őt mutatja neki. Távolabb ismét Ábrahám lovon, mögötte pedig Sára és Lót s a szolgái, akik vele futnak, és bárányok s más állatok (Ter 12,18-20).

28. *Ábrahám, miután legyőzte Kedor-Laomer királyt és követőit, megszabadítja Lótot* – Katonák, akik más katonákat és a királyt üldözik és darabokra vágják őket. Közöttük pedig a felfegyverzett Ábrahám, aki Lótot kézen fogja. Mögöttük lovak, bárányok és ökrök (Ter 14,14-17).

29. *Melkizedek, aki találkozásra jön Ábrahámmal* – Az igaz Melkizedek, aki papi ruhát visel és egy tálcát tart három megáldott kenyérrel s egy kelyhet borral. Mögötte pedig a felfegyverzett Ábrahám és Lót más katonákkal és lovakkal, bárányokkal és ökrökkel (Ter 14,18-20).

30. *Ábrahám vendégfogadása* – Házak, és egy asztal körül ülő három angyal, akik előtt egy tálban egy borjúfej és kenyér van, s más tányérok ételekkel és egy korsó borral s egy pohár. Jobbjukon Ábrahám, aki egy fedett tányért hoz. Balra Sára, aki egy főtt kakast hoz tányéron (Ter 18,1-15).

31. *Szodoma és Gomorra felégetése* – Felhők, és rajtuk három angyal, akik lefelé néznek, egy lángnyelv pedig alászáll a felhőkből. Alul lerombolt és felégetett házak, a házakon pedig halott emberek. Távolabb egy hegyen Lót és két lánya, akik menekülnek, válluk fölött pedig a felesége, fehérén, mint a só, aki hátrafelé tekint (Ter 19,24-26).

32. *Ábrahám áldozata* – Ábrahám egy hegyen, aki Izsákot fogja, a hasábfára kötözött kis fiatalembert és egy kést tart, hogy feláldozza őt. A magasban pedig egy angyal mutatja neki a szarvánál fogva a bokorba akadt kost, egy feliraton mondva: „Ábrahám, Ábrahám, ne vesd kezedet a gyermekedre!” A hegy lábánál pedig két fiatalembert, akik egy számarra akarják tenni a nyeret (Ter 22,9-19).

33. *Izsák, aki megáldja Jákobot* – Házak, és a nagyon öreg Izsák egy ágyon, mellette egy asztal ételekkel, a fiatal Jákob pedig öelötte térdel. Aztán ő maga egyik kezével Jákob fejét érinti, a másikkal pedig megáldja őt. Ézsau pedig a hegyeken, íjat viselve állatokat vadászik (Ter 27,23.29).

34. *Jákob létrája* – Az első szakállas Jákob, elaludva, fölötté pedig egy létra, mely a magasban az égig ér, és Isten angyalai, akik föl- és lemennek rajta (Ter 28,12).

35. *A nagyon szép József álma* – Az első szakállas alvó József, fölötté a Nap és a Hold s tizenegy csillag, előtte pedig tizenkét kéve. Egyikük egyenesen áll, a többi pedig körülötte egy kissé meghajlik, mintha hódolnának előtte (Ter 37,9).

36. *A testvérei által az izmaelitáknak eladott József* – Egy árok, és benne a szakálltalan József s két testvére, akik kézen fogva őt, kihúzzák az árokból. Körül a többi testvér bárányokkal és az izmaeliták tevékkel, miközben egy sziklára számolják a pénzt, melyet ők elvesznek (Ter 27,28).

37. *József, köntösét hátrahagyva, menekül a büntől* – Paloták, és ágyon fekvő egy nő, aki Józsefet ruhájánál fogva tartja vissza. De József menekül, hátrahagyva neki a ruháját (Ter 39,12-13).

38. *József a börtönben, aki megfejt a főszűtőmester és a főpohárnok álmát* – Egy börtön, és annak közepén József és két előtte térdet hajtó ember, a vele való párbeszédben. Az egyik egy nagy tálat tart a fején különféle ételekkel, amit néhány rászálló madár eszik. A másik egy poharat tartva az egyik kezében, a másikkal pedig szőlőt facsar bele (Ter

40,9-19).

39. *József, aki megfejtí a fáraó álmát* – Paloták, és egy arany ágyon alvó király, a királyi palotán kívül pedig hegyek és egy folyó. A folyó partján hét kövér és aranyozott, legelő tehén, és másik hét, fekete és sovány, melyek kijönnek a folyóból. Oldalt hét szép és telt, és másik hét sovány és üres kalász. Távolabb pedig ismét a király, trónon ülve, és előtte József, aki egy feliraton ezt mondja: „A hét kövér tehén hét termékeny esztendő, a másik hét, a soványak, hét terméketlen esztendőt jelentenek” (Ter 41,26).

40. *A fáraó által egész Egyiptom urává tett József* – A trónon ülő fáraó, katonákkal körülvéve, előtte pedig József egy arany, két lóval húzott kocsin ülve. A kocsi előtt egy ember trombitát fúj, mögötte pedig sok katona lándzsákkal és sok más ember, akik követik (Ter 41,39-45).

41. *A testvérei által megtisztelt József* – Egy királyi palota és az első szakállas József, aki királyként ül a trónon, és a tíz testvére térdet hajtva előtte. A királyi palota alatt pedig zsákokkal megrakott állatok (Ter 40,6).

42. *József, aki felismerteti magát testvérei előtt* – Egy királyi palota, s benne József, aki átöleli testvéreit. És ismét, a királyi palotán kívül a testvérei, nagyon szomorúan, állatok és földre dobott zsákok s katonák, akik nyitogatják őket, egy katona pedig Benjámin zsákjából egy ezüstpoharat húz elő (Ter 45,1-3).

43. *József találkozásra megy apjával, Jákobbal és testvéreivel* – Egy erődítmény, és rajta kívül katonák, lovagok és méltóságok. Előttük egy ló, arany nyereggel és kantárral, amit két katona tart, akik arannyal díszített ruhába vannak öltöztetve. Előttük az álló József, aki átkarolja apját, Jákobot, testvérei pedig Jákob mögött vannak, és megrakott állatok és kocsik asszonyokkal, akik gyermekeket tartanak (Ter 46,29).

44. *Jákob, aki megáldja József gyermekeit* – Az ágyon ülő Jákob, előtte jobbra Manassesz, balra pedig Eram. Jákob keresztben teszi fejükre a kezét, a jobbát Eframra, balját Manasseszre, miközben József fiai mögött áll, csodálkozva (Ter 48,11-12).

45. *Jákob, aki megáldja tizenkét fiát* – Az ágyon ülő Jákob kiterjesztett kézzel ad áldást, fiai pedig térdet hajtanak előtte (Ter 49,28).

46. *Mózes prófétát megtalálja a fáraó lánya egy kosárban* – Hegyek, és közöttük egy folyó, a folyó partján egy ládácska és egy trónon ülő hercegnő. Jobbján és balján két leány, akik nádat tartanak, és egy másik lány, aki kinyitja előtte a ládát s kiveszi belőle a fiúcskát (Kiv 2,1-6).

47. *Mózes, aki legelőre vezeti a bárányait, meglátja az égő csipkebokrot* – Mózes, aki megoldja saruját, és körülötte bárányok, előtte pedig egy csipkebokor, amely ég. Középpontjának megfelelően az ég magasában a Szűz a Gyermekevel, mellette pedig egy angyal, aki Mózes felé tekint. A bokor másik oldalán ismét az álló Mózes, aki egyik kezét kiterjeszti, a másikkal pedig egy botot tart (Kiv 3,1-4).

48. *Mózes, aki elhozza a hébereknél a szabadulásuk örömhírét* – Az álló Mózes, Áron pedig mellette, és előtte sok héber, akik tisztelettel állnak (Kiv 4,28-31).

49. *Mózes, aki mondja a fáraónak, hogy engedje el a hébereket* – Egy királyi palota, és a trónon ülő fáraó, előtte pedig Mózes és Áron. Előttük egy nagy kígyó a földön, mely elnyeli a többi kisebb kígyót. És mellettük más emberek fejfedőkkel és turbánokkal, akik feliratokat tartanak. A királyi palotán kívül héberok, egyesek sarat kevernek törekkkel, mások téglát készítenek, ismét mások égetik azokat, míg az egyiptomiak ütlegetik őket (Kiv 5,1-18).

50. *A tíz egyiptomi csapás* – Az első csapás: Áron, a botjával Egyiptom folyóit és vizeit vérré változtatja. Teljesen véres folyók és források, s az álló Mózes, előtte pedig Áron, aki botjával a folyót érinti, a nyugtalan és szenvedő egyiptomiak, mert nem tudnak inni (Kiv 7,10-21). A második csapás: Áron, és Mózes a folyóba dobott botjával békákat hoz elő (8,6). A harmadik csapás: Áron, és Mózes földre ütve a botjával, szúnyogokat hoz elő (8,17). A negyedik csapás: Óriási mennyiségű légy, melyek csipdeszik az egyiptomiakat (8,24). Az ötödik csapás: Az egyiptomiak állatainak pusztulása (9,6). A hatodik csapás: Mózes és

Áron, parasztat vetve a levegőbe a fáraó előtt, gennyes sebeket idéznek elő (9,10). A hetedik csapás: Mózes, égre terjesztett kézzel, jégesőt és tüzet hoz le és elpusztítja az állatokat és növényeket (9,25). A nyolcadik csapás: Mózes, égre nyújtott botjával sáskákat hoz elő (10,03-15). A kilencedik csapás: Mózes, égre terjesztett kézzel mély sötétséget okoz (10,22). A tizedik csapás: Egy leszálló angyal az egyiptomiak elsőszülöttjeit elpusztítja embertől állatig (12,29).

51. *Mózes, aki megüli a Pászkát a héberekkel* – Egy ház és egy asztal, s rajta egy sült bárány és hosszú kenyerek, körülötte pedig Mózes és Áron s más héberek állva, saruikat fűzve és botjaikat tartva esznek (Kiv 12,43 stb).

52. *Mózes átvézetve az izraelitákat a Vörös-tengeren, befulasztja az egyiptomiakat* – A tenger, és a parton táncoló asszonyok és a héber férfiak és nők nagy sokasága, akik karjukban és vállukon tartják a gyermekeket. Mózes, amint megüti a tengert a botjával, és katonák a tenger közepében, egyesek övükig látszanak, mások a fejükig, egyik oldalról egy ló, a másíkról egy kocsi (Kiv 14,27-30).

53. *Mózes megédesíti a keserű vizet* – Hegyek, és egy gödör vízzel, s Mózes, aki beledobja botját a vízbe. Hur és Áron mellette, a héberek sokasága pedig mögöttük, egyesek közülük isszák a vizet (Kiv 15,25).

54. *Mózes a néppel eljutott Elimbe, a tizenkét vízforráshoz és a hetven pálmatorzshöz* – Egy hegy, melyből tizenkét forrás fakad, és fölöttük hetven pálma, Mózes pedig a héberek sokaságával a források előtt (Kiv 15,27).

55. *Mózes a hegyen, kiterjesztve kezeit, megfutamította Amalekot* – Mózes egy hegyen, egy sziklán ül, két oldalán Hur és Áron, akik felemelve tartják a karjait. A hegy lábánál József, Nun fia üldözi az idegeneket a héberekkel, a héberek pedig aprítják őket (Kiv 17,9-13).

56. *Mózes, aki megkapja a törvényt* – Egy magas hegy, és a csúcsán a térdelő Mózes, aki a kőtáblákat tartja. Alatta sok felhő hatalmas fénnel és angyalok, akik harsonát fűznek. Ugyanezen a hegyen lejjebb ismét Mózes, aki széttöri a táblákat. A hegy lábánál a héberek,

akik esznek, isznak, táncolnak, s közöttük egy magas oszlopon egy aranyborjú. Egy elkülönített sarokban pedig az álló Áron, szomorúsággal telten (Kiv 19,32).

57. *Mózes és Áron, akik a szent szolgálatot végzik a tanúságtétel sátrában* – Négy aranyoszlop, melyre egy aranyból szőtt, alakokkal és repülő angyalokkal díszített sátor borul. Alatta az arany frigyláda s rajta az arany veder, a hétkarú gyertyatartó és öt kenyér. A frigyláda fölött a Szűz a Gyermekkel az ég közepén. A frigyláda egyik oldalán Mózes, aki botját és a kőtáblákat tartja, a másik oldalán Áron, főpapi ruhában és mitrával a fején, miközben egyik kezében a tömjénezőt tartja, a másikban az általa kivirágoztatott vesszőt. A frigyláda alatt két fia, Nadab és Abihu papi ruhában és tömjénezővel, halottként a földön fekvő. A sátoron kívül nagy tömeg és egy oltár, rajta égő bárányok és szárnyasok (Lev 9,1-24; 10,1).

58. *Mózes haragtól telten megütve a sziklát, vizet fakasztott* – Az álló Mózes, aki megüt botjával egy sziklát, melyből víz fakad. Közben a fiatalok korsókkal vizet merítenek, míg a héberék tömege, férfiak és nők, Mózes mellett állnak. A sziklán pedig ezek a betűk: „Az ellentmondás vize” (1Szám 20,1-13).

59. *A héberék megátkozására jövő Bálámot angyal akadályozta* – Két szőlőhegy, s a szőlők kerítése között Bálám, aki öszvéren lovagol, s botjával ütlegeti. De az öszvér, térdre rogyva hátrafordítja pofáját Bálám felé. Mihály arkangyal áll előtte kivont karddal, távolabb pedig a király méltóságai, akik lovaikon lovagolnak két hegy között (1Szám 22,23-35).

60. *A Balak király által a héberék megátkozására hívott Bálám megáldja őket* – Mózes, aki a héberékkel csatázik a moabiták ellen, és egy hegyen hét oltár, melyek mindegyikén egy bika és egy kos fekszik. Balak király a méltóságaival oldalt, Bálám pedig közöttük a héberékre alátekintve megáldja őket, ezt mondva egy feliraton: „Csillag támad Jákobból, egy ember kel föl Izraelből és szétzúzza Moáb fejét” (1Szám 24,1-10.17).

61. *Mózes halála* – Mózes holtan fekszik a hátán egy hegytetőn, az ördög a lábaihoz görnyed, az arkangyal pedig egyenesen áll a fejénél,

az ördög felé nyújtott kezével, karddal fenyegeti őt (MTörv 34,5).

62. *A tizenkét pap, akik fölemelik a frigyszekrényt* – Tizenkét pap, akik vállukon viszik a frigyszekrényt és száraz lábbal állnak a Jordán közepén. Mögöttük egy szekér két ökörrel, és a kocsis, aki ösztökéli őket, és a nép sokasága Józsuéval, Nun fiával, akik átkelnek a Jordánon (Józs 3,15-17).

63. *Józsue, Nun fia, aki az Úr seregének vezérét nézi* – Mihály arkangyal, katonai ruhában egy kivont kardot tart, miközben a félig ősz Józsue, Nun fia térdre borul előtte, nézi őt és megoldja saruit a lába előtt (Józs 5,13-15).

64. *Az arató Gedeon előtt megjelent Úr angyala megerősíti őt Midiam ellen* – Egy mező és emberek, akik gabonát aratnak, és egy égő oltár. Mihály arkangyal, aki botot tart a kezében, az oltárhoz közeledik, Gedeon pedig, térdet hajtva előtte, kiterjeszti kezét, míg egy sarló van mellette (Bír 6,20-22).

65. *Gedeon kifacsarja a gyapjút, és annyi harmatot csepegtet, hogy megtölt egy csészét* – Hegyek és egy szérű, s közepén Gedeon, aki imádkozik. Előtte egy gyapjú, melyre eső hullik az égből. Ismét Gedeon, a szérűn kívül, aki kifacsarja a gyapjút egy csészébe (Bír 6,38).

66. *Mánoah és asszonya megkapják az anglytól fiuk, Sámson születésének örömhírét* – Az öreg és kopasz Mánoah, s mellette az asszonya, térdre borulva, magasba emelt kezekkel és szemekkel. Előttük egy oltár és egy kecskegida, mely rajta ég, és az arkangyal, aki visszaszáll az égbe sok fény közepette (Bír 13,2-25).

67. *Sámson, aki megöli az oroszlánt* – Sámson, aki egyenesen áll, s egyik lábával egy oroszlánt tapos, kezével pedig kitekeri a nyakát és megfojtja (Bír 14,5-6).

68. *Sámson, aki háromszáz róka farkát égő fáklyával összekötözve, felgyújtotta a filiszteusok vetéseit* – Égő gabonakévék, szőlőtők, olajfák és mezők, közepettük rókák, farkukhoz kötözött fáklyákkal és Sámson, aki egy rókát fog és farkához fáklyát köt (Bír 15,4-6).

69. *Sámson egy számár álkapcsával megöl ezer filiszteust* – Sámson, egy számár alsó álkapcsát fogva, veri vele a filiszteusokat, mögötte pedig sok megölt filiszteus (Bír 15,15).

70. *Sámson, kiemelve Gáza kapuját, felviszi a hegyre* – Egy nyitott erődítmény, kapuk nélkül, és Sámson a kapuval a vállán a hegyre megy föl (Bír 16,3).

71. *A filiszteusok által megvakított Sámson* – A láncokkal megkötözött Sámson, előtte pedig a filiszteusok, akik kivájják a szemét, és a prostituált Delila, a lábai előtt, őt nézi (Bír 16,4-21).

72. *A ház oszlopához láncolt Sámson megrendíti azt és megöli a filiszteusokat* – Leomlott házak és halott emberek, közöttük a halott Sámson, aki karjaiban két oszlopot tart (Bír 16,26-30).

73. *Sámuel, aki részt vesz a szent szolgálatban az Úr templomában* – Egy templom, és benne egy oltár, mely előtt az ifjú kis Sámuel áll, aki papi ruhába van öltöztetve s tömjénezőt tart. Előtte a főpap Éli, aki megáldja őt, anyját, Annát és apját, Elkanát, akik őt nézik (1Kir 3,1).

74. *Az Úr kinyilvánítja Sámuelnek Éli főpap és fiai halálát* – Egy templom, és a nagyon öreg, alvó Éli főpap, és mellette az ifjú kis Sámuel, aki rátéve a kezét, beszél hozzá. Egy másik részen ismét Sámuel egy ágyon fekvé, aki a magasba tekint, és egy fölötte lévő angyal megáldja őt (1Kir 3,10 stb).

75. *Héli és fiai halála* – Egy erődítmény, és Éli főpap, aki hátrahanyatlottan fekszik zsámolyán, betört fejjel, miközben előtte egy fiatalember csodálkozva nézi. Az erődítményen kívül a héberek, akiket a filiszteusok üldöznek, és a filiszteusok által elrabolt frigyláda s Hofni és Pinchász, Éli fiai, akik papi ruhába öltözöttek legyilkolva fekszenek mellette a földön (1Kir 4,11-19).

76. *A frigyláda miatt különböző módon gyötört filiszteusok visszaadják azt a hébereknek* – Két ökör, melyek egy kocsit húznak, rajta a frigyládaival. Mögötte távolban a filiszteusok, akik azt nézik. Előtte pe-

dig mezők, aratók és papok, akik fogadják (1Kir 6,11-13).

77. *Dávid, a Sámuel által felkent király* – Dávid, a fiatal ifjú, és az öreg Sámuel, aki olajosszaruból olajat önt a homlokára. Dávid mögött pedig az apja, az öreg Izáj és a különböző korú hét testvére, akik csodálkozva nézik őt (1Kir 16,13).

78. *A Saul előtt hárfán játszó Dávid elűzi tőle a démonokat* – Az öreg Saul király, trónon ülve, Dávid felé nyújtott kézzel, és katonák körülötte. Az ifjú Dávid hárfát tartva játszik előtte (1Kir 16,23).

79. *Dávid, aki legyőzi Góliátot* – A fiatal szakálltalan Dávid, akinek egy parittyá függ az övén és egy tarisznya a hátán, baljában egy fejet, jobbában pedig egy kardot tart. Az idegen Góliát a földön fekszik, felfegyverzetten és lefejezve. Távolabb a héberek, akik a filiszteusokat üldözik, s még távolabb lányok, akik citerákkal és timpanonokkal táncolnak (1Kir 17,49-54).

80. *Dávid a néppel beviszi a frigyládát Jeruzsálembe* – Két ökör húz egy szekeret, melyen az arany, láda formájú frigyláda van, tetején két arany kerubbál. Előtte Dávid fehér ruhába öltözve, aki citerán játszik, és vele papok, egyesek timpanonokkal, mások citerákkal, ismét mások harsonákkal, és a frigyláda mellett Uza, aki holtan fekszik, hátul a kísérő nép sokasága (2Kir 6,2-7).

81. *A Nátán által megfeddett Dávid bánja a bűnét* – Egy királyi palota és egy arany trónus, előtte pedig az előtte térdre boruló Dávid, és Nátán próféta, aki előtte állva mondja neki egy feliraton: „Eltörli az Úr a bűnöd”, és mellette egy angyal, aki visszadugja hüvelyébe a kardját (2Kir 12,1-13).

82. *Miután Dávid népszámlálást tartott, a megharagudott Úr elküldte az angyalát és megölt hetvenezer embert* – Egy szérű, közepében pedig egy vagdalkozva kardot tartó angyal, és körötte a mezőn sok halott ember. A szérű egyik szélén egy oltár, rajta ekedarabok, melyek égnek, gabona és két ökör, melyek szintén égnek. Dávid pedig az oltár előtt térdel, az angyal felé fordított arccal, és két katona a szérű két oldalán, és Gád próféta az angyal és Dávid között; Dávidra fordítva az arcát, mutatja neki az angyalt. Mellettük pedig Jeruzsálem városa (2Kir 24,15-

25).

83. *Salamon, a föl Kent király* – A trónon ülő Dávid, és előtte Salamon, a fiatal ifjú, egy pap által olajjal felkenve az olajosszaruból. Távolabb ismét Salamon, arany kantáros lovon ülve, mögötte pedig papok és különböző emberek, akik különböző hangszereken játszanak, és Nátán próféta Salamon előtt (3Kir 1,39-43).

84. *Salamon, aki Isten templomát építi* – Egy nagy templom, kupolákkal és néhány ember, akik építik, mások meszet hoznak, ismét mások fát és követ vágnak. Salamon pedig, egy zárt könyvet tartva, méltóságai és katonái mellett áll (3Kir 6,2 stb.).

85. *Miután Salamon bálványtemplomokat épített, asszonyai ott imádkoztak* – Egy templom bálványokkal és oltárokkal s asszonyok, akik leborulnak, és Salamon, aki közöttük áll (3Kir 11,4-7).

86. *A holló által táplált Illés* – Egy barlang, s benne az ülő Illés próféta, állát kezébe hajtva, könyökét pedig térdén tartva. A barlang fölött egy holló, amely feléje néz és csőrében egy kenyeret tart (3Kir 17,6).

87. *Illés, aki megáldja az özvegyasszony lisztjét és olaját* – Egy ház, és egy asszony, aki két korsót tart. Illés próféta pedig előtte állva megáldja azokat (3Kir 17,14-16).

88. *Illés, aki feltámasztja az özvegyasszony fiát* – Egy másik ház, és a felső emeletén egy ágy, s rajta fekvő egy ifjú. Illés próféta pedig kézen fogva őt, a szájába fűj, és egy asszony áll mögötte (3 Kir 17,17-24).

89. *Acháb találkozásra jön Illéssel* – Hegyek, és az öreg Acháb király arany kantáros lovon ülve. Mögötte pedig katonák, s előtte Illés próféta, aki beszél hozzá (3Kir 18,16).

90. *Illés az imádságával tüzet hozott le az égből, mely elégette az áldozatot* – Az álló Illés próféta, égre terjesztett kézzel, és egy felirat ezt mondja: „Úristen, hallgass meg ma a tűzben!” Egy oltár előtt, rajta ökrök, s a tűz, amely leszáll az égből és felgyullasztja az oltárt, és ha-

nyatt, a földre esett emberek tömege (3Kir 18,36-39).

91. *Illés, aki megöli a szégyenteljes papokat* – Egy folyó, és a folyó partján megkötözött, katonák által fogva tartott emberek, és Illés próféta kardot tartva lefejezi őket (3Kir 18,40).

92. *Mivel Illés elaludt egy növény alatt, egy angyal felkelti őt, hogy egyen* – Egy nagy fa, és alatta az alvó Illés próféta, s a feje mellett egy kenyér és egy korsó, közben pedig egy angyal megérinti kezével a fejét (3Kir 19,5-8).

93. *Illés, aki felkeni Elizeus prófétát* – Egy mező és emberek, akik tizenkét pár ökörrel vetnek. A térdre hullott Elizeus pedig Illés köntösét tartja, míg ő előtte állva, megáldja őt. Távolabb ismét Elizeus, és előtte oltárok, rajtuk ökrök és törött, égő ekék (3Kir 19,19-21).

94. *Elizeus az égből tüzet hívott le, amely megégette a két, ötven férfinak parancsoló embert* – Egy magas hegy, s rajta Illés próféta, aki alátekint, és a hegy lábánál sok megölt katona és tűz, mely az égből száll le rájuk. Távolabb más, térdre borult katonák, akik könyörögnek hozzá (4Kir 1,4-14).

95. *Illés, aki köntösével megüti a Jordán folyót* – Illés próféta, aki megüti köntösével a Jordánt, és mellette Elizeus s a próféták ötven tanítványa, akik a távolból őket nézik (4Kir 2,5-8).

96. *Illés mennybevétele* – Egy tüzes szekér és tüzes lovak, a szekér közepében pedig Illés, aki a mennybe megy. Alatta pedig Elizeus, aki őt nézi, s egyik kezével magára húzza a köntöst, ami Illéstől esett le, a másikkal pedig egy feliratot tart, mely ezt mondja: „Atyám, atyám, Izrael szekere és az ő lovasa” (4Kir 2,9-14).

97. *Elizeus Illés köntösét megkapva a vízre ütött vele, és szárazan kelt át rajta* – Elizeus, egyik kezében Illés felgöngyölt köntösét tartva, ráüt a Jordánra, a másikkal közben egy feliratot tart, mely ezt mondja: „Hol van Illés Istene?” (4Kir 2,14).

98. *Elizeus, aki sóval egészségessé teszi a vizet, mely tiszta lesz* – Elizeus, aki sót dob a folyóba, egy feliratot tart, mely ezt mondja:

„Ezeket mondja az Úr: «egészségessé teszem ezt a vizet»”. Az emberek csoportja mellette, akik közül egyesek isznak (4Kir 2,19-21).

99. *Miután Elizeus megátkozta az ifjakat, medvék jöttek fel, melyek felfalták őket* – Nagy és sok fa, és két medve, melyek sok ifjat falnak fel, egyesek közülük a fákra menekülnek. Elizeus próféta pedig állva, félelmetes ábrázattal figyelőket (4Kir 2,23-25).

100. *Elizeus, aki megáldja az özvegyasszony olaját* – Sok olajtartó edény és egy asszony, egy kis olajos edényt tartva, önti a nagy edényekbe. Az álló Elizeus pedig megáldja, miközben két fiatalember még más olajtartó edényeket hoznak (4Kir 4,1-7).

101. *Elizeus, aki feltámasztja a szunamita asszony fiát* – Egy másik ház, benne egy ágy, s az ágyon Elizeus próféta, aki átkarol egy kisgyermeket, szemét szemére, száját szájára, kezét kezére téve. Kívül pedig egy síró asszony (4Kir 4,33-36).

102. *Elizeus parancsot adott Naamánnak, és ő megmosdott a Jordánban, és megtisztult* – A meztelen Naamán, aki mosakszik a Jordán közepén, a vízen kívül pedig katonák lovakkal és szekerekkel, s a ruhája a Jordán partján (4Kir 5,14).

103. *Elizeus, amikor megátkozta Gechaszit, leprássá tette* – Az álló Elizeus próféta félelmetes tekintettel mondja Gechaszinek egy feliraton: „Naamán leprája reád száll és leszármazottaidra”. A leprás Gechaszi pedig csodálkozva áll előtte (4Kir 5,27).

104. *Miközben Szancherib Jeruzsálemre támadt, az Úr egy angyala szállt és elpusztított száznyolcvanötezer embert* – Egy erődítmény egy hegyen, és az erődítmény lábánál katonák tömege, egyesek holtan fekszenek, mások leestek a lovukról, ismét mások menekülnek és félelemmel tekintenek hátra. Az arkangyal pedig a magasban a felhőkön, nagy ragyogás közepette, jobbjában tűzkardot tart (4Kir 19,35).

105. *Izajás próféta látomása* – Egy ház, és benne felhők és sok fény, s középen Krisztus ül egy magas trónon méltóságteljesen, mint egy király: áldást ad a jobbjával, a baljával pedig egy feliratot tart, mely ezt mondja: „Kit küldjek, és ki megy el ehhez a néphez?” Körülötte szárnyas

szeráffejek, akik kiáltják és mondják: „Szent, Szent, Szent a seregek Ura, teljes az ég és a föld az ő dicsőségével”. Jobbra pedig Izajás próféta, teljes félelemmel mondja egy feliraton: „Én szerencsétlen! Ember létemre és tisztátalan ajakkal megláttam szememmel a Királyt, a seregek Urát”. Egy szeráf pedig előtte, jobbában egy fogóval égő parazsat tartva az ajkához érinti azt, míg baljában egy feliratot tart, mely ezt mondja: „Íme, ez a parázs érintette ajkadat, eltörli vétkeidet és megtisztít tévedéseidtől”. És ismét, a bal oldalon, Krisztus előtt Izajás próféta állva és félelemmel telten mondja egy feliraton: „Íme, itt vagyok, engem küldj” (Iz 6,1-9).

106. *A megkötözött Izajás* – Izajás próféta egy fához kötözve, és két katona, akik őt fűrészelik és fáfűrészszel, és a trónon ülő Manasszesz király vele szemben; és sok más héber körülötte, s bálványok és oltárok.

107. *Jeruzsálem első ostroma; Jeremiást pöcegödörbe vetik* – Egy gödör, és héberek, akik a prófétát a lábánál fogva, fejével előre a gödör belsejébe dobják le (Jer 46,4-6).

108. *Jeremiást kihúzza Abimelek a sárból* – Egy gödör, és Jeremiás egy kissé kiemelve, és emberek a szakadék partján, akik kötéllal húzzák őt ki, míg Abimelek kezével tartja (Jer 45,7-13).

109. *Jeruzsálem második ostroma* – Egy lerombolt, égő erődítmény, rajta kívül pedig katonák sokasága, akik megkötözve tartják a zsidókat és Cidkija királyt. Jeremiás és Báruk próféta pedig az erődítmény mellett állva nézik őket és sírnak (Jer 50,1-25).

110. *Dániel és a három ifjú, bár zöldségeket ettek, szebbek lettek a többi elkényeztetettnél* – Egy asztal és fiatalok, akik húst esznek és bort isznak, míg távolabb Dániel és a három ifjú főtt gabonát és zöldségeket esznek. Lentebb ismét egy királyi palota és a magas trónon ülő Nebukadnezár király, mellette két testőre, előtte pedig a három ifjú, Dániel és egyéb ifjak, és egy méltóság, amint rájuk mutat (Dán 1,1-20).

111. *Dániel, aki megszabadítja Zsuzsannát* – A kis fiatal, álló Dániel próféta, előtte Zsuzsanna hátára kötözött kézzel, és két öregember, fejükön kendővel és bő ruhában, akik mutatják őt Dánielnek. Oldalt Joákim, a férje és sok nép. Távolabb újból az a két öregember, a nép

által megkövezve (Dán 1,46-63).

112. *Dániel, aki megmagyarázza Nebukadnezár első álmát* – Egy királyi palota, és egy arany ágyon alvó király. A királyi palotán kívül egy hegy és a lábánál egy bálvány arany fejjel, ezüst mellel és karra, réz hassal és oldallal, lábszára vasból és talpa félig vasból, félig agyagból, és egy kő, mely lehullik a hegyről a bálvány fejére. Ismét a trónon ülő király, és előtte Dániel, aki előtte áll és mutatja neki a bálványt (Dán 2,26-45).

113. *A három kemencébe vetett ifjú, mert nem imádták a bálványképet, az angyltól hűsítettnek* – Egy kemence, és a felöltözött három ifjú a közepében, égre emelt kézzel és szemmel, Mihály arkangyal pedig köztük. A kemencén kívül tüztől megölt katonák, mellettük a király arany képmása (Dán 3,10-23).

114. *Dániel, aki megmagyarázza Nebukadnezár második álmát* – Egy nagy és magas fa, és ágain különböző madarak, gyökerén pedig különböző férgek, melyek menekülnek. miközben egy angyal fejszével vágja. S az ágyán alvó király a palotájában. És ismét a király trónon ülve, és előtte Dániel, aki mutatja neki a fát (Dán 4,1-24).

115. *Dániel, aki megmagyarázza a Baltazár király palotájának falára egy kéz által írt betűket* – Egy királyi palota, és a palota falán egy csuklóig látható kéz, amely ezeket a betűket írja: „Mené, tekél, parszin”. A király pedig megdöbbenve áll, és előtte Dániel, aki mutatja neki a betűket; és más tudósok és bölcsek mellettük s egy asztal ételekkel, mögöttük pedig nők (Dán 5,1-31).

116. *Dániel próféta látomása* – Egy ház, és az ágyon alvó Dániel. A házon kívül a tenger, és a tenger négy oldalár a négy fújó szél és négy vadállat, melyek kijönnek a tengerből: először egy oroszlán sas-szárnyakkal, melyen Babilónia királya, Nebukadnezár ül, aki jogart tart. Másodikként egy medve, fogai között három bordával és azokon a perzsák királya, Dáriusz, aki egy kivont kardot tart. Harmadikként egy leopárd négy szárnyal, s rajtuk a makedónok királya, Alexandrosz, aki egy gerelyt tart. Negyedikként egy fekete oroszlánhoz hasonló vadállat, vas fogakkal és tíz szarvval a fején, melyek közül három eltört, és közöttük háttal egy kis szarv emberi szemmel és szájjal, s a vadállaton a rómaiak

uralkodója, Augusztusz, aki egy topázt tart, a többi pedig úgy, mint az első látomásnál (Dán 7,1-27).

117. *Dániel, leleplezve a papok csalását, felégeti a templomot és széttöri Baalt* – Egy templom, és benne egy nagy bálvány, mely előtt egy asztal áll kenyerekkel és sok étellel. A király pedig bent a templomban az ajtó mellett, testőreivel, míg Dániel egy szitát tartva hamut hullat előttük. Távolabb ismét Dániel, aki felgyújtja a templomot és összetöri a bálványt, míg néhány katona megöli a papokat nőekkel és ifjakkal (Dán 12,14-22).

118. *Dániel, aki megöli a kígyót* – Egy barlang, és benne egy nagy kígyó nyitott szájával és előtte Dániel, aki szájába fekete kenyeret dob. A király és az emberek csoportja mögötte (Dán 12,24-27).

119. *Dánielt az oroszlánveremben angyal táplálja Habakuk segítségével* – Dániel egy sötét veremben, magasba emelt kézzel és szemmel, s hét oroszlán körülötte. Fölötte Mihály arkangyal, aki Habakuk prófétát üstökénél fogva tartja. Habakuk pedig, aki egy kosarat hoz kenyérrel és étellel, Dánielnek adja azokat (Dán 12,31-39).

120. *Jónást, aki elfut Isten színe elől, a tengerbe dobják* – Nagy hullámoktól háborgó tenger, s a közepében egy hajócska és tengerészek, akik Jónást fogják és a tengerbe vetik. A hajó alatt egy nagy hal, amely Jónást félig a szájába fogja (Jón 1,1-16).

121. *Jónást kiveti a cethal Ninivébe* – Egy erődítmény, és alatta a tenger, és egy tengeri vadállat kiveti Jónást a tenger partjára, és Jónás egy feliratot tart, mely ezt mondja: „Fájdalmamban segítségül hívtam az urat” stb. (Jón 2,1-11).

122. *Jónás, aki prédikál Ninivében* – Egy nagy erődítmény, és nagy tömeg s Jónás, egy feliratot tartva, mely ezt mondja: „Még három nap, és Ninive leromboltatik”. Előtte emberek, nők és fiatalok, egyesek sírnak, mások imádkoznak. S a király földön fekvő, fedetlen fővel és hamus zsákban, megszagatja a fején a haját, királyi ruhái és koronája a földön, s mögötte egy magas, királyi trón (Jón 3,3-10).

123. *Az uborkafa miatt szomorú Jónás* – Egy száraz tök száraz

ágakon, és alatta az ernyedő Jónás, aki egyik kezét felemeli, a másikkal egy feliratot tart, melyre ez van írva: „Az uborkafa miatt nagyon elszomorodtam, egészen a halálig”. Fölötte pedig az ég egy fénysugár, mely leszáll belőle Jónásra, s a sugár közepette ezek a betűk: „Te részvétellel voltál az uborkafa iránt, és én ne lennék részvétellel a nagy város, Ninive iránt?” Jónás feje fölött pedig a nap, mely sugaraival égeti őt.

124. *A gyermekeitől és javaitól megfosztott Jónás hálát ad Istennek* – Egy királyi palota, és egy trón mellett álló Jób, s a magasba nézve megszaggatja a ruháját, miközben oldalánál három férfi, akik beszélnek hozzá. A királyi palotán kívül egy szétrombolt ház, és megölt fiai és lányai benne. Távolabb mezők, bárányok és ökrök s néhány rabló, akik megölik a pásztorokat és elhajtják az állatokat. Még távolabb ismét tevék és lovak s más rablók, akik megölik a pásztorokat (Jób 1,13-22).

125. *Jób egy trágyadombon* – Egy erődítmény, és rajta kívül a teljesen sebekkel borított Jób, aki egy trágyadombon fekszik. S három király körülötte, akik beszélnek hozzá és a felesége, aki ezt mondja neki: „Dicsérd Istent, és halj meg!” Jób pedig félelmetes tekintettel nézve rá, ezt mondja neki: „Miért szóltál úgy, mint egy bolond nő? Elfogadtuk a javakat az Úr kezéből, és a rosszakat nem viselnénk el? Amint az Úrnak jónak tetszett, úgy is lett. Legyen áldott az Úr neve!” (Jób 2,7-10).

126. *Jó kétszeres jutalmat kap a türelméért* – Egy templom és egy oltár, melyen borjak és bárányok égnek, s előttük Jób királyi ruhában, miközben imádkozik. Mellette a felesége, hét fia és két lánya arannyal átszőtt ruhájukban. Távolabb, kívül, a hegyeken és mezőkön bárányok, borjak, tevék és lovak sokasága, melyeket pásztorok vezetnek a legelőre.

127. *Az igaz Judit megöli Holofernészt* – Egy magas erődítmény, és alatta sok sátor, bennük alvó katonák. Középen egy teljesen bearanyozott sátor, s benne egy arany ágy, melyen a lefejezett Holofernész fekszik arannyal átszőtt ágytakaróba csavartan, s mellette az igaz Judit fényűző ruhába öltözve és egyenesen állva, egyik kezében véres kardot tart, míg a másikkal beleteszi a fejét a szolgálója által eléje tartott tarisznyába. Távolabb ugyanez az erődítmény, a falain pedig emberek, akik lobogókat visznek és Holofernész fejét egy lándzsa hegyére tűzve tartják. Az erődítményen kívül pedig zsidók, akik üldözik és

gyilkolják a filiszteusokat (Jud 13 és 14).

128. A szent ősszülok a nemzetségtábla szerint

Az ősszüelő Ádám, öreg, fehér szakállal és hosszú hajjal.
Az igaz Ábel, Ádám fia, szakálltalan ifjú.
Az igaz Szet, Ádám fia, öreg, szegélyén fekete szakállal.
Az igaz Enos, Szet fia, öreg, kétágú szakállal.
Az igaz Kenán, Enos fia, öreg, tömött szakállal.
Az igaz Mahalalel, Kenán fia, öreg, kopasz.
Az igaz Jared, Mahalalel fia, három részre osztott szakállal.
Az igaz Hénok, Jared fia, hegyes szakállal.
Az igaz Metuselach, Hénok fia, öreg, kopasz.
Az igaz Lámek, Metuselach fia, öreg, körszakállal.
Az igaz Noé, Lámek fia, öreg, hegyes szakállal s hosszú hajjal,
bárkát tartva.
Az igaz Szem, Noé fia, öreg, kétágú szakállal.
Az igaz Jáfet, Noé fia, öreg, göndör fejjel és körszakállal.
Az igaz Arpachsád, Jáfet fia, öreg, hosszú szakállal.
Az igaz Kenán, Arpachsád fia, öreg, tömött, körben a szegélyén
teljesen fekete szakállal.
Az igaz Szala, Kenán fia, öt részre osztott szakállal.
Az igaz Héber, Szala fia, akiről a zsidókat hébereknak is hívják,
öreg, kopasz, hegyes szakállal.
Az igaz Peleg, Héber fia, öreg, kopasz, hegyes szakállal.
Az igaz Regu, Peleg fia, öreg, két részre osztott szakállal.
Az igaz Szeruch, Regu fia, öreg, tömött szakállal.
Az igaz Náchor, Szeruch fia, öreg, akinek szakállja három részre
oszlik.
Az igaz Tára, Náchor fia, öreg, hegyes szakállal.
A pátriárka Ábrahám, Tára fia, öreg, hosszú hajjal, akinek öv-
égi erő szakállja van.
A pátriárka Izsák, Ábrahám fia, öreg, hegyes szakállal és hosszú
hajjal.
A pátriárka Jákob, Izsák fia, öreg, hosszú két részre osztott sza-
kállal és hosszú hajjal.

129. Jákob tizenkét fia

A pátriárka Ruben, öreg, kopasz, hegyes szakállal.
A pátriárka Simeon, öreg, két részre osztott szakállal.

A pátriárka Lévi, öreg, körszakállal.
A pátriárka Júda, öreg, tömött szakállal.
A pátriárka Zabulon, öreg, hosszú szakállal.
A pátriárka Iszakkár, öreg, gomba formájú szakállal.
A pátriárka Dán, öreg, gondozatlan hajjal.
A pátriárka Gád, öreg, göndör fejjel.
A pátriárka Aster, öreg, akinek szakála öt részre oszlik.
A pátriárka Neftali, öreg, hosszú és tömött szakállal.
A pátriárka József, öreg, hosszú szakállal, aki mitrát visel.
A pátriárka Benjamin, öreg, dús hajjal, és szegélyein fekete szakállal.
Az igaz Perc, Júda fia, öreg, hosszú szakállal.
Az igaz Heszmom, Perc fia, öreg, kopasz, körszakállal.
Az igaz Aram, Heszmom fia, öreg, hegyes szakállal.
Az igaz Aminadab, Aram fia, öreg, félig ősz.
Az igaz Nachson, Aminadab fia, öreg, kétágú szakállal.
Az igaz Szala, Nachson fia, öreg, tömött szakállal.
Az igaz Boász, Szala fia, öreg, körszakállal.
Az igaz Obed, Boász fia Ruttól, öreg, kopasz.
Az igaz Izni, Obed fia, öreg, hegyes szakállal.
A király próféta Dávid, Izni fia, öreg, körszakállal.
A király próféta Salamon, Dávid fia, fiatal, szakálltalan.
A király Roboám, Salamon fia, első szakállával.
A király Abia, Roboám fia, fiatal, körszakállal.
A király Áza, Abia fia, öreg, hegyes szakállal.
A király Jozafát, Áza fia, öreg, körszakállal.
A király Jórám, Jozafát fia, öreg, hegyes szakállal.
A király Oziás, Jórám fia, félig ősz, körszakállal.
A király Jótán, Oziás fia, fiatal, kétfelé osztott szakállal.
A király Achár, Jótán fia, öreg, tömött szakállal.
A király Ezeiás, Achár fia, öreg, hegyes szakállal.
A király Manasszesz, Ezeiás fia, öreg, kettéosztott tömör szakállal.
A király Ámon, Manasszesz fia, félig ősz.
A király Joziás, Ámon fia, öreg, öt részre osztott szakállal.
A király Jekoniás, Joziás fia, fiatal, körszakállal.
Az igaz Sealtiel, Jekoniás fia, fiatal, első szakállával.
Az igaz Zerubbábel, Sealtiel fia, félig ősz.
Az igaz Abiu, Zerubbábel fia, öreg, kopasz.

Az igaz Eliakim, Abiu fia, öreg, kétfelé osztott szakállal.
Az igaz Ázor, Eliakim fia, öreg, tömött, szegélyein fekete szakállal.
Az igaz Szádok, Ázor fia, félig ősz, kétfelé osztott szakállal.
Az igaz Achim, Szádok fia, fiatal, első szakállával.
Az igaz Eliud, Achim fia, öreg, kopasz, körszakállal.
Az igaz Eleazár, Eliud fia, öreg, hosszú hajjal.
Az igaz Jákob, Eleazár fia, öreg, háromfelé osztott szakállal.
Az igaz József, Jákob fia, az Istenszülő jegyese, öreg, körszakállal.

130. Más ősszülok, a nemzetségtáblába be nem foglaltak

Az igaz Melkizedek, öreg, hosszú szakállal, aki papi ruhát visel, fején mitra van, és egy tálcát tart, rajta három kenyérrel.

Az igaz Jób, öreg, körszakállal, aki koronát visel, és egy feliratot tartva ezt mondja: „Legyen áldott az Úr neve mostantól mindörökké!” (Jób 1,21).

A próféta Mózes, félig ősz, kevés szakállal, aki papi ruhát, mitrát és kendőt visel, és a törvény két tábláját tartja.

A próféta Áron, öreg, hosszú szakállal, aki papi ruhát és mitrát visel, és az arany vedret s a kivirágzott vesszőt tartja.

A próféta Hur, öreg, kétfelé osztott szakállal, aki papi ruhát visel és egy felgöngyölt tekercset tart.

Az igaz József, Nun fia, öreg, körszakállal, aki koronát és katonai ruhát visel s jogart tart.

A próféta Sámuel, öreg, hosszú szakállal, aki papi ruhát és mitrát visel, és az olajosságut s a tömjénezőt tartja.

Az igaz Tobit, öreg, hosszú, kétfelé osztott szakállal, egy feliraton ezt mondja: „Sok nép jön majd a távolból az Úristen nevében, ajánlékokat hozva kezükben” (Tób 13,11).

Az igaz Tóbiás, a fia, öreg, göndör hajjal, ezt mondja egy feliraton: „Légy áldott, atyám Istene, és áldott legyen a te szent és dicsőséges neved mindörökké!” (Tób 8,5).

A három szent ifjú: Ananiás, Azariás és Misael, fiatalok, szakállatlanok.

Az igaz Joákim, az Istenszülő apja, félig ősz, körszakállal.

Az igaz Simeon, aki fogadta Jézust, öreg, hosszú hajjal.

131. A szent asszonyok az Ószövetségben

Az ősanya Éva, öreg, fehér hajjal.
Az igaz Sára, Ábrahám felesége, öreg.
Az igaz Rebeka, Izsák felesége, szintén öreg.
Az igaz Lea, Jákob első felesége, szintén öreg.
Az igaz Ráchel, Jákob második felesége, fiatal.
Az igaz Aszenetta, a nagyon szép József felesége, fiatal.
Az igaz Mirjam, Mózes testvére, öreg.
Az igaz Debora, aki bíraskodott Izrael fölött, öreg, aki koronát visel.
Az igaz Rut, fiatal.
A prófétanő Olda, öreg.
Az igaz Szareptai, akihez Illés küldetett, özvegy és öreg.
Az igaz Szunamita, aki Elizeust fogadta, öreg.
Az igaz Judit, aki megölte Holofernészt, fiatal.
Az igaz Eszter, aki megmentette Izrael népét, fiatal.
Az igaz Anna, Sámuel próféta anyja, öreg.
Az igaz Zsuzsanna, fiatal.
Az igaz Anna, az Istenszülő anyja, öreg.

132. A szent próféták, alakjuk és próféciájuk

A próféta Mózes, félig ősz, kevés szakállal, aki mondja: „Örvendezetek vele, egek, és őt imádják mind az angyalok!” MTörv 32,43 – szeptember 4.

A király próféta Dávid, öreg, körszakállal, aki mondja: „Mely igen fölségesek a te műveid, uram, mindeneket bölcsességgel teremtettél!” Zsolt 103,23 – a Krisztus születése utáni vasárnapon.

A király próféta Salamon, fiatal, szakálltalan, aki mondja: „A bölcsesség házat épített, és...” Péld 9,1.

A próféta Illés, öreg, fehér szakállal, aki mondja: „Éljen a seregek Ura, Istene, Izrael Istene!” 3Kir 17 – július 20.

A próféta Elizeus, fiatal, kopasz, nádbuga formájú szakállal, aki mondja: „Amint igaz, hogy él az Úr és, él az én lelkem, nem hagylak el téged!” 4Kir 2,4 – június 14.

A próféta Izajás, öreg, hosszú szakállal, ezt mondja: „Hallgass, ég, és hajtsd ide füledet, föld, mert az Úr szólt: fiat nemzel...” Iz 1,2 – május 9.

A próféta Jeremiás, öreg, nem nagyon rövid szakállal, aki mondja: „Eljutott hozzám az Úr szava, akit ezt mondta: «Ismertelek téged, még mielőtt megformálódttál volna anyád méhében»” Jer 1,5 –

május 1.

A próféta Báruk, öreg, körszakállal, ezt mondja: „Uram, nézz le a te szent lakhelyedből, és tekints le ránk...” Bár 2,19 – szeptember 28.

A próféta Ezekiel, öreg, hegyes szakállal, ezt mondja: „Ezt mondja az Úr: «Íme, én magam megkeresem a bányáimat»” Ez 34,11 – június 23.

A próféta Dániel, fiatal, szakálltalan, ezt mondja: „Uralmat támaszt az eget Istene, mely...” Dán 2,44 – december 17.

A próféta Ozeás, öreg, körszakállal, ezt mondja: „Irgalmasságot akarok és nem áldozatot, és inkább az Isten ismeretét, mint égőáldozatot” Oz 6,6 – október 17.

A próféta Joel, fekete, kétfelé osztott szakállal, ezt mondja: „Az Úr kiált Sionról, és hallatni fogja szavát Jeruzsálemből” Jo 3,16 – október 19.

A próféta Ámosz, öreg, körszakállal, ezt mondja: „Jaj azoknak, akik az Úr napját kívánják, ezt is sötétség és...” Ám 5,18 – június 15.

A próféta Abdiás, öreg, félig ősz, ezt mondja: „Azon a napon, mondja az Úr, elveszem a bölcseket Idumeából” Ab 1,8 – november 19.

A próféta Jónás, öreg, kopasz, körszakállal, ezt mondja: „Kiáltva hívtam segítségül fájdalmamban az Urat” Jón 2,3 – szeptember 21.

A próféta Mikeás, öreg, hegyes szakállal, mondja: „Azon a napon ezt mondja az Úr: «Egyesítem majd, ami széttörtetett»” Mik 4,6 – augusztus 14.

A próféta Náhum, öreg, rövid szakállal, ezt mondja: „Ki bírhatja ki az Úr tekintetét, és ki állhat meg előtte?” Náh 1,6 – december 1.

A próféta Habakuk, fiatal, szakálltalan, ezt mondja: „Hallottam, Uram hangodat, és megfélemlettem” Hab 31,1 – december 2.

A próféta Szofonías, öreg, fehér szakállal, ezt mondja: „Közel van az Úr nagy napja, közel és nagyon hamar” Szof 1,14 – december 3.

A próféta Aggeus, öreg, körszakállal, ezt mondja: „Ezt mondja a mindenható Úr: «Tegyetek a szívetekbe»...” Ag 1,7 – december 16.

A próféta Zakariás, fiatal, szakálltalan, ezt mondja: „Ezt mondja a mindenható Úr: «Íme, én megszabadítom a népemet»” Zak 8,7 – február 8.

A próféta Malakiás, félig ősz, körszakállal, ezt mondja: „Ezt mondja a mindenható Úr: «Napkelettől napnyugatig a nevem»” Mal 1,1 – január 3.

A próféta Gedeon, öreg, kopasz, körszakállal, ezt mondja: „Ha a harmat csak a gyapjún lesz, és az egész föld...” Bír 6,37.

A próféta Zakariás, az Előkövet apja, öreg, hosszú szakállal, aki papi ruhát visel, ezt mondja: „Áldott legyen az Úristen, Izrael Istene, mert meglátogatta...” Lk 1,68 – szeptember 5.

A próféta Nátán, öreg, kopasz, körszakállal.

A próféta Achiás, öreg, hosszú és széles szakállal.

A próféta Samea, öreg, körszakállal.

A próféta Joad, aki megsebesítette az oroszlánt, első szakállával.

A próféta Azariás, Adeus fia, öreg, ritka hajjal.

A próféta Ananiás, öreg, kétfelé osztott szakállal.

133. Egyéb próféciák az Úr ünnepeiről, csodáiról és szenvedéséről

Krisztus születéséről – A pátriárka Jákob: „Nem tűnik el a jel Júdatól, sem a királyi pálca a lábától, amíg le nem róják neki az adót, és a népek nem engedelmeskednek neki” (Ter 49,10). Dávid: „Úgy száll le, mint eső a mezőre, mint a záporosó, amely átítatja a földet” (Zsolt 71,6). Izajás: „Mert gyermek születik, fiú adatik nekünk, s az ő vállára kerül az uralom. Így fogják hívni: Csodálatos Tanácsadó” (9,5). Habakuk: „Közeledik az Isten Támán felől, és Fárán hegyéről a Szent” (3,3). Mikeás: „Te, (Betlehem) Efrata, bár a legkisebb vagy Júda nemzetségei között, mégis belőled születik majd nekem, aki uralkodni fog Izrael felett” (5,1). Malakiás: „Nektek pedig, akik féltetek a nevemet, felragyog az igazság napja, sugarai üdvösséget fognak árasztani” (3,20). Báruk: „Ő a mi Istenünk, senki sem hasonlít hozzá! Így jelent meg a földön” (3,36.38).

A körülmetélésről – Mózes: „A nyolcadik napon kell közületek minden férfinemhez tartozót körülmetélni” (Ter 17,12).

A megtisztulásról – „Szentelj nekem minden elsőszülöttet. Ami Izraelben anyja méhét megnyitja – akár ember, akár állat –, az mind az enyém” (Kiv 13,2).

Az Egyiptomba való menekülésről – Izajás: „Lám, az Úr gyors felhőn szállva Egyiptomba érkezik. Egyiptom bálványai megremegnek színe előtt” (19,1). Ozeás: „Egyiptomból hívtam meg a fiamat” (11,1; Mt 2,15).

Az aprószentek legyilkolásáról – Jeremiás: „Jajszó hallatszik Rámában, sirás és keserves jajgatás” (31,15; Mt 2,18).

A megkeresztelkedésről – „A vizek láttak téged, Istenem, a vizek láttak és megborzadtak” (Zsolt 77,17). Izajás: „Mosdjatok meg, s tisztuljatok meg. El gonosz tetteitekkel színem előtt!” (1,16). Jeremiás:

„Tisztítsd meg szíved a gonoszságtól, Jeruzsálem!” (4,14). Ezekiel: „Ezt mondja az Úr: «Akkor majd tiszta vizet hintek rátok, hogy megtisztuljatok minden tisztátalanságtól»” (36,25). Náhum: „Ezt mondja az Úr: «Aki parancsol a nagy vizeknek»” (1,12). Malakiás: „Íme, elküldöm angyalomat, és ő utat készít szemem előtt” (4,1). Zakariás: „Azon a napon élő víz fakad Jeruzsálemben” (14,8).

Krisztus csodáiról – Izajás: „A mi betegségeinket viselte, és a mi fájdalmaink nehezédtek rá” (53,4).

A példabeszédekről – „Példabeszédre nyitom meg ajkam, ősidők titkait hirdetem nektek” (Zsolt 77,2).

Az Úrszínváltásról – Dávid: „A Tábor és a Hermon téged dicsőít” (Zsolt 89,13).

Lázár feltámasztásáról – Ozeás: „Megszabadítom őket Hádész kezéből, és megmentem őket a haláltól – mondja az Úr” (13,13).

A Virágvasárnapról – Dávid: „A gyermekek és a kicsinyek ajka (által viszed végbe a dicséretet)” (Zsolt 8,3). Zakariás: „Ujjongj, Sion leánya! Zengi éneket Jeruzsálem leánya! Nézd, közeleg királyod: igaz és győzedelmes, alázatos, számaron jó, számár hátán, számarnak csikáján” (9,9).

A pénzváltók templomból való kiűzéséről – Izajás: „Házam minden nép számára az imádság háza – mondja az Úr” (56,7).

A Titkos Vacsoráról – Jeremiás: „Igen, jönnek napok – mondja az Úr –, amikor új szövetséget kötök Izrael házával és Júda házával” (31,31).

Júdás árulásáról – Zakariás: „Kimérték béremet: harminc sékel ezüstöt” (11,12).

Az árulásról – Dávid: „Aki együtt ette kenyeremet velem, az is ellenem emelte a sarkát” (Zsolt 41,10).

Annás és Kaifás ítéletéről – Dávid: „Elvetemült tanúk álltak elő, s vallattak dolgokról, mikről mit sem tudtam” (Zsolt 35,11).

Júdás bűnbánatáról – Jeremiás: „Fogtam a harminc ezüstöt, annak árát, akit ennyire becsültek” (Mt 27,9).

Pilátus ítéletéről – Dávid: „Miért háborognak a nemzetek? A népek miért kovácsolnak hiú terveket?” (Zsolt 2,1).

A megostorozásról – Izajás: „Hátamat odaadtam azoknak, akik vertek, arcomat meg, akik tépáztak” (50,6).

A kigúnyolásokról – Dávid: „Gúny tárgyá lettem ellenségeimnek, szomszédaimnak szégyenük” (Zsolt 31,12).

A kereszt hordozásáról – Jeremiás: „Olyan voltam, mint a szelíd

bárány, amelyet vágóhídra hurcolnak” (11,19).

A keresztre való felszállásról – Izajás: „Mint a juh, amelyet leölni visznek, vagy amint a bárány” (53,7).

A keresztre feszítésről – Mózes: „Meglátjátok az életeteket keresztre függesztve szemeitek előtt” (Lev 28,64). Dávid: „Kezemet és lábamat átluggatták” stb. (Zsolt 22,17). Izajás: „Életét halálra adta, és a gonosztevők közé sorolták” (53,12).

A levételről – Izajás: „Eltűnnek a jámborok is, senki sem figyel föl rá. Igen, a gonoszság miatt elvételik az igaz” (57,1).

Az eltemetésről – Jákob: „elnyújtózkodik, s úgy fekszik ott, mint egy oroszlán, mint egy nőstényoroszlán. Ki ingerelné?” (Ter 49,9). Dávid: „Kelj föl, miért alszol, Uram?” (Zsolt 44,24). Salamon: „Aludtam, de szívem ébren volt” (Én 5,2). Izajás: „Megpihennek nyugvóhelyükön mind” (57,2).

Az alvilágba való leszállásról – Izajás: „Az alvilág is megmozdul odalenn, érkezésedet várva” (14,9). Ozeás: „Harmadnapra feltámaszt” (6,2).

A feltámadásról – Dávid: „Fölkel az Isten, ellenségei szétszóródnak, futnak színe elől, akik gyűlölik” (Zsolt 68,2). Szofoniás: „Azért várjatok csak rám – mondja az Úr –, a napra, amelyen felállok” (3,8).

A keneteshozó asszonyokról – Izajás: „Aztán jönnek az asszonyok” stb. (27,11).

A Mennybemenetelről – Dávid: „Kerubtól hordozva szállt tova, a szelek szárnyán suhant” (Zsolt 18,11). „Fölmegy az Isten örömrivalgással, az Úr a harsona szavával” (Zsolt 47,6). Zakariás: „Nézd, elérkezik a nap az Úr számára. Az Olajfák-hegye közepén kelet-nyugati irányban kettéválík” (14,1.4).

A Pünkösdről – Joel: „Kiárasztom Lelkemet minden testre. Fiaitok és leányaitok jövendőlni fognak” (3,1; ApCsel 2,17). Zakariás: „Dávid házára és Jeruzsálem lakóira kiárasztom a jóindulat és az imádság lelkét – mondja az Úr” (12,10).

134. Egyéb próféciák az Istenszülő ünnepeiről

Az Istenszülő születéséről – Ezekiel: „Ez a kapu legyen zárva! Nem szabad kinyitni, senki sem léphet be rajta” (44,2).

Szűz Mária bemutatásáról – Dávid: „A királylányt színpompás öltözkében viszik a királyhoz” (Zsolt 45,15).

Az Örömhírvételről – Dávid: „Figyelj, leányom, nézz, fordítsd ide füled, feledd el népedet és atyádnak házáat!” stb. (Zsolt 45,11). Sala-

mon: „Sok asszony megmutatta, milyen derék, de te felülmúlod őket, mind valamennyit!” (Péld 31,29). Izajás: „Íme, a szűz fogan, fiút szül, és Immánuelnek nevezi el” (7,14).

Haláláról – Dávid: „Indulj el, Uram, nyugalmad helyére, te és hatalmad ládája!” (Zsolt 132,8).

135. A görög bölcsek, akik Krisztus megtestesüléséről szóltak

Apollóniosz, öreg, kétfelé osztott hosszú szakállal, aki kendőt visel a fején, ezt mondja egy feliraton: „Három és egy Istent hirdetek, a mennyek urát, akinek örök Igéje egy sötét szűzben testesül meg; ő ugyanis égő nyílveszőhöz hasonlóan járja át a világot, és újjáéleszti az egész világot, s az atyához vezet mint ajándékot”.

Szolón, az athéni, öreg, körszakállal, ezt mondja: „Akkor Egy eljön erre a földre, sok változást hozva, a test is bűn nélküli lesz. Fáradhatatlan lesz az istenség célja. Feloldja a gyógyíthatatlan szenvedések rombolását. Gyűlölet tárgya lesz egy hitetlen nép számára, egy hegyre lesz függesztve, s mindezt akarattal és édességgel szenvedni el.”

Tukididész, félig ősz, három részre osztott szakállal, ezt mondja: „Egyetlen Isten szellemi fény és benne a dicséret. Ugyanis az ő értelmében van minden, és ebből vezet vissza az egyre. Nem másik Isten, nem angyal, nem bölcsesség, nem démon, nem lényeg, hanem csak Úr és mindennek teremtménye, tökéletes Ige. Ő maga, leszállva a termékeny természetből a termékeny természetbe, termékenyvé tette a vizet.”

Plutarkhosz, öreg, kopasz, hegyes szakállal, ezt mondja: „Az összes közötti legfelsőbb Lény miatt nem kell semmi okra gondolni. Az Ige tőle, és nem mástól származik. Világos, és egyértelmű, hogy Isten bölcsessége és igéje átfogja a föld határait.”

Platón, öreg, hosszú és tömött szakállal, ezt mondja: „Az öreg fiatal, és a fiatal öreg; az atya a fiúban, és a fiú az atyában; az egy három részre oszlik, és három egyben egyesül”.

Arisztotelész, öreg, nádbuga formájú szakállal, ezt mondja: „Isten teremtményi tevékenysége természete szerint fáradhatatlan; az Ige viszont önmagától teremtett”.

Filón, a filológus, öreg, kopasz, hosszú, két részre osztott szakállal, ezt mondja: „Ő, a mindig túlárado lánggal és örök tűzzel, elment a nagy magasságokba; félik őt az egek, a föld és a tenger, a mélység, a tartaros, a démonok; örök, atya nélküli, legboldogabb volt”.

Szofoklész, öreg, kopasz, akinek öt részre osztott szakállája van, ezt mondja: „Egyetlen, kezdet nélküli Isten van, természete szerint egy-

szerű, aki teremtette az eget s vele együtt a földet”.

Tullész, Egyiptom királya, öreg, tömött szakállal, ezt mondja: „Az atya fiú és a fiú atya, test nélkül, és megtestesülve kezdettől fogva Isten volt”.

Bálám, a próféta, öreg, körszakállal, aki kendőt visel a fején, ezt mondja: „Csillag tűnik fel Jákob (törzséből), jogar sarjad Izraelből. Bezúzza Moáb halántékát” (Szám 24,17).

A bölcs Szibilla: „Eljön az égből a századok Királya, aki meg fog ítélni minden embert és az egész világot”.

Egy másik: „Egy férjhez ment, feddhetetlen szüztől születik meg az Isten Fia, aki kezdet nélküli, megközelíthetetlen, egyetlen Isten-Logosz, akit az eget, az emberek, az értelmes lények félnek”.

136. *Hogyan van díszítve Izáj fája* – Az alvó Izáj, és három ág nő ki a vállá alól: két kisebb körbefogja, a másik nagy pedig a magasba tör. Ezen vannak ábrázolva a héberek királyai Dávidtól Krisztusig. Az első Dávid, aki hárfát tart a kezében, majd felette Salamon, aki egy csukott könyvet tart, Salamon fölött pedig a többi király, a rend szerint, akik írásokat tartanak, és az ág végén Krisztus születése. Egyik és másik oldalon az ágak között a próféták a próféciaikkal vannak ábrázolva, Krisztus felé fordulva, akik rá mutatnak ujjukkal. A próféták alatt pedig Izáj mindkét oldalán a görög bölcsek és a látók Bálám; Ők, jövődöléseiket tartva és föl, Krisztus születése felé tekintve, Krisztusra mutatnak.

SUMMARIA

Die Kodifikation und die Bedeutung des neuen Ostkatholischen Gesetzbuchs

(János Hollós)

Am 18. Oktober 1990 wurde ein gemeinsamer Kodex für die katholischen Ostkirchen (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*) erstmal vom Stellvertreter Jesu Christi promulgiert. Bei dessen 10. Jahreswende wünschte der Redaktor der ukrainischen *Communio* vom Verfasser einen Rückblick auf die Kodifikationsarbeiten und eine allgemeine Bewertung des Gesetzbuchs.

1. Der Verfasser als Kirchenrechtsprofessor der am 1950 von Bischof Miklós Dudás begründeter theol. Hochschule von 1951-1957 und zweitemal von 1966 bis 1997 hat nach seiner Entfernung wegen staatspolitischen Retorsio von Nyíregyháza an seiner Pfarrei in Téglás 4 Werke (etwa 800 Seiten) geschrieben, über die Rechtsgeschichte und Rechtsquellen der Ostkirchen, dann von Gesetzbücher des Pius XII, über die Religiösen, Riten und Personen und Gerichten im allgemeinen. So hat er bei seinem ersten Besuch in Rom am 1968 gute Kontakte mit Professoren des Orientalischen Instituts und des ukrainischen Seminars in Giannicolo aufgenommen. Seit 1971 wurde er Mitglied der Gesellschaft für das Recht der Ostkirchen und konnte an mehreren Kongressen teilnehmen. Nach seiner Ernennung zum Konsultor der Kodifikations-Kommission, von 1973 bis Promulgation des Kodex (durch periodischen Erneuerung des Mandats) hatte er gute Möglichkeit zum Kennenlernen der Problemen und. Entwicklungen der Kodifikation.

2. Papst Paul VI. hat bei erster Plenarie am 1974 Richtlinien für unsere Arbeiten gegeben. Die wichtigste Prinzipien der Recognition bildeten die Dokumenten des II. Vatikanums und die authentischen orientalischen Traditionen. Davon wurde die Rechtslage der einzelnen Kirchen „sui iuris“ auf Grund ihrer hierarchischen Stufe und relativen Autonomie bestimmt. Bei innerer Leitung dieser Kirchen wurde die alte

Synodalitätsprinzip zurückgestellt. Die Umschreibung der Kompetenz der Patriarchen war nach Rechtsnormen der ersten ökumenischen Konzilien, aber auch nach Bedürfnissen der Diasporen konkretisiert.

Die Kodifikation hat die Selbstidentität der katholischen Ostkirchen bestätigt. Der Kodex hat eine bedeutsame Entwicklung in dieser Sache produziert. Die sog. konstitutive Parametern des Kodex sind: die katholische Ecclesiologie des II. Vatikanums, die authentische ostkirchliche Traditionen des 1. Jahrtausends. Dazu ist eine sehr bedeutsame Neuheit gekommen: der volle Begriff der orientalischen Riten und die Zusammenfassung der wichtigsten Elementen der speziellen „sui ritus“ Kirchen; dies ermöglicht eine gute Integration der besonderen Traditionen dieser Kirchen (etwa 21 bei Promulgation des *CCEO*). So hat die Kodifizierung des partikularen Rechts einen größeren Raum, und auch zwischen den lateinischen und östlichen Kirchen die Möglichkeit eines „*ius speciale*“ mit Approbation des Papsts und so Rechtsmittel für den Schutz und Entwicklung der katholischen Ostkirchen gegeben.

„Innalziamo i nostri cuori!” – Il libro di preghiera più diffuso nella Chiesa greco-cattolica ungherese
(István Ivancsó)

Nella Chiesa greco-cattolica ungherese, il primo libro di preghiera in lingua ungherese che conteneva non soltanto preghiere, ma anche i testi degli uffici sacri, fu pubblicato nel 1862; in seguito vi fu una vasta pubblicazione. La maggior parte dei libri di preghiera è stata composta da personaggi eminenti (soprattutto – però non esclusivamente – da sacerdoti), mentre una commissione diocesana tradusse i libri liturgici dalla lingua paleoslava in ungherese.

Negli ultimi decenni questo libro che ricevette il titolo: „Innalziamo i nostri cuori!” è stato decisivo per la nostra Chiesa. Fino ad oggi è stato ristampato otto volte.

Il nostro libro di preghiera fu dato alle stampe per la prima volta nel 1958 e l'ultima edizione uscì nel 1992. Il presente lavoro enumera tutte e otto le edizioni nel loro contesto storico, in base alle ricerche d'archivio, suffragandole con tutti i documenti riguardanti. Infatti, durante l'era comunista la pubblicazione dei libri religiosi era abbastanza difficile. Soltanto le ultime due edizioni furono pubblicate liberamente, dopo il cambiamento di regime.

Questo libro di preghiera deve la sua importanza al fatto che non ha un unico autore, ma è stato elaborato da una commissione diocesana. La maggior parte del contenuto del libro non è stato cambiato nelle diverse edizioni. La seconda parte del saggio analizza proprio queste alterazioni. Si può osservare nelle edizioni più recenti, una tendenza „purificativa”, cioè un „ritorno alle fonti”: il libro omette sempre di più le preghiere (e anche gli uffici) trasmesse dalla Chiesa latina alla Chiesa greco-cattolica.

L'attualità del saggio sta nel fatto che l'ultima edizione del libro è già stata data alle stampe.

Eine Fastenkatechese und ihre Nachgeschichte
Der Schrei der Armen von Tritojesaja bis II. Johannes Paulus
(László Obbágy)

Die Armut gehört dem Wesentlichen der Kirche. Zu dieser Tatsache gibt unser Aufsatz zusätzliches Material.

Unsere Abhandlung geht von dem Text *Jes 58,3-7* aus. Nachdem wir die Fastenkatechese Tritojesajas untersucht und teils dieselbe Worte im Lukasevangelium, in der *Programmrede Jesu* (Lk 4,16-21) gefunden haben, suchen wir das Vorkommen dieser Fastenkatechese in der zweitausendjährigen Geschichte der Verkündigung von der Kirche. Zuerst überblicken wir das Tritojesaja-Zitat in der patristischen Literatur. Wir verweisen auf den *Barnabas-Brief* und *Didascalia*, zitieren aus den Schriften *Gregor von Nazianz*, *Gregor von Nyssa*, *Chrisostomos* und *Ambrosius*. Wir entdecken die Fastenkatechese Tritojesajas in den Texten unserer Fastenliturgie, vor allem in der *Liturgie der vorgeweihten Gaben*.

Die tritojesajanische Katechese lebt heute in der Verkündigung der Kirche weiter. Die Worte von *B. Häring* (im „Gesetz Christi”), die Rundbriefe *II. Johannes Paulus*, die Zitate des *Katechismus der Katholischen Kirche* und die Unterweisungen des Dokuments *Directorium Generale pro Catechesi* beweisen diese Tatsache.

Die Fastenkatechese Tritojesajas vermahnt in seiner Epoche und auch heute klagt an. Unser Fasten ist etlichemal äußerlich. Das wahre Fasten nach dem Prophet und nach der Verkündigung der Kirche ist auch heute: „Die Fesseln des Unrechts zu lösen, die Stricke des Jochs zu entfernen, die Versklavten freizulassen, jedes Joch zu zerbrechen, an die

Hungrigen dein auszuteilen, die obdachlosen Armen ins Haus aufzunehmen, wenn du einen Nackten siehst, ihn zu bekleiden und dich deinen Verwandten nicht zu entziehen" (Jes 58, 6-7).

La Chiesa, corpo spirituale di Cristo (István Seszták)

Il collegamento delle parole usate nel nostro titolo, cioè il rapporto stretto tra la cristologia e la pneumatologia e le sue conseguenze ecclesiologiche ha costituito sempre uno tra i più urgenti ed interessanti problemi della Chiesa. In questo presente lavoro avevo intenzione di presentare il pensiero del metropolita di Pergamo, Ioannis Zizioulas, che „è uno dei più originali e profondi teologi della nostra epoca" – come lo presenta Yves Congar.

La prima parte del lavoro costituisce un importante presupposto per poter capire il modo di pensare di Zizioulas: l'unità del pensiero teologico orientale. Quest'unità tra vita e tradizione, tra spiritualità e teologia, tra teologia e liturgia, che caratterizza fortemente il loro „teologare" che riescono a mettere insieme ed a esprimere in una teologia mistica-dossologica.

Quale sarebbe una sintesi giusta tra cristologia e pneumatologia? Secondo Zizioulas la risposta nasce in connessione alle due domande seguenti: a) la domanda della priorità: si deve far dipendere la cristologia dalla pneumatologia o l'ordine deve essere capovolto? b) la questione del contenuto: quando si parla di cristologia e di pneumatologia, che aspetti particolari della dottrina cristiana e dell'esistenza cristiana dobbiamo avere in mente?

Il nostro lavoro intende approfondire le due domande precedenti. Invece della domanda della priorità sembra che sia più notevole usare „questione del collegamento", che ci indica di trattare sempre insieme i due aspetti fondamentali, e così il loro giusto equilibrio che ci permette di parlare della Chiesa come „corpo spirituale di Cristo".

La questione del contenuto però coincide con le conseguenze ecclesiologiche di una sintesi. Si afferma che la Chiesa in prospettiva cristologica è *istituita* da Cristo, ma nella prospettiva pneumatologica si dice che essa è *costituita* dallo Spirito Santo. Qual'è la differenza tra queste due preposizioni? Mentre „l'istituzione" è qualcosa che esiste „di fatto", „la costituzione" è una sfida anche per il nostro intimo, cioè è una

cosa che dipende dalla nostra libera accettazione.

L'ultimo capitolo vuol sottolineare che la Chiesa deve collocarsi in un contesto trinitario, in cui il Padre nella sua benevolenza vuole la creazione. Il Figlio colui che offre se stesso affinché la creazione sia incorporata e si metta in rapporto con Dio Padre, e lo Spirito è colui che libera la creazione dai suoi limiti creaturali. La Chiesa riflette il Regno, ma la realizzazione di questa comunione perfetta (tra le Persone divine) è il compito ed allo stesso tempo anche la sfida che spetta all'uomo, cioè è una questione di lotta costante con le forze che la minacciano.

The economical Self-unveiling of the Being of God in the Death on the Cross and the Descent into Hell of Jesus Christ according to Hans Urs von Balthasar's 'Theory'
(Tamás Kruppa)

The incarnation of the Son is a kenosis, which has the cross as its purpose and fulfillment. In this sense Balthasar understands the life and teaching of Jesus as „the way over the cross”. It is the cross, which determines and shapes the entire life and teaching of Christ. It is the „hour” for which he waits, and the „baptism” which he must undergo.

From this perspective Balthasar shows the central role of the obedience of the Incarnate Son and the corresponding role of the Holy Spirit in & over Jesus makes possible his obedient solidarity with sinners, even to the extreme of the „second death” of utter abandonment by the Father. The fact that the Spirit assumes the active role of mediating the Father's will as an objective norm for the Son is an indication that Jesus's entire existence in the face of the cross is kenotically constituted in obedience by his mission.

In his death on the cross, the obedience of the Son reaches its perfection and its absolute limit. Here is where the divine love reveals its true, unmistakable and insurpassable glory and so, its radical difference from all inner-worldly love. The paschal mystery, precisely as a trinitarian event is the heart of Balthasar's theology. We shall look briefly at the role of the Holy Spirit in the passion, death and resurrection of Jesus. In doing so we shall be able to draw together several themes which means the centrality of Balthasar's theology.

Balthasar holds that the obedience of Jesus is soteriologically

essential and only be understood from a trinitarian perspective. Only in obedience, made possible by the Holy Spirit, can the Son enter into the very depths of the godforsakenness of sin. By virtue of the inner-trinitarian unity-in-difference between Father and Son in the Spirit, the incarnate Son, while remaining one with the Father and perfectly fulfilling his will, can nonetheless be one with sinners „abandoned” by the father in the godlessness of sin.

„It is only the cross that reveals what Jesus life truly was, – says Balthasar – and it is only the Resurrection that reveals what the cross was — the redemption of the cosmos. It is precisely what is absolutely inglorious, the ‘curse’ (Gal 3.13) and the ‘embodiment of sin’ (2Cor 5.21) of the Cross, that is the presupposition that makes it possible for the omnipotent synthesis that is brought about in the Resurrection to be purely divine glory”. (*The Glory of the Lord* 7, 363)

IVANCSÓ ISTVÁN

SZOCIOGRÁFIAI FELMÉRÉS AZ ATHANASIANA FOLYÓIRATUNKKAL KAPCSOLATBAN

TARTALOM: Elöljáróban; 1. Az első kérdéscsoport értékelése; 1/ Akik nem olvassák; 2/ Az összes válaszadó véleménye; 2. A második kérdéscsoport értékelése; 3. A harmadik kérdéscsoport összesítése; 1/ A negatív kritikák; 2/ A pozitív kritikák; Összegzés

Elöljáróban

Hittudományi Főiskolánk tudományos folyóirata, az *Athanasiana* 1995 tavaszán indult útjára. Első száma még a római *Pontificio Istituto Orientale*-val létrejött affiliációs szerződés megkötése előtt¹ megjelent. Azóta a szemeszterek végén rendszeresen napvilágot láttak az egymás utáni számok, tehát évente kettő-kettő.

Az elmúlt öt évre és az eddigi tíz számra visszatekintve indokoltnak látszott egy felmérést végezni a folyóirat olvasottságával kapcsolatban, valamint összegyűjteni a rá vonatkozó véleményeket.

A kiválasztott célcsoport a Főiskola nappali tagozatos – teológus szakos, de nem csupán kispap – hallgatóiból adódott,² mert leginkább itt lehetett számítani a válaszok tényleges leadására. A kérdőíveket – természetesen – név nélkül kellett kitölteni, hogy a válaszok valóban őszinték legyenek, de ugyanakkor szerepelt a felhívásban az is, hogy megfontolt véleményeket várunk a hallgatóinktól.

A kérdőív három részre oszlott. Az első, általános rész mindenkihez szólt, míg a második már csak azokhoz, akik ténylegesen olvassák a folyóiratot, végül a harmadik részben lehetőség volt saját vélemény megfogalmazására, negatív és pozitív kritikaként.

A Főiskola 72 nappali tagozatos hallgatója között kiosztott kérdőívek közül 62 érkezett vissza. Ez 86 %-os válaszadást jelent, amely

¹ Az affiliációs okmány az 1995. május 26-i dátumot viseli.

² Ez összesen 72 hallgatót jelent, férfi és női főiskolást. Vö. *A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Évkönyve 1999/2000*, Nyíregyháza 1999, 27.

alulmarad a várakozáson.³ Mindegyik kérdőív értékelhető módon jött vissza: a kérdésekre aláhúzással, illetve bekeretezéssel jelezték véleményüket a válaszadók. A harmadik kérdéscsoportra vonatkozó válaszokat pedig írásban adták meg azok, akiknek volt akár negatív, akár pozitív véleményük.

1. Az első kérdéscsoport értékelése

A kérdőív első részére mindenki válaszolt, de a 62 személy között 15 volt, aki a továbbiakban már nem adott választ. Így az ő véleményüket külön is érdemes megvizsgálni.

1/ *Akik nem olvassák*

Az első kérdéscsoportban nyolcan ténylegesen azt jelezték, hogy nem olvassák a folyóiratot. A további hét személy viszont azt a választ jelölte meg, hogy néha olvassa. Így tehát ők is kifejthették volna további véleményüket, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az összes – mind a hármat – válaszadó nagyobb része a „néha olvassa” választ adta meg.⁴

A 15 személy közül csak egy volt, aki azt nyilatkozta, hogy „eddig még nem ismerte” a folyóiratot. Ez azért is figyelemre méltó, mert az összes válaszadó között csupán még egy másik ilyen személy akadt.

Akik ténylegesen nem olvassák a folyóiratot, nagyrészt nem is akarják megrendelni, a nyolcból hatan; ketten viszont megrendelnék. A néha olvasók közül négyen nem rendelnék meg, de hárman igen. – Összesítve tehát tizen nem is kívánják megrendelni, és csak öten akarják megrendelni az *Athanasianá*-t azok közül, akik a válaszadóknak ebbe a csoportjába tartoznak, tehát akik nem olvassák a folyóiratunkat.

A folyóirat áráról kialakított véleményük ezt nem befolyásolhatja, hiszen a tizenötből mindössze ketten nyilatkoztak úgy, hogy drágállják. Akik néha olvassák, kivétel nélkül mind a heten jónak tartják az árat; azok között található a két drágálló válasz, akik nem olvassák.⁵

A kiállításra, illetve a külalakra vonatkozó válaszok között szin-

³ Az eredeti elgondolás az volt, hogy 100 %-ból lehet összeállítani a teljes képet. – Kár, hogy nem voltak elég felelősségteljesek a nappali tagozatos hallgatónk.

⁴ Ez a 62-ből 39 személyt jelent, vagyis 63 %-ot.

⁵ Érdekes, hogy egyikük megjegyezte azt is, hogy megrendelné, ha lenne pénze.

te kivétel nélkül a középkategóriát jelölték meg, a tizenötből tizennégyen azt a választ adták, hogy „elmegy”. Egy személy viszont azt jelezte, hogy neki tetszik.

2/ Az összes válaszadó véleménye

A továbbiakban az első kérdéscsoport válaszainak összesítését végezzük el, mégpedig úgy, hogy az összes beérkezett választ figyelembe vesszük.

Az első kérdésre háromféle válaszlehetőség volt. A válaszok ezek közül kettő között oszlottak meg. A 62 személyből 60 ismeri a folyóiratot, csupán 2 van olyan, aki nem ismeri, és senki sincs, akit nem érdekel.

A második kérdésre adott válaszok már nagyobb szórást mutatnak. Ismét háromféle választ lehetett adni arra a kérdésre, hogy olvassa-e a folyóiratot az illető. Összesen 15 igen, 8 nem, és 39 néha lett az eredmény.

A következő kérdés a megrendelésre vonatkozott. Itt csupán két lehetőség volt a válaszra. Megközelítőleg azonos lett a végeredmény: 35 személy jelezte, hogy megrendelné,⁶ 27 viszont azt a választ adta, hogy nem rendelné meg folyóiratunkat.

A kérdőív negyedik kérdésének megválaszolásában a kiadvány áráról kellett nyilatkozni a válaszadóknak. A három lehetőség közül csak kettőt használtak ki. Senki nem tartotta nevetségesen kicsinek az árat. Túlnyomórészt a „jó” választ jelölték meg: összesen ötvenegyen, de tizenegyen voltak olyanok is, akik drágának tartják a folyóiratot.⁷

Végül az első kérdéscsoport ötödik kérdése a folyóirat külalakjára vonatkozott: aziránt érdeklődött, hogy milyennek tartják azt. A három lehetőség közül legtöbben, negyvennégyen úgy nyilatkoztak, hogy a középsőt választották. Ez azt jelzi, hogy számukra külsőleg „elmegy” a folyóirat. Kilencen viszont azt válaszolták, hogy nekik tetszik,

⁶ Egy viszont a kritikák helyén arról is írt, hogy megrendelné, ha úgy kedvezményesebb lenne. A főnti helyen azonban egyértelműen azt jelezte, hogy megrendelné.

⁷ Itt feltétlenül meg kell jegyezni, hogy a Főiskola részéről meglehetősen nagy dotációval jelenik meg az *Athanasiana*. Semmiféle tiszteletdíjjal és kiadási vagy előállítási költséggel nem számol, csupán a tényleges nyomdai költséggel kalkulál, és így is csak kevéssel több, mint féláron adja az egyes számokat. A ténylegesen beiratkozott nappali tagozatos hallgatók ezen túl még tíz százalék kedvezményt kapnak. – Tehát a kérdőívnek ezt a kérdését provokatívnak is lehetne tekinteni: a válaszadók mennyire ismerik a tényleges piacot...

és ugyancsak kilencen azt, hogy kifejezetten gyengének tartják külsőleg a folyóiratunkat.

2. A második kérdéscsoport értékelése

A második kérdéscsoport címe azt jelezte, hogy csak azok véleményére számítunk, akik ténylegesen olvassák az *Athanasianá*-t. Ezek a kérdések már a tartalomra vonatkoztak. Itt már csak 47 választ lehet értékelni, mert az előző tizenöt kiesett, akik ezekre nem válaszoltak.

Az első kérdés azt próbálta meg felmérni, hogy a hallgatók milyen színvonalúnak tartják a folyóiratot. Három lehetőség közül lehetett kiválasztani a megfelelőnek tartottat. Meglepő módon sokan – harminchatan⁸ – jelölték azt, hogy „pont jó” a színvonala, s csak ketten azt, hogy „túl magas”, míg kilenc olyan válasz érkezett, hogy „csak megfelelő”.⁹

A második kérdésre csaknem egyöntetű válasz érkezett, ugyanis három kivétellel negyvennégyen azt válaszolták, hogy folyóiratunk „nagyon kell, mert görög katolikus”. Senki nem nyilatkozott úgy, hogy „felesleges”-nek tartja. S a három eltérő válasz pedig azt jelölte meg, hogy „mindegy a sok közt”.

A következő kérdés arról kérte a válaszadók véleményét, hogy milyen legyen a folyóirat jellege: csak bizánci, vagy egyetemes, vagy pedig mindegy. A három lehetséges válasz közül tizenkilenc személy az elsőt választotta, vagyis nekik bizánci jellegű folyóirat kell az *Athanasianá*-ban. Lényegesen többen, huszonöten kívánják azt, hogy egyetemes jellegű legyen; míg mindössze három vélemény fogalmazódott meg úgy, hogy „mindegy”, milyen.

A második kérdéscsoport ötödik kérdése arra vonatkozott, hogy – mivel a Hittudományi Főiskola tudományos kiadványáról van szó – kötődjön-e a folyóirat tartalma a tananyaghoz, lehet-e kiegészítője, vagy pedig legyen független tőle. A 47 válaszadó közül 9 azt kívánná, hogy kötődjön a tartalom a tananyaghoz, 12 pedig azt, hogy legyen független tőle. A legtöbben viszont úgy válaszoltak, hogy kiegészítő anyagként látnák szívesen a folyóiratot. Ők huszonhatan voltak.

Végül ebben a csoportban az utolsó kérdés arra irányult, hogy akik olvasták és olvassák, ajánlották-e másoknak is az *Athanasianá*-t. A

⁸ Ez 76 %-ot jelent.

⁹ Érdekes, hogy közülük csak kettő jelezte, hogy ténylegesen olvassa a folyóiratot, heten pedig azt a választ adták főtebb, hogy csak néha olvassák azt. Ennek alapján adták tehát azt a véleményt, hogy „csak megfelelő” a színvonala.

kategorikus „igen” és „nem” válasz mellett szerepelt egy harmadik is, mégpedig az, hogy „nem jutott eszembe”. S a legtöbben ezzel válaszoltak, huszonegy ilyen válasz érkezett. „Nem” ajánlotta hét olvasó, míg az „igen” válaszok száma összesen tizenkilenc.

3. A harmadik kérdéscsoport összesítése

A kérdőív harmadik része a kritikák egyéni megfogalmazására adott lehetőséget. Ezzel a lehetőséggel mindössze tíz válaszadó kívánt élni. Érdekes az ezen belüli megoszlás is: Mindkét fajta véleményezést adott nyolc, és csak negatív kritikát fogalmazott meg két személy.

1/ A negatív kritikák

Az ebbe a csoportba tartozó tíz vélemény közül öt a külalakra vonatkozik. Hárman kifejezetten azt írták, hogy az igényesebb külső még akkor is szükséges lenne, ha ez árbeli növekedéssel járna együtt. Két személy képet is kívánna a címlapra, hogy ne legyen sivár.

A belső tartalomra vonatkozó negatív kritikával szintén öten foglalkoztak. Ezek közül kettő nyilván a spektrumra vonatkozik, mert az egyik azt kívánná, hogy minden tanár egyformán írjon a folyóiratban, a másik véleményező pedig annak a kifogásának adott hangot, hogy valóban nem ír minden tanár. Volt olyan is, aki kifejezetten teológiai tárgyhoz kötötte a hiányérzetét. Ismét egy másik véleményező viszont azt kifogásolta, hogy nincs témakörökhöz kötött irodalomajánlat az egyes számokban, s így csak a lábjegyzetek révén lehet eligazodni a szakirodalom terén.¹⁰

Az eddigiek mellett az egyik válaszadó véleményében még az is felfedezhető, hogy népszerűsítő folyóiratot szeretne látni az *Athanasianá*-ban, amit az egyszerű emberek is olvasnak, s amelyben egyházmegyei hírek is szerepelnek.¹¹

Két újabb figyelemreméltó vélemény a folyóirat címére vonatkozóan: a cím önmagában keveset mond, alcímet is kívánna hozzá az

¹⁰ Ez egyébként tudományos folyóiratnak nem róható fel; számon lehetne kérni tudományos szakkönyvön, illetve szak- vagy diplomadolgozaton, de nem az *Athanasiana* tanulmányainak íróin.

¹¹ Ez viszont a folyóirat jellegét változtatná meg; ugyanis az *Athanasiana* az alapítása óta kifejezetten „tudományos folyóirata” a Főiskolának. – S valójában a *Görög Katolikus Szemle* lenne hivatott a válaszadó ilyen irányú igényét kielégíteni.

egyik válaszadó, a másik pedig megváltoztatná a latinos címet vagy magyarra, vagy görögre.¹²

2/ A pozitív kritikák

A nyolc pozitív kritikából kettő csupán annyit fogalmazott meg, hogy nagyon jó egyáltalán a folyóirat létezése. Egy következő már a tartalomra is utalt, egyrészt azt említve, hogy szélesíti a látókört, mert a teológiai tanulmányokhoz segédanyagok találhatók a folyóiratban, másrészt pedig az érdekességre utalva. Két válaszadó személyre szóló véleményezést is megfogalmazott.

A válaszokban lévő átfedések folyamán a válaszadók konkrét részleteket is említettek pozitívként, mint például azt, hogy a tartalomjegyzék szerepel a borítón is, és hogy az egyes cikkek címsorainak összegzése is megjelenik a tanulmány elején. Volt, aki a folyóirat szerkesztését dicsérte. Javaslatként merült fel, hogy az olvasókkal intenzívebb kapcsolatot lehetne és kellene tartani, akár olyan formában is, hogy megérdeklődni, milyen írásokat várnának; vagy pedig „olvasók rovatában” egyes kérdések megvitatására kellene lehetőséget biztosítani.¹³ Végül egy fontos vélemény: intenzívebb munkával évi négy számot is meg lehetne jelentetni.

Összegzés

Az első alkalommal végzett felmérés elgondolkodtató képet ad a jelen helyzetről, valamint megfontolandó következtetések leszűrésére készítheti az *Athanasiana* létrejöttében valami módon – akár írással, akár szerkesztéssel – közreműködőket, a továbbiakra nézve.

Fontos momentumnak tűnik, hogy a megkérdezettek – igaz, hogy státuszuk révén akár napi kapcsolatban is lehetnek a folyóirattal – túlnyomó része úgy nyilatkozott, hogy olvassa azt. A tizenöt rendszeres olvasó és a harminckilenc „néha” olvasó összesen 87 %-ot tesz ki.

Megrendelni viszont már nem akarják ilyen nagy mértékben, csak harmincöt, ami 56 %-ot jelent.

¹² Ezzel kapcsolatban meg lehet jegyezni, hogy egy ideje már napirenden van a folyóirat formátumának átalakítása. Belsőleg ez már látható is bizonyos mértékben. A cím viszont nem változtatható meg, ugyanis így lehet egyetemes és közérthető, amely Intézményünk karakterisztikumát viseli.

¹³ Ez viszont ismét nem illene bele a tudományos folyóiratba.

Összesen negyvennégy személy – 93 % – nyilatkozott úgy, hogy nagyon kell ez a folyóirat, mert görög katolikus, ugyanakkor huszonegy hallgatónknak – 44 % – eddig nem jutott eszébe, hogy másoknak is ajánlja.

GÁNICZ ENDRE

**KRISZTUS BEMUTATKOZÁSA
A LAODICEAI EGYHÁZHOZ ÍRT LEVÉLBEN
(Jel 3,14b)**

A Jelenések könyvének első hét részből álló egységében – az egyházakhoz írt hét levélben – sajátos vonás a megegyező felépítés,¹ az egyes levelek hat vagy hét részes szerkezete csak az utolsó két pontban változik. Az első három levélben a győztesnek tett ígélet követi az általános karakterű biztatást, míg az utolsó négy levélben ennek a két elemnek a sorrendje fordított.² A második szerkezeti egység – Krisztus bemutatkozása – minden alkalommal a címzés után és Krisztusnak az egyház helyzetéről alkotott ítélete előtt található.

A hét részből álló egység „utolsó levelében” Krisztus a Lükosz folyóhoz közel fekvő frígiai Laodicea egyházához ugyanazzal a bevezető formulával fordul, mint az előző hat levélben található egyházakhoz. Tűde lűgei az az ünnepélyes formula, amely bevezeti azt, amit a Föltámadott közölni akar az egyházzal, miután nagy hangsúlyt helyezett a bemutatkozásra. Ezáltal előtérbe kerül a beszélő személye. Ez a formula a héber *rm;a hK'* (*Textus Masoreticus* – *TM*) kifejezés fordítása, ami az Ószövetségben 465 alkalommal fordul elő. Ezzel kezdték a próféták az Isten szavának átadását, miközben az Ő nevében beszéltek. Itt, a Jelenések könyvében Jézus az Isten szavának prófétai-imádságos jellegével és annak fontosságának tudatában lép fel. Tűde lűgei hangsúlyt helyez az adott üzenetre, kiemelve azt, amit az egyház figyelmébe akar ajánlani. Emellett kihangsúlyozza annak a személynek a jelentőségét is, aki ezeket a szavakat kiejti. Az Ószövetségben *rm;a hK'* alanya szinte kivétel nélkül Isten. A Jel 1-3 egységéből (különösen Jel 1,20-ból) jól látszik, hogy ki beszél: a föltámadt Jézus.

Krisztus bemutatkozásának első titulusa *Đ 'Am»n*, ami az Újszövetségben belül – ahol 130 alkalommal fordul elő – csak ebben a vers-

¹ A szerkezeti elemek: 1. Címzés, 2. Krisztus bemutatkozása, 3/1. Krisztus ítélete az egyház helyzetéről, 3/2. A dicséret és a megfeddés aspektusa, 4. Krisztus sajátos jellegű biztatása, 5. A győztesnek tett ígélet, 6. Krisztus általános jellegű biztatása.

² VANNI, U., *La struttura letteraria dell'Apocalisse*, Roma 1971, 121-122.

ben szerepel krisztológiai címként, melynek segítségével kiemeli Krisztus egy fontos tulajdonságát. Ennek a szónak a vizsgálatához az Őszövetségből szükséges kiindulni, egyrészt azért, mert a Jézusról mondott „ámen” a héber *!mea* kifejezésből származik, ez utóbbi egyszerű átírása görög nyelvre. Másrészt azért is, mert az exegeták ennek a kifejezésnek az eredetét keresve két őszövetségi szövegre hivatkoznak: az Iz 65,16-19-re és a Péld 8,30-ra. Az „ámen” kifejezés elsődleges jelentése még vita tárgya, de a legáltalánosabb vélemény azt tartja, hogy a jelentése: szilárdnak, biztosnak lenni. Ez tehát a stabilitás és az állhatatosság eszméjét fejezi ki.

Találhatók azonban olyan tudósok is, mint például Weiser,³ akik ezzel kapcsolatban azt állítják, hogy ez a szó néha nem jut el jelentésének erre a legfelső fokára. Ezért javasolják minden egyes eset pontos vizsgálatát, mert számukra ez a kifejezés a valóság kapcsolatát jelöli azzal, ami egy meghatározott alanyt jellemez. Porúbcán⁴ ebben a kifejezésben mindenekelőtt nem a hűség, hanem az igazság jelentését látja. Kutatásainak alapjául azt az „ámen” héber melléknévi igenevet tette, amelynek jelentésével („igen” vagy „így legyen”) minden exegeta és lexikus egyetért. Ez a szó a következő helyeken fordult elő: áldásokban, eskütelekben és liturgikus használatban. Ebből a vizsgálatból az következik, hogy ennek a kifejezésnek elsődleges jelentése az igazság eszméje lényegi értelmében és általános megfogalmazásban. Ebből az eszméből származik a „stabilitás-állhatatosság”.

A Péld 8,30 esetében („Akkor vele voltam, mint építőmester és öröme voltam minden nap”⁵) a maszoréta szöveg téves olvasatáról lenne szó,⁶ így az *!Ama* kifejezés helyett *!mea*-t használt volna a Jelenések könyvének szerzője. Az építőmester fogalma nagyon jól illeszkedik a Jel 3,14-ben található következő két cím egyikéhez: az Isten teremtésének kezdete. Ennek ellenére, nem tűnik meggyőzőnek ez a vélemény, mivel sokkal nehezebb feltételezni a Jelenések könyve szerzőjének részéről a téves olvasatot, mint meglátni azt a törekvését, hogy ennek a szónak új

³ WEISER, W., „pisteúo”, in *GLNT*, X, 365.

⁴ PORÚBCAN, S., „La radice 'aman nell'AT”, *Rivista Biblica Italiana* 8 (1960) 324-336; 9 (1961) 173-183; 221-234.

⁵ Péld 8,30 *ˁt[e-lk'B. wyn"p'l. tq,x,f;m. ~Ay ~Ay ~y[ivu][v; hy<h.a,w" !Ama' Alc.a, hy<h.a,w"ʕ<*

⁶ SILBERMANN, L. H., „Farewell to O AMEN. A note on Rev. 3:14”, *Journal of Biblical Literature* 82 (1963) 213-215; TRUDINGER, P., „O Amhn (Rev 3,14), and the Case of a Semitic Original of the Apocalypse”, *Novum Testamentum* 14 (1972) 277-279.

értelmezést adjon.

A másik ószövetségi szöveg Iz 65,16-19, ahol kétszer található az „Isten-Ámen” kifejezés. A *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (BHS) mindkét esetben javasolja a vokalizáció megváltoztatását !mea-ról !meao-ra, mivel a LXX fordítás – ami 14-szer fordítja 'Am»n-t gšnoito-val és 3-szor csak egyszerűen átírja azt – ezt a mondatrészt tŌn qeŌn tŌn ʕlhqinŌn-nal fordítja. Az *Izajás Targum* a szöveget „élő Isten”-né változtatja,⁷ míg *Aquila* a pepistwmšnwj kifejezést használja, ami nála rendszeres szokás volt az !mea' kifejezés fordítására. Ahogyan *Symmachus*, úgy a *Vulgata* is átírja ezt a kifejezést.⁸

A két ószövetségi hely közül Trito-Izajással áll szorosabb kapcsolatban Jel 3,14. Az ószövetségi szövegben félreérthetetlen utalás található Isten új teremtésére, amely Krisztussal kapcsolatban valósul meg. „Krisztus amikor D 'Am»n-ként mutatkozik be, magára összpontosítja és megszemélyesíti az Isten ígéreteihez kapcsolódó hűségét, az Isten következetességét önmagához a megújulás távlatában.”⁹

Krisztusnak tulajdonítva a hűséget, állhatatosságot és törvényességet, János ugyanazokkal a jellemzőkkel ruházza fel Krisztust, mint amelyeket az Ószövetség Istene birtokol, ezáltal Jézust, mint az Újszövetség Isten-Ámen-jét mutatja be. A föltámadt Úr létében és küldetésében kinyilvánítja Isten üdvözítő tervének és megvalósuló országának összetartozását. Benne valósul meg Iz 65,16 prófécijának teljessége.

Ezt a véleményt megerősíti az 'Am»n újszövetségi használata is. A szó 130 előfordulásának többsége Jézus ajkán sztereotipikus kifejezésekben jelenik meg: ʕmʔ4n lšgw Ōm»n. A Jel 3,14 használatához hasonló eset a 2Kor 1,17-20-ban fordul elő, ahol párhuzamba kerül tŌ Na..., és tŌ 'Am»n. Krisztus-Ámen a konkrét, teljes, koherens, az ígéreteihez hű Isten részéről az embereknek adott „Igen”. Szt. Pál csak a 20b versben használja az 'Am»n kifejezést Jézusra, akit a liturgikus közösség közvetítőjeként jelöl. Az 'Am»n e funkciója a Jelenések könyvében is megtalálható hét alkalommal (kivételesen a Jel 3,14 esete), ahol ugyanúgy a földi egyház imádságának összefoglalásaként és bezárásaként szerepel (Jel 1,6.7; 5,14; 7,12; 19,4; 22,20.21). Krisztus az a tökéletes közvetítő, akiben és aki által a hívők Istenhez fordulhatnak imádságaikkal és kiejt-

⁷ McNAMARA, M. (dir.), *The Aramaic Bible*, vol. XI, *The Isaiah Targum*, Edinburgh 1987, 124.

⁸ AUNE, D. E., *Revelation 1-5*, Dallas 1997, 254-255.

⁹ VANNI, U., *L'Apocalisse, ermeneutica, esegesi, teologia*, (Supplementi alla Rivista Biblica 17), Bologna 1988, 143.

hetik «m»n-jüket az Isten iránt¹⁰. Így létezik egy le- és felszálló kettős mozgás, amely a Jel 1,4-8 áldását jellemzi. Jézus, a megiszemélyesített 'Am»n „az Isten egyháznak adott teljes »igen«-je és az egyház Istennek adott »igen, így legyen«-je»¹¹.

A második titulus Ð mŁrtuj Ð pistÕj ka^ ¢lhqinÕj, ami párhuzamban áll az előző címmel, s azt leszálló mozgásában értelmezi: Krisztus az emberek között, az ő történelmükben az Isten ígéretének konkrét megvalósulása. A jelzők a két nézőpontból származnak: az Isten szempontjából Krisztus tanúságtétele „hűséges”, mert szorosan kapcsolódik hozzá, míg az emberek szempontjából „igaz”, mivel bemutatja és kinyilatkoztatja valóságát és működését az őt hallgató közösséggel kapcsolatban. Jézus, tehát hű tanú az Atyával kapcsolatban, amennyiben tanúságtétele az isteni kinyilatkoztatásra vonatkozik. Krisztus tökéletes közvetítő az Isten és az emberek között, és mint az, tanúként jelenhet meg.¹²

Ennek a titulushoz a szándéka az, hogy pontosítsa az előzőt. A szónak lehet jogi, történelmi és végül etikai jelentése. Mint azt a jánosi írások kedvelik (Jn 3,11.32.33), itt is történelmi értelemmel rendelkezik. Jézus tanúságtétele földi élete során olyan esemény, amelyet a páli iratok is megemlítenek (1Tim 6,13 – Jézus tanúságtétele Poncius Pilátus előtt), maga Krisztus is beszél róla (Jn 5,31; 8,14) és János evangélistánál más helyen is megtalálhatjuk (Jn 19,35; 21,24).¹³

A Ð mŁrtuj Ð pistÕj ka^ ¢lhqinÕj kifejezés szoros párhuzama található a Jel 1,5-ben, ahol Jézus „a hű tanú”-ként (Ð mŁrtuj Ð pistÕj) szerepel. Ez az egyetlen másik vers, ahol Krisztust „tanú”-ként hívják. Mint az a LXX fordításból látszik, az 'mea' szó jelölhet pistÕj-t vagy ¢lhqinÕj-t. Maga Jézus is elmondja önmagáról, hogy ő az, aki „Ð marturîn taata”¹⁴ a Jel 22,20-ban, ami valószínűleg a Zsolt 89,38-ra épül, ahol a hold, mint a hű égi tanú szerepel. Felmerül a kérdés: ez a tanú pontosan kire vonatkozik? A történelmi Jézusra, akinek hűsége földi élete során élő a halálán keresztül, vagy a megdicsőült Krisztusra, aki üzenetének hitelességeért garanciává válik? Aune azt állítja, hogy ez a második megközelítés a valószínűbb. János evangéliumában a „tanúságot

¹⁰ DONEGANI, I., *A cause de la parole de Dieu et du témoignage de Jésus...* Paris 1997, 325-329.

¹¹ VANNI, L' *Apocalisse*, 143.

¹² MAZZEO, M., *Lo Spirito parla alla Chiesa – Nel libro dell'Apocalisse*, Milano 1998, 196.

¹³ THOMAS, *Revelation*, 301-302.

¹⁴ „Az, aki tanúsítja ezeket a dolgokat”.

tenni” ige alanya a történeti Jézus, aki tanúságot tett az igazságról (Jn 3,32; 4,44; 5,31; 7,7; 8,14.18; 13,21; 18,37).

A Jelenések könyvében ez a cím több alkalommal és különböző formában jelenik meg. Így Antipász mártír részére a Jel 2,13-ban a $\text{Ἐμῆρτου μου Ἐπιστοῦ μου}$ kifejezés található. A fehér lovon ülő lovas – aki a Messiás – elnevezése is hasonló: $\text{Ἐπιστοῦ καὶ Ἐλῆϋνῶς}$ (Jel 19,11). Végül, a János által kapott prófétai üzenet leírására a Jel 21,5-ben és 22,6-ban a $\text{ὁ φωνῶν ἐκ τοῦ βιβλίου}$ kifejezés áll.¹⁵

Egyáltalán nem véletlen, hogy Krisztusnak ez a bemutatkozása pont itt, a hetedik levél elején található, az egyházhoz intézett teljes üzenet zárásaként. Ez a titulus, mint minden levél esetén, meghatározza a hangsúlyt, a következő üzenetre irányítja a figyelmet. Következésképpen erős ellentétet lehet megállapítani Krisztus igazmondása és hűsége, valamint az egyház helyzete között, amely nagyon rossz állapotban található; szüksége lenne az irányváltoztatásra, arra, hogy megnyíljon Krisztusnak, aki kopogtat az ajtón. A „tanú” teljes értelmét csak úgy kaphatjuk meg, ha megvizsgáljuk minden egyes isteni kinyilatkoztatás tanúságtételét.

A Ἐπιστοῦ Krisztus megbízhatóságát fejezi ki. Az Újszövetségben ez a szó annak a személynek a leírására szolgál, akinek hite van (Jn 20,27; ApCsel 16,1) vagy aki méltó a bizalomra (1Tessz 5,21; 2Tim 2,22; 1Ján 1,9). A szövegkörnyezet az, ami meghatározza a jelentést. Teljes értelemben azonban csak az Istenre lehet alkalmazni ezt a szót.

Az Ἐλῆϋνῶς szó arra szolgál, hogy kiegészítse Krisztus bemutatkozását, és az előzőekkel együtt lehetőséget biztosít minden ember számára a tökéletes ideál szemlélésére. Krisztus az, akiben nem található semmilyen bűn, és akiben találkozik a tanú minden pozitív tulajdonsága, miközben sohasem tér el az igazságtól.¹⁶

Az utolsó titulus „ $\text{Ἐν τῇ πόλει καὶ ἐν τῇ οὐρανῷ}$ ” („az Isten teremtésének kezdete”), ami egyúttal lezárja Krisztus bemutatkozását. Ez egy utólagos szinonimikus parallelizmus, amely – úgy tűnik – a Kol 1,15-18-tól függ. A földrajzi tényező (a két város nem volt túl messze egymástól) és az a tény, hogy a Kolosszeiekhez írt levelet Laodiceában is felolvasták (Kol 4,16) néhány más hasonlósággal együtt szolgálnak e feltevés alapjául. E három vers összehasonlításából (Kol 1,15.18; Jel

¹⁵ AUNE, *Revelation*, 256-257.

¹⁶ THOMAS, *Revelation*, Chicago 1992, 301-302.

3,14b)¹⁷ hasonlóságok, de különbözőségek is megfigyelhetők: két közös fogalom található, «rc» és kt...sij, de eltér mind feladatuk, mind nyelvtani felépítésük. A Kolosszei levélben az avrch, szó névelő nélkül, abszolút formában található, míg a Jelenések könyvében ellenkező a helyzet. A Jelenések könyvében a kt...sij kifejezést illetően az avrch,, szótól való függését lehet megállapítani. Határozott névelővel áll és a toà qeoà// követi, ellenben a Kolosszei levélben a prwtÔtokoj-tól függ és a pƒshj szó előzi meg. Egyik eset sem nélkülözi az eredetiséget.

A hasonlóság oka a közös liturgikus környezettel magyarázható, míg az eltérés a szerzők irodalmi függetlenségére és eredetiségére vezethető vissza. Felmerül a kérdés, hogy ennek a szövegnek van-e valami köze az Ószövetséghez. A kapcsolatot Péld 8,22-vel hangsúlyozzák: „kÜrioj œktisšn me «rc³/4n Ðdîn aÜtoà e„j œerga aÜtoà”. A héber tyviare ynIn"q'ð-t a LXX fordítás œktisšn me «rc»n-nal fordította. A TM szövegének gyengébb kapcsolata van a Jelenések könyvének kifejezésével, csak a tyviare kifejezés lenne hasonló a görög «rc»-hoz, míg a LXX fordítás a ynIn"q' héber ige œktisšn-nel való fordításával szorosabb kapcsolatra utal, mivel sugalmazhatna kapcsolatot kt...sewj toà qeoà-val. Mindenesetre érvényes az a megállapítás, hogy mindkét változatban (akár a LXX-ében, akár a TM-ében) létezik eltérés a Jelenések könyvének szövegétől: az ószövetségi szövegekben a bölcsességet elsődlegesen úgy ábrázolják, mint az Isten teremtő tevékenységének vagy beszerzésének tárgyát, míg a Jelenések könyvében ennek ellentétje történik: Krisztus nem az Isten aktív teremtésének tárgya, hanem az a kezdet, amelyből maga a teremtés származik. Ezért szükséges levonni azt a következtetést, hogy nem valószínű a Jel 3,14b és a Péld 8,22 közötti kapcsolat.

A ¹ «rc» jelentésének pontosítása miatt szükséges szem előtt tartani, hogy ez a jelző a két előzőhöz hasonlóan ugyanazt a személyt jelöli, azaz Krisztust. Jele ennek a határozott névelő (¹), ami párhuzamban áll a két előzővel (Ð``). Az «rc» kifejezést egy másik alkalommal használja a Jelenések könyve Krisztusra (Jel 22,13), ahol a tšloj szóval együtt az A és W párhuzamát képezik. Ennek a feladata abban áll, hogy a meghalt és feltámadott Krisztusnak, – aki jelen van a liturgikus közösségben – tulajdonítsa annak a folyamatnak a kezdetét és a végét, amelynek hosszát és teljességét a görög abc két végletével fejez ki. A mi szövegünkben ez a folyamat a kt...sij toà qeoà-ban található.

¹⁷ Kol 1,15: Őj TMstin e„kën toà Qeoà toà «rœftou, prwtÔtokoj pƒshj kt...sewj; Kol 1,18: Őj TMstin «rc», prwtÔtokoj TMk tîn nekřn; Jel 3,14b: ¹ «rc³/4 tĂj kt...sewj toà qeoà.

A kt...sma előfordulásai (Jel 5,13; 8,9), azaz a teremő cselekedet eredménye és a kt...zw ige előfordulásai (Jel 4,11; 10,6) aminek az alanya Isten, a kt...sij szó sajátos jelentésének vizsgálatát teszik lehetővé. Aktív jelentése miatt magát a teremő cselekedetét fejezi ki. Jézus «rc» szerepének megvizsgálásához figyelembe kell venni ennek a kifejezésnek az előfordulását. Két másik vers tartalmazza ezt a kifejezést a Jelenések könyvében (Jel 21,6; 22,13). Az első esetben a ¹ «rc^{3/4} ka[^] t^õ tšloj kettősnév párhuzamban áll a t^õ "Alfa ka[^] t^õ 'W'-val, amelyek az Istenre vonatkoznak, míg a második esetben mindez Krisztusra utal. Ez a második kettősnév (t^õ "Alfa ka[^] t^õ 'W) a könyv elején is megtalálható (Jel 1,8), ahol annak az Istennek a jelölésére szolgál, aki nem hagyja el az üdvörtörténet fejlődését, hanem aktív jelenlétével eljuttatja azt a beteljesedésre.

A harmadik kettősnév (Đ prtoj ka[^] Đ œscatoj) „az első és az utolsó” a Jelenések könyvében mindig Krisztusra vonatkozik (Jel 1,17; 2,8; 22,13). A másik kettővel együtt Krisztus isteni mivoltára és szerepére helyezi a hangsúlyt, s aláhúzza Krisztus és az Isten közötti egységet és egyenlőséget az isteni címek közös használatának segítségével.¹⁸

A Jelenések könyvében az «rn...on szó használatából is látszik, hogy Krisztus egyenlő Istennel a működési tulajdonságokat illetően, így őt illeti meg a kezdeti lépés megtételének és a befejezésnek a képessége. Ennek a kettős oksági funkciónak a modalitását a szinonimikus párhuzamok fejezik ki: «m»n jelzi a közösség kívánságát, hogy az ima a lehető leghamarabb meghallgatásra találjon; ebben az értelemben Krisztus a keresztyények felszálló „ámen”-jévé válik. Jézus a hű és igaz tanú is, aki mindig az igazságból merítve tökéletesen megbízható közvetítőként működik az Atya és az egész föld között.¹⁹

Le lehet vonni azt a következtetést, hogy Isten minden létezőnek a teremője, de ez nem csak a kezdeti pillanatra érvényes. Fellelhető Istennek a jelenléte, aki a történelmi fejlődésben jelen marad és úgy nyilvánul meg, mint akinek megvan a képessége rá, hogy az egész helyzetet (a végletek említése!) kézben tartsa. Pontosan ezen a téren lép be valami jellegzetes, „az újdonság”: az Isten nem hagyja magára a teremőményt és megújít minden dolgot. Iz 65,16-19 szöveggörnyezetéből is ez látszik. A Jelenések könyvének az a sajátossága, hogy az Isten e teremőségét krisztológikusan szemléli. Nem az Isten befejezett teremőségének

¹⁸ MAZZEO, *Lo Spirito parla*, 196-198.

¹⁹ VANNI, U., *L'opera creativa nell'Apocalisse*, Roma 1993, 26-34.

eszméjét lehet felfedezni, hanem Isten és Jézus egyenlőségének eszméjét: Jézus úgy jelenik meg, mint az Isten minden teremő tevékenységének ösztönzője, beleértve a kezdetet és a véget is. Ezért Krisztus annak nem csak kezdőpontja, hanem lezárása is.

Ezeknek a jelzőknek ebben a levélben történő felhasználása nem lehet a véletlen műve, valószínűleg magának a közösségnek a magatartásán alapszik. Talán a laodiceai keresztények körében megjelent az az önigazolás, ami Krisztus mivoltának és jelentőségének csökkentésére irányult. A közeli kolosszei egyházban felbukkant krisztológiai tévedés (Kol 1,15-20) megerősíti egy tévtanítás lehetőségét itt is. Az is lehetséges, hogy a közösség „langyossága” volt az oka a Krisztus iránti hűség hiányának.

A hetedik levél számára mindennek nagyon fontos jelentése van: Krisztus ezzel a bemutatkozásával megmutatja, hogy képes és érdemes arra, hogy ez a nagy lelki bajjal küszködő közösség megértse és újra felfedezze. Krisztusban megláthatja a megvalósult újdonság egy részét, aki lehetőséget biztosít számára, hogy tovább folytassa útját a jelenben megújulás és megtérés által, amelyet a föltámadt Krisztus ereje táplál.

L'autopresentazione di Cristo nella lettera alla Chiesa di Laodicea (Ap 3,14b)

Nel primo settenario del libro dell'Apocalisse ogni lettera ha una struttura comune che consta di sei o di sette elementi. Il secondo di questi è sempre l'autopresentazione di Cristo che segue l'indirizzo alla Chiesa e precede il giudizio di Cristo. La formula solenne $\tau\epsilon\delta\epsilon\ \lambda\acute{o}\gamma\epsilon\iota$ introduce ciò che Cristo vuole comunicare alla Chiesa di Laodicea, nello stesso tempo mette in risalto la persona di colui che parla. Questa espressione ha origine nell'ebraico $\text{rm;a' hK}\square$ cui soggetto nell'AT è sempre Dio. Qui, invece, si vede chiaramente che il Cristo Risorto è colui che si rivolge alla comunità.

Il primo titolo è $\text{D 'Am}\gg\text{n}$ che unicamente in questo versetto funziona da titolo cristologico. Per un esame approfondito bisogna partire dall'AT siccome $\text{'Am}\gg\text{n}$ deriva dall'ebraico 'mea' cui semplice trascrizione. In più gli esegeti cercandone l'origine si riferiscono a Is 65,16-19 e a Prov 8,30. Nel caso di questo ultimo si tratterebbe di una

lettura errata (!Ama' - !mea') che sembra poco probabile. L'Ap 3,14 ha rapporto più stretto con Trito-Isaia dove si trova un'allusione alla nuova creazione di Dio. La pienezza della profezia di Isaia si realizza in Cristo. Questo fatto viene confermato anche dall'uso di $\epsilon_{m\gg n}$ nel NT (per es.: 2Cor 1,17-20).

Il secondo titolo $\text{D m}\epsilon\text{rtuj D pist}\tilde{\text{O}}\text{j ka}^{\wedge} \epsilon\text{lhqin}\tilde{\text{O}}\text{j}$ designa Cristo tra gli uomini, nella loro storia come realizzazione concreta della promessa di Dio. Gli aggettivi derivano da due punti di vista: la testimonianza di Cristo è fedele perché la sua testimonianza si riferisce alla rivelazione divina, mentre dal punto di vista degli uomini è veritiera perché manifesta la sua realtà e funzione in rapporto alla comunità.

L'ultimo titolo $^1 \epsilon_{rc}^{3/4} \text{t}\tilde{\text{A}}\text{j kt...sewj to}\grave{\text{a}} \text{qeo}\grave{\text{a}}/$ dipende da Col 1,15-18, ma accanto alle somiglianze si trovano anche delle differenze. La causa della somiglianza si può spiegare con il comune ambito liturgico, mentre le differenze possono essere ricondotte all'indipendenza e originalità degli autori. Pare che – nonostante l'opinione di alcuni esegeti – questo testo non abbia alcun legame con Prov 8,22: nell'Ap Cristo non è l'oggetto della creazione attiva di Dio, ma l'inizio da cui essa deriva.

Cristo con questa autopresentazione mostra che è capace e degno di essere capito e riscoperto da questa comunità con problemi interiori. Lui „l'amen, il testimone fedele e veritiero, il principio della creazione di Dio” dà la possibilità per tutti di continuare il cammino nel presente attraverso il rinnovamento e la conversione, i quali vengono aiutati dalla forza del Cristo Risorto.

JANKA GYÖRGY

ADALÉKOK XVIII. SZÁZADI PAPKÉPZÉSÜNK TÖRTÉNETÉHEZ

TARTALOM: Prolegomena; 1. Görög katolikus papnevelés a XVIII. században; 2. Görög katolikus kispapok Egerben; 3. Az Egerből való szökés; 4. Összegzés

Prolegomena

1646. április 24-én az ungvári vár kápolnájában 63 keleti szertartású pap letette a katolikus hitvallást Jakusics György egri püspök kezébe, s ezzel kezdetét vette Északkelet-Magyarországon a szoros értelemben vett görög katolikus egyház története.¹ Noha az unió feltételei között szerepelt az unitus papság püspökválasztó joga, s mindazon kiváltságok és egyházi jogok elnyerése, melyek hazánkban a római katolikus klérust illették, mégis a püspök jogi helyzetének egyértelmű rendezése, valamint az önálló püspökség kánoni felállítása csak 125 évi küzdelem után következhetett be.²

E küzdelem végső stációja éppen Eszterházy Károly egri püspök kormányzásának (1762-1799) időszakára esett.³ A görög és a latin klérus torzszalkodásait megelégtelve Mária Terézia királynő 1766. április 30-án kérelmet intézett XIII. Kelemen pápához, melyben kérte az önálló munkácsi görög katolikus egyházmegye felállítását és kánonjogi, valamint gyakorlati szétválasztását az egri római katolikus püspökségtől.⁴ Ugyanis az egri főpásztorok már a XVII. század második felétől, de 1718-tól szentszéki döntéssel az unitusok megyéspüspökének tekintették magukat, ennél fogva a görög katolikus püspökből csak rítushelynököt

¹ PIRIGYI, I., „Az ungvári unió”, in *Vigilia* 6 (1996) 402-406; PIRIGYI, I., *Parthén Péter püspök emlékére Az ungvári unió 350. évfordulójára*, Szakoly 1996, 10-24.

² JANKA, GY., „A munkácsi egyházmegye felállítása”, in *Athanasiana* 4 (1997) 57-81.

³ BOSÁK, N., „Eszterházy Károly egri püspök és a görög katolikusok”, in Kovács, B. (szerk.), *Eszterházy Károly emlékkönyv*, Eger 1999, 165-188.

⁴ NILLES, N., *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, Oeniponte 1885, vol. II, 902-905.

láttak.⁵ Helyi szinten ez a felfogás azt vonta maga után, hogy a római katolikus plébános volt az illetékes tényleges lelkész, a görög unitus pap pedig alárendelt rítus-segédlelkész, ami számtalan vitára adott alkalmat.⁶ Eszterházy Károly 1767. március 31-én 113 pontból álló beadványt írt Rómába, melynek kánonjogi érvelésével sikerült megakadályoznia a munkácsi püspökség felállítását.⁷

1768-ban az elhunyt Olsavszky Emmánuel helyett Bradács Jánost nevezi ki Mária Terézia munkácsi püspöknek.⁸

1768. július 30-i levelével a pápa elutasítja a püspökség felállítását,⁹ augusztus 15-én az Államtanács ennek szellemében leveszi a napirendről az ügyet a Bécsben tartózkodó egri püspök legnagyobb örömére.¹⁰

1769 nyarán Eszterházy Károly canonica vizitációt végzett a görög katolikus helyeken is. A papok egy része elment otthonról, vagy elrejtette a templom kulcsait, mások eltűntek.¹¹ 1769. szeptember 15-én Bradács püspök látogatást tett 30 papjával Egerben, a találkozót kiengeztelődés helyett heves vitatkozáshoz és az ellentétek további elmélyüléséhez vezetett, melyről a görögök panaszos levelet írtak az uralkodónak.¹² – Ebben a feszült helyzetben kerültek az Egerben tanuló görög katolikus kispapok a figyelem központjába.

1. Görög katolikus papnevelés a XVIII. században

Az unitus egyház egyik legnagyobb hiányossága híveinek és papjainak képzetlensége volt. A papok éppen, hogy tudtak olvasni és

⁵ PEKAR, B., *De erectione canonica eparchiae Mukacoviensis*, (Analecta OSBM Series II. Sectio I.), Romae 1956, 53-54.

⁶ VANYÓ, T., *A Bécsi Pápai Követség levéltárának iratai Magyarországról 1611-1786*, Budapest 1986, 107-114.

⁷ BASILOVITS, J., *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits...* Cassoviae 1804, Pars 4, Tomus II, 76-125.

⁸ *Op. ult. cit.*, 34-37.

⁹ WELYKYJ, A., *Documenta Pontificium Romanorum historiam Ucrainae illustrantia* (1075-1953), Romae 1954, vol. II, 198-200.

¹⁰ BASILOVITS, *op. cit.*, 127-133.

¹¹ KOVÁCS, B., *Eszterházy Károly püspök egyházlátogatásainak jegyzőkönyvei Borsod vármegye 1768-1769*, (Az egri egyházmegye történetének forrásai 2), Eger 1998, 251-258; 275-277; 296-298; 338-341.

¹² ZSATKOVICS, K., „Az egri befolyás és az ez ellen vívott harc a munkácsi görög szertartású egyházmegye történetében”, in *Századok* 18 (1884) 680-696; 766-786; 839-877.

írni, s tudásuk legtöbbször a szertartások elvégzésére korlátozódott. Nem véletlen, hogy az unió megkötése után többször is felvetődött az intézményes papképzés megindításának gondolata.¹³ Visszhang nélkül maradt jó szándékú kezdeményezések után az első komoly lépés 1704-ben következett, amikor De Camelis József püspök kérésére Kollonich Lipót esztergomi érsek Jány Ferenc szerémi püspök hagyatékából a nagyszombati jezsuiták kollégiumában alapítványt tett, melynek egyesült rác, rutén, oláh és illyr ifjak képzésére szolgált. Itt nyertek képzést a XVIII. század legkiemelkedőbb munkácsi püspökei, Olsavszky Simon István (1733-1734), Blazsovszky György Gábor (1738-1742), Olsavszky Mihály Emmánuel (1743-1767) Bradács János (1768-1772), és Bacsinszky András (1772-1809), valamint az egyházmegye életében jelentős pozíciót betöltő papok, sőt a máramarosi vikáriusok is.¹⁴

Levéltári forrásokból biztos, hogy legalább három munkácsi egyházmegyes görög katolikus kispap tanult a Pázmány Péter által alapított bécsi Pázmáneumban a XVIII. században: Petkovszky János, valamint Kopcsay János későbbi hajdúdorogi paróchus, és fivére, aki később Bácskeresztúr paróchusa lett.¹⁵

Tanultak munkácsi egyházmegyes kispapok a Mária Terézia által 1775-ben a görög katolikus kispapok számára megnyitott Szent Borbála szemináriumban, az ún. Barbareumban is. Itt először kettő, majd öt hely állt a munkácsi püspök rendelkezésére.¹⁶ Egyik legkiemelkedőbb növédéke Tarkovics Gergely későbbi hajdúdorogi paróchus, majd eperjesi püspök volt.¹⁷ II. József 1783-ban bezáratta a Barbareumot, mely 1803-ig szüneteltette működését. Az itt tanuló rutén kispapok a lembergi központi szemináriumba kerültek, itt 1788-89-ben heten, 1790-ben hatan tanultak Magyarországról.¹⁸

2. Görög katolikus kispapok Egerben

Az egri püspökök is igyekeztek lépéseket tenni az unitus pap-

¹³ HODINKA, A., *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1909, 759-768.

¹⁴ JANKA, GY., „A katolikus barokk szellemiség a magyarországi görög katolikusoknál”, in *Athanasiana* 1 (1995) 105-111.

¹⁵ *Görög Katolikus Püspöki Levéltár (GKPL)*, Fasc. 9. No. 52. 1789. – UDVARI, I., *Ruszinok a XVIII. században*, Nyíregyháza 1992, 191.

¹⁶ PLÖCHL, W., *St. Barbara zu Wien*, (Kirche und Recht 13), Wien 1975, 14. 40.

¹⁷ UDVARI, *op. cit.*, 193-195.

¹⁸ *Op. ult. cit.*, 216-220.

képzés megszervezésére. 1726. március 11-én kelt határozatával az egri szentszék papnevelőt akart az egyesültek számára létrehozni. Mivel ez nem valósult meg, Barkóczy egri püspök 1752. április 16-án a királynőhöz folyamodott, hogy évente hat növendék számára 1200 forintot kérjen. A királyi kegy folytán 1754-től évi 1200 Ft-ot kapott az udvartól a munkácsi egyházmegyes görög papnövendékek nevelésére.¹⁹ Időközben Olsavszky Emmánuel is létesített Munkácson egy iskolát 1744-ben, s ezt kívánta papnevelővé fejleszteni.²⁰

Milyen szempontok vezették Olsavszky Emmánuel a saját szeminárium létrehozására? Így ír erről: „mikor az ifjak Egerbe kerülnek a latin tudományokban kiműveltetnek ugyan, de a görög szertartásban járatlanok maradnak. Egerben illendően ruháztatnak, három-négy fogáshoz és ugyanannyi pohár borhoz szoknak hozzá. Tudományokban gőgösök, olyannyira, hogy midőn lelkipáztorkodásra kerülnek, az egyesültek bőjtjeit megvetik, a szűkös megélhetést nehezen viselik el, és a bőjt keménysége miatt az italozásra adják magukat. Kövérebb javadalmak után vágyakoznak, folyton panaszkodnak, más papokat is erre indítanak, úgyhogy maga a nép is mintegy megunta már őket, s azokat, akik Egerben végeztek, az üresedések alkalmával már nem kívánja magának. Egerben nincs rituális professzor, sem külön kápolna. Így az ott végzett teológusokat tovább kell oktattatni fél évig, sőt egy egész éven át másutt, mert a püspöki udvarban azok számára sincs hely, akik mellette vannak.” Ha az éves tartásdíj (1200 Ft) Munkácsra kerülhetne, szemináriumot is tudna építtetni.²¹

Ezzel szemben Eszterházy Károly kiemelte: Olsavszky célja csak arra való, hogy a fiatalokat kivonja a latin megyéspüspök joghatósága alól, és szabadon rendelkezzen velük. Pedig a cél megéreztetni a latin szertartású iskolába való egyesültekkel, hogy ők nem külön egyháznak a tagjai, hanem csak szertartásban különböznek a latinoktól. Egyébként ugyanaz a hit, ugyanaz az erkölcs, és az egyházi fegyelem!

Egyébként miért nem félti Olsavszky a Nagyszombatban és a Rómában tanuló kispapjait a latin erkölcsről; azokat talán nem fűjja fel a tudomány? Ha bőséges a koszt nem nehéz meghagyni a szemináriumi prefektusnak, hogy kevesebbet adjon nekik, és hogy a bőjtjüket jobban megtartassa... Rituális professzort is könnyű beállítani, hisz nincs oly

¹⁹ HODINKA, *op. cit.*, 768.

²⁰ PIRIGYI, I., *A magyarországi görögkatolikusok története*, Nyíregyháza 1990. I. köt., 151.

²¹ *Egri Érseki Levéltár (ÉÉL), Archivum Vetus (AV)*, 238.

nagy különbség a két szertartás között, hogy azt hamarosan meg ne tanulhatnák.

Jobb, ha a kispapok Egerben nevelkednek az ordinárius szeme előtt, akinek kötelessége, hogy éppen úgy szeresse őket, mint latin fiait, azért is, hogy népének jó pásztorokat neveljen. E célt könnyebb Egerben elérni, mint Munkácson, ahol az ifjak csak a rituális püspöktől függének.”²²

S jóllehet Olsavszkynak sikerült megnyernie a munkácsi uradalom tulajdonosát, Schönborn Ervin grófot, hogy telket és építőanyagot adjon, Mária Terézia pedig 1767. október 30-án intézkedett, hogy az 1200 Ft-ot Munkácsra utalják át, mivel november 5-én váratlanul elhunyt Olsavszky, a kispapok Egerben maradtak.²³

Annyi azért történt, hogy később Eszterházy Károly rituális professzort nevezett ki Habina Lukács személyében, aki azonban az új munkácsi görög katolikus püspök Bradács János legnagyobb ellenfele volt; s érdeklődött Rómában a görög katolikus kispapok életmódja és napirendje felől.²⁴

3. Az Egerből való szökés

Ennek ellenére az Egerben tanuló kispapok nem érezték jól magukat. 1770 februárjában – a fennmaradt dokumentumok szerint – a (sajó)petri pap hatására összeszövetkeztek, majd február 25-én Ötvened vasárnapján, míg latin társaik a nagytemplomi vesperáson vettek részt, mind a hatan, névszerint Bányai András, Grád Máté, Glusz Dániel, Mankovics István, Szigár Lukács és Krucsay Mihály²⁵ megszöktek a szemináriumból. Távozásukat csak a vacsoránál vették észre, mivel itt nem jelentek meg²⁶.

A teológusok Munkácsra menekültek Bradács püspökhöz, ő szobafogságban tartotta őket, s úgy hallgatta ki panaszait, mely szerint mind klerikustársaik, mind a professzorok gúnyolják őket, s ellátásuk ellen is merültek fel panaszok.

²² *Ibidem*.

²³ HODINKA, *op. cit.*, 770-771.

²⁴ BOSÁK, *op. cit.*, 180-181.

²⁵ DULISKOVIČS, J., *Isztoricseszkija csertyi Uhrorusszkij*, Ungvár 1874, vol. III, 225-226. – Lucskai kézírata alapján nyomtatásban is közli az összes Egerben tanult pap-növendék nevét.

²⁶ *ÉEL AV*, 238.

Csaknem száz pontban gyűjtötték sérelmeiket, például: a ti bátyóitok nem tudnak gyóntatni, éveket adnak penitenciául; 2. botrányosak, iszákosak; 3. A gonosztevőknek oltalmat nyújtanak, 4. a lopott dolgokat a szentélyben rejtik el. 5. A ti püspökökötök a deresen fog ülni és más hasonló vádakat.²⁷

A kispapok szökése után Eszterházy a szemináriumi házirendet még inkább megszigorította: elrendelte, hogy görög szertartású kispapoknak tilos a városba akár a professzorhoz, akár istentiszteletre vagy bárhová latin kísérő nélkül kimennie. Jó, ha a templomba is latin klerikus kíséri őket, mert így ezek is megtanulhatják az egyesültek rítusát, akik viszont a nagyobb latin ünnepeken tartoznak a székesegyházban istentiszteleten résztvenni, hogy lássák miként végeztetik a latin szertartás. A kísérők mindig szem előtt tartsák őket, tőlük soha el nem szakadjanak. Szünidőre, szentelésre is csak Eszterházy különleges engedélyével távozhatnak. Szigorúan megtiltotta, hogy a szertartás különbözőségéről, nemzetiségi kérdésről vitázzanak, vagy civakodjanak, vagy egymást ezzel bosszantsák.²⁸

A szökött kispapok helyébe ő maga vett fel görög katolikus kispapokat, négyet, és két helyet hagyott meg Bradács püspök számára, aki ezt szintén sérelmezte. Annál is inkább, mert a szökés miatt a királynőnél feljelentette Eszterházyt, s az uralkodó pedig mind a hat szökött kispapot a nagyszombati szemináriumba irányította.²⁹

4. Összegzés

Mindezekből kitűnik, hogy az Egerben tanuló görög katolikus kispapok sorsa sűrítve magán viseli a munkácsi egyházmegye függetlenségi mozgalmának jegyeit. Megmutatja, hogy Eszterházy Károly egri püspök igazi barokk főpap volt, s az ennek megfelelő egyházszemlélet elkötelezett képviselője. Ez adja meg nagyságát, s egyben fogyatékosságát is. Az ő szeme előtt az egyház úgy jelent meg, mint egy jól szervezett hadsereg, amelyben mindenkinek megvan a maga kijelölt helye. S az egyéneknek vagy pedig a részegyházaknak az a feladata, hogy belesimuljanak ebbe a kánonokkal szabályozott hierarchikus rendbe, amelyben az összhangot csakis a hatalom osztatlansága és az alattvalók feltétlen

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ *Ibidem.* – 1770. április 22-én külön levelet írt a kispapokhoz és az előljárókhöz.

²⁹ HODINKA, *op. cit.*, 770.

engedelmessége teremtheti meg.

Azonban Mária Terézia uralkodásának második felében ez az ellentmondást nem tűrő magatartás az egyesült keleti keresztények, azaz a görög katolikusok számára megalázóvá, az udvar vezető körei számára pedig túlhaladottá vált. Így kerülhetett sor 1771-ben az önálló munkácsi egyházmegye felállítására, amely egyben a kispapság egri képzésének is a végét jelentette. Az önálló papnevelő intézet azonban nem Munkácson, hanem a püspöki székhely Ungvárra történt áthelyezése után az ottani Drugeth várban nyert elhelyezést, s ezzel egy szervezett saját papképzés reménye immár valósággá vált.³⁰

Contribution à la formation du clergé dans le diocèse de Munkács au XVIIIe siècle

Suivant la contraction de l'union d'Ungvár (1646), le devoir le plus important fut d'organiser la formation du clergé, puisque les connaissances théologiques d'ecclésiastiques unis avaient des lacunes.

A partir de 1704, à Nagyszombat furent institués des lieux fondés (bourses) pour des séminaristes gréco-catholiques. C'est ici que les évêques de Munkács, les plus grands de XVIIIe siècle firent leurs études (Simon Olsavszky, Emmánuel Olsavszky, János Bradács, András Bacsinszky).

Trois théologiens étudièrent à Vienne, à Pazmaneum. A Barbareum établi par la reine Marie Thérèse en 1774 pour le diocèse de Munkács, il y avait d'abord deux, puis cinq bourses. Entre 1783-1803 le Barbareum vaquait, les théologiens de Vienne continuèrent leurs études à Lemberg.

A partir de 1754 l'évêque de Eger reçut de la reine Marie Thérèse 1200 Ft par an pour la formation de 6 séminaristes gréco-catholiques à Eger, au séminaire catholique romain. Par contre, Emmanuel Olsavszky, évêque de Munkács voulait constituer un séminaire propre, à la base de l'école fondée en 1744. La condition des théologiens représenta bien les intérêts contraires. Le 25 février 1770 tous les six séminaristes s'échappèrent d'Eger. Károly Eszterházy admit au lieu de ces six, quatre nouveaux, puis encore deux, mais à la suite la

³⁰ BASILOVITS, *op. cit.*, Pars. V, 46-57.

formation à Eger fut terminée. La solution définitive fut apportée par un séminaire propre, établi en 1775, dans le château des Drugeth à Ungvár.

IVANCSÓ ISTVÁN

FÉNYESHETI UTOLSÓ IX. IMAÓRA?

TARTALOM: 1. A probléma felvetése; 2. A helyzet dokumentálása az egyházmegye Szertartási Utasításai alapján; 3. Oknyomozás; 4. Párhuzamok, el-
lentét; 5. Van megoldás?

1. A probléma felvetése

Zsolozsmáskönyvünkben a fényeshét liturgikus szövegei után ezt olvassuk: „Szombaton a szent liturgia befejeztével bezárul a királyi ajtó, s ezzel véget érnek a fényes hét szertartási rendkívüliségei is”.¹ S a könyv rögtön ez után közli a IX. imaóra végzésének módját is: „*A szombati IX. órán.* Föltámadt Kr[isztus] 3. Háromszorsz[ent]. Miatyánk. Jertek, imádjuk és a szokott 3 zsoltár. D: a 8. hang fölt[ámadási] tro-
párja: Leszálltál a magasságból. M: Minek nevezzünk. A háromszorszent után: konták: Bárha sírba.”² Ezzel egyértelművé teszi, hogy valóban a megszokott módon kell végezni ezt az istentiszteletet.

Miért van ez így? Hiszen a liturgikus napot mindig kilencedik imaóra zárja a, s az újat egyértelműen az alkonyati istentisztelet kezdi.³ S valóban, a Tamás-vasárnap is ezzel kezdődik.⁴ Tehát a fényesheti szom-

¹ *Dicsérjétek az Úr nevét! Görögszertartású katolikus ima- és énekeskönyv. Tartalmazza a mindennapi egyházi zsolozsma állandó részeinek magyar fordítását az Apostoli Szentszék által kiadott hiteles egyházi szövegek nyomán, az egyházi év nevezetesebb alkalmaira szóló változó részekkel, – különös tekintettel a magyar nyelvterületen érvényes liturgikus gyakorlatra és közhasználatú szövegekre*, Miskolc 1938, 853.

² *Ibid.*

³ Ehhez lásd IVANCSÓ, I., *Görög katolikus szertartástan*, Nyíregyháza 1997, 83-87; 114; UA., *Görög katolikus liturgia*, Nyíregyháza 1999, 119-121; 283. Itt a történelmi, biblikus és teológiai magyarázat is megtalálható.

⁴ Húsvét vasárnapjával az első hang kezdődött meg, aztán a fényeshéten – a hét rendkívülisége miatt – naponként változtak a hangok (csak a hetedik maradt ki). A Tamás-vasárnap alkonyati istentiszteletével pedig az első hang kezdődik újra, még ha ez a nap rendkívülisége miatt – tudniillik, hogy ez „a Húsvét nyolcada”, és az „Úr-ünnepek” közé tartozik – nem is látszik. Aztán a többi vasárnap és a hozzájuk tartozó hét már a megszokott rend szerint folyik.

bati IX. imaórának még a Húsvéthoz, illetve szorosabban véve a fényeshéthez kellene tartoznia. Miért van ez a „köztes megoldás”, hogy sem nem a fényeshéthez, sem nem a Tamás-vasárnaphoz nem kötődik? Az oknyomozás előtt érdemes áttekinteni az egyházmegye *Szertartási Utasításait*, hogy valójában nem tévedésről van-e szó a liturgikus gyakorlatunkban,⁵ valamint megnézni néhány párhuzamos helyet, s úgy megkísérelni valamiféle válaszadást a kérdésre.

2. A helyzet dokumentálása az egyházmegye Szertartási Utasításai alapján

Az egyházmegye *Szertartásai Utasításaiban* több mint három és fél évtizeden át (1918 és 1954 között) lehet találkozni olyan rendelkezéssel, amely a fényeshét végén lévő IX. imaórára vonatkozik. A csaknem negyven esztendő alatt ötféle megfogalmazást kapott ez a rövid rendelkezés.

Az 1918-as *Szertartási Utasításban* jelent meg először egyházmegyéinkre vonatkozóan a bizánci egyház gyakorlata. A fényesheti rendhez tartozó *Megjegyzés* című rész 4. pontja így szól: „A zsolnárkönyv használaton kívül lévén, a zsolozsmázó pap az imaórákat a húsvéti rend szerint végzi. Szombaton a IX. óra azonban már zsolnárokkal vétetik.”⁶

Az előírást 1924-től fogalmazták át, amikor külön – nem a pontokba szedettek között található – rendelkezés szólt a IX. imaóráról. „Az imaórákat a papi zsolozsmában a horologionban előírt húsvéti rend szerint kell végezni. A szombati IX. órát már a köznapai órák szertartási előírása szerint recitáljuk.”⁷

⁵ Természetesen ez a bizánci egyház egyetemes – ma ismert – gyakorlatát követi. Az egyházmegyei *Szertartási Utasítások* pedig 1989-től kezdődően hivatalosan is érvényesek az egész magyar görög katolikus egyházra, amint a megváltozott címük jelzi is: „Görög katolikus szertartási utasítás a hajdúdorogi egyházmegye és a miskolci exarchátus részére”.

⁶ *Utasítás a nyilvános istentiszteletek végzésére a hajdúdorogi egyházmegye számára az 1918. évre*, Nyíregyháza 1917, 72. – Ugyanezt tartalmazza: *Egyházi naptár és utasítások a nyilvános istentiszteletek végzésére a hajdúdorogi egyházmegye számára az Úr 1919. évére*, Nyíregyháza 1919, 44. (Az 1920-as *Utasítás* hiányzik.) Az 1921-es *Utasítás* kivonatos, így ebben ez nem szerepel. Az 1922-es, 45. és az 1923-as, 48. újraközlő a fenti szöveget.

⁷ *Egyházi naptár és utasítás a nyilvános istentiszteletek végzésére a hajdúdorogi egyházmegye számára az 1924. évre*, Nyíregyháza 1923, 82. Az 1925-ös, 63; az 1926-os, 65. a *Megjegyzések* 5. pontjában közli ezt a szöveget. Az 1927-es, 67. ismét sorszáma nélkül adja az utasítást.

Aztán 1928-ban és 1929-ben ismét az első formula tért vissza az *Utasításban*: „A zsoldárkönyv használaton kívül lévén, a zsolozsmázó pap az imaórákat a húsvéti rend szerint végzi. Szombaton a IX. óra azonban már zsoldárokkal vétetik.”⁸

Majd 1930-ban újra a második megfogalmazás jelent meg az imaórára vonatkozó utasításként: „Az imaórákat a papi zsolozsmában a horologionban előírt húsvéti rend szerint kell végezni. A szombati IX. órát már a köznapi órák szertartási előírása szerint recitáljuk.”⁹

A rendelkezés aztán 1933-ban új formában került be az *Utasításba*: „A papi imaórákat a szombati VI. óráig, illetve déli istentiszteletig, s ugyancsak a temetéseket is szombat délig a húsvéti szertartásokkal végezzük”.¹⁰ Ugyancsak ekkor egy másik utasítást is közölt: „A zsolozsmát a szombati IX. órától kezdődőleg már az egész éven át szokott előírással végezzük. A IX. órán a tropár 8. h[angú] felt[ámadási] konták a húsvété.”¹¹

1934-ben újból a legelső megfogalmazás tért vissza, némi változtatással. A *Megjegyzés* 4. pontjában írta az *Utasítás*: „A zsoldárkönyv használaton kívül lévén, a zsolozsmázó pap az imaórákat a húsvéti rend szerint végzi. Szombaton a IX. óra azonban már a rendes zsoldárokkal vétetik.”¹²

1935-ben pedig ismét a második megszövegezés következett az imaórával kapcsolatban: „Az imaórákat a papi zsolozsmában a horologionban előírt húsvéti rend szerint kell végezni. A szombati IX. órát már a köznapi órák szertartási előírása szerint recitáljuk.”¹³

1939-ben megint két megjegyzés is van az imaórára vonatkozóan, újabb szöveggel. Az egyik: „A papi imaórákat a szombati VI. imaóráig bezárólag, továbbá a temetéseket a húsvéti rend szerint végezzük”.¹⁴ A másik pedig rövid utasítás: „A zsolozsmát a szombati IX. órától kezdődőleg már az egész éven át szokott előírással végezzük”.¹⁵

1941-ben is megváltozott az utasítások szövege. Az imaórára nézve: „Fényes héten a papi imákat, a szombat déli istentiszteletig bezá-

⁸ Az 1928-as, 42; az 1929-es, 51.

⁹ Az 1930-as, 62. Az 1931-es, 53; az 1932-es, 45. a *Megjegyzések* 4. pontjában hozza ezt.

¹⁰ Az 1933-as, 48-49.

¹¹ Az 1933-as, 50.

¹² Az 1934-es, 43.

¹³ Az 1935-ös, 56; az 1936-os, 48; az 1937-es, 46. Az 1938-as, 49. nem a 4. pontban, hanem önállóan hozza az utasítást.

¹⁴ Az 1939-es, 47; az 1940-es, 46.

¹⁵ Az 1939-es, 49; az 1940-es, 46.

rólag a húsvéti rend szerint végezzük”.¹⁶ – Az 1945-ös *Utasítás* hiányzik, az 1946-os, az 1947-es és az 1948-as pedig csak kivonatos, így nem jelez témánkra vonatkozó előírást.¹⁷

Az 1949-esben visszatér az előbbi, legutóbbi szöveg az imaórára vonatkozólag.¹⁸ Az 1952-es, az 1953-as és az 1954-es *Utasítás* az 1949-esre hivatkozik, megadva az oldalszámot is. 1955-ben aztán eltűnik az *Utasításból* az imaóráról szóló rendelkezés.

A rendelkezések tehát egyértelműek az egyházmegye liturgikus gyakorlatára vonatkozóan. Mind az ötféle változatukban ugyanazt tartalmazzák. Csupán az nem egyértelmű, miért került ki 1955-től kezdődően az *Utasításból* az imaórára vonatkozó rész. Azzal valószínűsíthető, hogy ekkor lépett életbe Dudás Miklós püspök liturgikus reformja – melynek szövegét a *Szertartási Utasítás* közli is¹⁹ – s maguk az *Utasítások* is átdolgozott formában látnak napvilágot. Tény, hogy hosszú időn keresztül minden esztendőben kinyomtatták a bizánci egyháznak azt a rendelkezését, hogy az utolsó IX. imaórát már nem fényesheti renddel kell végezni, s ez a mi egyházmegyénkben is érvényesült. Mi lehet tehát ennek az oka?

3. Oknyomozás

A megokoláshoz mindenekelőtt magának a fényeshétnek, illetve a fényeshét szombatjának végét kell megkeresnünk, megállapítanunk.

Biztos, hogy az új liturgikus hét a Tamás-vasárnapi alkonyati istentisztelettel kezdődik, ezzel veszi ugyanis újra kezdetét a *Nyolchangú énektár* használata, mégpedig az első hanggal.²⁰ Az lenne tehát a logikus, hogy az egész hétnek, és a fényeshét szombatjának is, a IX. imaórával legyen vége.

Úgy tűnik azonban, hogy itt nem ez a helyzet, s magához a Szent Liturgiához kötődik a nap és a hét lezárása. Talán az motiválja ezt,

¹⁶ Az 1941-es, 48; az 1942-es, 54; az 1943-as, 54; az 1944-es, 52

¹⁷ A háborús viszonyok adhatják a magyarázatát. A két utóbbi *Utasítás* visszautalásokat tartalmaz a korábbi példányok oldalszámaira.

¹⁸ Az 1949-es, 47; az 1950-es, 40; az 1951-es, 19.

¹⁹ Önálló kiadványként is megjelent: *Szertartási utasítások. Aranyszájú Szent János liturgiájának ünnepélyes bemutatásához. Dr. Dudás Miklós megyéspüspök úr rendeletére kiadja az e. m. iroda*, Nyíregyháza 1954. – Ez a rendelkezés 1955. január 1-jén lépett életbe.

²⁰ Igaz, hogy ez csak a Tamás-vasárnap délutánján végzett alkonyati istentisztelettel kezd látszani, „a Húsvét nyolcada” miatt. Lásd a 4. jegyzetet is.

hogy a fényeshéthez tartozó sok különlegesség között ilyenkor még a görög liturgikus könyvek is minden napra előírják a Szent Liturgia végzését, nem csak a mi gyakorlatunkban van így.²¹ A fényeshéten végig nyitva tartott királyi ajtót is ilyenkor, a Szent Liturgia végeztével kell becsukni. Ott, ahol – szerzetesi közösségekben – a templom előcsarnokában végzik az imaórákat, tehát logikus, hogy ekkor zárják be a királyi ajtót. De még mindig kérdés marad, hogy ha úgyszintén az előcsarnokban végezték a fényeshét összes imaóráját, még nyitott királyi ajtókkal, miért nem lehet az utolsó imaóra után becsukni.

Mindenesetre egyházmegyei *Szertartási Utasításainkban* is az az előírás szerepel, hogy a fényeshét szombatján végzett Szent Liturgia végén kell bezárni a hét folyamán végig nyitva tartott királyi ajtót. S ennek alapján úgy tűnik, ez az a terminus, amellyel befejeződik a fényeshét, bár a IX. imaóra még hátravan a liturgikus napból.

Ez a rendelkezés párhuzamosan haladt *Utasításainkban* az előzővel, az imaóra végzésére vonatkozóval. Az első, 1918-as *Szertartási Utasításban* a *Megjegyzés* részben a 2. pont így szólt: „A kir[ályi] ajtó a szombati szt. mise végén bezáratik”.²² Aztán többször is változatlan volt ez a szöveg.²³ 1924-ben viszont, és később is, némileg átfogalmazottan jelent meg a 3. pontban: „A kir[ályi] ajtó pedig a feltámadási szertartás kezdetétől a fényes heti utolsó misének végéig (szombat) nyitva marad”.²⁴ 1933-ban megint új formában került be az *Utasításba*: „A királyi ajtó a feltámadási szertartás kezdetétől a húsvét-fényesheti szombati sz. liturgia végéig nyitva marad”.²⁵ 1934-ben a *Megjegyzések* 2. pontja így szólt: „A kir. ajtó a szombati szt. mise végén bezáródik”.²⁶ 1939-ben a következő módon fogalmazták meg a rendelkezést: „A királyi ajtó fényes hét szombatjának szentmise-áldásáig nyitva marad”.²⁷ 1941-ben a királyi ajtóra vonatkozó szöveg: „A kir[ályi] ajtó nyitva marad egész

²¹ Szombat és vasárnap mellett csak a sokirgalmús szentek tiszteletére és az ünnepekre írják elő a Szent Liturgiát.

²² Az 1918-as, 72; az 1919-es, 44. – Az 1921-es, 21. ennyit ír: „A kir[ályi] ajtó a szombati mise végéig nyitva marad. Az 1922-es, 45. és az 1923-as, 48. újra közli a fenti szöveget.

²³ Az 1928-as, 42. az 1929-es, 51.

²⁴ Az 1924-es, 82; az 1925-ös, 63; az 1926-os, 65; az 1927-es, 67; az 1930-as, 62; az 1931-es, 53; az 1932-es, 45; az 1935-ös, 56; az 1936-os, 48; az 1937-es, 46; az 1938-as, 49.

²⁵ Az 1933-as, 48-49.

²⁶ Az 1934-es, 43.

²⁷ Az 1939-es, 47; az 1940-es, 46.

héten át, a szombati sz. liturgia végéig”.²⁸ Az 1952-es, az 1953-as és az 1954-es *Utasítás* az 1949-esre hivatkozik, megadva az oldalszámot is. 1955-től csak a királyi ajtóra vonatkozó rendelkezés maradt meg a továbbiakban.²⁹

Ez tehát a paróchiális gyakorlat, amit az előírások egyértelműen tükröznek. Érthető, hogy a hívek számára a királyi ajtó bezárása jelzi a fényeshét végét. De a zsolozsmázó pap és az imaórát közösségben végző a szerzetesek számára nem egyértelmű, miért kell így lennie.

Zsolozsmáskönyvünk is világosan megfogalmazza, hogy – az ő előírása szerint – mikor van vége a fényeshétnek, de megokolást nem ad hozzá: „Szombaton a Szent Liturgia befejeztével bezárul a királyi ajtó, s ezzel véget érnek a fényes hét szertartási rendkívüliségei is”.³⁰ – További érdekesség, hogy a fényeshét szombatjának a hangjából (a 8. hangból) írja elő a tropárt. Ez ismét az említett „köztes helyzetre” utal: nem fényesheti ez az imaóra, nem is Tamás-vasárnapi (mert akkor az 1. hangból kellene venni a tropárt).

Az *Ötvened könyve* sem ad indoklást, hanem csak ismert tényként közli: „Tudnivaló dolog, hogy a kilencedik imaórát három zsoltárral végezzük, a szokásos módon. Tropárja: Leszálltál a magasságból. Kontákja: Bárha sírba.”³¹ A legrészletesebb *Tipikonunk* is csak hasonló leírást közöl, anélkül, hogy megokolná: „Szombaton a IX. órán »Feltámadt Krisztus« 3-szor, Háromszorszent. Miatyánk. Jertek, imádjuk és a szokott 3 zsoltár. Tropár: VIII. feltámadási, konták: »Bárha a sírba«.”³²

4. Párhuzamok, ellentét

Egyházunk gyakorlatában két olyan eset található, amely párhuzamos a témánkkal, egy viszont ellentétes. Ezek egy-egy ünnepkör lezárására vonatkoznak.

A *Szertartási Utasítás* a *Húsvét ünnepzárásának* Szent Liturgiája utánra írja elő, hogy „A sírleplet tömjénezés és az Istenfelő József

²⁸ Az 1941-es, 48; az 1942-es, 54; az 1943-as, 53; az 1944-es, 52; az 1949-es, 47; az 1950-es, 40; az 1951-es, 19.

²⁹ Az 1955-ös, 75. Ez az előírás pedig utána is folyamatosan jelen van az *Utasításban* a mai napig is.

³⁰ *Dicsérvétek az Úr nevét!* ... 853. Lásd az 1. jegyzet.

³¹ *Az örvendetes Ötvened könyve, mely a húsvétól mindenszettek vasárnapjáig terjedő időszak szent szolgálatát tartalmazza*, Róma, 1883. – Rohály Ferenc kéziratos magyar fordításában a 35. lapon.

³² *Dolnicki tipikon*, Legeza Tivadar kéziratos fordításában a 259. lapon.

(végig) éneklése közben leveszik az oltárról”.³³ Ez a rendelkezés ismét a Szent Liturgia jelentőségét emeli ki: a paróchiális gyakorlatban a nép számára ez a fő istentisztelet. S valószínűleg ez magyarázza, hogy ekkor történik a sírlepel eltávolítása. Igaz, az *Utasítás* nem jelzi, de a IX. imaórának még itt is a húsvéti ünnepkörhöz kell tartoznia.

A másik esetben ugyanez tapasztalható. A *Keresztfelmagasztálás* ünnepzárásán ugyancsak a Szent Liturgia után³⁴ történik a kereszt eltétele. Az *Utasítás* azonban itt sem szól a IX. imaóráról.

Viszont ezekkel ellentétes példa is tapasztalható előírásainkban. A Kereszthódoló vasárnapot követő pénteken ez a rendelkezés áll az *Utasításban*: „A keresztet pénteken, a IX. imaóra után helyezzük vissza”.³⁵ Ez az előírás tehát mégiscsak figyelembe veszi azt, hogy a liturgikus nap részét képezi a IX. imaóra is!³⁶

Ezek fényében még kevésbé érthető, hogy a fényeshét miért nem zárulhat fényesheti IX. imaórával.

5. Van megoldás?

Úgy tűnik tehát, hogy mással nem magyarázható ez a liturgikus sajátosság, mint a Húsvét és a rákövetkező fényeshét ünnepének és szertartásainak különlegességeivel. Az év közben megszokott liturgikus rend ilyenkor sokmindenben megváltozik. Ezek között könyvelhető el – más megnyugtatóbb magyarázat híján –, hogy a fényesheti utolsó IX. imaóra már nem a fényesheti rendet követi.

Ezek alapján néhány következtetést lehet témánkra vonatkozóan leszűrni.

1. A liturgikus év folyamán a liturgikus napot a IX. imaóra zárja. – Ekkor azonban nem így van.

2. A IX. imaóra szövege rendszeren a naphoz, illetve ünnephez kötődik. – Ebben az esetben ez sincs így, inkább egy „köztes helyzetről” lehet beszélni.

³³ Minden *Utasításban* szerepel, így felesleges a felsorolásuk, mint ahogy a következő eseteké is.

³⁴ A régiebbi *Utasítások* az amboni ima utánra, az újabbak a végső áldás utánra írják elő.

³⁵ Ez is benne van minden *Utasításban*.

³⁶ Igaz, hogy ebben az esetben a böjti rendet is figyelembe kell venni. Ugyanis erre a napra nem Szent Liturgiát, hanem Előszenteltek liturgiáját jelez az *Utasítás*, amely viszont már a következő liturgikus napot kezdi meg. Tehát annak végére nem helyezhető a kereszt eltétele.

3. A fényeshétnak (és liturgikus sajátosságainak) végét az előírások a királyi ajtó bezárásával jelzik. Ezt pedig a Szent Liturgia végére helyezik. – Ebből a pasztorális szempont dominanciája tűnik ki.

4. Azokban a közösségekben, ahol nyilvánosan végzik a zsolozsmát, mindenesetre furcsa ez a „köztes állapot”.

Nyitott marad tehát a kérdés, nem az történt-e, hogy valaha valaki ezzel a renddel írta le – esetleg véletlenül – a fényesheti utolsó IX. imaórát, s aztán a későbbi másolók ezt vették át.

KRÓNIKA

Keleti kánonjogászok kollokviuma (PPKE KJPI, Budapest 1999. november 12-13.)

Lassan egy évtizeddel a CCEO kihirdetése után a keleti jog oktatása és kutatása lassan új fázisba lép. Míg a kihirdetést követő években a szakirodalom elsősorban a kódex tartalmának megismertetésére, nagyközönség számára történő bemutatására koncentrált, az utóbbi években egyre inkább terjedőben vannak a problémafeltáró részkérdésekre koncentráló tanulmányok, megjelenés alatt áll a PIO által gondozott CCEO kommentár. Eközben lassan elérkezik az ideje, hogy meghúzzák a kódex hatályba lépése utáni első évtized mérlegét. Ezen átalakulás részeként – a törvényhozó kifejezett rendelkezésének is eleget téve (vö. pl. *Nuntia* 31 [1990] 13) – a keleti kánonjog egyre több fakultás oktatási rendjébe épül be.

A PPKE Kánonjogi Posztgraduális Intézetében tartott novemberi kollokvium (»Colloquio per docenti di diritto orientale (I)«)

megrendezésének a célja éppen a keleti kánonjog oktatásának helyzetével, illetve aktuális problémáival kapcsolatos kérdések megvitatása volt. A két napos program öt konkrét kérdéskört ölelt fel. Minden egyes témát előadás vezetett be, mely után a konferenciánkon szokásosnál jóval hosszabb idő állt rendelkezésre a téma szabad megvitatására. Az áttekintett kérdéskörök (zárójelben a téma bevezető előadójának megjelölésével) az alábbiak voltak: (1) Sajátos módszertan a keleti kánonjog latin kanonisták számára történő oktatásához (Pablo Gefaell); (2) A keleti kánonjog oktatásának pillanatnyi helyzete a német nyelvterületen (Elmar Güthoff); (3) A keleti kánonjog oktatásához ajánlott szakirodalom, különös tekintettel a latin fakultásokra (Szabó Péter); (4) A keleti kodifikáció szándékainak és látásmódjának közvetítése a keleti kánonjogászok új generációja felé (Carl Gerold Fürst); (5) Az olaszországi ökumenikus intézetek és a keleti jog oktatása (Lorenzo Lorusso). Ezen előre tervezett kérdések mellett hosszú élénk eszmecsere alakult ki a latin és

keleti kódex egymáshoz való viszonyának pontos értelmezéséről illetve a doktori értekezés vezetésének szempontjairól. A kollokvium további érdekes pontja volt, hogy valamennyi résztvevő áttekintést adott a keleti kánonjog oktatásának menetéről, dimenzióiról és problémáiról az őket alkalmazó fakultásokon.

A kollokvium célja nem az összegzés volt, hanem sokkal inkább a keleti kánonjog oktatásával kapcsolatos módszertani kérdések megfogalmazása, a fentebb jelzett témákból kiindulva. A közös reflexió szinte minden témához új szempontokat adott. Ezek kidolgozása után, az előadások írásos változatai a *Folia Canonica* harmadik számában fognak megjelenni.

Végezetül elmondhatjuk, hogy már az összehívás ötletének elfogadásakor nyilvánvaló volt, hogy az ilyen típusú munkaértekezletek hiánypótló jellegűek. Egy normálisan működő fakultáson a rendszeres eszmecsere formájában megnyilvánuló együttműködés az oktatás-kutatás szerves részét képezi. Leszámítva a római Keleti Intézetet (PIO) keleti kánonjogász fakultását, azonban még a jobb fakultásokon is legfeljebb csak egy-egy keleti kánonjogász tevékenykedik, következésképpen a tudományos munkához elengedhetetlen környezet (pontosabban

annak számukra döntő fontosságú keleti aspektusa) hiányzik. Mint-hogy e probléma hosszabb távon sem fog jelentősen változni, bizonyosnak látszik, hogy a novemberben Budapesten elindult kezdeményezésnek folytatása lesz.

(Szabó Péter)

Héctor Vall római rektor látogatása

Immár harmadik alkalommal köszönthettük Főiskolánkon a *Pontificio Istituto Orientale* – római anyaintézetünk – rektorát, *Héctor Vall S. J.* atyát. 2000. február 7-től 13-ig tartó hivatalos látogatását most két másik eseménnyel kötötte össze.

Az egyik ilyen esemény meggyéspüspökünk – s egyben *mag-nus cancellarius*-unk – 25 éves püspöki jubileuma volt. A rektor úr nem csak részt vett a máriapócsi ünnepségen – az ünnepi Szent Liturgiába is bekapcsolódva –, hanem az ünnepi ebédén köszöntötte is a jubiláns püspököt.

A másik esemény szorosabban kötődik a Főiskola életéhez és tudományos programjához. A rektor úr az idén is elvállalta az ökumenizmusról szóló kurzus megtartását. Az oktatási rendben a harmadévesek számára kötelező *ökumenizmus*, valamint a hatodéveseknek részére előírt *ökumenikus teológia* blokkosított oktatása,

illetve leadása volt ez. Örömmel lehet konstatálni, hogy voltak olyan hallgatók, akik annak ellenére is felvették a kurzust, hogy nem volt számukra kötelező. A lehallgatás és a vizsga révén így tizenheten kreditet szerezhettek. Még szükség volt a tolmácsolásra (Seszták István és Gánicz Endre végezték); remélhető azonban, hogy hamarosan elérkezik az az idő, amikor majd – legalábbis a felsőbb évfolyamokon – ezt már mellőzni lehet.

A vizsgáztatás – a viszonylag nagy létszámra és az idő rövidegére való tekintettel – írásban történt oly módon, hogy a rektor úr által megadott kérdésekre kellett válaszolni a vizsgázóknak.

(Ivancsó István)

Tanítás az Eperjesi Egyetemen

Az eperjesi egyetem Liturgikus Tanszékének tanára, egyben a Gojdics Péter Pál Görög Katolikus Szeminárium rektora, Bohács Béla meghívására 2000. március 28. és 30. között liturgikus kurzus megtartására került sor az eperjesi teológiai fakultáson. A kurzus címe *Krisztus húsvéti misztériuma a bizánci egyház liturgiájában* volt, amit Ivancsó István, főiskolánk Liturgika Tanszékének vezetője tartott. Napi három előadás hangzott el, ezeket pedig diszkusszió követte. – Az előadásokon

nemcsak a százhusz kispap jelentős része vett részt, hanem civil hallgatók, valamint szerzetesnővérek is jelen voltak. Így valóban tekintélyes létszámot képviseltek, sőt a szám alkalomról alkalomra növekedett. – A tolmácsolást maga Bohács Béla rektor úr végezte, mind a magyar nyelvű előadások szlovákra fordításával, mind a kérdések és válaszok közvetítésével. Mivel az eperjesi egyetem teológiai fakultásán is vannak olyan hallgatók, akik tudnak olaszul, egyes kérdéseknél, illetve főleg a megbeszéléseknél nem is volt szükség a tolmácsolásra. Az idő rövidege – blokkosított kurzusról volt szó – és a létszám nagysága miatt az esetleges vizsgákat az eperjesi fakultás maga oldja meg.

Mindenképpen fontos megjegyezni, hogy ez volt az első alkalom az eperjesi teológusok életében, hogy külföldi előadó tartott számukra kurzust. Ugyanakkor főiskolánk életében is jelentős esemény volt ez, mert első alkalommal tanított külföldi intézetben nyíregyházi tanárunk. Bízunk benne, hogy ez csak a kezdet volt, s még számos hasonló előadásra számíthatnak az ottani vagy más hallgatók is.

(Riczuné Vadász Csilla)

FŐISKOLÁNK ÉLETÉBŐL

Évkönyvünk

Hosszú évek tervezgetése és többszöri próbálkozás után végre az idén, az első szemeszter végére, megjelent az évkönyvünk, *A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Évkönyve 1999/2000.* címmel. A 120 lapot tartalmazó könyv az Intézmény szervezeti felépítésének leírása mellett magába foglalja a szervezeti és működési szabályzatot is, valamint a tananyag beosztást és a tantárgyleírásokat. A statisztikai részben kapott helyet a hallgatóság névsora a három tagozaton, illetve szakon. Végül a naptári rész a két szemeszter már ismert időpontjait közli.

Az évkönyv nem csak a hallgatóság, hanem más érdeklődők számára is hozzáférhető, megvásárolható.

Karitatív gyűjtéseink

A karácsonyi böjt elején érdekes gyűjtést hirdettünk hallgatóinknak. Azt kértük, hogy a Főiskola folyosójára kitett üvegbe tegyék be a zsebükben lévő egyforintosokat. Karácsonyra így 3200 forint gyűlt össze (nem csak egyforintosokból). Ebből az összegből szaloncukrot kívántunk vásárolni a

hajléktalanok szállóján lévőeknek, hogy legalább ennyivel szebb legyen az ünnepük. A tervet sikerült megvalósítani, s hallgatóink megvásárolták és elvitték a szaloncukrot a szállóba.

Ezt a gyűjtést megismételtük a nagyböjt kezdetétől azzal a céllal, hogy „ne csak lelkileg böjtöljünk”. Így Húsvétra ismét összegyűlt (ismét nem csak egyforintosokból) 1800 forint, amit viszont az egyházmegyei karitásznak adtunk át további felhasználására.

A konkrét segítségnyújtás mellett bizonyára komoly erkölcsi tanulsága is volt a gyűjtéseknek. Nem mindenki bővelkedik ugyanis anyagiakban, de vannak még jobban rászorultak is, akik felé legalább egy kis gesztus is sokat jelenthet.

Itt is megköszönjük mindazoknak, akik bármilyen mértékben hozzájárultak gyűjtéseink sikeréhez.

(Ivancsó István)

KONFERENCIÁK

– A „Magyar Tanatológiai Alapítvány” a haldoklók és hozzátartozók segítségnyújtására végzett kutatások fejlesztéséért és népszerűsítéséért jött létre, s e cél szolgálatában fejt ki tevékenységét. Az alapítvány székhelyén, Szegeden 1999. november 6-7-én rendezték meg az első *Nemzetközi*

Tanatológiai Konferenciát „Életvég és emberi méltóság” címmel. 15 rendkívül érdekes – egyenként kb. 25 perces – előadást hallgathattott, illetve szabad választási lehetőségként elsősorban problémamegoldás céljából néhány speciális tréningen vehetett részt a hallgató. Az előadások a pszichológia, a filozófia és a teológia területéről alapvetően mentálhygiénés gondolatkörben hangzottak el. A teológiai előadásokat Ribár János evangélikus lelkész, Somfai Béla SJ és Bolberitz Pál professzor urak tartották, s ki kell emelnünk Polz Alaine, Gyenge Zoltán és Jakab Tibor előadását, akik a pszichológiai, filozófiai és a jogi oldalát világították meg az életvég kérdésének. A konferencián főiskolánkat Soltész János teológiai tanár képviselte.

– *Szociáletikai Konferencia* volt Zágrábban 2000. február 20-tól 23-ig. Az ülést a Hanns Seidel Alapítvány és „Az Egyház szociális tanításának előmozdításáért Centrum” rendezte a „Katolikus Szociáletika Közép- és Dél-

Európai előmozdításának Egyesülete”, a Duna-térségért és Közép-Európáért Intézet valamint a Karl Kummer Szociálreform, Szociális és Gazdaságpolitikai Intézet – valamennyi bécsi székhelyű – támogatásával. A konferencia célja a rendszerváltást végrehajtó országokban – az elmúlt évben Budapesten volt, legközelebb Szlovéniában lesz összejövetel – az Európai Unióhoz való csatlakozás követelményeinek, alapelveinek, sajátos irányvonalainak kiemelése, különös tekintettel az átalakulás problémáira. Az előadások német és horvát nyelven hangzottak el. Főbb témák voltak: a globalizáció, a privatizáció, a szociális biztonság és ezek etikai vonzatai, valamint az egyház szociális tanításának alkalmazhatósága. Az egyik legkiemelkedőbb előadást „A szubszidiaritás és a szolidaritás követelménye” címmel Alois Baumgartner müncheni professzor tartotta. A konferencián Magyarországot Goják János és Soltész János tanárok képviselték.

(Soltész János)

KÖNYVISMERTETÉSEK

Ménea II. November és december hónapokra. Rohály Ferenc kéziratos fordításának átdolgozott kiadása, Nyíregyháza 1998, 679 + 4 p. Kötve.

A bizánci egyház liturgikus könyvei közül a magyar görögkatolikusságban hosszú időn keresztül csupán egyetlen olyan létezett, amely szabályos volt: az 1925-ben kiadott evangéliumos könyv. A többi a gyűjteményes könyvek kategóriájába tartozott. 1998-ban azonban megjelent a nagybőjti énektár, a *Triódion* magyar fordítása – recenziója magyarul: *Athanasiana* 7 (1998) 156; olaszul: 160-161 –, most pedig napvilágot látott a *Ménea* második kötete. Így tehát a legutóbbi időkben háromra emelkedett a magyar nyelvű szabályos liturgikus könyveink száma. Igaz, hogy püspöki approbációja miatt a november-decemberi *Ménea* is az 1998-as évszámot viseli, de valójában 1999-ben jelent meg.

Ez a legújabb liturgikus könyv – amint címe is igazolja – két hónap minden egyes napjára tartalmazza minden egyes szentnek a tiszteletét. A teljes liturgikus szövegeket hozza, rövidítések nélkül. Így először teszi lehetővé, hogy legalább ennek a két hónapnak minden szent szövegét végigimádkozhassák azok, akik a lelki elmélyülésre törekcszenek. Rohály Ferenc ugyan már lefordította 1951-ben (amint művének végén jelezte is, 1951. január 31-én kezdte, és augusztus 10-én fejezte be a fordítást, majd szeptember 8-án kezdte a legépelését, és december 3-án fejezte be, s utána beküldte munkáját a püspökségre), de az ő fordítása kiadatlan maradt, s ennek következtében csak kevesek számára volt hozzáférhető. Orosz Atanáz a belgiumi Chevetogne monostorában készítette ezt az új fordítást (mint ahogy a már említett *Triódion* is), és kegyeletből a címben feltüntette Rohály Ferenc nevét is.

Egyelőre ez a kötet is csak magánhasználatra lett engedélyezve (a nagybőjti énektárral együtt), azonban ez nem jelenti azt, hogy legalább ilyen formában nem lehetne és nem kellene imádkozni belőle. Sőt! Az új évezred határán különlegesen fontos átérezni, hogy éppen a liturgikus szövegeink és maga a liturgiánk segít a görög katolikus identitásunk megőrzésében. S emellett nem elhanyagolható az a tény sem, hogy

hatalmas kincsestár tárul fel az előtt, aki kinyitja és imádkozza a Ménea eme kötetét. S ez igaz akkor is, ha nincs ideje és módja, hogy a minden napra szóló teljes liturgikus szöveget átímadkozza. Jó lenne, ha minden görög katolikus pap könyvei között ott lenne ez a kötet is. Ugyancsak jó lenne, ha híveink is minél nagyobb számban megvennék és imádkoznák.

(Ivancsó István)

Dudás L. (szerk.), *A Hajdúdorogi Főesperesi Levéltár iratainak lajstroma és mutatója*, (A Görög Katolikus Püspöki Levéltár Kiadványai III), Nyíregyháza 1999, 139 p. Fűzve. ISBN 963 03513 3 1

Az elmúlt három év leforgása alatt Püspöki Levéltárunk kiadványai között immár a harmadik kötet jelent meg. Az első kötetben az Istenszülő máriapócsi kegyképének csodatevő könnyezésének dokumentumait dolgozta fel Belme László; a második pedig a magyarországi egyházi levéltárosok Nyíregyházán tartott konferenciájának anyagát tartalmazza Janka György szerkesztésében. Ismertetésük is megtörtént magyarul: *Athanasiana* 6 (1998) 144-145; németül: 150-151; illetve magyarul *Athanasiana* 8 (1999) 142; németül: 148-149.

A jelen kötet nem más, mint egy repertóriumnak a magyar nyelvű, nyomtatásban kiadott változata. Eredetileg *Bányay Antal* hajdúdorogi esperes állította össze 1819-ben latin nyelven az anyagot, s ezt a címet adta neki: *A dorogi esperesi levéltár repertoriuma. 1562-1819. Készült az 1819. esztendőben*. Aztán még tovább bővítette a művét, egészen 1826-ig.

A főesperesi levéltár anyagát az 1970-es évek végéig Hajdúdorogon őrizték a repertóriummal együtt, aztán bekerült a Püspöki Levéltárba. Páratlan értékű anyag ez, hiszen a magyar görög katolikus egyház történelmének egy igen jelentős részét dokumentálja. Emellett bepillantást lehet nyerni általa az egyházi ügyintézésbe is, s ez különösen fontos annak fényében, hogy ekkor mind Hajdúdorog, mind a főesperesség a munkácsi egyházmegyéhez tartozott, mivel a hajdúdorogi egyházmegyét csak 1912-ben alapították. Hála Istennek, hogy ezek az iratok nem vesztek el a történelem viharáiban.

Az egész anyag kutatása valójában ennek a most megjelent műnek a segítségével válik lehetővé, melyet Lakatos László – aki egy időben a Püspöki Levéltár igazgatója is volt – fordított le az eredeti latinból magyar nyelvre. A könyvhöz Dudás László jelenlegi levéltári igazgató írt előszót, bevezetést pedig Udvari István egyetemi tanár.

A könyv törzsanyagát maga repertóriumra teszi ki. Világos szerkesztésben, táblázatokba foglalva közli az iratok nagyobb részét alfabetikus beosztás szerint, majd kisebb részét, a darabszám szerint rendezett iratokat. Végül hely- és tárgymutatóval egészül ki a mű. Így valóban könnyű eligazodni a 2062 + 345 levéltári számot tartalmazó anyagban. A levéltár kutatásának anyagát megkönnyítené egy kronológiai mutató is, de ezt nem biztos, hogy ezt számon lehet kérni, hiszen az eredeti repertóriumhoz sem tartozott hozzá. Mindazokat köszönet illeti, akik ennek a fontos munkának elvégzésében közreműködtek.

(Ivancsó István)

Nagy, M. (szerk.), *A Nyíregyházi Szent György Magyar Ortodox Egyházközség könyvtárában a katalógusa*, (Posztbizánci Közlemények IV), Debrecen 1999. Fűzve. 221 p. ISSN 1219-8110

Nyilván nem számíthat túlzottan nagy érdeklődésre egy ortodox paróchia könyvtárában a katalógusa, hiszen olvasói körét behatárolja a műfaj, ám annál értékesebb azok számára, akik kutatásukhoz használni kívánják.

Amikor számba vesszük és megnevezzük dolgainkat, személyes kapcsolatba kerülünk velük, és meg is ismerjük őket. Kissé úgy vagyunk ilyenkor, mint a teremtés hajnalán Ádám, akihez – a Genézis nagyszerű leírása szerint (2,20) – Isten odavezette az állatokat, hogy ő, a rajtuk uralkodásra teremtett ember adjon nekik nevet. Bizonyára így érezhettek a katalógus készítői – még Úsz István paróchussal együtt –, amikor egyrészt értékmentő munkájukat végezték, másrészt pedig a köz javára feltárták és megőrizték ezeket az értékeket a munkálkodásuk révén.

A katalógus az értő kutató számára képet nyújthat a XVIII. századi helyzetről: milyen könyveket használtak a Magyarországon élő főleg görög nemzetiségű ortodox vallású emberek. Haupt Erik a katalógus terjedelmesebb részéhez írt rövid bemutatást „Az egyházközség görög nyelvű könyvei” címmel (az 1-2. lapon), a 714 görög nyelvű könyv felsorolása és leírása előtt. Szalai Zsuzsa hasonlóképpen cselekedett az egyéb nyelvű könyvek számbavétele előtt „Az egyházközség latin, magyar, német, francia és angol nyelvű könyvei” című írásában (a 145-146. lapon). Érdemes megemlíteni, hogy a 202 könyv leírása között 16 magyaré is szerepel. Kár az apró figyelmetlenség, hogy a L; 175. tétel alatt leírt, Melles Emil görög katolikus pap által 1890-ben összeállított „A dicséret áldozata” című imakönyvet „ortodox imakönyvnek” nevezi. –

Vö. ehhez IVANCSÓ, I., *Szinopszis a magyar nyelvű bizánci liturgia emlékeiről (1690-1999)*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 4), Nyíregyháza 1999, 14-15. – Öröndöletes viszont, hogy mindkét írásban megtalálhatók a legfontosabb adatok a provenienciára, a keletkezési korra, a nyelvre és természetesen a tartalomra vonatkozóan.

A sorozat – melyben ez a katalógus is helyet kapott – alapító szerkesztője, Nagy Márta írt a kötethez rövid előszót, mely a módszertant vázolja fel. Utána Imrényi Tibor emlékezik meg írásában Úsz István nyíregyházi ortodox paróchusról, aki már nem érthette meg a könyv megjelenését.

Köszönet az aprólékos és precíz munkáért a közreműködőknek, s reméljük, egykor majd egy mutató is járul a katalógushoz – vagy kiegészítésként külön megjelenik –, amely gyakorlatibbá teheti a művet, megkönnyítve a használhatóságát. *(Ivancsó István)*

Elementa puerilis institutionis in lingua latina... Claudiopoli 1746, [faksimile kiadás], Nyíregyháza 1999, 46 + 8 +18 p. Fűzve. ISBN 963 9130 354

Olsavszky Mihály Mánuel munkácsi görög katolikus püspök (1743-1767) kis ábécéskönyve a művelődéstörténet és oktatásügy szempontjából roppant fontos mű. Ezt ismerte fel Udvari István, a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola tanára, amikor a budapesti Egyetemi Könyvtár által őrzött egyetlen fennmaradt (illetve ismert) példányból hasonmás kiadást készített.

A könyv első része a latin és ószláv ábécét tartalmazza, mégpedig párhuzamosan, egymás alatti sorokban. A második rész a görög katolikus egyház imádságaiból közöl válogatást. A harmadik oktató rész: a parancsokról, a szentségekről, az erényekről, a bűnökről, az irgalmas-ság testi és lelki cselekedeteiről, s a keresztyén ember kötelességeiről. A negyedik rész a számokat tartalmazza egytől millióig. Végül az ötödik rész Szent Atanáz hitvallását közli, szintén két nyelven, párhuzamos sorokban, a könyv jellegének megfelelően.

Az ábécéskönyvek általános jelentőségére, s ezen belül is eme görög katolikus műnek a fontosságára mutat rá János István írása, mely a függelékek közül az első. Ezt követi Udvari István ukrán, majd magyar nyelven összeállított rövid tanulmánya „Utószó helyett” előbb Olsavszky püspök művelődéstörténeti jelentőségéről, aztán az ábécéskönyv konkrét

tartalmáról. Meglepően gazdag bibliográfia társul a kis kötethez, majd a végén angol nyelvű összefoglaló is olvasható. (Ivancsó István)

OROSZ, Á., *Üres kezünk szelíd csodája. Orosz Árpád ünnepi beszédei*, Nyíregyháza 1999, 318 p. Kötve. ISBN 963 86042 0 4

Görög katolikus értékeinket szegénységünkben is mentő tevékenységem (liturgikus kiadványok, ima- és énekeskönyvek, primíciás képek, Főiskolánk emlékei és kiadványai gyűjtése s publikálása) közben igen nagy örömet jelent egy olyan mű kézbevétele, amely ebbe a folyamatba illeszkedik bele. Talán ez a tény mentheti ismertetőm kezdésének egészen személyes jellegét. Ugyanis ezt a prédikációs gyűjteményt valóban úgy tekinthetjük, mint amely maga is értéket ment: a szóban elhangzott beszédeket írásba foglalva hagyományozza át az utókorra. Sőt, a szerző nem is csupán a saját beszédeit adja közre, hanem fiának, Orosz Lászlónak és vejének, Papp Zoltánnak egyes prédikációit is. Olykor pedig azt is jelzi a beszédek végén, hogy az előszóban is említett *Gottes Wort* című folyóirat nyomán készítette és mondta el őket. – Hiba lenne azonban csak egy szempontra leszűkíteni ennek a könyvnek az értékét. Mert nem csak a jövőhöz, hanem a jelenhez is akar szólni: hasznos gondolatok nyújthat másoknak, elsősorban a szentbeszédekre készülő papoknak. A kötet tartalma a bizánci egyház liturgikus évén ível át: az egyes ünnepekre közöl néhány prédikációt. Így szépen egészíti ki azt a kötetet, amelyben Véghseő Dániel atya adta közre szentbeszédeit, nem csak az ünnepekre, hanem az egyházi év állandó részére is. Íme, lassacskán elindulunk, megmutatjuk, hogy nekünk is vannak értékeink, olyan szép szentbeszédek is, mint amelyek ebben a kötetben találhatók. A könyvet az Örökségünk Kiadó jelentette meg, s az külön kedvesség, hogy a szerző a tizenkilenc unokájának ajánlotta. (Ivancsó István)

RECENSIONES

Ménea II. November és december hónapokra. Rohály Ferenc kéziratok fordításának átdolgozott kiadása, [Ménaia II. Per i mesi novembre e dicembre. Edizione rielaborato della traduzione di manoscritto di Rohály Ferenc], Nyíregyháza 1998. Rilegato. 679 + 4 p.

Per lungo tempo nella Chiesa greco-cattolica ungherese soltanto uno dei libri liturgici che fu regolare o ufficiale: il *Vangelario* pubblicato nel 1925. Tutti gli altri libri erano antologie. Nel 1998 però fu pubblicata la traduzione del *Triódion*, cioè del libro dei canti quaresimali di tre-odi – si veda la sua recensione in ungherese: *Athanasiana* 7 (1998) 156; in italiano: 160-161 – e adesso è uscito il secondo volume del *Ménaia*. Così adesso è aumentato a tre il numero dei nostri libri liturgici regolari o ufficiali in lingua ungherese. È vero che per l'approvazione vescovile anche il *Ménaia* di novembre e dicembre reca la data del 1998, ma in verità è uscito nel 1999.

Questo recentissimo libro liturgico – come testimonia anche il suo titolo – contiene per due mesi, ogni giorno, la venerazione di ciascun santo. Riporta i testi interi, senza abbreviazioni. Così per la prima volta si possono recitare i testi sacri interi almeno in questi due mesi che sottintendono un approfondimento spirituale. Benché Rohály Ferenc abbia già tradotto il libro nel 1954 (poi spedì il suo materiale al vescovado), la sua traduzione rimase inedita, e quindi fu raggiungibile solo per pochi. Orosz Atanáz eseguì la nuova traduzione nel monastero di Chevetogne in Belgio (come anche la nuova versione del *Triódion* già menzionato), e ha pietosamente indicato nel titolo anche il nome di Rohály Ferenc.

Per ora anche questo volume è approvato per uso privato (insieme con il libro dei canti quaresimali), ma questo non significa che non si potrebbe o non si dovrebbe pregare almeno in tal modo dal libro. Anzi! Sulla frontiera del nuovo millennio è importantissimo sperimentare il fatto che proprio i nostri testi liturgici e la nostra liturgia stessa ci aiutano a custodire la nostra identità greco-cattolica. Inoltre,

non si deve trascurare il fatto, che si mostra un tesoro immenso per chi apre e prega dal libro del *Ménaia*. Ed è vero anche se non tutti hanno tempo e possibilità di pregare ogni giorno tutti i testi liturgici. Sarebbe ottimo se ogni sacerdote greco-cattolico avesse anche questo volume nella propria biblioteca. E lo sarebbe altrettanto se anche i nostri fedeli lo comprassero e lo usassero per pregare. (István Ivancsó)

Dudás, L. (a cura di), *A Hajdúdorogi Főesperesi Levéltár iratainak lajstroma és mutatója*, (A Görög Katolikus Püspöki Levéltár Kiadványai III), [*Elenco e indice degli scritti dell'Archivio dell'Arcipretura di Hajdúdorog*, (*Pubblicazioni dell'Archivio del Vescovado Greco-cattolico III*)], Nyíregyháza 1999, 139 p. Rilegato. ISBN 963 03513 3 1

Nel corso degli ultimi tre anni, tra le pubblicazioni dell'Archivio del nostro Vescovado, è stato pubblicato il terzo volume. Nel primo volume Belme László elaborò i documenti riguardanti la lacrimazione dell'icona miracolosa della Madre di Dio di Máriapócs; il secondo, redatto da Janka György contiene il materiale della conferenza degli archivisti ecclesiastici d'Ungheria tenutasi a Nyíregyháza. Si vedano le recensioni in lingua ungherese: *Athanasiana* 6 (1998) 144-145; in lingua tedesca: 150-151; e in ungherese: *Athanasiana* 8 (1999) 142; in tedesco: 148-149.

Il presente volume non vuol essere altro che una versione in lingua ungherese, già pubblicata di un repertorio latino. Originariamente *Bányay Antal*, arciprete di Hajdúdorog, redasse il materiale, nel 1819, in lingua latina, con il titolo: *Il repertorio dell'archivio dell'arcipretura di Dorog. 1562-1819. Fatto nell'anno 1819*. Poi ampliò la sua opera fino al 1826.

Il materiale dell'archivio dell'arcipretura era custodito a Hajdúdorog fino agli ultimi anni del 1970, poi fu trasportato nell'Archivio del Vescovado. È di gran valore perché documenta un periodo notevole della storia della Chiesa greco-cattolica ungherese. Inoltre, grazie a questo materiale possiamo penetrare anche nei segreti della gestione ecclesiale. E ciò è importantissimo da un punto di vista storico: allora sia Hajdúdorog, sia l'arcipretura appartenevano ancora alla diocesi di Munkács, infatti la diocesi di Hajdúdorog fu fondata soltanto nel 1912. Grazie a Dio, questi scritti non sono andati persi

durante lo svolgimento vorticoso della storia.

La ricerca scientifica di tutto il materiale sarà quindi possibile ora con l'aiuto dell'opera appena pubblicata e tradotta da Lakatos László che fu per un certo tempo anche il direttore dell'Archivio del Vescovado. Inoltre, Dudás László, direttore attuale dell'archivio, ha compilato per il libro una premessa e il professore universitario Udvari István lo ha completato con un'introduzione.

La maggior parte del libro composta dal repertorio stesso, illustra prima la maggior parte dei documenti, con una redazione chiara, contenuta in tabelle, in ordine alfabetico, poi l'altra parte dei documenti, messi in ordine secondo la quantità. Infine, il libro è ampliato con un indice di luoghi e di materie. Così è veramente facile orientamentarsi nell'opera che contiene 2062 + 345 pratiche d'archivio. Forse un indice cronologico potrebbe facilitare la ricerca del materiale dell'archivio, ma non siamo sicuri di domandare conto di questo, perché tale indice non compariva neanche nell'opera originale. Ringraziamo sentitamente tutti quanti hanno collaborato allo svolgimento di questo importante lavoro.

(István Ivancsó)

Nagy, M. (Hg. von), *A Nyíregyházi Szent György Magyar Ortodox Egyházközség könyvtárányának katalógusa*, (Posztbizánci Közlemények IV), [*Katalog der Bücher der Ungarischen Orthodoxen Pfarrei Hl. Georg von Nyíregyháza*, (Nachbyzantinische Publikationen IV)], Debrecen 1999. Gebunden. 221 p. ISSN 1219-8110

Wahrscheinlich kann der Katalog einer orthodoxen Pfarrei auf kein übermäßiges Interesse zählen, weil sein Leserkreis begrenzt ist. Jedoch ist er um so wertvoller für die Fachleute, die ihn zu ihren Forschungen benutzen können.

Wenn wir unsere Dinge in Betracht ziehen und benennen, kommen wir in eine persönliche Verbindung mit ihnen und erkennen sie. Sozusagen sind wir bei solcher Gelegenheit wie Adam am frühen Morgen der Schöpfung, zu dem – nach der herrlichen Beschreibung des Buches Genesis (2,20) – Gott die Tiere hinführte, daß er, der zur Herrschaft über sie bestimmte Mensch, ihnen eigene Namen gebe. Wahrscheinlich fühlten sich so die Verfasser des Kataloges – noch mit Pfarrer Úsz István –, als sie einerseits ihre Wert bewahrende Arbeit verrichteten, andererseits durch ihre Mühe diese Werte für das Gemeinwohl aufdeckten.

Der Katalog kann für sachkundige Suchende ein Bild von der Lage im 18. Jahrhundert bieten: die orthodoxen Gläubigen, die in dieser Zeit in Ungarn lebten und griechischer Nationalität waren und welche Bücher sie benutzten. Haupt Erik hat zum umfänglicheren Teil des Kataloges eine Präsentation geschrieben mit dem Titel: „Die Bücher in griechischer Sprache der Pfarrei“ (S. 1-2), vor der Aufzählung und Beschreibung der 714 griechischsprachigen Bücher. Ähnlich leistet Szalai Zsuzsa die Aufzählung der anderssprachigen Bücher ein in ihrem Beitrag: „Die lateinischen, ungarischen, deutschen, französischen und englischen Bücher der Pfarrei“ (S. 145-146). Wir müssen der Tatsache Aufmerksamkeit schenken, daß unter den Beschreibungen der 202 Bücher auch 16 ungarischsprachige Bücher sind. Schade, daß der Katalog das von Melles Emil, griechisch-katholischer Priester, 1890 zusammengefaßte Gebetbuch – „Das Opfer des Lobes“ – ein „orthodoxes Gebetbuch“ nennt, eine kleine Unaufmerksamkeit unter dem Titel L; 175. – Vgl. zu diesem IVANCSÓ, I., *Synopse über die Erinnerungen der ungarischsprachigen byzantinischen Liturgie (1690-1999)*, (Griechisch-Katholische Hochschule St. Athanasius Liturgischer Lehrstuhl 4), Nyíregyháza 1999, 14-15. – Es ist erfreulich, daß in beiden Schrifte die wichtigsten Angaben über die Herkunft, die Entstehungszeit, die Sprache und natürlich den Inhalt der Bücher beinhalten.

Zum Buch hat Nagy Márta – die Redakteurin der Serie, in der auch der Katalog einen Platz bekommen hat – ein kurzes Vorwort geschrieben, das die Methodologie schildert. Dann gedenkt Imrényi Tibor in seinem Beitrag Úsz István des orthodoxen Pfarrers, der das Erscheinen des Buches nicht mehr erleben konnte.

Dank sei den Verfassern für die minutiöse und wertvolle Arbeit gesagt, und wir hoffen, daß einmal ein Index zum Katalog dazukommt – oder als selbständige Ergänzung erscheint –, und so das Werk noch praktischer und brauchbarer wird. (István Ivancsó)

Elementa puerilis institutionis in lingua latina... Claudiopoli 1746, [riproduzione facsimile], Nyíregyháza 1999, 46 + 8 +18 p. Rilegato. ISBN 963 9130 354

Il piccolo abbecedario di Olsavszky Mihály Mánuel vescovo greco-cattolico di Munkács (1743-1767) è di grandissima importanza dal punto di vista della storia della civiltà e dell'istruzione pubblica. Lo ha riconosciuto Udvari István, professore dell'Istituto Pedagogico

Superiore Bessenyei György di Nyíregyháza, quando ha redatto dall'unico esemplare dell'abecedario – che è rimasto (o si conosce) nella Biblioteca dell'Università di Budapest – una riproduzione facsimile.

La prima parte del libro contiene l'alfabeto latino e paleoslavo a righe parallele. La seconda parte contiene una selezione delle preghiere della Chiesa greco-cattolica. La terza parte è didattica: tratta dei comandamenti, i sacramenti, le virtù, i peccati, le azioni corporali e spirituali della misericordia e dei doveri del cristiano. La quarta parte contiene i numeri da uno a un milione. Infine, la quinta parte contiene il Credo di S. Atanasio, di nuovo in due lingue, a righe parallele in conformità al carattere del libro.

Lo scritto di János István che è il primo tra le appendici indica l'importanza degli abbecedari e soprattutto l'importanza di quest'opera. Segue il breve saggio „In luogo dell'epilogo” scritto in lingua ucraina, poi ungherese di Udvari István, prima sulla sua importanza per la storia della civiltà, poi sul contenuto concreto del libro. Si aggiunge al volume una bibliografia sorprendentemente ricca, e alla fine del libro c'è un riassunto in lingua inglese.

(István Ivancsó)

OROSZ, Á., *Üres kezünk szelíd csodája. Orosz Árpád ünnepi beszédei, [Mildes Wunder unserer leeren Hand. Festpredigten von Orosz Árpád], Nyíregyháza 1999, 318 p. Gebunden. ISBN 963 86042 0 4*

Beim Bemühen um Bewahrung unserer griechisch-katholischen Werte (Sammlung und Veröffentlichung der liturgischen Publikationen, Gebet- und Gesangsbücher, Primizbilder, Erinnerungen und Publikationen unserer Hochschule) – auch in unserer Armut – ist es eine große Freude, ein Werk in die Hand zu nehmen, das sich in diesen Prozeß einfügt. Vielleicht kann diese Tatsache für den persönlichen Tonfall des Anfangs meiner Rezension eine Entschuldigung sein, weil wir diese Predigtsammlung mit Recht als so ein Werk betrachten können, das selbst Werte bewahrt: es überliefert die mündliche Rede schriftlich der Nachwelt. Der Verfasser veröffentlicht sogar nicht nur eigene Predigten, sondern auch einige Festreden seines Sohnes Orosz László und seines Schwiegersohnes Papp Zoltán. Manchmal, nach einigen Predigten, gibt er auch an, daß sie nach der Sammlung *Gottes Wort* geschrieben und gehalten wurden. – Es wäre aber ein Fehler, den Wert dieses Buches auf

einen einzigen Punkt einzuengen. Es möchte nämlich nicht nur zur Zukunft, sondern auch zur Gegenwart sprechen: Er kann brauchbare Gedanken vor allem den Priestern bieten, die sich für eine Predigt vorbereiten. Der Inhalt des Bandes umgreift das liturgische Jahr der byzantinischen Kirche: Er enthält einige Predigten für jedes Fest. So ergänzt er das Buch, in dem Véghseő Dániel seine Predigten für die Feste und für das ganze Jahr publizierte. Ja, langsam fangen wir an, uns vorzustellen, daß auch wir Werte haben, sogar solche schönen Predigten, die in diesem Buch gesammelt sind. Das Buch wurde vom Verlag „Unser Erbe“ publiziert. Es erscheint besonders nett, daß der Verfasser sein Buch seinen neunzehn Enkelkindern gewidmet hat. *(István Ivancsó)*

GÁNICZ ENDRE

**KELETI EGYHÁZI BIBLIOGRÁFIA MAGYAR NYELVEN
1999**

- A nyíregyházi Szent György Magyar Orthodox Egyházközség könyvtárlományának katalógusa*, Nagy Márta (szerk.): Posztbizánci Közlemények IV, Debrecen 1999, 221 p.
- Az örömhír képekben*, Nyíregyháza 1999, 70 p.
- BARTHA Elek: *Görög katolikus ünnepeink szokásvilága*, (Studia Folkloristica et Ethnographica 41), 1999, 174 p. ISBN 963 472 318 7
- BERKI Feriz: „Az ortodox kánonjog alapvonásai és azok magyarországi vetülete”, in *Felekezeti egyházjog Magyarországon*, 71-99.
- BOHÁCS Béla: „Dr. Rusznák Miklós, az eperjesi egyházmegye nagy egyénisége”, in *Athanasiana* 8 (1999) 117-127.
- CASSIANUS, Johannes: *A keleti szerzetesek szabályai*, Pannonhalma-Tihany 1999, 232 p. ISBN 963 9053 25 2-3
- CASSIANUS, Johannes: *Az egyiptomi szerzetesek tanítása*, Pannonhalma-Tihany 1999, II. köt. 400 p. ISBN 963 9053 25 2-2
- CSELÉNYI István Gábor: „Alászállás és feltámadás – a nagybőjti és a húsvéti kánon”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 86-97.
- D. MOLNÁR István: „Mióta magyarok a magyarországi görög katolikusok?”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 46-51.
- GILLET, Lev: *Az ortodox lelkiség*, Pannonhalma 1999, 138 p.
- HAUPT Erik: „Görög nyelvű Kálvin-életrajz a XVIII. Századból”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 98-105.
- IMRÉNYI Tibor: „Mai orosz vallásos irodalom fordításának problémái”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 198-210.
- IVANCSÓ István (kiad.): „Üdvözlégy, Mária, Pócsnak ékes csillaga!” *A máriapócsi Istenszülő akathisztoszájának bemutatása és szövege*, Nyíregyháza 1999, 68 p.
- IVANCSÓ István: „»Az általános feltámadást...« – Lázár feltámasztása az evangéliumban és a liturgikus szövegekben”, in *Athanasiana* 8 (1999) 9-31; 129-131.
- IVANCSÓ István: „A „békesség angyala” a bizánci liturgiában”, in *Athanasiana* 9 (1999) 37-49.

- IVANCSÓ István: „A magyar nyelvű görög katolikus liturgia egy újabb emléke a múlt század első feléből”, in *A Magyar Tudományos Akadémia Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Testülete 8. – közgyűléssel egybekötött – Tudományos Ülésének előadás-összefoglalói*, (A Magyar Tudományos Akadémia Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Testületének Kiadványai), Nyíregyháza 1999, 139.
- IVANCSÓ István: „A máriapócsi kegyhely”, in *Klió* 3 (1999) 39-47.
- IVANCSÓ István: „Liturgikus idézetek papjaink primíciás képeiről”, in *Athanasiana* 8 (1999) 101-115; 136.
- IVANCSÓ István: „Моисей Угринъ és ikonográfiai ábrázolásai”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 181-197.
- IVANCSÓ István: *A Titkos Vacsora*, (Ikon és liturgia 8), Nyíregyháza 1999, 64 p. ISSN 1418-5121
- IVANCSÓ István: *Görög katolikus liturgika*, (Szent Atanáz Gör. Kat. Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 3), Nyíregyháza 1999, 310 p. ISBN 963 03 8121 4
- IVANCSÓ István: *Keresztrefeszítés*, (Ikon és liturgia 9), Nyíregyháza 1999, 64 p. ISSN 1418-5121
- IVANCSÓ István: *Lázár feltámasztása*, (Ikon és liturgia 6), Nyíregyháza 1999, 64 p. ISSN 1418-5121
- IVANCSÓ István: *Szinopszis a magyar nyelvű bizánci liturgia emlékeiről (1690-1999)*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 4), Nyíregyháza 1999, 37 p.
- IVANCSÓ István: *Virágvasárnap*, (Ikon és liturgia 7), Nyíregyháza 1999, 64 p. ISSN 1418-5121
- JANKA György: „A bánvidéki (makói) alesperesség 1848-49-ben”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 26-32.
- JANKA György: „A magyar liturgikus nyelv és a makói görög katolikusok”, in *Athanasiana* 9 (1999) 61-70.
- KÁDÁR Zoltán: „Megjegyzések a gyöngyösi Anasztazisz-ikon képtípusának előzményeiről”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 147-154.
- KOVÁCS Imre: „Az »Anjou ikon« ikonográfiájához. Egy ritka ábrázolási típus útja Kelet és Nyugat között”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 106-121.
- MAGYARI Márta: „A böjt, a böjtölés hagyományai a görög katolikusok körében”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 63-71.

- MYZ, Roman: *Keleti egyházak. Rövid történelmi áttekintés*, (Scientia Christiana 7), Szeged 1999, 207 p. ISBN 963 458 148 x
- NAGY Márta: „A ráckevei festőműhely görög feliratos ikonjai”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 133-146.
- NAGYMIHÁLYI Géza: „Nagypéntek, keresztfelmagasztalás, kereszthódolás. A kereszt ikonológiája”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 155-165.
- NAGYMIHÁLYI Géza: *Eszkatológia és misztika a keleti kereszténységben. Művészettörténeti tanulmányok*, Hajdúböszörmény 1999, 127 p. ISBN 963 03 7610 5
- OBÁGY László: „Tisztelettel és dicsőséggel koronázd meg őket!» A Szentlélek és a házasság szentsége”, in *Athanasiana* 9 (1999) 9-21.
- OBOLENSKY, Dimitri: *A bizánci nemzetközösség*, (Bizánc Világa III), Budapest 1999, 535 p.
- OLÁH Miklós: „Szűz Mária tisztelete a keleti egyházban”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 72-85.
- ONASCH, Konrad – CIPRIN, Vlagyiszlav: *Az orosz orthodox egyház története*, (Ecclesia Sancta 4), Budapest 1999, 295 p.
- PAPP Izabella: „Kereskedőjelképek a XVIII-XIX. századi görög pecséteken”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 166-180.
- PERCZEL István: *Isten felfoghatatlansága és leereszkedése Szent Ágoston és Aranyászú Szent János metafizikája és misztikája*, Budapest 1999. 241 p.
- PILIPKÓ Erzsébet: „Görög katolikus-ortodox ellentét egy kárpátaljai magyar görög katolikus egyházközségen belül”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 52-62.
- PIRIGYI István: „Mészáros Károly”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 16-25.
- PUSKÁS Bernadett: „A Passio ábrázolása a Kárpát-vidék ikonfestészetében”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 122-132.
- PUSKÁS Bernadett: „Ikonsztázionjaink hagyományai III. Az ikonsztázion szerkezet és a barokk”, in *Athanasiana* 9 (1999) 51-60.
- PUSKÁS László: „Adalékok Romzsa Tódor 1911-1947 görög katolikus püspök életútja forrásainak kutatásához”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 33-45.
- SASVÁRI László: „A mai magyar görög katolikusok ősei a 18. században”, in *Vigilia* 5 (1999) 439-442.
- SZABÓ Péter – SZOKIRA János: „Papp György kánonjogi munkássága”,

- in *Athanasiana* 9 (1999) 81-87.
- SZABÓ Péter: „Sajátjogú egyháztagság a hatályos jog szerint (CIC 111-112. és CCEO 29-38. kk.)”, in *Kánonjog. A Kánonjogi Posztgraduális Intézet folyóirata*, 1 (1999) 33-68.
- SZUROMI Szabolcs: „Az Ankyrai Zsinat kánonja az első két esztergomi zsinaton”, in *Teológia* 33/3-4 (1999) 153-158.
- UDVARI István: „A munkácsi görög katolikus egyházmegye lelkészsegeinek 1741. évi összeírása (Ungvári esperesi kerület)”, in *Posztbizánci Közlemények* III (1999) 1-15.
- XERAVITS Géza: „Biblikus tárgyú könyvek a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárának antiqua anyagában”, in *Athanasiana* 8 (1999) 33-39.

(Folyt. köv.)

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	7
Hollós János: Az új keleti katolikus kódex megalkotása és jelentősége	9
Ivancsó István: Az „Emeljük föl szívünket!” című imakönyvünk	21
Obbágy László: Egy böjti katekézis és utótörténete	53
Seszták István: Az Egyház, Krisztus lelki teste	81
Kruppa Tamás: Az isteni lét kenotikus misztériumának üdvtörténeti lelepleződése Krisztus kereszthalálában és pokolraszállásában Hans Urs von Balthasar szemléletében	95
Dionüsziosz da Furnà: Az ikonfestészet kézikönyve	115

SUMMARIA

J. Hollós: Die Kodifikation und die Bedeutung des neuen Ostkatholischen Ge- setzbuchs	145
I. Ivancsó: „Innalziamo i nostri cuori!” – Il libro di preghiera più diffuso nella Chiesa greco-cattolica ungherese	146
L. Obbágy: Eine Fasten Katechese und ihre Nachgeschichte Der Schrei der Armen von Tritojesaja bis Ii. Johannes Paulus	147
I. Seszták: La Chiesa, corpo spirituale di Cristo	148
T. Kruppa: The economical Self-unveiling of the Being of God in the Death on the Cross and the Descent into Hell of Jesus Christ according to Hans Urs von Balthasar's "Theory"	149

KÖZLEMÉNYEK

Ivancsó István: Szociográfiai felmérés az Athanasiana folyóiratunkkal kapcsola- ban	151
Gánicz Endre: Krisztus bemutatkozása a laodiceai egyházhhoz írt levélben (Jel 3,14b) – L'autopresentazione di Cristo nella lettera alla Chiesa di Laodicea (Ap 3,14b)	159
Janka György: Adalékok XVIII. századi papképzésünk történetéhez – Contributi- on à la formation du clergé dans le diocèse de Munkács au XVIIIe siècle	169
Ivancsó István: Fényesheti utolsó IX. imaóra?	177

KRÓNIKA

Keleti kánonjogászok kollokviuma (PPKE KJPI, Budapest 1999. november 12- 13.)	185
Héctor Vall római rektor látogatása	186
Tanítás az Eperjesi Egyetemen	187
Főiskolánk életéből	188
Konferenciák	188
KÖNYVISMERTETÉSEK	191
RECENSIONES	197
Keleti egyházi BIBLIOGRÁFIA magyar nyelven 1999-	203